لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ

طارق عالم ابڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ

(سفرنامو)

طارق عالم ابڙو

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.
1991ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر هڪ سؤ چائيتاليهه

ڇپائيندڙ: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

ڇپيندڙ: نيو فيمس پرنٽنگ پريس
هوم اسٽيڊ هال چاڙهي، حيدرآباد.

ٽائيٽل ڪمپوزيشن: طارق عالم ابڙو
ٽائيٽل ڪيلگرافي: شاهد گل
پهريون ايڊيشن: جون 1991ع

قيمت: 80/- رپيا
پڪي جلد سان: 100/- رپيا

(سڀ حق ۽ واسطا اداري جا قائم)

LONDON TUNHINJA KAIDA ROOP (Travelogue) written by TARIQ AALAM ABRO. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sindh. Pakistan. First Edition June 1991. Price Per Copy Rs. 80/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ارپڻ:

ادا وڏي/دارا ابڙو

نصير مرزا، نصرجان، زاهد دارا، رضيه. کي. (جيڪي بيماريءَ وارين گهڙين ۾ مون سان اڻين گڏ رهيا، جيئن آڱرين سان ننهن) ۽ پڻ سنڌ جي انهن سمورن احترام لائق مهربانن کي، جن مون کي جيئارڻ لاءِ هر محاذ تي منهنجو ڀرپور ساٿ ڏنو.

طارق عالم ابڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

فهرست

ليکڪ پاران	طارق عالم ابڙو
پيش لفظ	وليرام ولڀ
پهرين وک	۱۳
ملوڪ، هوءَ ۽ ڊپارچر	۱۵
ڀادڻ ڏانهن سفر	۲۷
هڪ لنڊن ۾ آسمان	۴۵
ساڳيو لنڊن ساڳيو مان	۴۹
نئون دوست نئون گهر	۸۰
پنهنجي گهر ۾ پهرين رات	۱۳۴
ڪرام ويل جي ڪافي شاپ ۾	۱۳۸
رستي ۾ مادام تساءُ	۱۶۸
چور جي فتح	۱۸۳
بلوچي	۱۹۲
وان گاگ جي پينٽنگز آڏو حاضري	۱۹۵
S.O.A.S جو ڪافي شاپ ۽ احسان ميمڻ (شهيد)	۲۰۳
ڪووينٽ گارڊن	۲۰۸
تصويرون	۲۱۳
قلم، ڏوڻي ۽ پروفيسر	۲۲۱
ٻه لڙڪ آلا	۲۲۴
سائوٿ بينڪ، فنڪارن جو پيٽ	۲۳۱
انڪشاف	۲۴۴

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سوهو جي بازار ۾ ٢٤٩
تنهائي ۾ ياد ٢٥٢
رضا پٽي ان ايسٽ فنچلي ٢٥٦
ريجنٽ پارڪ ۽ چڙيا گهر ٢٥٩
اندرجيت سان ملاقات ٢٦١
ڪيو گارڊن ٢٦٥
هيري جي کولا ٢٦٧
جيڪي ڏٺو سو مون ٢٧١
نوٽ بوڪ مان ٢٧٨
پلي بڪ پرم جي ٢٨١
هندو مومن ناهيان يار ٢٨٦
هڪ خدا، ۽ مسجدون ٢٩٠
ايڻ ۾ ٽيندو آ ٢٩٢
چارلس نيپئر ڪال گرل جي روپ ۾ ٢٩٤
پي. آئي. اي جي ڊارچرسيل ۾ ٣٠١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ليکڪ پاران

منهنجو ايمان آهي ته جيتري محنت تخليقڪار ڪنهن ناول تي ڪري ٿو. اوتري محنت، جيڪڏهن هُو سفرنامو لکندو، ته ان تي به ڪرڻي پوندس. ’پوءِ سفرنامو ڇو-!!!‘ ’ناول ڇو نه....؟‘

انهيءَ ڪري ١٩٨٨ع کان پنهنجن مهربان پڙهندڙن ۽ يارن جي زور ڀرڻ جي باوجود لنوائيندو رهيس.

ڪجهه مهينا اڳ فيروز احمد ميمڻ صاحب سان ملڪا ميلو ٿيو. چيائين: ”سفرنامو لکي ڏيو-؟“

سوچيم: ’حاضر‘ چوڻ سان زبان ڏئيجي ته نه پوندي‘ ’حاضر‘ چئي وساري ڇڏيم. پر سندس نه هيم ته اها ’حاضر‘ ڪو حاضري جو رجسٽر بڻجي ويندي. ٽيليفون جي گهنٽي وڄندي هئي ته اندران سڄو وڃي ويندو هوس. اُن ڏيپ کان ته ڪٿي فيروز ميمڻ جي فون نه هجي، ۽ مون کي پنهنجي بچاءَ ۾ ڪو نئون ڪوڙ نه ڳالهائڻو پئي. هر نئين ڪوڙ ڳالهائڻ کانپوءِ سفرنامو لکڻ لاءِ ڇڪ وڌيڪ پابند ٿيندو ويس.

آخر اڄ ڀڃن جي سٽڻي تي حاشيو هڻي، سفرنامي جي شروعات ڪري ڇڏيم. جنهن ۾ رڳو منهنجي سفر جو ذڪر ناهي، بلڪ منهنجين ’Sufferings‘ جو ذڪر به آهي.

مان هي سفرنامو ڪيئن لکيو آهي؟ ۽ ڪهڙين حالتن ۾ لکيو آهي؟ اِها سَنَدُ هڪ مون کي آهي، ٻي منهنجي، زال رضيه کي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

منهنجي خيال ۾ هڪ سٺي سِٽ لکڻ ايڏو ئي ڏکيو ڪم آهي، جيڏو ڪنهن انسان جو اک جي ڇنڀ سان ڌرتيءَ تي ڪريل سُئي کڻڻ وارو عمل. هاڻ اوهان لمحي لاءِ، فقط هڪ لمحي لاءِ اندازو لڳايو ته جيڪڏهن ڪا سٺي سِٽ لکڻ ايترو اوکو ڪم آهي، ته ڪتاب لکڻ ڪيترو ڏکيو هوندو؟ آهو به محدود ٽائيم اندر لکي پورو ڪرڻ. (هتي اهو ٻڌائڻ ضروري ٿو سمجهان ته هن سفرنامي جي پنهنجي بابن کي فيروز صاحب جي زور ڀرڻ تي مختصر ڪرڻو پيو اٿم. ها، پر اهو ٻڌائڻ مناسب ٿيندو ته مختصر مُڏي هئڻ سبب هڪ وار لکيل مسودي تي ٻيو ڀيرو نظرثاني ڪرڻ جو موقعو به نصيب نه ٿي سگهيو اٿم، سواءِ سرسري نظر ڦيرائڻ جي.) بهرحال.... منهنجي هن ٽيهن سالن لکيل سفرنامي جو پنجويهه سيڪڙو ڪريڊٽ ته برابر فيروز صاحب ڏي وڃي ٿو، پر پنجهتر سيڪڙو جي حقدار رضيه آهي. جنهن پيٽ سان هوندي ۽ ميجر آپريشن سان "لاهوت" کي جنم کان هفتو پوءِ، "هالار" جهڙي اٿاولي ٻار کي به سنڀاليندي رهي ته ڪڏهن ڪڏهن آئين پورين ٻيهي باقي رهيل سفرنامي جي سٽن کي به فيئر ڪري ڏيندي رهي، جيئن پريس ۾ "هلندڙ" ڪم نه رڪجي.

سائين ولي رام ولڀ صاحب جو پڻ ٿورائتو آهيان جنهن پنهنجي اهم وقت مان ڪي گهڙيون سيڙائي هن سفرنامي جو پيش لفظ لکيو. پنهنجن پيارن نصير مرزا ۽ الطاف آگرو جا به لائڪ قُرب جن سفرنامي جي شروعاتي بابن جا پروف چيڪ ڪيا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هاڻي ته خوش آهين زندگي!

(’لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ‘ جو پيش لفظ)

طارق عالم سنڌي ادب جي اُفق تي گذريل سورنهن ورهين کان پنهنجي سموري سگهه سان چمڪي رهيو آهي. هڪ آرٽسٽ ۽ فوٽو گرافر پيءُ جي پٽ هئڻ ڪري، مٿس چٽر ڪاري ۽ فوٽو گرافيءَ جو ننڍپڻ کان ئي پرڀاوُ پيو. هن ڪئميرا ڪچيءَ ۾ ورتي، هڪ شوقيه فوٽو گرافر جي حيثيت سان، ڪئميرا جي اک سان، پنهنجي اک جا انگل پورا ڪيا ته رنگن جي زبان سان، ماٺ منظرن سان گفتگو پڻ ڪئي. پر وري به، هن پنهنجي اظهار جو وسيلو ’لکيل لفظ‘ ئي بڻايو. هاڻي سندس لکيل لفظ، ڪئميرا جي اک به آهي، ته رنگن جي برش جو گهڪو پڻ. سندس ’لکيل لفظ‘ پوءِ اهو نثري نظم جي صورت ۾ ’ستيم شيوم سندرم‘ هجي، ڪهاڻيءَ جي ڪردار ۽ سندس پيڙا جي ڪنهن روپ جو هجي، ناول جي ڦهليل ڪئنواس تي سماجي ڍانچي ۾ ڦهڪايل ڪردارن جي پاڻ ۾ رشتن جي ناچي پيٽي جو هجي، هائيڪو جي سونهن، منظر، عڪس، اولڙي ۽ تشبيهه جي جهرمر جو هجي، ليلي- پلي جي ڊراماٽي ٽڪرائن جو هجي، يا هين سفرنامي جي جيئرن جاڳندن ڪردارن ۽ انهن سان واڳيل ساروڻين ۽ سنيهارن جو هجي- انهن جو Snap shot پيش ڪري ٿو. طارق عالم ادب جي مختلف صنفن ۽ ميڊيا جي مختلف واهڻن کي، ڪائنات جي رنگن، انساني سونهن، رشتن جي قدرن ۽ محبتن جي وسعتن کي پسائڻ لاءِ، پنهنجي ’لکيل لفظ‘ جي ڪئميرا کي ڪلڪ ڪري ٿو. لفظن کان هو ڪئميرا جو ڪم وٺي ٿو ۽ ’لينڊ اسڪيپ‘ جي بدران ’ڪلوز اپ‘ پيش ڪري ٿو، جنهن ۾ هو آيار ۽ ڪاهيون، ورن وڪڙن وارا پيچرا، سڌا روڊ ۽ رستا، سچايون، منافقيون، محبتون، نفرتون ۽ انهن جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پاوَ هوبهو، نهايت چٽائي ۽ رُڪائي سان، بيباڪ ٿي، بنان رک-رکاءَ جي پيش ڪري ٿو. انهيءَ جو مثال سندس ناول ’رهجي ويل منظر‘ (۱۹۸۰ع) آهي، جنهن کيس شهرت جي آناهين تائين پهچائي ڇڏيو.

سنڌي ناولن جي اکيٽي ڪوٺ، مٿان طارق عالم هن ناول ۾ پنهنجي زندگيءَ جي واقعي کي داوَ تي لڳائي ڇڏيو، جيڪو رومانس تي ٻڌل هو. جيئن وقت ۽ حالتن جي بدلجڻ سان انساني جذبن، امنگن ۽ خواهشن ۾ پڻ تبديلي اچي ويندي آهي، تيئن هن ناول ۾ وقت ۽ حالتن سان گڏ ڪردارن جا جذبا، امنگ ۽ خواهشون تبديل ٿيندي ڏيکاريل آهن— بلڪل ائين جيئن هڪ منظر ٻڏالوَ تي ٻئي منظر ۾ تبديل ٿي ويندو آهي. اهڙي طرح هن عڪس ۽ منظر خوبصورت تشبيهن سان جوڙيا ۽ ٽوڙيا آهن، جن هڪ ڀرپور تاثر پيدا ڪيو آهي. هن ناول جي ڪهاڻيءَ جو تاڃي-پيٽو ’مان‘ ڪردار جي چوڌاري اڻيل آهي، جيڪو رومانس ۾ ورتل آهي. طارق عالم جنهن ڪيفيت ۾ اهو ناول سرجيو آهي، اها رومانس ۾ ورتل ڪنهن به نوجوان جي ٿي سگهي ٿي، جيڪو آس پاس جي زندگي ۽ منظرن کان بيخبر هوندو آهي. هن واقعن کي جنهن ويجهڙائيءَ سان سُرٻاڻن جي ڌيمي لهجي ۾ چٽيو آهي، اها نه رڳو ناول نگار جي پنهنجي ڪهاڻي پيٽي پيش ڪري بلڪ انهيءَ ناول ۾ نوجوان ٿهيءَ پنهنجي زندگيءَ جا عڪس ڏٺا يا اهڙا عڪس ڏسڻ جون سڌون ٿي ڪيون. جنهن ڪري اهو ناول منجهن ڏاڍو مقبول ٿيو. هونئن به زندگيءَ ۽ ادب مان رومانس ڪڍي ڇڏجي ته گهارڻ لاءِ زندگيءَ ۾، ۽ پڙهڻ لاءِ ادب ۾ ڇا ٿو بچي؟ انهيءَ ناول جي باري ۾ عبدالقادر جوڻيجي پنهنجي مهاڳ ۾ لکيو آهي: ”طارق عالم جنهن نسل مان آهي، اهو هلڪڙي جذباتيت، نعري-بازي، لفاظي، ورجاءَ، سطحيت، شوبازي ۽ مشرق جي مخصوص فهنتسيءَ جو ماريل نسل آهي. ان ڪري اها توقع ئي نه هئي ته ڪو طارق عالم سنڌي زبان جو پهريون شاهڪار ناول لکندو.“ پر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ناول جي صنف ڪي ڪتابن ۾ سماج جو مڪمل اولڙو ثابت ڪندڙ نهي، ڪردارن ڪي حقيقي ماڻهن سان آئڊنٽيفاءِ ڪري، هن ناول کي نہ شايع ٿيڻ جو ڪوڪتاب ڪونيو ۽ طارق عالم ڪي شدت سان ڪنڊيم ڪيو. ايتري قدر جو ڪتاب جي پبلشر (۽ ڪهاڻيڪار) ظفر حسن کي بہ نہ بخشيائون، جنهن هن ناول کي ڇپائڻ جو بار پنهنجي ڪلهن تي کنيو هو. ادب جا ماڻ ـ ماپا سماج جي ٺهيل ٺڪيل ماڻ ـ ماپن کان مختلف ۽ سگهارا ٿيندا آهن، جيڪي پنهنجي سگهہ جتائي، ادب جي جيڏدان جو انتظام ڪندا آهن. پر ولن ادب جي سرجيندڙ کي جيڏري رکڻ جي ڪا ڪيمياگري نٿي هجي.

شهرت جي اوناهين کي ڇهندڙ طارق عالم قدرت جي غيبي هٿ جو نشانو بنجي ويو. فيبروري ١٩٨٧ع ۾ هو گردن جي بيماريءَ ۾ مبتلا ٿي وڃي اسپتال ۾ پهتو ۽ زندگيءَ لاءِ واجهہ وجهڻ لڳو. زندگي ڪانئس اکيون ڇورائڻ لڳي هئي ۽ موت پنهنجون پوائنٽيون اکيون ڏيکاري ڪيس ويچارا ڏيڻ لڳو هو. انسان کي سڀ کان وڏيڪ ڀؤ موت کان ٿيندو آهي. پر طارق عالم ٽنگور وانگر سوچيو، جنهن چيو هو: ”مان موت کان آنم آهيان. مون لاءِ موت ڪا حيثيت نٿو رکي. جيئن جيئن موت جي سرحد ويجهي ٿيندي وڃي ٿي، زندگيءَ جي سيما بہ تيئن تيئن ڦهلبي وڃي ٿي. زندگي موت ۾ موجود آهي.... ڇا زندگي ۽ موت جاڙن وانگر ناهن؟“ جتي انت اچي ٿو، آتي آرنڀ بہ ٿئي ٿو. ڪنل ميوي جي روپ ۾ ظاهر ٿئي ٿو ۽ ميوو ٻج ۾ پٽرو ٿي جهنگل جي روپ ۾ ڦهلجي وڃي ٿو. ٻاڦ ڪڪر بنجي ٿي؛ مينهن ـ ڦڙا نديءَ جو ويس اختيار ڪن ٿا ۽ ندي سمنڊ ۾ ملي پنهنجو انت آڻي ٿي.

موت سان اکين ۾ اکيون وجهي ڏسڻ سان شايد زندگيءَ جي حقيقت سمجهہ ۾ اچي وڃي ٿي. سورنهن ورهين جي جوان ۽ خوبصورت گيتانجلي (١٩٦١–١٩٧٧ع)، جڏهن ايذائيندڙ ۽ ذلت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڀري بيماري ڪينسر وگهي مري ويئي ته. سندس موت کان پوءِ، سندس انگريزيءَ ۾ لکيل نظم مالس ’خوشي بدرالدين‘ کي هٿ آيا. آهي ڪيس هنڌ جي هيڏانهن، ڪمري جي ڪنڊ ۽ پاسن ۾، ڪتابن ۽ صوفن جي پٺيان، ڪشن جي ڪورن اندران. جتي هوءَ پهچي ۽ لڪائي سگهي ٿي. مليا هئا. سبب ظاهر هو. ڪيس خبر هئي ته هوءَ ڪهڙي موذي مرض ۾ مبتلا هئي، پر نٿي چاهيائين ته ٻانهس کي خبر پوي ته ڪيس به خبر هئي. گيتانجلي ڪيس ڏکوئڻ نٿي چاهيو. هن خاموشيءَ سان سٺو سٺو، پر پڙڪ ٻاهر نه ڪڍيائين. گهر جي ڪمري کان اسپتال جي اڪيلائيءَ تائين، هوءَ قسمت جي فيصلي سان ٺاهه ڪرڻ تي راضي ٿي ويئي هئي. انهن نظمن کيس درد ۽ گهري اڪيلائپ سان گذارڻ لاءِ ’آواز‘ ڏنو. پر انهن نظمن جي خاص ڳالهه اها آهي ته منجهن نراسائيءَ جو ذرو به احساس ناهي. منجهن رڳو خاموش شان آهي، جنهن جي سهاري هن ايذاءَ ۽ درد سان گذارڻ سکي ورتو هو. گيتانجليءَ کي لکڻ ۽ چترڪاريءَ سان، ۽ دريءَ مان سمنڊ کي ڏسندو رهڻ سان بيحد چاهه هو. کيس زنده رهڻ لاءِ بيانت خواهش هئي. هن مهينن تائين بيماريءَ جو اوستائين مقابلو ڪيو، جيستائين سندس ڪمزور جسم سنور کان ساٿو ٿي، هميشه لاءِ ننڊ ۾ سمهي پيو. سندس نظمن ۾ ڪٿي به خود-رحميءَ ۽ دائمي اونده اندوڪار جي دهشت جو نشان به ناهي — رڳو درد ۽ ڏک جي مهتا ۽ ڪوڙي حقيقت جي ڄاڻ ملي ٿي، جيڪا مٿانئس غالب هئي ۽ جنهن کي ٽارڻ سندس وس کان ٻاهر هو. هن پنهنجي نظمن جي مجموعي ‘Poems of Gitanjali’ (۱۹۸۲ع) جي پهرئين نظم ۾ دعا گهري آهي:

I am named
‘Gitanjali’
after the famous book of Tagore
oh! help me God
so I live that...
I live up to the name.

هوءَ هن ڌرتيءَ تي پنهنجي شاعريءَ جي سنيهي جي صورت ۾ معجزاتي طور تي وري جنم وٺي آئي آهي، جيئن ٽئگور جي ’گيتانجلي‘ وانگر جاودان رهندي.

طارق عالم موت کان شڪست قبولڻ کان انڪاري هو. هو مسلسل ذهن مهيني لاءِ زندگيءَ لاءِ وڙهندو رهيو. لڳي ٿو، هن زولو قبيلي جي جنگجوئن جي هن چوڻيءَ تي عمل ڪيو هو: ”اڳتي وڌندؤ ته مرندؤ، پوئتي هٽندؤ ته به مرندؤ. انهيءَ ڪري پوئتي ڇو هٽجي؟ لڙائيءَ کان پوءِ، شام جو رنگبرنگي پوپٽ مرده بهادرن ۽ سهيل فاتحن مٿان ساڳي طرح اڏرندا آهن.“ نومبر ١٩٨٧ ۾ هڪ ڏاتار شخص پروفيسر نوراني پنهنجو گُردو، طارق عالم کي دان ڪرڻ جو اعلان ڪيو ۽ وقت جي حڪومت مٿس سخا جا در کوليا. اهڙي طرح لنڊن پهچي گُردي ٽرانسپلانٽ ڪرائڻ جو ڪم آسان ٿي ويو. پرڏيهه اسهڻ کان اڳ، نومبر ١٩٨٧ اولڊ ڪئمپس جي سنيٽ هال ۾ سندس بيشمار دوستن، سڄڻن ۽ ادبي ڪهڪشن جي ميڙ مان (جنهن ۾ هند جا سنڌي اديب پڻ شامل هئا) ڪيترن ئي سندس قربت، ادب ۽ فن جي خدمت جي مڃتا ۾ مقالا ۽ شعر پڙهيا، جنهن ۾ طارق عالم لاءِ ڪيترن ئي وسوسن سان گڏ اثاهه دعائون ۽ نيڪ تمنائون پڻ هيون. ان وقت طارق عالم جي ذهني ڪيفيت ڪهڙي هئي: هو پنهنجي تازو پرڻيل ونيءَ رضيه کان وڇڙڻ جو درد ڪيئن محسوس ڪري رهيو هو — آهو پشپا واپ پنهنجي نظم جي صورت ۾ پيش ڪيو هو، جنهن جو آخري حصو هو:

هزارين ماڻهن جي ميڙ ۾
ڪئميرا جي اک
تو ۽ مون تي فوڪس ٿيندي
پنهنجي سيٽن تان اٿي
پاڻ ٻئي مٿن ۾ هٿ ڏيئي

هيٺ لھنداسين
۽ پوءِ
ڊيڊ لائين نظر ايندي
مان توکي آخري پيرو
جيءَ ڀري ڏسندس
مان مسڪرائيندس
۽ اکيون وڏندس
۽ ڏند ۾ ڪر ني ويندس
پر
مان وري ايندس
مان موٽي ايندس.

پرديت جي ريت نڀائڻ
عمر جي آخري حد تائين
تنھنجو ساٿ ڏيڻ
وفا جي هر رات
محبت جو هر قسم پورو ڪرڻ
مان وري ايندس
مان موٽي ايندس

منھنجو انتظار ڪجان
دروازو بند نہ ڪجان
دريءَ ني رکيل ڏيئي کي ضرور ٻارجان
منھنجي ڪتابن تي دز چڙهڻ نہ ڏجان
تنھنجي تصوير ۾ رنگ ڀرڻ
تنھنجي اميد جو ويساهہ ٻڌجي
مان ضرور ايندس
مان موٽي ايندس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

طارق عالم کي زندگي ڪاڻ ٽي پيرا (۱۹۸۷، ۱۹۸۹ ۽ ۱۹۹۰ ۾) لنڊن جو سفر ڪرڻو پيو- پهريون پيرو گُردي جي ٽرانسپلانٽ لاءِ، ٻيو ۽ ٽيون پيرو فالواپ ۽ اک ۾ ڪئٽرئڪٽ جي علاج لاءِ. اهي سفر هن مالي مشڪلاتن کي منهن ڏيئي ڪيا، ٿوري جو حڪومت جزوي طرح مالي مدد به ڪيس. هن پنهنجي زندگي ماڻڻ لاءِ آسَاھ، ادب مان حاصل ٿي ڪيو. هو ڪڏهن به ادب کان الڳ ٿي نه ويٺو. اک ۾ جڏهن ڏند جو آڏرن- ڪرڻ چانئجڻ لڳس ته خوبصورت پوپٽن جهڙا موهيندڙ هائيڪا رچيائين، جيڪي 'مورن اوچا ڳاٽ' (۱۹۹۰) جي صورت ۾ پڌرا ٿيا. هن اهي هائيڪا نظر وڃائڻ جي شديد احساس هيٺ لکيا، ته متان هي خوبصورت دنيا پنهنجي ديد جي بيوفائيءَ ڪري ڏسي نه سگهي. پر سندس نظر کي لفظن جو نذرانو ملي چڪو هو.

لفظن جي نذراني جي قبول پوڻ جي ڳالهه انگريزي ۽ مليالم جي شاعرا ۽ ڪهاڻيڪار ڪملاداس سان به ڪيڏي نه ملي ٿي، جنهن پنهنجي ٻي آتم ڪٿا 'My Story' (۱۹۷٦) لکڻ تي دنيا ۾ وڏي شهرت ماڻي آهي. هوءَ پنهنجي انهيءَ آتم ڪٿا لکڻ جي پس منظر بابت لکي ٿي ته هن اها پنهنجي پهرئين ڪيپير دل جي دوري پوڻ دوران لکڻ شروع ڪئي هئي. سندس ڊاڪٽر کيس مشورو ڏنو ته رکو لکڻ ٿي سندس ذهن تان موت جي اوچتي دپ کي هٽائي سگهندو ۽ ساڳئي وقت هوءَ اسپتال جي خرچن جو به پورائو ڪري سگهندي. تنهنڪري هن ايڊيٽر کي تار موڪلي ڇڏي، جوڪو کيس پنهنجي رسالي ۾ سندس ڪتاب کي قسطوار ڇپڻ لاءِ لکڻ تي زور ڪري رهيو هو. هن هئي ڏينهن ئي اڇي ڪتاب جي سموري اُجرت کيس ادا ڪري ڇڏي. ڪملاداس لکي ٿي ته پبلشر پنهنجي رقم جو جو ڪم ڪٽي رهيو هو جو ڀاڻ تمام گهڻو بيمار هئي ۽ ڪجهه بابن کان وڌيڪ لکڻ جهڙي اصل نه هئي. پر پوءِ به پبلشر معاهدو ڪرڻ قبوليو؛ سندس پرسان وڌهي سندس هٿ جهليائين؛ جيڪو ساڻو ۽ ڪمزور ٿي ويو هو. هوءَ لکي ٿي ته

انهيءَ لمحي کان پوءِ، ڪتاب ڪيس پاڻ سان ڪٺي ورتو ۽ جلد ئي ڪيس ماضيءَ ڏانهن ڪٺي ويو، جتي موٽر-بوٽ هو، جيڪو رات جي نيري پاڻيءَ کي چيري اڳتي وڌندو پئي ويو. لرسن جي ڏنل دوائن جي اثر ڪري ڪجهه ڪلاڪن جي ننڊ. جاڳ جي وقفن ۾ هن لاڳيتو لکيو، نه رڳو پنهنجي ڪمٽمنٽ کي پاڻي ڏيڻ لاءِ، پر پنهنجي ذهن کي سڀني رازن کان خالي ڪرڻ لاءِ، ته جيئن جڏهن وڃڻ جو وقت پرجي اچي ته هوءَ صاف ضمير سان هن دنيا مان موڪلائي سگهي. سنڌس صحتيابي طارق عالم وانگر اينٽي ڪلائميڪس هئي. جيئن ڪتاب جـون قسطون رسالي ۾ ڇپجي لڳيون تيئن سنڌس صحت سڌرندي ويئي. اڄ ڪلهه هـن جـي زندگيءَ سان ساهيڙپ آهي. سنڌس ڪيترائي ڪوتائن جا ڪتاب ۽ ڪهاڻين جا مجموعا شايع ٿيا آهن، جن کيس هندستان جا وڏا ادبي انعام ڏياريا آهن.

هانگڪانگ جي مجـموعي ’مورن اوچا ڪپاٽ‘ ۾ نصير مرزا لکيو هو: ”هن ڪتاب کان پوءِ طارق جـي پنهنجي همعصر شاعرن ۾ ’لمبر‘ ڪاٿون وڃي پهچندو— خبر ناهي مون کي. ها! جتي طارق جـي هنن هانگڪانگ جو سفر انت کي پڄندو، آنان کان پوءِ هڪ نئون ڏينهن روشن ٿيندو ۽ اهو ڏينهن اڄا به وڌيڪ روشن هوندو— هن سموري عالم لاءِ به ۽ طارق عالم لاءِ به.“ نصير جي اها تمنا هڪ طرف طارق لاءِ دعا به آهي ته عالم لاءِ سٺو شگون پڻ، جو طارق عالم ڪنڊيل ورهيه جڏهن کيس فالوآپ لاءِ وري لنڊن وڃڻو پيو ته موٽي اچي هيءُ سفرنامو ’لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ‘ لکي زندگي آڏو رکيائين، جڻ کيس چوندو هجي: ’هاڻي ته خوش آهين زندگي!‘ ڪلا زندگيءَ جي ڪوالٽيءَ کي بهتر ڪندي آهي— ۽ زندگي سڀ کان ضروري شيءِ آهي!

اسان جي موجوده سنڌي ساهت جي تحريري سفر جو عرصو تمام ٿنيو آهي. ادبي تاريخن تي نظر وجهڻ سان سنڌ پوندي ته سنڌيءَ جي موجوده لپيءَ ۾، جنهن جي ڄمار اڃا ڏيڍ صدي به،

ناهي، اڻويهين صديءَ جي پوئين اڌ ۾ ڪوبه سفرنامو پڌرو نه ٿيو، جنهن جا ڪارڻ ان زماني ۾ آمدورفت جون ڏکيايون، طبيعت جي سهل پسندي ۽ لکڻ لاءِ گهٽ لاڙو هئا. ويهين صديءَ جي شروع ۾، ۱۹۱۵ع ۾ سنڌي ساهت سوسائٽي حيدرآباد جي ماهوار رسالي ۾ البت لعلچند امرڏني مل جڳتياڻيءَ جو 'مسافريءَ جو پڙو ۽ سير جو رنگ' شايع ٿيو هو. ان کان پوءِ، ۱۹۶۰ جي ڏهاڪي تائين جيڪي سفرناما پڌرا ٿيا، انهن جو مواد جي لحاظ کان مزاج معلوماتي هو، جن ڪري، انهن جي دلچسپ هجڻ يا ٽريول گائيڊ وانگر معلوماتي هجڻ سبب، وندر ورونهن ۽ چاڻ جي خاني ۾ ڀيهاري سگهجي ٿو. پر باقاعدي ادبي لحاظ کان اهم سفرناما لکڻ جي روايت ۱۹۶۰ع واري ڏهاڪي دوران شروع ٿي.

سفرنامن جي انهيءَ سفر ۾، طارق عالم جو هيءُ سفرنامو لنڊن جي ٽن سفرن تي مشتمل آهي، جنهن ۾ هو پنهنجي ۱۹۹۰ع واري سفر جو ذڪر ڪندي، ۱۹۸۷ع ۽ ۱۹۸۹ع جي سفرن جي ذڪر ڪرڻ سان گڏ ڪيترن ئي ننڍڙن جي واقعن جي يادن ۽ دوستن جي ڳالهين کي ساريو اٿس. انهيءَ لحاظ کان هيءُ سفرنامو، روايتي سفرنامن کان الڳ، سفرنامي هجڻ سان گڏ يادگيرين، ساروڻين ۽ سنهارن تي ٻڌل آهي، جيڪو هڪ تجربو آهي. منجهس اهي ئي منظرن مان منظر اڀرڻ ۽ ڊزالو ٿيڻ جا عمل جابجا ملن ٿا، جيڪا طارق عالم جي فوٽوگرافڪ اک ۽ رولاڪ ذهن ۽ فنڪارانه ذات جي خصوصيت آهي.

عام طرح زندگيءَ جون يادگيريون ۽ واقعا، ڊائريءَ جا ورق، جيل جو روزنامچو، رپورتاج، خطن جي لکپڙهه ۽ سفرناما — سڀ آترڪتا جو حصو به ٿين ٿا، جن جي وچ ۾ هڪ تمام سنهي سرحد ـ ليڪ هوندي آهي. پر طارق عالم يادگيرين ۽ واقعن، ڊائريءَ جي ورقن، رپورتاج ۽ سفرنامي جي سڀني عنصرن کي هڪ پرت پرينڊڙ عورت وانگر، اهڙي سنهي سڳيءَ سان ڏاهپ سان سبيو آهي جو ڳنڍ جي اڪا ئي نٿي پوي.

نڪوس ڪزانتزاڪس ڪٿي لکيو آهي: ”ماڻهو ڪڏهن به پنهنجي روح جي ڪنارن جي آسپاس کان اڳيرو سفر نٿو ڪري. يا ائين ڪٿي چئجي ته هو سڀ کان بهتر طور تي پنهنجي من اندرئي سفر ڪري ٿو. هُو جتان لنگهي ٿو، آن کي پنهنجي ملڪ جي صورت ۾ تخليق ڪري ٿو ۽ بيشڪ پنهنجي عڪس ۾ تخليق ڪري ٿو.“

طارق عالم لنڊن ۾ هوندي، لنڊن کي پرپرو بڻجي ڏسي ٿو، پر دردوندي ۽ جي ديس — پنهنجي ڌرتي، ڌرتي واسين، دوستن، امڙ، ابي ۽ جيون ساٿياڻي — کي پنهنجي دل کان پري نٿو ڪري. هو پنهنجو اندر آپٽي رکي ٿو ۽ ٻئي کان به آهائي توقع رکي ٿو. بلڪل اسڪاٽلنڊ جي هڪ فڪر شاعر وانگر، جنهن پنهنجي عام ٻوليءَ ۾ خدا کي ٻاڏايو هو ته توڻ اسان کي اهڙي سگهه ڏي ته اسان پنهنجو پاڻ کي اهڙي طرح ڏسي سگهون، جهڙي طرح ٻيا اسان کي ڏسن ٿا:

O Wad some pow'r the giftie gie us
To see oursel's as ithers see us.

پر ٻيا اسان کي ڪيئن ڏسن ٿا، اها ڄاڻ جي سگهه اسان کي تڏهن ملي سگهي ٿي، جڏهن اسان پنهنجو پاڻ کي ڏسڻ جو فڪر ڪنداسين- هن سفرنامي ۾ طارق وانگر.

حيدرآباد سنڌ.
٢ جولاءِ، ١٩٩١ع

ولي رام ولڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڀرين وک

صبح جو پوئين چهين وڳي اک کلي ويم، جڏهن ته منهنجي اکـ ساڄهر کلندي آهي، ذهن ۾ اهو تصور ضرور ايندو اٿـم، ته منهنجي اکـ کلڻ سان جتي جتي گلن جا ٻوٽا آهن، اتـي مکڙين ته آرس موڙي اک پٽي هوندي. ۽ منهنجي اکـ آپٽڻ سان ڪيترا گلاب، موتيا ۽ چمپا ٽڙي پيا هونـدا. اڄ بہ اک کلڻ شرط اهڙو تصور ذهـن ۾ سرهـاڻ ٻڃي وکـري ويـو هـيـم. تيـاري ڪرڻ لڳس ته بيدل به آرس ڀڃي جاڳي پيو، اٿندي ئي T.V آن ڪيائين. CNN پنهنجي پوري سُرت سان روان دوان هو، ڪا خوبصورت ڪمپيٽر "گلف" جي مسئلي تي بنا هڪ جي ڳالهائي رهي هئي. مون کي اهـا ڳالهه ڏسي عجب وڻندو آهي تـہ انگريز، T.V جو ڪمپيٽر هجي، يا ٽيوب ۾ سفر ڪندڙ ڀار هجي يا ٻڍو، جڏهن ڳالهائي ٿو، ته لفظ سندس زبان مان ڪنهن آٽوميٽڪ رائيفل جي نال مان هڪ ٻي پٺيان نڪرندڙ گولين جان زوزٽ ڪندا ايندا آهن. اهڙي راءِ رضيہ (منهنجي رضيہ) به لنڊن ۾ T.V تي ڪوئيز پروگرام "Price is Right" ڏسندي ڏني هئي. مون کان پڇيو هئائين "هي انگريز ڳالهائڻ وقت هڪن ڇو نٿا؟"

ڇيو هيومانس: "هڪ سؤ سال دنيا تـي حڪومت ڪرڻ وارن جـي 'هيري ٻڌي' ۾ اهڙو اعتماد هئڻ بـہ کپي. سنڌ ۾ اهڙو اعتماد تو کي وڏيرن، پيرن، ميرن ۽ سرمائيدارن جي اولاد ۾ نظر ايندو. بس انگريزن جي اعتماد ۽ سنڌ جي انهن پيرن، ميرن، وڏيرن ۽ سرمائيدارن جـي اعتماد ۾ جيڪڏهن ڪو واضح فـرق آهي ته ڏيا ۾ ڏيکاءُ جو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پوڻين ستين وڳي پاڻي بينا جي پچايل گرم گرم نيرن ڪري بيدل ڪان موڪلايوسين ۽ جانيءَ جي ڪار شاهراهه فيصل ڏانهن ڊوڙڻ بجاءِ ”ملڻ لڳي، جاني پنهنجي چمار ڪان وڌيڪ ميچور آهي. تنهن ڪري ڪار کي ڊوڙائڻ بجاءِ، وهي گذاريل ماڻهو جان هلائيندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ملوڪ، هوءَ ۽ ٻپارچو

سادي ستين وڳي ٽرمينل نمبر ٢ تي پهتاسين. جانيءَ مونکي ٽرمينل نمبر ٢ جي لائونج مان الله واهي ڪيو. سيڪيورٽي وارن کي پنهنجي ٽڪيٽ ۽ پاسپورٽ ڏيکاري اندر ٿي سنهن وراڻي ٽينٽيڊ گلاسز مان ٻاهر نهاريم ته جاني غائب هو. هن وڇوڙي ۾ تڪڙ کان ڪم ورتو هو. مون کي محسوس ٿيو ڄڻ هو ايئرپورٽ کان ڇڙيل هجي، هونءَ ته هو شهمير جوان آهي. پنهنجي هڏ ڪاٺ وانگر لکڻ ۾ به مختلف آهي. جاني جڏهن کان آمريڪا مان موٽيو آهي، ڪيس جهازن ۽ ايئرپورٽس کان چڙ ٿي پئي آهي. شايد هن کي جهاز ڪنهن خوبصورت پکيءَ بجاءِ ڪي پوائتا ڏائڻا ڏور محسوس ٿين ٿا. جيڪي محبوب ماڻهن کي ڳڙڪائي، ڪنهن ڏورانهين قيد خاني ڏانهن کڻي ويندا هجن. شايد.... شايد.... پر مون کي سندس تڪڙي وڃڻ مان يقين ٿي ويو ته ٻه مهينا آمريڪا ۾ رهي اچڻ کان پوءِ جانيءَ جي سنڌ سان محبت ۾ شدت اچي وئي آهي. سوچيندو سامهون اچين وردين ۾ چيڪنگ ڪندڙ ڪسٽم جي عملي آڏو اچي پنهنجو ٿيلهو رکيو. اڌڙوٽ ڄمار جي ڪسٽم آفيسر رُکي لهجي ۾ پاسپورٽ گهريو، پاسپورٽ ڏسندي مُٺل آواز ۾ پڇيائين،

”بيگ ۾ ڪيا هي؟“

چيم، ”ڪپڙي اور ڪتابين“

چيائين، ”لنڊن ڪيون جا رهي هو؟“

چيم، ”١٩٨٧ع ۾ لنڊن منجهه گردن جي پيوندڪاري ٿي هئي جيڪا ليڪڪ هُنَ جي ناتي وفاقي حڪومت ڪرائي هئي، هاڻ به سنڌ سرڪار جي خرچ تي ’فالواپ‘ لاءِ پيو وڃان.“

منهنجي ڳالهه ٻڌي، هُن چپ چاپ پاسپورٽ موٽائي ڏنو. سندس ٿورو مڃي پنهنجو ٿلهو کلهي ۾ هٽي، بورڊنگ ڪارڊ لاءِ P.I.A جي ڪائونٽر ڏانهن واڄهايو پئي ته سامهون کان سڌ نيو،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏٺم، فرسٽ ڪلاس جي ڪائونٽر تي 'ملوڪ نظاماڻي' مون ڏانهن ڏسي مرڪي رهيو هو. سنڌس پر ۾ ويٺل گرائونڊ ايئرهوسٽس به مون ڏانهن نهاري رهي هئي. ملوڪ نظاماڻي منهنجو اسڪول ڀائي آهي. اسان ماڊل اسڪول ۾ گڏ پڙهيا آهيون. هو مون کان ۽ منهنجي اسڪول لائيف جي عشق کان چڱيءَ پر واقف آهي. ان زماني ۾ مان مس (ر) جو ڪونڪو عاشق هوندو هيس. مان هن تي لفظن ذريعي پنهنجي پيار جو اظهار نه ڪري سگهيس. فقط ان ڪري جو پاڻ کي هن آڏو انفيريئر محسوس ڪندو هيس. هوءَ ڏاڍي اُجري آهي ۽ مان ڏاڍو ميرو آهيان. اهو به ته منهنجي ڇهن سالن هوءَ به ميري ٿي ويندي. اسڪول مان نڪرڻ کان پوءِ مان کهاڻيڪار ٿي ويس هوءَ ريڊيو حيدرآباد جي خوبصورت آواز واري صداڪاره بڻجي وئي. سنڌس آواز جي سونهن ۽ سوڀيا سنڌ جي مثالي صداڪاره مهتاب چنه جهڙي هئي. جڏهن به نصير وٽ ريڊيو تي ويندو هوس، ته ڪڏهن ڪڏهن ڪاريڊور ۾ يا ڪنهن پروڊيوسر جي ڪمري ۾، ڪيس اسڪرپٽ ۾ ڪم ڏسندو هيس. مان اعتراف ڪيان ٿو ته ويهن سالن کانپوءِ جڏهن به هن کي ريڊيو تي ڏٺم ته ڪيترن ئي سٺن ڪپڙن ۾ چوند هجان، پر مون کي هميشه لڳو ڄڻ مان اسڪول يونيفام اوڍيل هجان ۽ ماڊل اسڪول جي ليڊيز پارڪ جي ڪنڊ وٽان ڪيس "هنچ بيڪ آف نيٽروڊيم" جي ڪردار وانگر پنهنجي ظاهري ڪوجهائپ ۽ باطني حسن ۽ محبت سان ٽمٽار احساس سان ڏسندو هجان. جڏهن به ڪيس ريڊيو اسٽيشن جي احاطي ۾ ڏٺم ته مون کي هوءَ ڪنهن آزاد ملڪ جي اهڙيءَ شهزادي لڳي، جنهن جي تصوير چانديءَ جي سڪي تي اُڪريل هجي، ۽ مان پاڻ کي ان ملڪ جو ڪو عام شهري محسوس ٿيم، جيڪو سنڌس سڪي تي اُڪريل تصوير کي ته ڪيسي ۾ رکي سگهيو ٿي، پر هن سان ملي نٿي سگهيو.

هڪ ڏينهن سنڌس هٿ ۾ رنگين لفافن جو دستو ڏٺم. انهن منجهان هڪ، هوءَ نصير جي ٽيبل تي به ڇڏي وئي، جيڪو بنا

ڪولڻ جي ٿي پڙهي ورتو هوم. نصير لفافو کولي پڙهيو هو، ۽ مون ڏانهن ڏسي چيو هئائين: ”بڊاءِ ڪارڊ ۾ ڇا لکيل آهي؟“ مُرڪي چيو هيومانس: ”ان ڪارڊ ۾ منهنجي مرڻ جو ٽائيم، مهل ۽ جڳهه جي نشاندهي ٿيل آهي. پر مان مرڻ کان اڳ ڪيس ٻڌائڻ چاهيندس ته ”مان ڪيس چاهيو هو ۽ مان ڪيس چاهيان ٿو.“ هوءَ ريڊيو جي ميٽنگ هال ۾ ٻين صداڪارن سان گڏ هٿ ۾ اسڪرپٽ کنيو ويٺي هئي، ۽ اتفاق سان در جي ڀر ۾ ويٺي هئي. ڪيس چيم، ”تو هان شادي ته ڪري ڇڏي؟“ مُرڪي چيائين، ”ها مان شادي ڪري ڇڏي آهي.“

چيم، ”هڪڙي ڳالهه چوان؟“

چيائين، ”ها چئو......!“

پاڻ کي ميڙي ڪلندي چيو هومانس: ”مان توکي چاهيو هو، مان تو سان رومانس ڪندو هوس.“ شايد منهنجي ڪيل سچي نه هئي، يا هن منهنجي نيڻن ۾، منهنجي لفظن کي غوطا کائيندي ڏسي ورتو هو. حيرت ۽ وائڙائپ سان چيو هيائين، ”اوهه، پر هاڻ ته ڏاڍي دير ٿي وئي آهي....!؟“

”ها“ مون چيو هو: ”دير ٿي وئي آهي“، ٿورو هلڪو ٿڪ ڏنو هوم ۽ يڪدم ميٽنگ هال جو در بند ڪري حيدرآباد جي رستن ڏانهن نڪري ويو هيم. (در بند ڪندي مونکي محسوس ٿيو ته مان پاڻ کي اندران بند ڪري ڇڏيو هجي.)

ملوڪ کي ٽرمينل نمبر ٢ جي بورڊنگ ڪارڊ واري ڊيسڪ پٺيان ويٺل ڏسي مون کي پنهنجو اسڪول لائيف جو رومانس ياد اچي ويو هو. ڏانهس وڌي ويو هوس. هو P.I.A جي اڇي ڪيپ ۽ نيرين فيتين واري اڇي شرٽ ۾ وڻندڙ پئي لڳو. مُرڪي هٿ وڌائيندي پڇيائين: ”لنڊن پيو وڃين ڇا؟“ چيم، ”ها“ هُن مونکان ٽڪيٽ ورتي، پنهنجي ڀر ۾ ويٺل خاتون کي ڏيندي چيو، ”6-A سيٽ الاٽ ڪرينس“ ۽ مون کي مخاطب ٿي چوڻ لڳو، ”هيءَ سيٽ فرسٽ ڪلاس کان ايميڊيٽ پوءِ اچڻ وارين سيٽن مان آهي. دريءَ جي پاسي ۾ اتي بيحد ڪمفرٽ ۽ ڪشادي. خاتون، ڪمپيوٽر

ذريعي سيٽ الاٽ ٿيري ٽڪيٽ ۽ بورڊنگ ڪارڊ مون ڏانهن وڌايو. ملوڪ مُرڪندي چيو: ”تنهنجو ڊپارچر ته ڏهين وڳي آهي، پوءِ ايڏو ساجهر ڇو آيو آهين!؟“ ٽڪيٽ کي جيڪيٽ ۾ رکندي چيم: ”يار بس ٽائيم جي پابندي سٺي لڳندي آهي.“ منهنجي محض جواب تي کلي پيو. ڪائنس موڪلائي لائونج ۾ رکيل وڏن ڪوچن منجهان هڪ تي ويهي، اوسي پاسي جو جائزو وٺڻ لڳس. ساڄي پاسي ڪجهه پريان رکيل ڊگهي صوفا تي ڇگڙيءَ جهار واري سگريٽ مان دونهان ڪيندڙ انگريزياڻيءَ کي هڪ سنهڙو، ڪارڙو، سلمتي ڪمپليٽ سوٽ ۾ ورايو ويٺو هو. جيستائين مون کي ياد اچي ٿو ته آهو سگريٽ به انگريزياڻيءَ کي هن آفر ڪيو هو، جيڪو هن ٽينڪس چئي ورتو هو. هُو ڪارڙو، ڪمارڙو، ايشيئن ويچارڙو ٻن منٽن ۾ انگريزياڻيءَ جي اچي چمڙي جي آڳاءِ ۾ ايڏو تہ اندو ٿي پيو هو، جو ڳالهائيندي ڳالهائيندي سندس آڌو پنهنجي قيمتي ڪمپليٽ سوٽ سڌو ڳوڏا ڪوڙي ويهي رهيو. ۽ گوريءَ جي چهري ۾ گهٽ، پر سندس ڪڇن ۽ جسم جي ٻين اگهاڙن حصن تي پنهنجي نيڻن جي اسڪيننگ وڌيڪ ڪندو، ايلازن واري انداز ۾ زوري واڇون ٽوڙي ڪجهه چئي رهيو هو. نيم رومانتڪ، نيم ڪاميڊي سين مان مزو وٺي رهيو هوس، ته ملوڪ اچي منهنجي پر ۾ ويٺو. سندس هٿ ۾ ٻه چڱا وزنائتا پيڪ ٿيل خاڪي لفافا هئا. لفافا مون ڏانهن وڌائڻ کان اڳ عاجزيءَ مان چيائين: ”يار هيءَ تڪليف مان توکي ڏيندس، هنن لفافن ۾ ٻن هفتن جون سنڌي اخبارون آهن، جيڪي توکي قادربخش نظاماڻي کي ڏيڻيون آهن.“ قادربخش نظاماڻي جو نالو ٻڌي مون کي ’اليورٽن اسٽيشن‘ کان وٺي ’ڪيرليان روڊ‘ تائين جا سمورا فٽ پاٿ، بلڊنگس، پرج، مني مارڪيٽ ۽ آهڙا ڏگهي آرچ ياد اچي وڃي هئي جنهن مٿان ’اليورٽن‘ ڏانهن ايندڙ ۽ لنڊن ڏانهن ويندڙ انڊرگرائونڊ ٽيوب هر وقت ڊوڙندي رهندي هئي جنهن جي هيٺان اسان (مان ۽ رضيه) کي ضرور لنگهڻو پوندو هو. بلڪ ان آرچ وٽ پهچڻ کان

پوء اسان کي پنڌ جي 75% ڪٽڻ جو احساس ٿيندو هو. دراصل آها آرچ اسان کي ڇو ته ان ننڍڙي علائقي جي مين گيٽ لڳندي هئي. نوهان کي هڪ مزيدار ڳالهه ٻڌايان جيڪا 'ڪيرليان روڊ' جي ننڍڙي مارڪيٽ جي فٽ پاٿ تي لڳل پوسٽ آفيس جي دٻي سان واسطو رکي ٿو. (دراصل اهڙيون بيوقوفيون لنڊن ۾ نئين هجڻ جي ڪري شروع شروع ۾ رضيه ۽ مون سان ڏاڍيون ٿيون هيون، ٿيو ائين جو اسان صبح جو ٻاهر کي پڪ ڪري، ڇٽيون هٿن ۾ ڪٽي هلڪي هلڪي برڪا ۾ ٽڪڙيون ٽڪڙيون وڪون کڻندا، جڏهن مٿي مارڪيٽ جي پرسان پهتاسين، ته رضيه جي نگاه پوسٽ جي دٻي مٿان پئي، جنهن تي انگريزيءَ ۾ لکيل هو Post Tickets ۽ پرسان ئي ڪوائين/ڏوڪڙ وجهڻ لاءِ سير ٿيل هئي، جهڙي اڪثر پئسا جمع ڪرڻ واري پانڌارن ۾ هوندي آهي، ۽ پر ۾ هدايتون به آڪريل هيون، جن ۾ وڏي ۾ وڏ فقتي P 50 جو انگ ڏيکاريل هو. رضيه، جنهن کي هر شيءِ 'ايڪسپلور' ڪرڻ ۽ سمجهڻ جو شوق مون کان وڌيڪ آهي، سا هڪدم بيهي رهي ۽ پوسٽ جي دٻي ڏانهن اشارو ڪري چوڻ لڳي: "اڇو ته پوسٽ جون ٽڪيٽون ڪيون" چيو هو مانس:" ۽ جيڪڏهن نه نڪتيون ته؟" هڪ ٻئي ڏانهن اشارو ڪندي چيائين: "هن ڳاڙهي بٽڻ کي زور ڏينداسين، ته پئسا واپس اچي ويندا." رضيه ڇٽي کي ڪلهي ۽ ڪلهي ۾ ٽڪائي پئسا ڪڍڻ لاءِ ڪاٻي هٿ سان ساڄي هٿ جو دستانو لاهڻ لڳي ته مان کانئس اڳ پنهنجي جيڪيٽ ۾ چانڪندڙ ريزي ۾ هٿ وجهي ڇڏيو. لنڊن جي ڪئيل پئسن جي چڱي يا خراب ڳالهه اها آهي ته جيڪڏهن کيسي ۾ ٻن کان وڌيڪ سڪا پيل هوندا ته اوهان کي ان کيسي جو بار باقاعدي محسوس ٿيندو ۽ هاڻ وقت پئسن جي ٺهڪو به اهڙو چٽو ۽ ڪرو ٻڌڻ ۾ ايندو، جهڙو ڪنهن وفادار يار جو واعدو.) ڪاٺيل پئسا هر انگريز جي کيسي ۾ لازمي هوندا آهن بلڪ اهڙن ڏوڪڙن لاءِ الڳ پرس به ٺهيل ملندا آهن، جهڪي جيڪڏهن اوهان وٽ هوندا، ته اوهان به وقت ضرورت ان مان ڇنڇ هڪدم ڪڍي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

استعمال ڪري سگهندا. اهڙي چينج اوهان کي لنڊن جي ڪاڪوسن کي کولڻ ۾، ريل جي ٽڪيٽ ڪيڻ ۾ ۽ ٽيليفون ڪرڻ ۾ مدد گار ثابت ٿيندا) بهرحال رضيه جي پئسن ڪيڻ کان اڳ ۾ ئي کيسي ۾ جهٽ هٿي ڦٽڪ ٻاهر ڪڍيم ته ڪجهه چينج نڪري آئي، جنهن ۾ ٻه ففتي به نظر آيون پئي. هڪ 'ففتي پي' هدايت مطابق ياندازي جهڙي سوراخ ۾ وڌم، ته کڙاپ ڪري ڏيڍ انچ ڊگهو ۽ انچ کن ويڪرو ناسي رنگ جو پٽو پاڻو نڪري آيو، جنهن کي ڏسي واڻڙو ٿي ويس. رضيه خالي پاڻي ۽ منهنجي مايوس پوٽ کي ڏسي، وڏا ٽهڪ ڏيڻي کلڻ لڳي. واڻڙاپ منجهان سوراخ ۾ اڪيل پاڻي کي ڪيڍي اٿلائي پٿلائي ڏسڻ لڳس.... اٿل پٿل ۾ پاڻي جي پيڻ کلي وئي ۽ منهنجو مايوس منهن ڏانگر تي ٽڙيل گل جيان ٽهڪي پيو. پاڻي جي اندران بيحد نفيس انداز ۾ اڇي ڪارڊ تي ٻه 18 P جون، هڪ 13 P ۽ هڪ 1 P جون ٽڪليون چهٽيل نظر آيم. ڪارڊ جي مٿان بولڊ اکرن ۾ Royal Mail Stamps لکيل هو. ٽڪليون ڏسي رضيه جا ٽهڪ بند ٿي ويا ۽ منهنجا ٽهڪ شروع ٿي ويا ها. رضيه کي فاتحاڻي انداز ۾ ڏسي چيو هوم "تون ڇا ٿي سمجهين، مان ايڏو بيوقوف آهيان؟ جو ففتي پي ۾ ٿلهو پاڻو قبول ڪري وٺندس؟" اهڙوئي هڪ ٻيو ننڍڙو واقعو "ڪرليان روڊ" جي مني مارڪيٽ سامهون فٽ پاٿ سان لاڳاپيل آهي. ٿيو هيئين جو اسان مارڪيٽ جي سامهون واري فٽ پاٿ تي ٽيليفون بوٿ کي ٽيڪ ڏيئي هڪ ٻئي جا فوٽو ڪيڻ لڳا هئاسين، فوٽو ڪيڻ ڪانپوءِ رضيه چيو هو، "ادي هدايت سان ٽيليفون تي ڳالهائي ڇڏيو ته جيئن اسان وٽس جنهن ٽائيم تي پهچون ته هو پاڻ به موجود هجي." ڏاڍي اعتماد سان ٽيليفون بوٿ تان پنهنجي ٽيڪ هٽائي دروازو کولڻ چاهيو هوم ۽ دروازي کولڻ جي ڪوشش ۾ سڄي بوٿ جو طواف ٿي ويو هو، پر منهنجي نگاهه دروازي جي هينڊل تي نه پهچي سگهي هئي. احمقن وانگر بوٿ جي چوڌاري ڦري ساڳي هنڌ تي اچي بيٺو هوس ته منهنجو هٿ اتفاق سان بوٿ جي هينڊل تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پنجي ويو ھو. رضيہ، آھو سڄو ڏينھن بہ مون تي ڏاڍو ڪلندي رھي ھئي. اھو ٽيليفون بوٿ ٽان ڳالھائڻ جو منھنجو پھريون تجربو ھو.

ملوڪ جي ڏنل اخباري بنڊلن ۽ قادر بخش نظاماڻيءَ جي نانءَ تي مون کي ”الپرٽن“ جون ڳالھيون ياد اچي ويون ھيون. ڪامريڊ قادر بخش نظاماڻي صاحب جي باري ۾ منھنجي راءِ ڪا چڱي ناھي. جيتوڻيڪ منھنجي ساڻس ڪابہ ڪچھري ناھي ڪيل. پر ساڻس ٽيل ٻن ٽن منٽن جي ڏيٺ ويٺ ۽ ٻن ٽن ڊائلاگس جي ڏي وٺ مان مون کي ھو پنھنجي روايت مان ڪنھن بہ طرح سنڌي نہ لڳو ھو. ٻيو ڀيرو ٢١ فيبروري ١٩٩٠ع تي پنھنجي فالو اپ لاءِ لنڊن پي ويس تہ مون سان گڏ ٽاجپور جو نواب خاندان بہ ساڻ ھو جنھن ۾ ممتاز علي خان لغاري، امتياز علي خان لغاري ۽ سنڌس والده، ڪيس الله وڏي چمار ڏي، مون ساڻ ھئا. ھنن نوجوانن مان امتياز علي خان لغاريءَ جون ٻہ ٻئي ٻڪيون ختم ٿيل ھيون، جڏھن تہ سنڌس چمار مشڪل سان ارڙھن سال ڪن ٽيندي. منھنجا ھي مھربان دوست لنڊن ڏٺل نہ ھئڻ سبب گڏ ھئا. ڪين پنھنجي ننڍڙي جو آپريشن پڻ ”ڪرام ويل“ اسپتال ۾ ساڳي سرجن ڪان ڪرائڻو ھو، جنھن منھنجي گردي جي پيوندڪاري ڪئي ھئي. ان آپريشن ۾ جيڪو پيانڪ حادثو ننڍڙي امتياز سان ٿيو. اھو ھڪ الڳ ۽ ڏاڍو ڏکوئيندڙ داستان آھي. جنھن جو ذڪر في الحال نہ مان ھتي ڪرڻ چاھيان ٿو، ۽ نہ ئي اھڙي ذڪر ڪرڻ جي ھيءَ مھل آھي. ھا، پر مان جيترا بہ ڏينھن ساڻن گڏ ھيس، مون کي ڪڏھن بہ اوپرائپ جو احساس نہ ٿيو ھو. انھن ئي ڏينھن مان ھڪ ڏينھن ٻي ممتاز لغاري مون کي چيو ھو: ”ماما، (ھو اڪثر مون کي ماما ڪري سڏيندو آھي) اوھان ڪامريڊ قادر بخش کي سڃاڻندا آھيو؟“ يادگيريءَ تي زور ڏنم پر مون کي ياد نہ آيو. ممتاز پرس مان ائڊريس ڪڍي ڏيکاري ھئي تہ مون کيس چيو ھو ”تو کي مان ھن ائڊريس ذريعي قادر بخش صاحب جي گھر تائين رسائي سگھان ٿو.“ ممتاز کي شايد قادر بخش ڪي ڪو لفافو وغيره ڏيڻو ھو. اسان سوئيٽرن مٿان

ڊيڪٽس پساڻي گرم ٽوپيون ۽ چٽيون ڪڍي ”ارلس ڪورٽ“ انڊر گرائونڊ پهچي ويا هئاسين. ون ـ ڊي ٽڪيٽ وٺي ايسڪيليٽر ذريعي لهي پڪاڊلي لائين جي لاءِ پليٽ فارم نمبر ۲ جي ڪرسين تي اچي ويٺا هئاسين، اوچتو مائيڪرو فون تي اعلان ٿيو هو: پڪاڊلي لائين جي اسٽيشن ”ايلنگ ڪامن“ جي پٽڙين ۾ ڪا گڙٻڙ ٿي پئي آهي، تنهنڪري سمورن پيسنجرن کي گذارش ٿي ڪجي، ته هو هيٿرو ڏانهن ويندڙ ٽيوب ۾ چڙهي ”ايڪٽن ٽائون“ انڊر گرائونڊ تي لهن، سندن سهوليت لاءِ اسٽيشن ٻاهران ايمرجنسي بس سروس هلائي وئي آهي. جيڪي فلاڻي فلاڻي انڊر گرائونڊ اسٽيشن کان ٿيندي مسافرن کي پنهنجي منزل تي رسائيندي.“ اسان ”هيٿرو“ ويندڙ ٽرين ۾ چڙهي پيا هئاسين ۽ ”ايڪٽن ٽائون“ تي لهي جڏهن وڏي آئوٽ کان ٻاهر نڪتا هئاسين ته هڪ ٻي پٺيان ته ڪيٽريون ٿي لال ڪنوار جهڙي وڳي ۾ جرڪندڙ سرڪاري بسون، پنهنجي پيشانيءَ تي ايمرجنسي بس سروس جو بورڊ لڙڪائي، اسان جي انتظار ۾ قطار لڳايون بيٺيون هيون. ممتاز حيرت مان حيران ٿيندي چيو هو: ”ماما، انگريز ته واعدي جا ڏاڍا پڪا آهن. ماڻهن جي سهوليت لاءِ ڪهڙا نه سٺا انتظام ڪري ڇڏيا اٿن؟ جتان ٽرين خراب، اتان بس حاضريءَ ۾ حاضر!!؟“ چيو هوم ”اها اٿئي لنڊن، سوئيٽ لنڊن.“ خير سائين اسان کي ڳالهه جي ڳاٽي کان وٺو آهي، سو چڙهياسين بس ۾ جنهن اسان کي ”الپرٽن اسٽيشن“ ٻاهران ڇڏيو هو. ۽ اسان فٽ پاٿ وٺي سيلف سروس وارو پٽرول پمپ پار ڪري، اڳتي وڌي، کاٻي مڙيا هئاسين. روڊ تي چڙهي چڱي موچاري پل ڪراس ڪري اڳتي ڏوڪيندا وڃي ”ڪيرليان روڊ“ جي آرچ وٽ پهتاسين. ڏڌهن آرچ ڏسي ممتاز کي چيو هوم: ”ماما، اچي پهتا آهيون.“ مني مارڪيٽ پار ڪري وڃي چاچا صادق عليءَ جي گهر نمبر ۴۷ جو ڪال بيل وڃايو هوسين. ڪجهه ساعتن کانپوءِ در کليو ۽ شايد يوسف نالي ڪو اڇڙي رنگ، پڪي عمر وارو ماڻهو نڪتو هو جنهن کي پنهنجو تعارف ڪرايو هوسين. هن اسان کي اندر اچڻ لاءِ ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ويهڻ لاءِ چيو. پراسان ڪانئس قادربخش نظاماڻيءَ جي گهرجو پتو پڇيو هو. هن شريف انسان کي ڪجهه به پڪ نہ هئي، پر شڪ واري انداز ۾ چيو هئائين: ”جيستائين منهنجو خيال آهي، هن ئي لائين ۾ ٻيو گهرڇڏي ٽيون نظاماڻي صاحب جو گهر آهي.“ اسان يوسف صاحب جا Thanks مڃي ٻڌايل گهر جي گهنٽي وڄائي هئي. هڪ خاتون در جي زنجير لڳل وٿيءَ مان ظاهر ٿي هئي. جنهن پڪي انگريزي انداز ۾ اسان ڪان، اسان جي اچڻ جو سبب پڇيو هو. ڪانئس پڪ ڪرڻ لاءِ پڇيو هوسين، ”سائڻ، ڇا هي گهر قادر بخش نظاماڻي صاحب جو آهي....؟“ خاتون اسان کي هاڪار ۾ جواب ڏنو هو. ممتاز ڪانئس پڇيو هو: ”سائين، گهر ۾ آهن؟“ خاتون سپاجهائيءَ مان چيو: ”او-يس، هڪ منٽ“ ۽ دربند ڪري هلي وئي هئي.

اسان لنڊن جي رم جهم ۾ دور تائين نظر ايندڙ لاهوندي ڇت وارن گهرن جو نظارو ڪندا رهيا هئاسين، لنڊن جا ٽريڊيشنل گهر ۽ گهرن ٻاهران ننڍڙا لان، ڪائين جا ننڍڙا آرٽسٽڪ مين گيٽ، هلڪي برسات ۾ خواب جهڙا پيي لڳا. قادر بخش صاحب ٻاهر آيو هو. پڪي عمر جو هڪ محترم شخص، جنهن برف جهڙو هٿ اسان ڏانهن وڌايو هوءَ سرد آواز ۾ اسان ڪان سڃاڻپ پڇي هئائين. مان هٿ ملائڻ کان پوءِ پوئتي ٿي بيهڻ ئي مناسب سمجهيو هو. ماس ممتاز کيس لفافو ڏنو هو. نظاماڻي بند ٿيل لفافو اسان کان ورتو هو ۽ مرڪي خدا حافظ ڪرڻ چاهي هيائين. اچ نہ هوندي بہ کيس چيو هوم: ”سائين اوهان پاڻي پياريندا؟“ سائينءَ اتان ئي درکولي شايد پنهنجي نياڻيءَ کي پاڻيءَ لاءِ چيو هو. پاڻيءَ جا ٻہ ٽڏا گلاس آيا هئا جيڪي اسان سخت سرديءَ ۾ ڏوکهي سنڌس ٽوڙا مڃيا ها. ۽ ٽڪل وڪڙ سان واپس موٽڻ لڳا هئاسين. هلندي هلندي ممتاز مايوسيءَ مان چيو هو: ”عجيب ماڻهو هو، ماما.... ويهڻ جي ٿلهي صلاح بہ نہ ڏنائين!!؟“ مرڪي ممتاز ڏانهن ڏٺو هوم. ۽ چاچي انيس انصاريءَ جو شعر وڏي واڪي کيس ٻڌايو هوم، جيڪو اڪثر اسان سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ جڏهن پڙهندا ڪٽي ويندا هئا تہ چوندا هئاسين:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

زندگــــي ڏاڍي ڏکـــي ٿئـــي سڄڻ
ٿالهہ رَتَ جو ٿي گهري "ڪالي" پٺي.

ممتاز کي شايد شعر سمجهہ ۾ نہ آيو هو. هن مايوسيءَ مان ڏکو ساهہ کنيو هو ۽ سرديءَ کان بچڻ لاءِ پنهنجا ٻئي هٿ کيسن ۾ وجهي ڇڏيا هئائين. ملوڪ جــا ڏنل اخبارن جا بنڊل وٺي کيس چيم: "ڪامريڊ قادر بخش ۽ سندس گهر منهنجو ڏنل آهي." ملوڪ چيو: "مون سندس ٽيليفون نمبر بنڊلن مٿان لکــي ڇڏيا آهن. تون رکو ٽيليفون تي ٿي کيس اطلاع ڏيئي ڇڏجانءِ هو پاڻ ئي اچي کڻي ويندو." ملوڪ ڏانهن ڏسي مرڪي چيم: "هــا، بالڪل مان کيس ٽيليفون تي پنهنجي گهر جي ائڊريس ڏيئي ڇڏيندس."

ملوڪ پنهنجي نانءَ وانگر ملوڪ آهي. هو مون سان ڊرانزٽ لائونج ڏانهن ساڻ هليو. اسان هــوٽل ۾ وڃــي اڪيلي ٽيبل تــي ويٺاسين. بلڪل سامهون واري ٽيبل تي ٢١ سالن جي بيحد معصوم صورت واري خوش شڪل شايد ٻچ ڇوڪري ڊائري تــي ڪجهہ لکي رهي هئــي. سندس پــر ۾ ڇڳي ڳوري ٽريولنگ ڪٽ رکيل هئي. مون اندازو لڳايو تــہ هوءَ پنهنجي ڊائري ۾ ڪراچيءَ جون يادون محفوظ ڪري رهي آهي. ملوڪ بيري کي سڏ ڪري چانهہ جو آرڊر ڏنــو. بيرو هليو ويو. اسان ڳالهين ئي ڳالهين ۾ پنهنجن اسڪول لائيف جي وچڙيل اسڪول ۽ ڪلاس فيلوز کي ساريندا رهياسين ۽ گڏوگڏ چانهہ جو بہ انتظار ڪندا رهياسين. بيرو ان وچ ۾ ٻن ٽن پرڏيل ٽيبلن آڏو چانهہ سرو ڪندو رهيو. تقريبن منو ڪلاڪ ڪچهري ڪرڻ کانپوءِ بہ جڏهن چانهہ نہ آئي، تہ ملوڪ هوٽل جي ڪائونٽر ڏانهن هليو ويو. هن مئنيجر سان ۽ مئنيجر هُن سان ڪجهہ ڳالهايو. ملوڪ واپس اچي ويهندي چيو: "يار، مڙئي وينا ڪم کي ريڙهين. وٽن ڪراڪري بہ ڪونهي، ڪل چار ڪيٽليون ۽ ڇهہ ڪن ڪوپ اٿن. تنهنڪري چانهہ ملڻ ۾ دير ٿي رهي آهي. عجب منجهان پاڪستان انٽرنيشنل ايئرلائنز جي وسيع ڊپارچر لائونج جي سونهن ۽ سوڀيا کي اکيون ڦاڙي ڏٺم، جتي چوڪيداري ڊيوٽي فري

شاپ جا سهڻا اسٽال آڏين اکين سان اينڊڙ ويندڙ تي رعب رکي رهيا هئا. وچ ۾ ڦهليل ايوان منجهه مخصوص وٿيءَ سان عالم چنا جي قد جيڏا صوفا سيٽ رکيل هئا ۽ پٺين تي چٽيءَ صوبن جا وال پوسٽرز لڳل هئا.

مڙني شين تان نگاهه هٽائي ملوڪ کي چيم: ”انٽرنيشنل فلائٽس جي ٽرانزٽ لائونج ۾ ٺهيل اڪيلي هوٽل جي اها حالت آهي جو چانهه پيئڻ لاءِ، ڪوپن جي خالي ٽيڪ جو انتظار ڪرڻو ٿو پوي!؟“ هوٽل جي اهڙي سروس تي مون کي پنهنجي ڏاڏيءَ مرحيات جو جملو ياد اچي ويو هو. هوءَ اڪثر اهڙن موقعن تي ناس جي دٻليءَ جو ڍڪڻ کولي، ناس جو چپٽ پري پنهنجي ڪنڌي نڪ جي ناسن ۾ ڪڏي چوندي هئي: ”آون هون، نانءَ ٻڙا، ديهه ويران....!؟“ سوچي ئي رهيو هيس ته پنجابي بيرو چانهه کڻي آيو. هن ٽري تان ڪيٽلي، ٻه ڪوپ، کير ۽ کنڊ داني لاهي ٽيبل تي اسان جي اڳيان رکندي نهايت عاجزيءَ منجهان چيو: ”سائين ڪيا ڪرين .... ميرا ڪوئي قصور نهين بس ڪپ هي ڪم هين.“ ملوڪ چانهه ٺاهڻ لاءِ هٿ وڌايو ته ڪا شيءِ کٽل نظر آيس. ويندڙ بيري کي سڏي چيائين: ”يار ڪپس ليڪر آئي هو ته چاني نهين لائي؟“ بيري ساڳي انڪساري ۽ ويچارگيءَ منجهان چيو: ”سائين چانيون کل ٻه آهن، سي هن وقت وانديون ناهن. پر مان ڪوشش ڪريان ٿو.“ بيرو هليو ويو. اسان بنا چاڻن جي چانهه پي، دل ئي دل ۾ هوٽل واري جا ٿورا مڃياسين. ملوڪ سادي اٺين وڳي مون کان موڪلائي پنهنجي اڏ ۾ چڙهي آيل ڊيوٽيءَ تي وڃي چڙهيو. مان چاسشوري جو نمبر ڊائل ڪري رضيه کي پنهنجي ٺيڪ ٺاڪ ۽ خوش باش هجڻ جو اطلاع ڏنو. جيڪا منهنجي خير سان پهچڻ لاءِ صلاة سکوري پڙهي ختم ڪري چڪي هئي. (جنهن جو ذڪر پڻ هن ٽيليفون تي مون سان ڪيو) سندس اهڙي ذڪر تي پاڻ کي الائجي ڇو وڌيڪ محفوظ محسوس ڪرڻ لڳس. شايد ان جو سبب اهو ٻه هجي ته اسان جتي رهون ٿا، اتي غيرمحفوظ هجڻ جو احساس اسان سان هر

وقت چنبڙيل رهي ٿو. نتيجي ۾ پنهنجن پيارن جي، اسان جي زندگيءَ لاءِ گهريل دعا، اسان کي ڪنهن مضبوط قلعي جهڙي محسوس ٿيڻ لڳي ٿي. وقت ڪٽڻ لاءِ مان اخبار سجايو ڊيوٽي فري شاپس گهمڻ لڳس. تقريباً اڌ ڪلاڪ گهمڻ ڦرڻ کانپوءِ ٿڪجي آخر هڪ صوفا کي ٽيڪ ڏيئي ماڻهن کي جاچڻ لڳس، ته مون کي هڪ ڪارڙو ڪمارڙو ايشين ويچارڙو ساڳي انگريز عورت جي ڀر ۾ صوفا تي سنڌس ويجهو ويٺل نظر آيو. انگريزياڻيءَ جي چهري جي تاثرن مان مون کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ ڪو وڏو ماڻهو پاڻ کان ننڍي ماڻهوءَ سان فقط وقت گذارڻ لاءِ ڪچهري ڪندو آهي. بالڪل ساڳي مهرباني سان هوءَ ساڻس ڳالهائي رهي هئي. اوچتو اعلان ٿيو P.I.A P.K. 7827 جي پرواز لنڊن وڃڻ لاءِ تيار آهي. پيسنجرز کي گذارش آهي ته هو گيٽ نمبر ١٣ تي پهچي وڃن. ويٺل ماڻهن ۾ چرپر شروع ٿي ۽ گيٽ نمبر ١٣ آڏو هڪ سهڻي قطار ٺهجي وئي جنهن جي هڪ ڪڙي مان به هوس. مون سوچيو: هن ملڪ ۾ ايئرپورٽ ئي شايد اهڙي جڳهه آهي، جتي اسان ماڻهو نه چاهيندي به قطار ۾ بيهڻ تي مجبور آهيون. ڇوته هن ملڪ ۾ ايئرپورٽ کانسواءِ قطار ۾ فقط بي همت، مفلس ۽ ننڍڙا ماڻهو بيهندا آهن. پوءِ ڇو ته اها قطار ٽڪن ٽي پائيءَ لاءِ هجي، سرڪاري اسپتال ۾ دوا لاءِ هجي يا سينيما ۾ فلم ڏسڻ لاءِ.

يادن ڏانهن سفر

مان گيٽ نمبر ٤ تي بيٺل خاتون کان ٽڪيٽ چيڪ ڪرائي، پلين تائين پهچائيندڙ بس ۾ چڙهي پيم. بس، جنهن جو پيٽ خالي ۽ پاسا سيٽن سان سينگاريل هوندا آهن، تنهن جي پيٽ جي وچ تي ڪٿل چانڪندڙ ريلنگ ۾ هٿ وجهي جمي ويس، بس ايئرپورٽ جي ڇاتيءَ تي وهيل مڇيءَ جيان ترندي پلين ڪي ويجهو پوندي وئي. پنهنجي عادت مطابق سدائين جان بس ۾ ويٺل ۽ بيٺل مسافرن جي مهاندن کي پڙهڻ لڳم، ڏکهي سفر جي شروعات ڪرڻ مهل مسافرن جي چهرن تي هڪ عجيب اداسي ۽ مات ڇانيل هوندي آهي. چڱا خاصا مستي خورمڪ، بزرگ نظر اچڻ لڳندا آهن. مان به يقيئن انهن وانگر ٿي لڳندو هوندس-!؟ مون سوچيو انهيءَ سوچ اچڻ شرط مرڪ، پنهنجي نظر نـ ايندڙ هٿ جي ٻن آڱرين سان منهنجي چپن جي ڪنڊن کي مٿي چڪي ڇڏيو.

مسافرن تان نظر هٽائي ٻاهر ڏٺم، ته مونکي ايئرپورٽ تي ڍائنا سور جيڏي وڏي جهاز جو پڇ نظر آيو ۽ سندس ڪک ۾ ڪتل ڏاڪڻ پئي. بس هلڪي جهٽڪي سان بيهي رهي، سندس در ڊريشر سان کليا، ماڻهو اتاولائيءَ مان پنهنجن بيگن، بريف ڪيسن کي ڪڙتر کان جهلي پلين ڏانهن ويندڙ ڏاڪڻ تي پهچڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳا. مونکي سمجهه ۾ نـ ايندو آهي تـ اسان ماڻهن وٽ اها ڇڪڙ ۽ اتاولائي ڇو آهي ....!!!؟ جڏهن تـ جهاز ۾ هر ماڻهوءَ جي سيٽ الاٽ ٿيل هوندي آهي، پوءِ بـ ڌڪو!!؟ مان اها ڇڪڙيني ۽ ڌڪڙ رکيو پاڪستاني ماڻهن ۾ ڏٺي آهي. چڙهڻ جي ڌڪڙ، لهڻ جي ڌڪڙ. ١٩٩٠ع ۾ جڏهن ڪويت ايئرويز ۾ واپس ٿي آيس، تـ اهو جهاز ڪويت کان پوءِ راس الخيما تي مسافر کڻڻ لاءِ بيٺو هو. دريءَ منجهان ڏٺو هوم، ايئرپورٽ تي سواءِ ٻن ڪچين ۽ هڪ ننڍڙي بنگلي ٽائيپ عمارت جي ٻيو ڪجهه بـ نظر نـ پئي آيو. شايد

ايئرپورٽ ان طرف هو جنهن طرف مان نه هيس. امالڪ پلين جي در مان اسان جا پاڻر اچڻ شروع ٿي ويا هئا. جن ۾ گهڻائي پنجابين جي هئي پر ڪجهه سنڌي ٽوپين ۾ به نظر ٿي آيا. گهڻن پا گي سيني جي بغلن ۾ اسٽيرو ٽيپ رڪارڊر سوگها هئا، ان کان سواءِ نيشنل جون استريون، ٥٥٥ جي سگريٽن جا ڏنڊا وغيره پڻ. هو، ڪلندا خوش ٿيندا اندر داخل ٿيا هئا ۽ خالي سيٽن ڪي واجهائڻ لڳا هئا. اسٽيورڊ ڪين سمجهن ني ٽانيڪو ڪيو هو. پلين پنهنجو پنڌ پٽي ڪراچي ايئرپورٽ جي 'رن وي' تي اڃا پير ٿي مس کوڙيا هوندا، ته هو سڀ، ۽ سندن رد عمل ۾ چڱن خاصن سوٽيڊ بوٽيڊ ماڻهن پڻ ٿيلهن ۾ هٿ وجهي، سيٽن جي وچ واري گهٽيءَ ۾ بيلٽ کولي، دروازي ڏانهن ڊوڙ وڌي هئي. جهاز جو سمورو عملو پنهنجا ڪم ڪار ڇڏي ڪليون بند ڪري رڙيون ڪرڻ لڳو هو. "سٽ ڊائون، سٽ ڊائون، پليز ٽيڪ دي سيٽز" جهاز جي عملي کي حيرت ۽ ڪاوڙ بنهه ڪونه هئي. شايد هو ان ڳالهه جا عادي هئا، پر اسان وارا يار پنهنجن سيٽن تي ويهڻ بجاءِ جهاز جي گهٽيءَ ۾ ٿي ڄمي بيٺا رهيا هئا. مان حيرت ۽ پريشانيءَ منجهان سوچيندو رهيو هوس ته هنن سڀن جهاز جي اهڙي کهڙي ڳجهي دروازي مان لهڻ ٿي چاهيو، جيڪو 'رن وي' تي ڊوڙندڙ جهاز مان به کين ايئرپورٽ تي خيريت سان لاهي ڇڏي ها...؟ اهڙا ئي تڪڙ ۽ اتاولائي اڄ وري مون کي ماڻهن منجهه ڏسڻ ۾ آئي پئي. جهاز ۾ چڙهي سيٽن تي ويهي سڪون جو ساهه پڻ جي تڪڙ، سفر ڇوڏهن ڪلاڪن جو هجي يا ڇوڏهن منٽن جو، اسان سيٽ تي ويهي سفر ڪرڻ چاهيندا آهيون. پر اهو سڀ پنهنجي ملڪ ۾ ڪرڻ تي دل الائجي ڇو چاهيندي آهي؟ مان لنڊن ۾ نوجوان ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي اڪثر ٽيوب ۾ خالي سيٽون هوندي به بيٺل ڏسندو آهيان. شايد وٽن ڪرسين جي ڪا ايڏي اهميت ناهي. دراصل اهميت هنن وٽ انهن سمورين ڳالهين کي ناهي، جنهن سان شخصيت ۾ ڪو عيب پيدا ٿيندو هجي. مثلن طنز، جملن ۽ تنقيد کي هو اٿين ڇنڊي ڇڏيندا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آهن، جيئن مزدور نراڙ تي ايري آيل ٻکهر ڦڙن کي آگر جي ونگوڙي سان هوائن ۾ اڇلي ڇڏيندو آهي. اهڙو مظاهرو اڪثر هر آچر تي هائيڊ پارڪ ۾ ماربل آرچ جي پرسان ”اسپيڪرس ڪارنر“ تي تقريرون ڪندڙن ۽ تقريرون ڪندڙن تي جملا اڇليندڙن وچ ۾ ڏٺو ويو ٿو، جتي گهٽ يا گهڻو ماڻهو تقريرون ٻڌڻ بجاءِ جملا اڇليندڙن جو مزو ڏسڻ ايندا آهن، ۽ ڪو به تقرير ٻڌندڙ يا مزو ڏسندڙ، پنجن منٽن کان ڏهن منٽن تائين ڪان وڌيڪ مجموعي ۾ ناهي بيهندو. هڪ ئي وقت چار يا پنج، ٿوري وڇوٽيءَ سان تقرير بازن جا ميڙ هوندا آهن. ڪو ڪميونزم تي تقرير ڪندو آهي ته ڪو ڪيپيٽلزم جي فائدي ۾، ڪو مارگريٽ ٿيچر جي سرڪار خلاف پيو زور زور سان دليل ڏيندو آهي، ته ڪو انساني نفسيات تي ستارن جي اثر بابت معلوماتي ليڪچر ڏيندي نظر ايندو آهي، پر اهي سڀ، جملي بازن کان بچيل نه هوندا آهن، هڪ کان وڌيڪ ڀيرا لنڊن مان ٿي اچڻ کان پوءِ، هر ڀيري، اسپيڪر ڪارنر جو چڪر هڻڻ مهل اهو ڏٺو اٿم ته جملي بازن جي هڪ مخصوص ٽيم آهي، ان ٽيم ۾ جيڪا تقريرون ڪندڙن سان چڱي جٽ ڪندي آهي. هڪ ڇاليهن سالن کن جو شيدي ڏاڍو خطرناڪ جملي باز آهي. هو جملو ايڏو ته مهلائتو ڇڏيندو آهي، جو ٻڌڻ جا ٻئي هٿ پيٽ تي ڪپي ويندا آهن، پر تقرير ڪندڙ ٿهڪن جي وچ واري عرصي کي بيحد سڪون سان وقفي ۾ تبديل ڪري ڇڏيندو آهي، ۽ جڏهن ٿهڪ سانت ٿيندا آهن، ته هو پنهنجي تقرير يا ليڪچر جو سلسلو اتان شروع ڪري ڇڏيندو آهي، جتان سلسلو ٽٽو هو. اهڙن موقعن تي ڪڏهن به تقرير ڪندڙ يا ليڪچر ڏيندڙ جي چهري تي ناگواري يا چڙ نه ڏٺي اٿم. منهنجي خيال ۾ انگريز جي نه چڙڻ واري عادت ئي درحقيقت ڪنهن ٻي کي چيڙائڻ لاءِ ڪافي آهي. هڪ آچر تي مان ۽ رضيه تقريباً ساڍي ٽين وڳي اسپيڪر ڪارنر تي پهتاسين ته ڏٺوسين هڪ ڪانگڙي انگريز، جنهن جو نه قد هو نه بت، هو چهري منجهان ڪجهه چرڙيو به محسوس ٿيو پي، سناس منهن جي

موڪر ماڻهو جي ڪايل هٿ جي ترِيءَ ۾ لڪي وچڙ جيتري ٽِي هئي، جنهن تي نيڻن تي ننڍڙن گول شيشن واري عينڪ پهريل هئي. سنڌس مٿي جا وار ڪجهه اڇا ڪجهه ڪارا هئس، جن ۾ ڦڻي به نه ڏنل هئي، هن جي چپن تي عجيب مرڪ بکي رهي هئي، جيڪا بي معني بالڪل نه ٿي لڳي. هن ڏاڍي خاموشيءَ سان چپر ڪراس ڪئي هئي ۽ اسپيڪر ڪارنر جي روڊ تي، تقريرون ڪندڙن کان ٿورڙو پرڀرو ويهي، پهريان هٿ ۾ جهليل ميرون رنگ جي بريف ڪيس کي شاناڻي انداز ۾ روڊ تي سنئون ڪري رکيو هو. پوءِ واري واري سان بوٽ لاهي، جوراب لاٿا هئائين ۽ سکون سان جوراب بوٽ ۾ رکي بريف ڪيس کولي، ان مان هڪ ننڍڙو ويڙهيل قالين ڪڍيو هئائين، هن قالين کي هڪ خاص انداز ۾ تُوڙ ڏنو هو، جا نماز جيتري قالين جا دائرا ڦرندا ڪٽندا ويا هئا، ۽ قالين روڊ تي وڇائنجي ويو هو، جنهن تي سڄ جو سهڻو نقشو چٽيل هو، ۽ چوڏاري ڪجهه ريا سياره پڻ صاف نظر آيا پئي. هن قالين تي ويهي پنهنجي شرٽ جا سمورا بٽڻ کولي، شرٽ لاهي سليقي سان ويڙهي هئي، ساڳي ريت هن پنهنجي پينٽ به لاهي ڇڏي هئي. پينٽ لهڻ شرط ڪڏ تي ويل ماڻهن ۾ لهڪڙو مچي ويو هو، ڇو نه سندس ويڪري چڊيءَ سان ڪانن جهڙيون لنگون ۽ پيٽ جي وچهي پاسي الڳ الڳ نظر ايندڙ پاسراتيون ماڻهن کي کلائڻ لاءِ ڪافي هيون. اوچتو مجموعي مان انگريزي ۾ رڙ ٿي هئي ”اڙي بادي بلڊنگ ڪندي چا؟“ هڪ پيو ٽهڪن جو طوفان آئي ڪڙو ٿيو هو. هن شخص جي چپن تي جهلڪندڙ مرڪ وڌيڪ گهري ٿي وئي هئي. هن ساڳي اطمينان ۽ سکون سان پينٽ کي به ته ڪيو هو. پوءِ هن پهريان پنهنجا بوٽ، قالين جي سيراندي رکيا هئا. تنهن مٿان بريف ڪيس، بريف ڪيس مٿان شرٽ ۽ شرٽ مٿان ته ٿيل پينٽ. هن اهو سڀ ڪم بيحد سليقي ۽ سکون سان ڪيو هو. آخر ۾ پنهنجي عينڪ پڻ هڪ پاسي رکي، قالين تي پلٿي هڻي ويهي رهيو. رضيه چيو هو: ”هي ماڻهو هن قالين تي اڏامندو ڇا-؟“ مون کان ٽهڪ نڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ويو هو، ڪلندي چيو هيئر: ”سونکي لڳي ٿو هن الف ليليٰ وارو قالين هٿ ڪيو آهي، جنهن تي ويهي ڪان پوءِ سنڌس قالين روڊ تان ڦيريان کجهه، انچ مٿي ٿيندو ۽ پوءِ اسپيڪر ڪارنر جي مٿان چانيل جهونن وڻن جي قارين کي ڇهندو، سڄي هائيڊ پارڪ جو چڪر ڏيئي، لنڊن جي ڪڪرن پريل آسمان جي منوڙ ۾ غائب ٿي ويندو.“
اوچتو هن پنهنجي ڏٻري جسم کي عجيب و غريب موڙا ڏيئي پنهنجي ليڪچر جي شروعات ڪئي هئي. هن جي ليڪچر جو تت اهو هو، ته سمورا انساني نفسيات تي گهرو اثر ڇڏين ٿا. تنهن ڪري هفتي جي ڪهڙن ڏينهن تي، شام کانپوءِ ڪهڙيون ڪهڙيون ورزشون انسان جي شخصيت کي ڏاهو ۽ سنوارڻ ۾ مددگار ثابت ٿينديون. هن جڏهن پنهنجي ڏبري جسم سان مختلف اسٽائل ڏاهي هڏايو پئي، ته بيٺلن مان ڪنهن نه ڪنهن، ڪا نه ڪا ڪنس ڪيس پي. هن ڇنڇر جي شام جو جيڪو ورزش جو اسٽائل ڏاهيو هو، اهو بالڪل قطوبطره ڪجل تي چاپيل سائي سان ملندڙ جلندڙ هو. بس ان ۾ جيڪڏهن ٿورو فرق هو پي، ته فقط اهو ته قلوپطره جو منهن سڌو نهيل هوندو آهي. پر هن پنهنجو منهن آسمان ڏانهن ڪري، وات کولي اکيون پوري ڇڏيون هيون. اوچتو مجموعي مان ڪنهن شرارتي نوجوان پنهنجي هٿ ۾ جهليل چپس جي پور سنڌس کليل وات ۾ وجهي چيو هو: ”ايٽ ايٽ“ سڄي مجموعي ۾ ٽهڪن جا ڏاڪوڙا پئجي ويا هئا، خاص طور تي اسان جي سامهون بيٺل پن، ڏهن ٻارنهن سالن جون ٻارڙيون ته کلي کلي پيٽ تي هٿ ڏيئي پٽ تي ويهي رهيون هيون. پر هن شريف ماڻهو نه پنهنجي اک پٽي هئي، نه وات بند ڪيو هو، بلڪ پنهنجي اسٽائل جو وقت پورو ڪري وات مان چپس جي پور ڪڍي، ليڪچر شروع ڪري ڏنو هو.

”ويلڪم ٽو P.I.A...“ چرڪ پري سامهون ڏٺم جهاز سان لڳل ڏاڪڻ جي آخري ڏاڪي تي جهاز جي دروازي جي ٻنهي پاسن بيٺل ايئرهوسٽس ۽ ’اسٽورڊ‘ پليڪار ڪري رهيا هئا ۽ سندن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پليڪار مون کي ماضيءَ مان حال ۾ ڪٺي آئي هئي. ڪئن مرڪ جا گل ڏئي اندر گهڙيم ۽ نمبر ڏسندو وڃي پنهنجي سيٽ تي ويٺم. ٽن سيٽن منجهان وچين سيٽ خالي هئي. پر ٻاهرين سيٽ تي پنجيتاليهه پنجاه سالن کن جو گريس فل پوڙهو ويٺل هو. ويهڻ کان اڳ پنهنجي بيگ مٿي دراز ۾ رکيم. باقي ٽريولنگ ڪٽ خالي سيٽ تي رکي دريءَ کان ٻاهر ڏسڻ لڳس. ملوڪ جي ڏيارڊل سيٽ A-6 جي سڀني کان اها هئي، ته دريءَ کان ٻاهران ڪوبه پر ڊسٽرب ڪرڻ لاءِ ڪونه هو. نه ته ان کان اڳ جيڪي به سفر ڪيا هئم، ان ۾ مليل سيٽ جي دريءَ ٻاهران جهاز جو هيبت جهڙي پر اڏو اڏ منظر وچائي ڇڏيو هو. مون کي چڱيءَ طرح ياد آهي، پهرين سفر ۾ ته صبح نيئن ڪانپوءِ سڄي سفر ۾ ٻاهريون منظر گهٽ ۽ جهاز جو پر وڌيڪ ڏسندو رهيو هوس. جيڪو مختلف وقتن تي پنهنجا جستي پرزا ڪڏهن مٿي، ته ڪڏهن هيٺ ڪرڻ تي لڳو، ڪڏهن ڪڪرن مان لنگهندي، سڄي پر تي ماڪ وانگر ڪيهر تي اچي وئي، جيڪا تيز هوا ۾ واٽون ڳاهي اٿين وهي پئي، جيئن تيز برسات ۾ بس جي شيشن تي مينهن ڦڙا رستو ڳاهي ڊوڙڻ لڳندا آهن. پر اڄ نه دريءَ اهڙي ملي وئي هئي، جو رن وي کان وٺي نيڻ نهار تائين سڀ ڪجهه پڌرو پي نظر آيو. ٻاهر ڏسي رهيو هوس، ته پاسي واري سيٽ تي ويٺل ڪمپليٽ سوٽ اوڍيل پائيءَ پنجابي گاڏڙ اردو ۾ پڇيو: ”آپ لنڊن جا رهي هين؟“ ”جي“ مان مختصر جواب ڏنو. پنهنجي پاڻ کي مهذب ثابت ڪرڻ لاءِ جواب ۾ مرڪ به شامل ٿي وئي هئي. ۽ پيهر دريءَ کان ٻاهر نهارڻ لڳم. هن وري پڇيو: ”گهومني جا رهي هين؟“ چيم: ”نه فالواپس لاءِ پيو وڃان.“ فالواپس جو ٻڌڻ کانپوءِ، هن بيماري بابت پڇيو. ۽ مون کي ان پراڻي رڪارڊ تي سٽي رکئي پئي، جيڪو هن کان اڳ ايترا ڀيرا وڃي چڪو آهي جو هاڻ ته ڪهاڻي پنجي وئي اٿس. بهرحال ان واقعي ٻڌڻ کان پوءِ جڏهن ڪيس خبر پئي ته مان ليکڪ به آهيان. هن مون سان الطاف شيخ جي پاءُ جو ذڪر ڪيو، جيڪو سندس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چوڻ مطابق هاڻ ٽنڊي ڄام ۾ ليڪچرار آهي. ڪيس چيم ”الطاف شيخ ڪي ته سنڌس لکڻين جي حوالي سان تمام گهڻو سڃاڻان، پر سنڌس پاڻ سان ڪڏهن ملاقات نه ٿي اٿم.“ هو صاحب P.I.A ۾ انجنيئر هو. جهاز جون انجڻيون ٺاهڻ وارو نه، پر آرڪيٽيڪٽ وارو انجنيئر. ۽ هاڻ به P.I.A جي خرچ تي لنڊن جي هيٿرو جي ٽرمينل نمبر ٣ تي ڪيس P I A لاءِ ڪا آفيس ٺاهڻ لاءِ لنڊن سڏايو ويو هو. پاڻ اصل بهاولپور جو هو. ڏاڍو پيار ڪرڻ وارو ۽ همدرد هو. ٻارنهن سالن کان پوءِ لنڊن پئي هليو. هن پڏايو ته سنڌس سيٽ اصل ۾ سهڻي ڪلاس ۾ آهي، جنهن تي سنڌس پٽ ويٺل آهي، ۽ پاڻ پٽ جي سيٽ تي اچي ويٺو آهي. جهاز سوا ڏهين وڳي چُرڻ شروع ڪيو. ايئرهوسٽس پنهنجي مخصوص آواز ۾ جيڪو گلي سان گهٽ ۽ نڪ کان وڌيڪ اينڊڙ محسوس ٿيندو آهي، تنهن سان پهريون ڪا قرآني آيت پڙهي. تنهن کان پوءِ سيٽ جي پٺ کي سڌو ڪرڻ ۽ سيٽ بيلٽ ٻڌڻ جي تلقين ڪئي. سنڌس اهڙي تلقين سان هڪ ٻي ايئرهوسٽس اشارن جي زبان وارو ناٽڪ جهاز ۾ شروع ڪري ڇڏيو. اهو ناٽڪ جهاز جي اڏامڻ کان اڳ ۾ پيش ڪيو ويندو آهي، جنهن ۾ ايئرهوسٽس سيٽ بيلٽ بند ڪرڻ ۽ کولڻ، جيڪڏهن ڪٿي آڪسيجن گهٽجي وڃي ته آڪسيجن ماسڪ نڪ تي رکڻ ۽ اوچتو پيش آيل حادثي ۾ ايمرجنسي ٻور جي نشاندهي ڪندي آهي. اهڙو ناٽڪ جڏهن به شروع ٿيندو آهي ته مان ڪوشش ڪري نه ڏسڻ چاهيندو آهيان، ڇو ته اهو سڀ ڏسي، سمجهڻ کان وڌيڪ کلڻ تي دل چاهيندي آهي. جهاز تقريبن ڏهه منٽ نه ڪٽندڙ رن وي تي وک وک هلندو رهيو. مان دريءَ کان ٻاهر رن وي جي پاسن تي ڪچي ۾ ڦٽي آيل گوگن ويلا جي اڇن ۽ ڳاڙهن ڪاغذي گلن کي ڏسندو رهيس، پريان نئين ٺهندڙ ايئرپورٽ جي اڌوري عمارت ۽ رن وي تي ڪم ڪندڙ مزدورن کي ڏسندو رهيس، جهاز هڪ شاهي موڙ کڻڻ کان پوءِ پنهنجيون جيٽ انجڻيون کولي ڇڏيون، رن وي ڏانهن نهاريم، جنهن تي

لاتعداد جهازن جي ڏڏرن جا نشان پيل هئا. جهاز جي جيٽ انجڻ اسٽارٽ ٿيندي ئي، منهنجو هلڪي ڏڪڻي شروع ٿي وئي، ۽ سندس رفتار ۾ به تکائي اچڻ لڳي. آسالڪ جهاز تي جنون جي ڪيفيت طاري ٿي وئي. ڊائناسور جيڏو چپ جهاز ڪنهن مزار تي ويٺل فقير وانگر مستيءَ ۾ اچي ويو، ۽ ڏسندي ئي ڏسندي سرمستيءَ جي عالم ۾ پنهنجو آره. ڌرتيءَ تان پٽي آسمان ڏانهن اڏار ڪرڻ لڳو. مون کي پنهنجي ڀرسان پٽڪڙي دريءَ مان ڀريان رن-وي هيٺ نظر آيو، پوءِ ايئرپورٽ به منهنجي ننڍڙي دريءَ ۾ سمائجڻ لڳو، پوءِ ڏسندي ئي ڏسندي سڄي ڊرگ ڪالوني، شاهراهه فيصل، ڪارخانا منهنجي جهاز جي دريءَ جو فوڪس ٿي پيا. هيٺ گهرن جي پوک نظر اچڻ لڳي، ڏڪندي چوڪنڊي ۽ مستطيل ٻارين ۾ ورهايل گهرن جي پوک. جهاز جي دريءَ منجهان جڏهن مون کي شاهراه فيصل روڊ ۽ تنهن ڪان پوءِ ڊرگ ڪالوني نظر آئي، ته منهنجي دل دنبوري جان وڄڻ لڳي. سچ ته ان مهل ڪوئي منهنجي دل تي زور زور سان پنهنجي ساڄي هٿ جي ٻنڪي وهائڻ لڳو. بالڪل شاهه جي فقيرن وانگر. جيڪي مستيءَ ۾ اچي شاهه جو راڳ ڳائيندي انتها تي پهچي، تارن تي ساڄي هٿ جي آڱر هڻي پوءِ هٿ جي ٻنڪ کي دنبوري جي سيني تي وهائي ڪيندا آهن.

منهنجي ذهن جي اڱڻ تي منور پناڻ جي ياد، شاهه جو سُر ڪيڏارو بڻجي پڙاڏجڻ لڳي، منهنجي دل جي دنبوري تي ڪوئي زور زور سان پنهنجي ساڄي هٿ جي ٻنڪي ٺوڪڻ لڳو هو. منور پناڻ هڪ راڳي، هڪ انسان دوست، جنهن اڄ ڪان سورنهن سال اڳ، مون کي ۽ سرورشيخ کي گهر ۾ هڪڙي ڪٽ هوندي به پاڻ وٽ سهاريو هو، مون کي لاڙڪاڻي جي جاماڻو ٻاري واري بيگاهه رات ۾ سيءَ کان بچايو هو. اسان ٽيئي هڪ سوڙ ۾ پوري پٺي ڪٽ تي، سڄي رات شهتيرن جان سڌا سنوان سيٽا رهيا هئاسون. چوته پاڻ ورائڻ سان ٽئي اسان جي ڪکين ۾ پنهنجون سرد ڏانون ڪپائي ٿي چڏيون. مون کي جڏهن به منور ياد ايندو آهي، ته ان گهڙي مون کي اها

سياري جي اڌ رات ۽ چيرندڙ سردي ۽ منور پٺاڻ جي سوڙ ڏاڍي ياد ايندي آهي. صبح جو هارمنيم تي زور زور سان ڳايل سا–ري–گا–ما– ياد اچڻ لڳندي آهي. ۽ سندس ياد، سندس سا–ري–گا–ما– جي پڙاڏن ۾ ٻڏي ويندي آهي. آهـو انسان دوست راڳي، انسان دشمن بگهڙن هٿان بيدرديءَ سان ماريو ويو. مون کي يقين آهي، جڏهن منور تي هنن انسان دشمنن وار ڪيا هوندا، ته خدا به آسمان تي مونن ۾ منهن هڻي رنو هوندو. هي آهي ڏي ڊرگ ڪالونيءَ جا گهر هٺا، جـن مان هڪ ۾ منور به رهندو هـو. ۽ هـي اها ڊرگ ڪالوني هئي، جنهن جي روڊن ۽ رستن جي وچ تي ٺهيل گول باغن جي چپر تي ويهي، ڪنلاش، بيدل، ڪيهر شوڪت، الطاف بيدار ۽ سان، پٺاڻ جون چينڪ چانهيون پيتيون هيون. ادب ۽ موسيقي تي ڳالهايو هو. جن جي روڊن تي راتين جي هڪ هڪ، ٻي ٻي وڳي تائين اسان هڪ ٻي جي ڳالهين تي وڏا وڏا ٽهڪ ڏيئي موتيءَ جان ٽهڪيا هئاسين، گلن جان ٽڙيا هئاسين؟ دريءَ کان ڏسندي منهنجي من چاهيو، جيڪر هن جهاز جي دريءَ جو به شيشو کلي سگهي ها، ته مان شيشو هٽائي ڊرگ ڪالونيءَ مٿان اڏار ڪندڙ P.I.A جي جهاز مان نيٺن ۾ پرجي آيل لڙڪ لاڙيان ها، ۽ منهنجا لڙڪ هوائن ۾ اڏامندا ڊرگ ڪالونيءَ جي انهن هنڌن کي چمن ها جتي منور جي رت جا گلاب ٽڙيا هئا.

”ڪيا سوچ رهي هو ابڙو صاحب–؟“ پرسان واري سيٽ تي ويٺل ٻٽ صاحب مون کي گرمسرڏسي پڇيو. سندس جملي تي چرڪ نڪري ويم، چيم، ”جي، ڪجهه نه بس انهن کي ياداچي ويو هو.“

جهاز جيئن پوءِ تيئن ويو ٿي آڪاس جي آرهه ۾ گهڙندو. ڪنهن ڪيرو جوان جيان، جيڪو پهريون پيرو وڏي عمر جي حسين عورت جي ٻڪ ۾ اچي ڪانپوءِ ويندو آهـي اونهون پيهنجندو. ۽ هڪ انتها تي پهچي جهاز بالڪل سڌو ٿي اڏامڻ لڳو. مون کي دريءَ منجهان ٽر جي پٽن جـان ڪجهه نظر اچـڻ لڳو. پر مسلسل غور سان ڏسڻ ڪانپوءِ، آهي پٿون سمنڊ جي ايرن لهرن ۾ ڦرندي نظر آيم.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بي انت سمنڊ، جنهن ۾ ڪوبہ جوش نظر نہ پئي آيو، ڪجهہ بحري جهاز ماچس جي دٻين کان بہ ننڍڙا، ٽوري ٽوري وٿيءَ تي نظر پئي آيا. سمنڊ تان نگاهون هٽائي آسمان ڏسڻ چاهيم، پر ڪوبہ اندازو لڳائي نہ سگهيم تہ آسمان ڪٿان ٿي شروع ٿيو، تہ سمنڊ ڪٿان؟ نيرو آسمان، وري هلڪو نيرو ڌنڌ، تنهن کانپوءِ گهرو نيرو سمنڊ . بس نيري رنگ جا ٽي مختلف هڪ ئي ۾ گم ٿيندڙ ٽونز هئا. اسان جو جهاز تقريبن ڪلاڪ سمنڊ مٿان اڏار ڪندو رهيو، ان دوران سمنڊ جي وچ ۾ ڪئي بيحد حسين ٻيٽ بہ نظر پئي آيا. چوڌاري اڪٽ گهرو سمنڊ، وچ ۾ اڪيلو ٻيٽ. جنهن جو ڪجهہ حصو ميداني تہ ڪجهہ پهاڙن وانگر هيٺ مٿي. چوڌس لهرن وچ ۾ تنها ٻيٽ. وڏن پکن کهرن وچ ۾ مٽيءَ جي ٺهيل گهر جهڙو. اهڙا ٽي چار ٻيٽ نظر آيم، جن کي ڏسندي الائجي ڇو منهنجو من چاهيو، جيڪر مون وٽ هڪ لانچ هجي تہ جيڪر مان انهن ٻيٽن تي وڃي ڪجهہ لڪان، ڪجهہ پڙهان، ڪجهہ ناهيان، ڪجهہ پيئان، ڪجهہ سوچيان. سمنڊ ختم ٿيندي ئي پهاڙي سلسلو شروع ٿي ويو. جنهن کان پوءِ هر طرف نہ ختم ٿيندڙ صحرا نظر اچڻ لڳو، جنهن ۾ ڪٿي ڪٿي ڪو وڻ جو ٽڪو بہ نظر اچي پئي ويو. تقريبن ساڍي ٻارنهين وڳي ايئرهوسٽس سيٽ بيلٽ ٻڌڻ جي گذارش ڪئي، ۽ دبئي جي اچڻ جو پڻ اعلان ڪيو. ڪجهہ ساعتن کانپوءِ مون ڏٺو ان بيابان سان هٿ ٺريءَ جيترو ويڪرو رستو نظر اچڻ لڳو. جنهن جو هڪ سرو ڪنهن غفا مان ظاهر ٿيل پئي نظر آيو، تہ ٻيو سرو اسان جي جهاز جي هيٺان اچي غائب ٿي پئي ويو. ڏسندي ڏسندي جهاز ڌرتي کي ويجهو پوڻ لڳو ڪجهہ. شاهي محل ٽائيپ بنگلا ۽ سهڻا فليٽس، ٻنڌ. ڌرتيءَ تي اڇن ڪنول جي گلن جيان نکري نروار ٿي پيا، جن جي چوڌاري جڙيل حسين روڊ چونڪڙين جي زنجير ٺاهيو بيٺا هئا. جهاز سهڻين عمارتن کي پار ڪري دبئي جي رن وي تي پنهنجو اڪيون پيپ کوڙيو. ۽ پوءِ پير کوڙي ڊوڙ ڪي ڍرو ڪيو. آخر بالڪل سانت ٿي هڪ هنڌ ڄمي ويو. ايئرهوسٽس اسان کي پندرنهن

گھمڻ جي لاءِ دبئي جي ڊيوٽي فري شاپس گھمڻ جي اجازت ڏني. خريداري جا شوقين سيٽ بيلٽ کولي اٿي کڙا ٿيا، جهاز سان لڳل ڏاڪڻ تان لهندي مون کي دبئي جي فضا گرم گرم محسوس ٿي. اسان ڏاڪڻ سامهون بيٺل بس ۾ چڙهي پياسين ۽ بس به سو فوٽن جي فاصلي تي نظر ايندڙ ايئرپورٽ آڏو اسان کي لاٿو. جديد طرز جي سهڻي ايئرپورٽ جي مين گيٽ جو دروازو کولي، جيئن ئي اندر آيم، ته ايڪسيليٽر جي پري ۾ بيٺل گرائونڊ ايئرهوسٽس مون کي اڌو ڪابري انگريزيءَ ۾ اسڪيليٽرز ڏانهن اشارو ڪري چيو: ”لنڊن پيسنجرز ديس وي“ ۽ مان پنهنجي من پسند جديد دور جي خودڪار ڏاڪڻ جي ڏاڪي تي پير کوڙي بيهي رهيس. اسڪيليٽر مون کي پهرين منزل تي پهچايو، جتان هڪ سهڻو ڪاريڊور شروع ٿيو. جنهن جي هڪ پاسي کان تيز رفتار ڪنويئر ويو پي. (ڪنويئر ٽرڪيءَ تي سرنڊڙ هڪ ويڪرو پٽو هوندو آهي جنهن تي ڳري سامان وارا مسافر پنهنجو سامان رکي بيهندا آهن. جيڪو مسافرن کي بار ڍوئڻ کان بچائي سگهندو آهي) مون کان اڳيان ويندڙ ٻه ٻارڙيون پنهنجي ماءُ کي پٺتي ڇڏي ڊوڙ پري ڪنويئر تي بيهي رهيون. مان به سهڻي فوٽ پاٿ کي لنوائي، ٻارڙن پٺيان ڪنويئر تي بيهي لطف وٺڻ لڳس. منهنجي دل ان پل چاهيو جيڪر نظر نه ايندڙ اسٽيرنگ تي هٿ جمائي، ٻارن وانگر وات سان تيز رفتار اسپورٽس ڪار جا آواز ڪڍان زون.... زون- پر اهو سڀ من ئي من ۾ ڌهرائيندو ٻارڙين کي ڏسندو رهيس. مون کي دبئي جي ايئرپورٽ جو ڪنويئر، هيٿرو جي ٽرمينل نمبر ٣ جي ڪنويئر کان وڌيڪ تيز رفتار لڳو. بس فرق هيو ته طوالت جو. هيٿرو جا ڪنويئر دبئي جي ڪنويئرز کان ٽيڻا ڊگها آهن. ڪنويئر ختم ٿيندي ئي هيو شيشي جو گيٽ آڏو آيو. جنهن کي ڪراس ڪندي ڪائونٽر نظر آيم، جنهن تي هڪ ٻي ايئرهوسٽس چاڪ و چوبند بيٺل هئي. هن مون کان منهنجو بورڊنگ ڪارڊ گهريو، جنهن جي ڏيکارڻ تي ايئرهوسٽس مون کي هڪ سخت پلاسٽڪ جي نفيس ٽڪيٽ ڏني، جنهن مٿان P.I.A لکيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ھو. اھا ٽڪيٽ مستطيل ۾ ھئي. ايئرھوسٽس کان ٽڪيٽ وٺي سندس انگريزيءَ ۾ ٿورا مڃيم. انگلينڊ ڏانھن سفر ڪندي چڱا خاصا جڻ، ۽ (پاڻ کي ڪجھ سمجھندڙ ماڻھو) بہ ڏاڍا مھذب ٿي ويندا آھن. ۽ ھر ڳالھ تي Thanks ڪرڻ لڳندا آھن. پر جن کي ان ڳالھ جي سڌ نہ ھوندي آھي، آھي ھيٿرو پار ڪري ٽيوب جي ٽڪيٽ سان گڏ Thanks جي ٽڪيٽ مفت ۾ وٺي ڇڏيندا آھن. بلڪ انڊر گرائونڊ جي ٽڪيٽ سان گڏ Thanks جي ٽڪيٽ بہ ماڻ ميٽ ۾ سندن کيسي ۾ ھلي ويندي آھي. پوءِ ھو انگريزن وانگر پنھنجي ليکي ھر ڳالھ تي Thanks ڪرڻ لڳندا آھن. مون لنڊن مان ماڻھن جي مھرباني مڃڻ، ايندڙن لاءِ دروازا کولڻ، گلاس ۾ بيئر اوتڻ، چمچي ۽ ڪانٽي سان کنھن حد تائين ڪاڏو کائڻ، ٽڪر جي پوڻ تي بيساختہ ”ھُپس“ چوڻ، طارق کي ’ڊارلنگ‘ ابڙو کي ’انبرو‘ آخوند کي ’ايڪنڊ‘ پائونڊ کي ’فائونڊ‘ چوڻ سکي ورتو آھي. پر جيڪڏھن مان ڇوڪري ھجان ھا، تہ ھڪ مخصوص اسٽائيل سان ڦوڪ ڏيئي پنھنجي پيشاني تي لھي آيل سنھري وارن کي ھوا ۾ ھلڪو اڏائڻ بہ سکي وٺان ھا. مون کي انھن ڇوڪرين جو اھو ڦوڪ ڏيئي پيشانيءَ تان وار اڏائڻ ڏاڍو سٺو لڳندو آھي. اھو عمل ھو مختلف حالتن ۾ دھرائينديون آھن. مثلاً ڪنھن تعجب جھڙي ڳالھ تي، يا ٿڪ جي صورت ۾ سيٽ تي ويھندي، يا وري ڪنھن جي مسلسل وات پٽي گھوري ڏسڻ تي. ھو ٻگھو ساھ ڦڦڙن ۾ ڀري، ھيٺين چپ ۽ ڪاڏيءَ جي ھيٺين حصي کي اڳتي ڪري، پوءِ تڏي ساھ ۽ ڦوڪ جي ملبل جلبل تاثر سان، ساھ کي زور سان ڦڦڙن جي قيد مان آزاد ڪنديون آھن. ۽ ساھ سندن گلابي چپن جي ننڍڙي وٿيءَ مان نڪ جي چوٽيءَ کي ڇھندو، نراڙ تي پيل وارن کي لوڏي وجھندو آھي. ساڳي ريت ٻين لاءِ دروازو کولڻ بہ مون ڪاٿي سکيو آھي. سچ اھو عمل مون کي ڏاڍو وڻندو آھي. مان جڏھن بہ ڪنھن اسپتال جي وارڊ، ڪنھن سپر مارڪيٽ جي درا يا پوسٽ آفس جي ٻہ پڙي در مان اندر وڃڻ چاھيندو ھيس، تہ

تهنجي اڳيان قطار ۾ بيٺل، در ۾ اندر گهڙي در جي ناڪ کي اوستائين نہ ڇڏيندو هو، جيستائين ان ناڪ کي پنهنجي هٿ سان پڪڙي نہ وٺندو هوس. اهڙي طرح ڊرڪي پين لاءِ کولڻ جو اهو سلسلو اوستائين جاري رهندو آهي، جيستائين سڀئي ماڻهو ان در ۾ داخل ٿيندا رهندا آهن. هر اندر ويندڙ ماڻهو، پٺيان ايندڙ لاءِ در جو ناڪ کليل رکندو آهي، ۽ جواب ۾ پٺيان ايندڙ ماڻهو ناڪ تي پنهنجو هٿ رکي اڳئين جا Thanks ضرور مڃيندو آهي. مون کي ياد ٿو اچي تہ هڪ ڀيري پنهنجي دوست سان ”ڪوونٽ گارڊن“ جي پٺيان چرچ واري فرش تي جيڪو سڄو قديم پٿر جي سرن جو جڙيل آهي، ٿاڦوڙجي ڪري پيو هوس تہ پر مان لنگهندڙ ڇوڪرين جي رڙ نڪري وئي هئي. منهنجي دوست جي هٿ وڌائڻ جي باوجود هنن جلدي سان مون ڏانهن هٿ وڌايا هئا ۽ مان پنهنجي دوست جي وڌيل هٿ کي لنوائي هڪ ڇوڪريءَ جو هٿ پڪڙي اٿيو هوس. هنن منهنجي خيريت پڇي هئي، ۽ مڪمل يقين ٿيڻ کانپوءِ، رمندڙيون ويون هيون. ان رات منهنجو اهو دوست مون تي ڏاڍو کلندو رهيو هو، ۽ ڏوراپا ڏيندو رهيو هو، تہ مان سندس هٿ کي نہ پڪڙيو.

مون کي اهڙا ڪيترائي واقعا ياد آهن. هڪ دفعي رات جو سان ليٽر اسڪوائر تي چڪر ڏيئي رهيو هوس، تہ ڪو نوجوان انگريز شراب جي نشي ۾ ڦيري کائي فرش تي ڦان ٿي پيو هو. سندس ڀرسان لنگهندڙ ڇوڪريءَ کيس سنڀالڻ چاهيو هو پر سنڀالي نہ سگهي هئي. هن کيس گهٽن تي هلڪيون ٿڦون هڻي اٿارڻ چاهيو هو. ٿڦن تي بہ هو نہ اٿيو تہ هوءَ ڀر ۾ لڳل ٽيليفون بوٿ تي پوليس کي ٽيليفون ڪري واپس وٺي اچي گوڏا کوڙي ويهي کيس هوش ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي هئي. هلڪي هلڪي مينهن ۾ بيهوش ماڻهو جو ڏرتيءَ تي پيل جسم آلو ٿي ويو هو. ان رات مان ليٽر اسڪوائر تي گڏ ٿيل پنجاهہ سٺ ڪيترو رتيل سالڙهين ۾ ويڙهيل انگريز ڇوڪرين ۽ ڇوڪرن جو جلوس ڏٺو هو. ڇوڪرن جي مٿي تي سواءِ هڪ پوري چوٽيءَ جي ٻيو ڪجهہ نہ هو، هو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

دهل ۽ ٿالهه جي ردم تي راما راما، ڪرشنا ڪرشنا. هري ڪرشنا، هري راما ڳائي رهيا هئا. مون کي ڏاڍا مزيدار لڳا هئا ۽ مان به موج ۾ اچي ويو هوس. سخت سرديءَ ۾ سنڌن وچ ۾ بيهي اڪيون پوري دهل ۽ ٿالهه جي ردم تي هٿي هٿ هوا ۾ لوڏي زور زورسان جهومي ڳايو هوم. "راما راما ڪرشنا ڪرشنا هري ڪرشنا هري راما" سچ ان گهڙي مون کي محسوس ٿيو هو، مان لنڊن جي مشهور چونڪ ليئر اسڪوائر تي نه، پر هندوستان جي ڪنهن مندر ۾ ويٺو هجان. سخت ٿڌ ۾ به پگهر نڪري آيو هوم.

دبئي ايئرپورٽ جي ڪائونٽر تي بيٺل ايئرهوسٽس کي ٽينڪس ڪري، سنڌس ڏنل پلاسٽڪ ٽوڪن کاٻي هٿ ۾ جهلي ساڄي هٿ جي آڱرين سان ٽوڪن وڄائيندو اڳتي وڌيس، ساڄي هٿ تي ٿهيل ريسٽورنٽ ۽ کاٻي هٿ تي ڊپارچر هال جا لائين ۾ دروازا، ڪائونٽر ۽ سنڌن پٺيان ۾ سجايل خوبصورت هال تي نظر اڇلائيندو اڳتي وڌيس ته ساڄي هٽ تي ويهارو فوٽ کن هيٺ ويندڙ ايسڪيليٽر نظر آيا، جيڪي دبئي جي ڊيوٽي فري شاپ ڏانهن لٿا پيئي. پهرين ڏاڪي تي پير رکندي ئي آئي ليول (Eye Level) تي ٽن عرب سڳورن جي پورٽريٽ ڏانهن نظر کڄي ويئي. يقينن اهي ٽيئي دبئي جا سلطان هوندا. ايسڪيليٽر کي ڊيوٽي فري شاپ جي فرش کي ڇهڻ ۾ اڌ منٽ به مشڪل سان لڳو هوندو. ڊيوٽي فري شاپ جي فرش تي پير پوندي ڏسندڙن کي هر طرف عربن جي اميري نجلا ڏيندي نظر پئي آئي. ڪرافٽ شاپ ٻاهران سلور ۽ گولڊن رنگ جي ميٽل مان جڙيل خوبصورت چيتا، هرڻ ۽ ڪتن جا لائيف سائيز پاڻ ڏانهن ڇڪيندڙ ڊيڪوريشن پيس، هڪ ڪان هڪ قيمتي شراب جون هوشربا بوتلون، ليٽيسٽ ماڊلز جون وڊيو ۽ اسٽل فوٽوگرافي لاءِ ڪيمرائون، ٽيليويزن، ٽيليفون سيٽ، ويندي اسپورٽس ڪار ٽائين. دبئي جو ڊيوٽي فري شاپ نه فقط شين جي لحاظ کان، بلڪ انٽيريئر ڊيڪوريشن جي خيال کان به ڏسڻ وٽان آهي. مون پنهنجي من پسند ڪيمرائن جي چوڌاري فري ڏٺوئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پئي تہ اسپيڪر تي اعلان ٿيو. فلائيٽ P.K. 7827 جي پرواز لنڊن وڃڻ لاءِ تيار آهي. مسافرن کي گذارش آهي، تہ گيٽ نمبر ٤ تي پهچي وڃن. واپس ايسڪيليٽر ذريعي گيٽ نمبر ٤ تي پهچي ويس، گيٽ وٽ بيٺل عرب سڪيوري مون کان ڪاڪڙي تي زور ڏيئي پڇيو، ’لنڊن؟‘ دل ۾ آيو چوانس: ’يا حبيبي ديا هيا‘ پر ڪنڌ لوڏي چيم، ”يس لنڊن“ ۽ بورڊنگ ڪارڊ ڏيکاري ڊپارچر لائونج ڏانهن لهندڙ ڏاڪڻين تي وکون رکندو هيٺ پهچي ويس. هڪ ويل ڊيڪوريٽيڊ ويڪرو لائونج هو. منهنجو جيئن تہ گردي جو آپريشن ٿيل آهي تنهنڪري پاڻي هر هر پيئڻو پوندو اٿم. سو ڪولر لاءِ واجهايم پئي، تہ ڪابي پاسي ٻہ پرسان قد آدم ڪولر نظر آيم، جنهن جي ٽونٽي سنڌس مٿاڇري تي ٻي ڪٽل هئي. انهن ڪولرن جي ٻنهي کي جڏهن دٻائبو آهي، تہ پاڻيءَ جي ڌار مٿين حصي مان اپڻ نڪري پوندي آهي، جيئن رنگين بسٽري تي سٽل ٻار پيشاب ڪري، ۽ سندس ننڍڙين سٽرن مان ڌار جلوه افروز ٿي پئي. ٻئي دٻائي ڪاغذ جو گلاس ڪولر جي وڪڙ ڪائي ڪرندڙ ڌار جي اينگل تي رکي سامهون ڏٺم، تہ ٻہ ڇوڪريون ۽ هڪ پوڙهي نظر آيون، جن آهو تماشو ويٺي ڏٺو، ڇوڪرين پاڻ ۾ جيڪو ڪجهہ ڳالهايو، آهو تہ سمجهہ ۾ نہ آيم. پر سندن، ۽ پوڙهيءَ جي چهري جي لاهہ چاڙهہ مان سمجهي ويم، تہ هي ويچاريون هن ڪولر جي نلڪي زيارت ڪري اچيو ٽي وڃي ويٺي رهيون آهن. شايد ڪين ڪولر جو سسٽم سمجهہ ۾ نہ آيو هو. مان ٻيريون گلاس پي، ٻيو ڀريو پئي، تہ پوڙهي مائي پنهنجي سيٽ ڇڏي اچي ڪولر جي پر ۾ بيهي رهي. پنهنجو ڀريل گلاس هن ڏانهن وڌايم، جڏهن پوڙهي ٻيو گلاس پي رهي هئي، تہ ڇوڪرين ٻہ اچي پر ورتس. اهڙيون مشڪريون مون سان ۽ رضيہ سان لنڊن ۾ ڪيترن ئي هنڌن تي ٿي چڪيون آهن، جيڪي شروع ۾ شايد سڀني سان ٿينديون هجن. ١٩٨٧ع ۾ مان ترڪش ايئرويز ۾ سفر پئي ڪيو، جهاز آسڙ جو استنبول ۾ اچي بيٺو ۽ اسان کي ٽرانزٽ لائونج ۾ اماڻيو ويو. مان

باٿ روم ۾ هليو ويس، پيٽ خلاصي ڪرڻ کان پوءِ جڏهن لوٽي کي ڳولهڻ چاهيم، ته لوٽو نظر ئي نه آيو. ٽوائليٽ پيپر کي استعمال ڪرڻ نه پئي چاهيم. ڪموڊ ۾ هيٺ نهاريم ته مون کي هڪ ننڍڙي سلور ڪلر جي ٽونٽي نظر آئي، ڪنڌ ورائي پٺ ڏانهن نهاريم ته هڪ بٽڻ به نظر آيم. مون ائين ئي ان بٽڻ کي ڪٽي ڏبايو، ته چرڪ نڪري ويم، دراصل اهو بٽڻ ڪموڊ ۾ لڳل ٽونٽيءَ سان لاڳاپيل هو، جنهن کي دٻائڻ سان پاڻيءَ جي هڪ تکي ڌار نڪ ۾ اچي چٽڻ جي وچ تي ئي ڪيو. مون کي لوٽي جو اهو ماڊرن روپ سٺو نه لڳو، ان ڪري مجبورن ٽوائلٽ پيپر کي استعمال ڪرڻ ۾ پنهنجي عافيت سمجهي هيم.

پوڙهي ۽ ٻنهي ڇوڪرين کي پاڻي پياري ڪلاس کي ڊسپوز آف ڪري سامهون نهاريم ته ڪِل نڪري ويم، هوءَ انگريزياڻي جنهن کي ڪراچي ايئرپورٽ تي فل سوٽ ۾ فٽ، هٿن ڪارڙي ڪماڙري ايشيئن ويچارڙي ڏاڍا پاسا پئي ڏنا، سا هڪ قدآور انگريز سان سگريٽ جا ڪش هڻي مٺرڪي ڳالهائي رهي هئي. ڪائڻن پريان صوفا تي ساڳيو ايشيئن ويچارڙو، ڪين ائين تڪي رهيو هو، جيئن عليءَ جي قدمن تي دير سان پهتل فقير نياز جي خالي ٿي ويل ديگ کي حسرت ۽ بک منجهان تڪڻ لڳندو آهي. وقت ڪٽڻ لاءِ ٽرانزٽ لائونج ۾ ونئين سان رکيل صوفن جي چڳي موڪري اسپيس ۾ گهمي رهيو هوم، ته اوچتو منهنجي نظر هڪ ماڻهوءَ تي پئجي وئي. الائجي ڇو مون کي اهو ماڻهو ڏٺل ڏٺل لڳو، پر پوءِ پنهنجي خيال کي اجايو سمجهي لنوائي ڇڏيم. هونءَ به جڏهن کان ’ڪارٽيزون‘ مٿي ۾ لڳيون آهن ته مون کي ايڏي ويسر ٿي پئي آهي، جو ڪيترن خاص ڏٺل وائٺلن کي به في الحال ته پريشان ڪري ڇڏيان، ته ڪٿي ڏٺو ته اٿم، مليو ته هوم، پر ڪٿي—؟ آخر شرمساري ٿي پلئه پوندي اٿم. جڏهن هو ٻار ۽ مهربان پنهنجي نئين سر سڃاڻپ ڪرائيندا آهن. سو ان ماڻهوءَ جي سڃاڻل صورت کي پنهنجو وهم سمجهي لنوائي، اڳتي وڌيم ته اعلان ٿيو P.I.A

جي مسافرن کي گذارش آهي ته گيٽ نمبر ٢ تي تشريف آڻين. صوفن تي بظاهر پرسڪون ويٺل ماڻهو تڪڙا چنبڙي آٿي گيٽ نمبر ٢ آڏو لائين ڏاهي بيهي رهيا. مون کي رضيه جي ڳالهه ياد اچي وئي هئي. ١٩٨٧ع ۾ منهنجي آپريشن جي پندرنهن ڏينهن کان پوءِ هوءَ به اڪيلي سر ٽرڪش ايئرويز ۾ مون سان ملڻ لنڊن آئي هئي. پڇيو هيومانس: ”استنبول جي ٽرانزٽ لائونج ۾ پورو ڪلاڪ چينج فلائيٽ جي انتظار ۾ رهڻو پوندو آهي، استنبول جو ڊيوٽي فري شاپ وغيره ڪهڙي هونديءَ؟ رضيه بيحد معصوميت منجهان چيو هو، ”نه ابا، مان سخت پريشان هيس، تنهن ڪري جنهن صوفا تي وڃي ويٺس ان تي ئي پورو ڪلاڪ ويٺي رهيس ۽ مون سان گڏ جيڪي مسافر لٿا هئا، مان انهن مان اک بنهه نه پٽي ڪڍيم ته ڪٿي اهي هيڏانهن هوڏانهن نه ٿي وڃن ۽ مان رهجي نه وڃان.“ مون کي سندس ڳالهه ٻڌي کل ته آئي هئي پر سندس سادگيءَ تي پيار به آيو هو. ڪيس ٻڌايو هيم ته هڪ دفعو جهاز ۾ چڙهڻ کانپوءِ اها سندس ذميداري هوندي آهي ته هو مسافر کي ڪنهن ٻي ايئرپورٽ تي لاهڻ کانپوءِ ڪين ڳولهي جهاز تائين رسائين. بهرحال ڪنهن اهڙي عورت جو جنهن سکر کان حيدرآباد ۽ حيدرآباد کان لاڙڪاڻي تائين جو سفر به ٻاڙن سان گڏجي ڪيو هجي، تنهن جو ڪراچي کان انگلينڊ تائين اڪيلي سر سفر ڪرڻ تمي وڏي جرأت ۽ همت جي ڳالهه آهي. اهو سوچيندو ٻين سان گڏ وڃي قطار ۾ بيهي رهيم. مون کي ياد آيا هئا ان کان اڳ گهميل ٻيا ايئرپورٽس، استنبول، ڪويت ۽ پيرس جو ”چارلس ڊيگال“ ايئرپورٽ. دبئي بيشڪ ٻين مڙني ايئرپورٽس کان سٺو آهي، پر چارلس ڊيگال ايئرپورٽ لاشڪ هڪ مثالي ايئرپورٽ آهي. سندس ايسڪيليٽرس جي بيهڪ ڪنهن سٺي رلهيءَ جي نانگ وڪڙ باربز جي ٽڪ جهڙي آهي ۽ سندس ريلنگس وارو حصو ان بريڪ ايبل گلاسز سان ٺهيل آهي. مونکي چارلس ڊيگال جي ڊيوٽي فري شاپ سان اينڊڙ پرفيومز جي سرهاڻ اڄ به ياد آهي، جيڪا ڊيوٽي فري شاپ ۾ داخل ٿيندي ئي منهنجي

۽ رضيه جي حواسن تي ڇانئجي وئي هئي. ان ايئرپورٽ جي هڪ ننڍڙي پر مزيدار ڳالهه ياد اچي وئي اٿم. جڏهن اسان کي ٽرانزٽ لائونج ڇڏي گيٽ تي اچڻ لاءِ چيو ويو هو، ته قطار ٺاهي ويهي رهيا هئاسون. اسان جي پرسان ئي ٻئي گيٽ تي ڪنهن ٻئي ملڪ وينڊڙ مسافرن جي قطار به لڳي چڪي هئي. منهنجي بالڪل اڳيان ويٺل هڪ ڄڻي مان هڪ، سنڌيءَ ۾ چيو هو: الائي صحيح قطار ۾ ويٺا آهيون الائي غلط ۾؟ مرڪي زور سان چيو هوم: ”سائين اوهان جيڪڏهن ڪراچي ٿا هلو، ته پڪ ڄاڻو صحيح قطار ۾ ويٺا آهيو.“ اڳيان ويٺل ٻنهي اسمارٽ نوجوانن پٺ ورائي مون ڏانهن ۽ رضيه ڏانهن نهاريو هو ۽ بالڪل ساٿ تي ويهي رهيا هئا. (جيڪڏهن هي سفرنامو اهي نوجوان دوست به پڙهندا هجن ته مون کي معاف ڪري ڇڏين ڇو ته نه مان سندن نالو پڇيو هو نه هنن ئي مون کي پنهنجي پسند ڪيو هو. پر مون کي سندن ”چارلس ڊيگال“ ايئرپورٽ تي سنڌيءَ ۾ ڳالهائڻ ڏاڍو وڻيو هو.)

دبئي ايئرپورٽ جي ٽرانزٽ لائونج مان نڪرندي گيٽ وٽ ويٺل عرب سڳوري منهنجي هٿ مان پلاسٽڪ جي اها ٽوڪن کسڪائي ورتي جيڪا ٽرانزٽ لائونج ۾ اندر داخل ٿيندي عرب ايئرهوسٽس منهنجي حوالي ڪئي هئي. اسان ايئرپورٽ جي ٽرانزٽ لائونج جي گيٽ ٻاهران بيٺل بس ۾ چڙهي ويٺاسين ۽ بس اسان کي اسان جي جهاز تائين پهچائي ڇڏيو. اسان جي سيٽن تي ويهڻ کان پوءِ جهاز پوري ٻين ڪلاڪن لاءِ لنڊن لاءِ پَرَ ساهيا. آڏامندڙ جهاز جي دريءَ مان هيٺ نهاريم، سهڻين بلڊنگس کان پوءِ سمونڊ ۽ آسمان هڪ ٻئي سان ٻکين پيل نظر اچڻ لڳا. اکين کي آرام پهچائڻ لاءِ ڪجهه دير لاءِ نيڻن مٿان ڇپرن جي ڇانوَ ڪري ڇڏيم.

هڪ لنڊن ۾ آسمان

ٻئن ڏينهن مٿان سج جو اولڙو پيو ته جاڳ ٿي ويم، ڇپر ڪوائي ڏئي، جهاز آڏي آڏار ڪري رهيو هو. مون وارو پاسو مٿي هئڻ سبب دريءَ بلڪل سج جو ٽارگيٽ بڻجي ويئي هئي، ۽ تکي روشني منهنجا ڇپر کولي ڇڏيا هئا. دريءَ مان هيٺ ڏسڻ چاهيم، پر روشني سامهون هئڻ سبب ڪجهه به چٽو پسي نه سگهيم. جهاز هوريان هوريان پنهنجي آڏام کي سڌو ڪيو ته سج غائب ٿي ويو، ۽ سرمئي بادلن جو ”ملٽي ڊائمينشنل“ فرش منهنجي اميجينيشن جو امتحان وٺڻ لڳو. مون کي بادلن ۾ ڇا ڇا نه نظر اچڻ لڳو. پيچرا، وڻ، ڊائناسور، هاٿي، ڇوليون، ڪٿان جيڪڏهن بادلن جو فرش ٿورو اڪريل هو، ته اتان زمين تي ڪنهن سائي ستابي واديءَ جو ڏيک به ڪجهه ساعتن لاءِ نظر اچي ٿي ويو. نه ته ساڳيو بادلن جو گهڻ رخو روپ. سورج ۾ چمڪندڙ بادلن ڏانهن ڏسندي، مون کي ١٩٨٧ع جو سفر ياد اچي ويو هو. ترڪش ايئرويز جي جهاز جڏهن استنبول جي ايئرپورٽ تان تکي ڊوڙ وجهي پاڻ کي آڪاش ڏانهن اڇلايو هو، ته لنڊن تائين اسان ڪڪرن جي گهاٽي جهنگ مٿان آڏامندا رهيا هئاسين، ۽ مون کي سڄي واٽ ٿر جي ياد ستائيندي رهي هئي. ١٩٨٧ع ۾ ٿر تي ڏڪار جي صورتحال ڇانيل هئي. مون کي ننڍينڪوٽ ڪان مٺيءَ ڏانهن ڪيڪڙي تي ويندي، پٽن تي بيٺل ٿوهر ياد آيا هئا. ٿري ٻارڙن جا هڏباٽيون نڪتل چهرا، ياد آيا هئا. ڪڪرن ڪان مٿي هوندي به منهن مٿي ڪري اکيون ٻوري، الله کي مخاطب ٿي چئي ۾ پڪيو هوم. مولئي اهو ڪهڙو انصاف ٿيو، ته منهنجا وطن واسي بادلن جي آس ۾ سنوڙو ساوڻ آسمان منجهه ڏسندا رهيا، برسات جو اوسيئڙو ڪندي سندن نيڻن جي ڏرٽيءَ منجهان خوشي جا گوانچ ڦٽڻ بجاءِ حيرت ۽ مايوسيءَ ٿوهر آيري آيا، پر تو اوڏانهن پاٽ پاڻيءَ جيتري به ڪري نه،

امائي ۽ هيٺ، جن وٽ ضرورت جي هر شئي پڌن پانهن وانگر حاضر و ناظر آهي اتي بادل به ٻٽ ڏٺيءَ جي ميلي ۾ اٿلي پيل انسانن وانگر سٿيا پيا آهن ___؟ يا خدا، يا خدا اهو ڪهڙو راز آهي .... اڄ ته مان ڌرتي کان مٿي، ڪڪرن کان به مٿي، ڪنهن حد تائين تنهنجي ويجهو آهيان. اڄ تون مون تي پاڇھ ڪر، پنهنجي ڌرتيءَ مٿان اڻ اڻ برابريءَ جي راز جو پردو چاڪ ڪر. ان گهڙيءَ جهاز ۾ هلڪي ڌڪڻ پيدا ٿي وئي هئي ۽ اسپيڪر تي ايئرهوسٽس جهاز ۾ ويٺل سڀني مسافرن کي گذارش ڪئي هئي ته ”مهرباني ڪري بي اعلان تائين پنهنجا سيٽ بيلٽ ٻڌي ڇڏيو.“ جهاز ۾ بيلٽ ٻڌڻ جا کڙڪا ٿيا هئا. مان پنهنجي رب سان پنهنجي ٿيندڙ گفتگو اڌ ۾ ڇڏي سُرڪي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو هو ۽ سيٽ بيلٽ ٻڌڻ بجاءِ دريءَ مان ٻاهر نهارڻ لڳو هوس. ڪڪرن منجهان هر طرف نوهر ايريل نظر آيا هيم، مون کي ان وقت ڪڪرن جو سمورو فرش نئين ڪوٽ کان مٿيءَ ڏانهن ويندڙ رستي جهڙو محسوس ٿيڻ لڳو هو. ”آپ نے فلم نهيں ديکھی؟“ پنهنجي پاڙيسري ڀٽ صاحب جي آواز تي جهاز ۾ موٽي آيس. سُرڪي چيومانس، ”هاں، بس نيند نے آنکھوں پر اپنی ہونٹ رک دیئے تو میں سو گیا، خوابوں میں کھو گیا.“ منهنجي جواب تي ڀٽ صاحب هلڪو ٽهڪ ڏيئي چوڻ لڳو ”آپ لکھنے والے بھی بڑے من موجي ہوتے ہوں“ اسان ڪچهري ڪرڻ لڳاسين. ڀٽ صاحب کان پڇيم ته ڪٿي رهندؤ ___؟“ چيائين، ”ايئرپورٽ جي پرسان ئي هونسلو ۾، ٻارنهن سال اڳ به اتي ئي رهيو هوس. ۽ هونءَ به اسان جي عملي وارا سڀ هونسلو ۾ رهندا آهن.“ مون کان پڇيائين: ”توهان ڪٿي رهندؤ“ چيومانس: ”سمورو لنڊن شهر منهنجو آهي. سڀ رستا منهنجا دوست آهن. جتي به سستو هوٽل مليو، اتي فقط اڄوڪي رات گذاريندس. صبح جو وري پنهنجو بندوبست ڪندس.“ منهنجي ڳالهه ٻڌڻ کانپوءِ ڀٽ صاحب اسرار ڪيو ته مان ساڻس گڏ هونسلو ۾ ساڳي هوٽل ۾ رهان. سندس ڳالهه ٻڌي دل ڏاڍو انڪار ڪرڻ چاهيو، پر عادت

مطابق ها ڪري ويئس، ڇوته دوستين ۾ انڪار مون کي ٺهندو نه لڳندو آهي. مون کي پنهنجي ڇهين حس چيو پئي ”هونسلو“ سينٽرل لنڊن کان نه، فقط مهانگو هوندو بلڪ شهرکان پري به. پر مان پنهنجي ڇهين حس کي اهو چئي ماٺ ڪرائي ڇڏي، بيشڪ آهي ته ائين پر ان بهاني هڪ رات ”هونسلو“ کي به ڪهي وٺبو، جي نه ته انڊرگرائونڊ پري نه هوندو ڪنهن به پل ڀٽ صاحب کي سلام ڪري ’هونسلو‘ مان لنڊن هليو وڃبو. اجا ڳالهائي رهيا هياسين ته مائيڪرو فون تي لنڊن پهچڻ جو اطلاع ڏنو ويو. جهاز ۾ هر طرف سيٽ بيلٽ ٻڌڻ جا ڪڙڪا ٿيڻ لڳا. جهاز پنهنجي آڌام کي گهٽائڻ شروع ڪيو. سنڌس اڳيون حصو هوريان هوريان هيٺ جهڪڻ لڳو ۽ مان دريءَ منجهان ڪڪرن کي پنهنجي ويجهو ايندي ڏٺو. نيورڪارا، ڪنهن ڳوٺاڻي ڇوڪري جي ڳهڻ وارن جهڙا ڪڪر. مون کي سڌ هئي ته جيئن ئي جهاز انهن ڪڪرن جي ڳهاٽي جهنگل ۾ گهڙندو ته سج ۽ سندس تکي روشني، ڪڪرن مٿان رهجي ويندي، ۽ هيٺ رهجي ويندي ڳهري ۽ ٿڌي چانڊوڪي. تيئو به ائين ڪڪرن جا وڏا وڏا ڏڪر اسان جي جهاز جي چوڌاري سنڌ جي ڪنهن ننڍڙي اسٽاپ تي بيٺل بس جي چوڌير هوڪا ڏيندڙ ڇوڪرن جان محسوس ٿيڻ لڳا ۽ روشني مٿي رهجي وئي. ڪڪرن جي ڇميل ڳهري، عجيب شڪليون ڌاهي بيٺل دونهين کي ٻارن وانگر دريءَ سان نڪ گسائي ڏسڻ لڳس. جهاز جو ڪڪرن مان هيٺ لهڻ هميشه خواب وانگر لڳندو اٿم. مون کي اهو منظر بلڪل نڪورو ۽ يقين ۾ نه ايندڙ لڳندو آهي. هيٿرو تي لهندي محسوس ٿيندو اٿم، انگلينڊ کي ٻه آسمان آهن. هڪ ڪڪرن کان مٿي جتي سورج پنهنجي پوري تاب سان چمڪندو آهي، ٻيو آهو جتي ڪڪر ڪنهن ريشمي وڏين چادرن جيان هڪ ٻي مٿان لهرائيندا رهندا آهن. جهاز ڪڪرن جو جهنگل پارڪري هيٺ ٿيو ته هيٿرو ايئرپورٽ جي ميدان تي بيٺل ننڍا وڏا جهاز ۽ عمارت، هلڪي برڪا ۽ بادلن جي ڳهالي چانڊوڪي هئڻ سبب بنا پاڇن

جي ميرانجهڙا نظر اچڻ لڳا. جهاز کنهن ٻڪڻي وچوڙي ڪان پوءِ بيهر ملنڊڙ عاشق جيان ڌرتيءَ مٿان جهڪندو ويو، جهڪندو ويو، ۽ سندس پوئين ڦيٿن ڌرتيءَ جي ڊاڪن تي پنهنجا هٿ ڦهلائي ڇڏيا. هلڪو ڌهڪ جهڙات ٿيو پوءِ ڏسندي ڏسندي جهاز پنهنجي اکين ڦوٽي جي ٻڪڻي ڇمي ڌرتيءَ جي ڇڙن تي رکي ڇڏي ۽ هڪ ٽڪي ڊوڙ ڪان پوءِ جهاز جون سموريون انجڻيون سانت ۾ ويون. سون کي مخصوص ٿيو جڏهن جهاز پنهنجا سمورا ٺڪ ٻچي، گهڙي تند سنڌي رکيو هجي.

Scanned with CamScanner

ساڳيو لنڊن ساڳيو ماڻ

جهاز جي بيهڻ کان تقريبن پنج منٽ پوءِ فوٽوگرافي ۾ استعمال ٿيندڙ انلارجر جي بيلهو جهڙو ڪاريڊور، جهاز جي دروازي سان اچي لڳو، دروازو کليو، سيٽ بيلٽ کولي، اٿي سامان سنڀالي پٺ ورائي ڏٺم ته سهٽي ڪلاس ۽ فرسٽ ڪلاس جي مسافرن کان اڳ، اڪنامي ڪلاس جي مسافرن کي ٻاهر نڪرڻ جي پريشاني لڳل هئي، ڪجهه مسافر باوجود روڪڻ جي، جهاز جي عملي کي لنوائي ڪاريڊور ۾ ڪاهي پيا. ڀٽ صاحب جي ننڍي نيٽي پٺٽ سهٽي ڪلاس جون ڏاڪڻيون لتاڙي، اچي پيءُ جي پير ورتي. ڀٽ صاحب سان گڏ رهڻ جي ڪمٽمينٽ هئڻ سبب پاڻ کي بالڪل ايزي ڇڏي ڏنو هوم. اسان جهڙوڪر جهاز جي عملي سان ڪنڌيا در ۾ لڳل بيلهو مان ٿيندا، ٽرمينل نمبر ٣ جي طويل ڪاريڊور ۾ تڪا تڪا هلڻ لڳاسين. هن پيري ڪاريڊور ۾ جهڪا تبديلي نظر آيم آها هئي ڪارپيٽ جي. ١٩٩٠ع تائين اهو طويل ڪاريڊور بنا ڪارپيٽ جي هو. جنهن تي هلندي ڪاريڊور جو فرش بوٽن جي ٺهڪن سان پڙاڏجي لڳندو هو. پر اڄ ڪارپيٽڊ ڪاريڊور مان بي آواز هلندا اچي اميگريشن واري حصي ۾ پهتاسين، جتي نيڻ نهار تائين اميگريشن ڪائونٽر نظر اچي رهيا هئا. جن مان ڪن تي چوڪريون آفيسر، ڪن تي انگريز مرد آفيسر ته ڪن تي سڪ اميگريشن آفيسر ويٺل نظر اچي رهيا هئا. اسان ڏٺي قطار جي وچ تي اچي بيا هئاسين ۽ هوريان هوريان اڳتي وڌي رهيا هئاسين. ان وچ ۾ اسان جي ساڄي ڀاڱي کان ٻيءَ مسافرن جي هڪ قطار لڳي چڪي هئي، جيڪا پڻ اسان جهڙي سرڪش سان، اسان جي پٺيان وڌندي پئي اٿي. ان قطار ۾ سنهنجي اڳ اهو ساڳيو شخص اچي بيٺو جنهن کي مون دبئي جي ٽرانزٽ لائونج ۾ ڏٺو هو ۽ هو الائجي

چيو مون کي ڏنل لڳو هو. مرڪي ڏانهس ڏٺم ۽ پڇيم: ”وهان سنڌي آهيو؟“ بنا مرڪڻ جي چيائين، ”ها“. پڇيم، ”ڪٿان آيا آهيو؟“ چيائين، ”جتان توهان آيا آهيو.“ دل ۾ آيو چئي ڏيانس: ’آئان تہ هرڪو آيو آهي.‘ پر مرڪي چيو هومانس: ”مان سنڌ يونيورسٽي مان آيو آهيان.“ چيائين، ”مان شاهہ لطيف يونيورسٽي مان آيو آهيان.“ پڇيم، ”پهريون دفعو آيا آهيو يا....؟“ منهنجو جملو اڌ ۾ ئي رهجي ويو ڇوتہ قطار اڳتي وڌي وئي هئي. اميگريشن ڏانهن سرڪندي سوچيم: هن جو لائونج ۾ انتظار ڪندس. ڪاٿس پڇندس، هو جيڪڏهن نئون آهي تہ ڪيس يونيورسٽي جي استاد لطف منگيءَ جي هاسٽل تائين ڪنهن طرح ضرور پهچائيندس. منهنجي اڳيان بيٺل ڀٽ صاحب ۽ سندس ننڍڙو، اميگريشن ڪائونٽر ڏانهن وڌي ويا. سمورن ڪائونٽرن ڏانهن نظرون ڦيرائيندي سوچڻ لڳس: ڏسان منهنجي ڀاڳ ۾ ڪنهن انگريز ڇوڪريءَ جو ڪاؤنٽر ٿو اچي يا ڪنهن انگريز مرد جو. اوچتو مون کي گيٽ وٽ بيٺل انگريز گرائونڊ هوسٽس خالي ٿي ويل ڪائونٽر ڏانهن اشارو ڪري چيو: ”پليز ڪو ٽو نمبر ٤١ ڪائونٽر“ سامان سنڀالي نمبر ٤١ ڪائونٽر ڏانهن ڏٺم تہ ڇيهہ، ٽي ڇٽي ٻيم، ڪهاڻي ڏاڙهي مڇن ۽ شي ڌي ڀنگي سان ٥ ۽ سالن جو سيک اميگريشن آفيسر مون ڏانهن انتظاري نگاهن سان تڪي رهيو هو. مايوسيءَ کي خوشيءَ ۾ بدلائڻ جي ڪوشش ڪندي تڪين ورکن سان ڏانهنس وڌي ويم. مرڪي ڏانهنس پاسپورٽ وڌايم. هن پاسپورٽ جا پنا ورائي ڪجهہ سيڪنڊ ڏسو پوءِ چيائين،

”مسٽر انبرو .Why are you here“

چيم: ”.For my Medical Follow up's“

چيائين: ”For how long you been plane to stay“

چيم: ”It Depent on my medical Check-up“

چيائين: ”Ok where you are going to stay“

چيم: ”In any hotel“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن رکي مون ڏانهن پاسپورٽ وڌايو ۽ پاڻهه. ماٺ چيائين: ”او. ڪي، ٽيڪ ڪيئر، مسٽر انيرو ٻباءِ“ پاسپورٽ وٺندي سنڌس ٿينڪس ڪيم ۽ پاڻ کي آزاد محسوس ڪندي، انتظار ڪندڙ ٻٽ صاحب سان وڃي مليم. اسان اڌ گول ۾ ٺهيل سلوپ تان نکو هلندي انتظارگاهه ڏانهن ٺهيل گيٽ طرف وک وڌائي مس هئي ته ٻٽ صاحب جو انتظار ڪندڙ P.I.A جو ڪمپليٽ سوٽ ۾ وڏي چمارجو آفيسر ڏانهس وڌيو. اسان انتظارگاهه جو گيٽ ٽپياسين ته هزارين اکين اسان ڏانهن نهار ڪئي. پر انهن مان ڪنهن به اک ۾ اسان لاءِ سڃاڻپ جي چمڪ نه ڏٺي. ڪو به مک خوشيءَ سنجهان شفق رنگ نه ٿيو. هر اک گيٽ پار ڪري ايندڙن ۾ پنهنجن کي ڳولي لهڻ پئي چاهيو. مون انتظار ڪندڙن ڏانهن ڏسي سوچيو ’انتظار ۽ جلاوطني انسان لاءِ دنيا جون ٻه وڏي ۾ وڏيون سزائون آهن. جن جي مدت، وقت گذرڻ سان گهٽجڻ بجاءِ وڌي ويندي آهي‘.... ٻٽ صاحب وسيع هال ۾ پهچي، ان آفيسر سان ڳجهه ڪرڻ لڳو. ان وچ ۾ هو مون وٽ آيو ۽ چوڻ لڳو: ”لو صاحب هم تو آتي هي ڪام ۾ ڦڪڙ ديئي گئي هين، پليز آپ جائيي کا نهين. مين آدهي گهنٽي تڪ فارغ هوجائونگا.“ ۽ وري آفيسر سان غائب ٿي ويو. مان ۽ سنڌس پٽ، ٽرالين تي سامان رکي، پر ۾ پيل آرام ڪرسين تي ويهي رهياسين. وقت گذارڻ لاءِ ٻٽ صاحب جي پٽ سان ڪچهري ڪرڻ لڳم. هو ڪراچيءَ ۾ پيڪن اسڪول ۾ مئٽرڪ جو شاگرد هو. پهريون ڀيرو لنڊن گهمڻ آيو هو. مان پڻس جي پرپٽ ڪيس لنڊن جي سٺورين مشهور ۽ ناميارن تفريح گاهن، ميوزمس ۽ آرٽ گيلريز جي باري ۾ معلومات فراهم ڪري، تاڪيد ڪئي، ”تون ٻٽ صاحب کي چئجانءِ ته هو توکي اهي سڀ جڳهيون ضرور گهمائي.“ پار سعادتمنديءَ مان هاڪار ڪئي. ڳالهين دوران ٻه ٽي ڀيرا ارائيول لائونج جي ان گيٽ جو چڪر هڻي آيم ته جيئن شاهه لطيف يونيورسٽي واري سائينءَ سان ملي خبرچار وٺي سگهان ته هو ڪٿي ويندو؟ پر هو مون کي نظر نه آيو. آخري ڀيرو سنڌس جاچ

ڪري ڪاهي هٿ تي نهيل، ٻيءَرو ڏي چئينج ڏنهن ڏريولس چيڪ ڪيش ڪرائڻ لاءِ هليو ويس. سؤ پائونڊ جي چيڪ تي ڏيٽ وجهي صحيح ڪري ونيءَ مان چيڪ، شيشي جي ٻوڏان ويٺل نوجوان ڏانهن وڌايم. هن چيڪ ڏسي پاسپورٽ گهريو. ڪيسي مان پاسپورٽ ڪڍي شيشي جي ساڳي ونيءَ مان ڏانهس ترڪائي ڇڏيم. هن پاسپورٽ کولي، صحيح پيٽي ۽ پوءِ چيڪ جي پٺيان منهنجو پاسپورٽ نمبر لکي، پاسپورٽ واپس ڪري ڇڏيو. پوءِ پنجاه پائونڊن جا ٻه نوٽ مون ڏانهن ساڳي ونيءَ مان ڪسڪائي ڇڏيا. سندس ڪسڪائي ڏنل نوٽ بنا ڏسڻ وائسڻ جي مون ڪيسي ۾ رکي ڇڏيا. لنڊن ۾ گهٽي پاڳي بئنڪ مان مليل ڏوڪڙن کي ڪوئي به ناهي ڳڻيندو، ڇوته ان ۾ کوٽ واڌ جي گنجائش بالڪل نه هوندي آهي. هڪ دفعي منهنجو دوست بئنڪ مان پئسا ڪڍرائي ڳڻي لڳو هو ته، ڪائونٽر تي ويٺل ڪيشيئر خاتون طنز مان چيو هيس، ”تون ڇا ٿو سمجهين، مان توکي پئسا ڪتائي ڏنا هوندا... ؟“ ۽ منهنجي دوست پشيماني منجهان ڏانهس نهاري، ’سوري‘ ڪري پئسا پرس ۾ رکي ڇڏيا ها. پر شاپس تي ڪي اهڙا به ڏنگ ويٺل هوندا آهن، جيڪي لنڊن ۾ نئين آيل کي ڏوڪڙ ڪتائي به ڏيندا آهن، ڇوته صفا نئين آيل کي ٻهريان ڪجهه ڏينهن نوٽن کي سڃاڻڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي آهي. اهڙا ٻه تجربا ١٩٨٧ع ۾ اسانجي اڪين اڏو ٿيا هئا. انهن مان پهرين جو واسطو آرلس ڪورٽ جي انڊر گرائونڊ مان ٽڪيٽ وٺندڙ هڪ ٻـوڙهي عورت سان آهـي، جنهن جـي پٺيان قطـار ۾ اسـان بيٺا هئاسين. هوءَ پوڙهي عورت گوري ضرور هئي پر انگريز بالڪل نه هئي. هن ٻه ون ـ ڊي ڪارڊ ورتا هئا ۽ اسٽيشن ماسٽر ڏانهن پنجاه پائونڊ وڌايا هئا ۽ واپسيءَ ۾ اسٽيشن ماسٽر ڪيس ويهه پائونڊ واپس ڪري چلتو ڪري ڇڏيو هو. اهو لقاءُ مون نڊيو، پر رضيه ڏاڍي غور سان پي ڏٺو. هن اهو سڀ ڏسي مون کي چيو هو، ”طارق، هن اسٽيشن ماسٽر پوڙهي مائيءَ کي پورا سورنهن پائونڊ گهٽ ڏنا آهن.“ چيو هومانس: ”پڪي هـونديءَ؟“ رضيه پـرس مـان پنجاه پائونڊن

جو نوٽ ڪڍي مون کي ڏيکاريندي چيو هو: ”هيڏي ساري پنجاهه جي نوٽ کي انگلينڊ جو اندو به سڃاڻي ويندو. مان ته هن پوڙهيءَ کان فقط ۾ فوٽ پرتي بيٺي هيس.“ ان واقعي کان پوءِ اسان خريداري ڪرڻ وقت پئسن ڏيڻ ۽ وٺڻ ۾ وڌيڪ خبردار ٿي ويا هئاسين.

هيءُ واقعو اسان سان ٿيندي ٿيندي رهجي ويو هو. آچر جي ڏينهن ”هيروڊس“ (لنڊن جو وڏي ۾ وڏو ۽ مهانگي ۾ مهانگو شاپنگ سينٽر، جنهن ۾ شاهي خاندان به اچي خريداري ڪندو آهي ۽ جيڪو هن ايجپشن پائرن جي ملڪيت آهي.) ۾ اسان به اڍائي ڪلاڪ مختلف سيڪشنز تان ونڊو شاپنگ ڪري، ٻاهر نڪري پنڌ ئي پنڌ ”سائوٿ ڪنزنگٽن“ ڏانهن هلڻ لڳا هئاسين. ’سائوٿ ڪنزنگٽن‘ ۾ لائين سان ٽي چار ميوزمس آهن، جن ۾ نيچرل هسٽري ميوزم، سائنس ميوزم، رائل البرٽ ميوزم سرفهرست آهن. اسان رائل البرٽ ميوزم ڏانهن وڌي ويا هئاسين ۽ ميوزم ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ عادت موجب گيٽ وٽ ميوزم جي کلڻ، بند ٿيڻ ۽ داخلا في جي بورڊ کي غور سان پڙهڻ لڳا هئاسين. اهڙا بورڊ پڙهڻ سان اسان جو مقصد فقط داخلا في ڏسڻ هوندو هو، ڇو ته تقريبن هر ميوزم جي داخلا في گهٽ ۾ گهٽ ٽي پائونڊ ته هوندي ئي آهي. ”رائل البرٽ ميوزم“ جي داخلا في به تقريباً ٽي پائونڊ هئي. پر ان سان گڏ ڇنڇر ۽ آچر تي داخلا مفت جو جملو پڙهي، اسان جي خوشيءَ جي ڪا حد نه رهي هئي. رضيه کي ته شل ڪو اهڙو وجهه ملي، هوءَ مون کان اڳ ”رائل البرٽ“ جي آسمان سان ڳالهيون ڪندڙ قد آور مين گيٽ ۾ داخل ٿي وئي هئي. اندر داخل ٿيندي ئي اسان کي ٽي ڪائونٽر نظر آيا هئا. جن تي سيڪيورٽي جي ورديءَ ۾ چيڪرس ويٺل هئا، چيڪرس ڏسي مان ٽڪيون وڪون ڪٽي رضيه جي پرسان پهچي چيو هو: ”ابا اهو به مفت ۾ نه ڏئوسين.“ رضيه مون ڏانهن ڏٺو هو ۽ اڪتي وڌندي چيو هو: ”ٻاهر لکيل آهي ۽ اڄ آچر آهي.“ چيو هوسانس، ”آچر آهي ته اهي ٽئي چوبدار ڪائونٽر تي وينا ڇا پيا ڪن، وڃي گهرن ۾ آرامي ڇو نٿا ٿين؟“ پر رضيه

منھنجي ڳالھ ڪي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ڪائونٽر ڪراس ڪري اندروئي. مون ڏٺو ھو انھن تنھي منجھان ڪنھن ڪي بہ اعتراض نہ ٿيو ھو، تڏھن مان بہ بنا ھڪ جي گيٽ ڪراس ڪري، رضيہ وٽ وڃي پھتو ھيم. ”رائل البرٽ ميوزم“، لنڊن جي ٻين ميوزمز وانگر بيحد ڪشادي آھي. ميوزم ۾ اسان جي پھرين نگاھ جنھن حصي تي پئي ھئي، اھو ساڄي پاسي تي ھو، جنھن ۾ پٿر مان جڙيل حيرتناڪ حد تائين سھڻا مجسما رکيل ھئا. مجسمن واري حصي ڏانھن وڌي ويا ھئاسين. رضيہ ڇھ ست فوٽ ڊگھي سگھاري جسم واري مجسمي ڏانھن غور سان ڏسندي چيو ھو: ”ھي ڪنھن پھلوان جو مجسمو آھي؟“ چيو ھومانس: ”ھا، ھي دنيا جو سڀ کان سگھارو انسان آھي، جنھن کي دنيا ’ھرڪيوليس‘ سڏيندي آھي. مان سندس ڊگھن وارن، وڏيڪري مضبوط ڳچي، پريل ڪلھن، مشڪن سان جھنجيل ڏونٽرن، وڏيڪرين ڪراين کي چاھ مان ڏسڻ لڳو ھوس. رضيہ مون ڏانھن ڏٺو ھو ۽ وري مجسمي ڏانھن ڏسي پڇيو ھئائين: ”توھان ڪيئن سمجھيو تہ ھي ھرڪيولس آھي؟“ چيو ھومانس: ”ھي ’ھرڪيوليس‘ آھي، مان ڪيس چڱي طرح سڃاڻان، قمبر ۾ منھنجو پاڙيسري ھوندو ھو. سندس ماءُ کيس چئيندي مري وئي ھئي ۽ پاڙيسري ھجڻ جي ناطي، منھنجي ماءُ کيس يتيم ٻار سمجھي ٿڃ پياريندي ھئي، ۽ ھي منھنجي حصي جي ٿڃ بہ پي ويندو ھو. تنھنڪري مان ڪمزور آھيان ۽ ھي سگھارو آھي.“ رضيہ کلندي چيو ھو: ”پورا ست مھينا پرائي ملڪ ۾ تڪليفون ڪاٽي ڪانپوءِ بہ مستيءَ کان نٿا مڙو...؟“ اوچتو رضيہ جي نظر مجسمي جي پيرن ھيٺان ٺھيل تلھي تي پيئجي وئي ھئي، جتي مجسمي جو نالو اڪريل ھو، ’ھرڪيولس‘ ”اڇا....! تہ توھان اھو نالو پڙھي ورتو آھي؟“ رضيہ منھنجي چوري پڪڙيندي چيو ھو. ’ھرڪيوليس‘ جي مجسمي تان ھٽي اڳتي ٿيا ھئاسين تہ اسان کي ”افرو ڊائيٽ“ جو حسين مجسمو نظر آيو ھو. رضيہ کي ٻڌايو ھيم، ھي ٿي سونھن جي ديوي ’افرو ڊائيٽ‘ آھي. جنھن تي ’پيري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لوئي“ جو خوبصورت ناول به تخليق ٿيل آهي ۽ سندس اهو ناول دنيا جي اهم ناولن مان هڪ آهي. اسان ”افروڊائيٽ“ جــي سونهن جي سحر ۾ گم هئاسين تــه، ورديءَ وارو سيڪيورٽي آفيسر هـال ۾ اچي رڙيون ڪرڻ لڳو هو: ”پليز ويڪنٽ دي هـال، ٽائيم از اوور“. اسان کي ان پل هن خبيث انگريز جو آواز بنهه نه وڻيو هو. رضيه سيڪيورٽي آفيسر ڏانهن ڏسي چيو هو: ”هي ڊئر يــه هائي اچڻو هو؟“ نه چاهيندي به پين سان گڏ پاڻ کي گهليندا راڊن البرٽ ميوزم جي مين گيٽ کان ٻاهر نڪتا هئاسين.

لنڊن اهو شهر آهي، جنهن ۾ اوهان گهر کـان نڪري وچ ميدان ۾ بيهي به اندازو نه لڳائي سگهندؤ، ته سورج ڀريڻ ڀساهن ۾ آهي يا پوين ڀساهن ۾. سردين ۾ صبح اٺين وڳي، تــه شام، رات جو ڏوڍالو ڇئين وڳي اوڊي چڙهندي آهـي. گرمين ۾ وري صبح پنجين وڳي، ته شام، نوين کان پوءِ ٿيندي آهي گرمين جو ڏينهن ڏکيو هجڻ ڪري لنڊن ۾ روزو ڪو سچو مسلمان ئي رکندو آهي. اپريل جي هڪ رات جو، نوين وڳي سورج جي ڪرڻن کي گهرن جي لاهوندين ڇتين مٿان ڏسي حيران ٿي ويا هئاسين.

حقيقت ۾ لنڊن کي گهمڻ جو مزو آهي به اپريل جي مهيني ۾. انڪري نه ته اپريل منهنجي جنم جو مهينو آهي. بلڪ ان ڪري جو اپريل جي مهيني ۾ لنڊن جا سمورا باغ ۽ فٽ پاٿ رنــگ برنگي گلن سان ڀريل هوندا آهن. فٽ پاٿ مٿان بيٺل جهونن وڻن جــي ٽارين تي پنن کان وڌيڪ گلن جا گجرا مهڪيل هوندا آهـن، ۽ هر وڻ جي هيٺيان هڪ مخصوص ايريا ۾ فوٽ پاٿ تي ڇڻيل گلن جــي سيج وڇايل هوندي آهي. ڪٿي اڇن گلن جي، نه ڪٿي پيلن گلن جي، ڪٿي ڳاڙهن گلن جي، تــه ڪٿي هلڪي نيري رنــگ جي گلن جي سيج. نيل نهار ٽائين فٽپاٿ، رنگن جي عجيب رومانٽڪ ڪامبينيشن سان سينگارجي ويندا آهن، ۽ انهن وڻن هيٺان هلندي، ڪڏهن ڪڏهن گل ٽارين مان ڇڻي فٽ پاٿ تــان ويندڙن جي

ڪلهن تي، ته ڪن جي وارن ۾ به الڪي پوندا آهن. ڳلن جي اهڙي هلڪي ڦلڪي ٻرڪا ۾ مان ۽ رضيه اولمپيا جي فوٽپاٿن تي پورو مهينو گهمياسين. جتي اسان جو هوٽل ”لنڊن وزيٽرهوٽل“ هوندو هو.

رائل البرٽ ميوزم کان ٻاهر نڪري آسمان ۾ ڏٺو هئوسين ته ميرانجهڙي آسمان جي هيٺان مان اڪٽ ڦڙين ڇٽي، اسانجي روح کي سيراب ڪري ڇڏيو هو. مان ۽ رضيه سنهي مينهن ۾ وڪ وڪ کڻندا ڦرندا ”ساٿوٽ ڪنزنگٽن“ جي هڪ سپر اسٽور ۾ هليا ويا هئاسين، جتان مون پنهنجي ڪئميرا لاءِ هڪ رول ۽ پنهنجي لاءِ لسترين ورتي هئي، ۽ رضيه پنهنجي وارن لاءِ هيئربينڊ. ڪائونٽر تي جڏهن پئسا ڏنا هئاسين ته ڪيشيئر بل ڏيڻ بنا باقي ڏوڪڙ موٽائي ڏنا هئا. ڪائونٽر ڇڏڻ کان اڳ رضيه پئسن کي ڳڻيو هو ته پورا پندرنهن پائونڊ ڪٽل هئا. هن ڪائونٽر تي بيٺل ڪيشئرڇوڪري کي ڏوڪڙ ڏئي چيو هو: ”توهان جي حساب موجب، موٽائي ڏنل ڏوڪڙ پنجتيهه پائونڊ هجڻ کپن جڏهن ته هي فقط ويهه پائونڊ ۽ 50P آهن . ڪيشئرگوٽنات ڪرڻ لڳو. پر سنڌس ’هيڊ‘ جي پڇا ڪرڻ تي، هن اسان کي باقي پندرنهن پائونڊ به واپس موٽائي ڏنا هئا. اهڙي ڪنفيوزن کان بچڻ جو سولو طريقو اهو آهي، ته جڏهن به شاپس يا سپر اسٽور تان سودو خريد ڪريو ته ڪيشئر کان بل وٺڻ نه وساريو. اهڙو بل، ساڪ وارن سمورن سپر اسٽورز جي هر ڪائونٽر تان بنا گهرڻ جي اوهان کي ملي ويندو. جيڪو اوهان کي ان اسٽور تان ورتل سامان جي ٿيلهي ۾ محفوظ ڪري رکڻ گهرجي. جيڪو اوهان کي شيءِ واپس ڪرڻ يا گهٽ ڏوڪڙ ملڻ جي صورت ۾، اوهان جو مددگار طور ثابت ٿيندو. لنڊن ۾ اهڙا ڪيترائي سپور اسٽور آهن، جن تي ڪراچي جي يوسف پلازا جهڙو پلازا آسانيءَ سان تعمير ڪري سگهجي ٿو . اهڙن سپر اسٽورن ۾ سيسل گي، هوروڊس، مارڪس اينڊ اسپنسرا، وول ورٿ، بوٽس، مدر ڪيئر، انڊرووڊ نياپارا آهن. جيڪي لنڊن جي هر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سڀني علائقن ۾ گهمي ڦري نظر ايندا. سواءِ ’هيروڊس‘ ۽ ’سيلف رجز‘ جي انهن سمورن اسٽورن ۾ زاندين جا، ٻارڙن جي ڪپڙن جا، مردن جي ڪپڙن جا، پرفيومز جا، ميڪ اپ جا، ڪراڪري جا، ميوزڪ جا، وڏن ۽ اهم ڏينهن تي موڪلڻ لاءِ ڪارڊز جا، ڪافين جا الڳ سيڪشن ۽ پئسن ڏيڻ جا الڳ ڪائونٽر هوندا آهن. اهڙن اسٽورز جي ڇتين ۾ نهايت حساس اک واريون وڊيو ڪيمرائون به فٽ ٿيل هونديون آهن. جيڪي هر سيڪشن ۾ شاپنگ ڪندڙ ماڻهن تي نظر رکنديون آهن. پر آهي حساس ڪيمرائون، مونکي چوري ڪندي ڪڏهن به ناهن پڪڙي سگهيون. ان جو هڪڙو سبب شايد اهو به آهي ته مان فوٽوگرافر جو پٽ آهيان، ۽ مون کي سڌ آهي ته ڪيمرا کي ڪيئن بيوقوف بڻائبو آهي. شاديءَ کان اڳ، مون کي بوڪ شاپس تان ۽ لائبريريز مان ڪتاب چورائڻ جو جنون هوندو هو، ۽ مان پنهنجي مقصد ۾ ڪڏهن به ناڪام ڪونه ٿيو هوس. مان اعتراف ڪريان ٿو ته جيسين تائين منهنجي ادبيات واري ياءُ سليم قريشيءَ سان ڄاڻ سڃاڻ ۽ سڪ محبت وارو رستو ڪونه هو، مان سنڌس بوڪ شاپ تان ڪتاب چورائيندو هوس. پر جڏهن کان سائس پريت جو رستو ٿيو آهي ته سليم ياءُ جو ادبيات، مونکي پنهنجي ذاتي لئبريري جهڙو لڳندو آهي. جيڪو مون کي پنهنجي گهر جي ننڍڙي لئبريري جيترو ئي پيارو آهي. ڪتابن چورائڻ جو اهو سلسلو شاديءَ کان پهريان تائين زور شور سان جاري رهيو. ان کانپوءِ منهنجي من مان اها چوري ڪرڻ واري ايڪسائيٽمينٽ غائب ٿي وئي هئي، يا شايد ان جو ٻيو سبب اهو به هجي ته منهنجي ديکا ديکي ۾ ٻين نوجوان اديبن به ڪتابن چورائڻ جو مقابلو شروع ڪري ڇڏيو هو. ۽ ڪتابن جي اهڙي چوري سندن مفلسي يا ڪتابن سان محبت گهٽ، پر اهو ظاهر ڪرڻ وڌيڪ هو ته اسان اڄ فلاڻي بوڪ شاپ تان ايترا ڪتاب چوري ڪيا ۽ مون کي هر اها ڳالهه ڪندي خراب لڳندي آهي جيڪو هرڪو ڪرڻ لڳندو آهي. اهڙو اظهار هڪ دوست ڇوڪريءَ سان به ڪيو هوم. هڪ

پيري جڏهن هن مون کان مذاق ۾ پڇيو هو: ”ڪيا بات هي آجڪل آپ هوني هوئي ڀي نهين هوتي هين؟“ تڏهن چيو هيومانس: ”هان اب مين صرف دوسرون ڪي ليئي هوتا هون، وه اس ليئي ڪ تمهاري ليئي اب بهت سي پيدا هو گئي هين. اور جب ڪسي لڙڪي يا عورت ڪي چارون طرف بهت سي منڊلاني والي پيدا هوجاتي هين. مجهي وه لڙڪي/عورت ڪسي هوٽل ڪي واش بيسن ڪي ڪونتي پي لٽڪي هوئي اس ٽاول ڪي طرح لگني هئي، جس سي اتني هاٿ پونچي جا چڪي هوتي هين، ڪ ٽاول ڪي ان هائجينڪ هوني ڪا خطره لاحق هوجاتا هي.“ جڏهن ته مان مڃان ٿو ته عورت ڪڏهن به ٽاول ته هوندي آهي. اها ٻي ڳالهه آهي ته اسان جي سماج ۾ عورت جي حيثيت گهٽي پاڻي ڪنهن سستي هوٽل جي واش بيسن جي پٽ مٿان لٽڪيل ٽاول کان وڌيڪ نه رهي آهي. منهنجي ڳالهه ٻڌي هوءَ ناراض ٿي هئي يا نه- پر مان چوريءَ جي عادت وانگر، هن سان جملي بازي ڪرڻ بند ڪري ڇڏي هئي. ۽ لنڊن ۾ اچي ايڏن وڏن سپر اسٽورز جي سخت سيڪيورٽي ۾ چوري ڪرڻ جي ايڪسائيٽمينٽ، منهنجي من ۾ ڪر موڙي جاڳي پوندي آهي. مان اوهان کي ٻڌائي ڇڏيان ته آڪسفورڊ اسٽريٽ جي هڪ عام اسٽور کان، لنڊن جي عالمي شهرت يافته 'هوررس' تائين. سڀني مان پنهنجي هٿ جي صفائي ڏيکاري اٿم ۽ هر پيري چوري ڪرڻ وقت مون کي هڪڙو سوال پريشان ڪري وجهندو آهي ته، آخر بيگم نسيم ولي خان جو پڪڙجي پئي هئي!!؟ مون کي لنڊن ۾ پنهنجي لاءِ ويڊيو ڪارڊز چوري ڪرڻ ۾ ڏاڍو مزو ايندو آهي. مون وٽ لنڊن جي ماسترپيس ويڊيو ڪارڊز جي سٺي ڪليڪشن گڏ ٿيل آهي. جنهن ۾ گهڻائي چوري ڪيل ويڊيو ڪارڊز جي آهي. منهنجو لنڊن ۾ چوري ڪرڻ جو مقصد فقط ايڪسائيٽمينٽ ئي نه هوندو آهي. پر ان جو سبب پائونڊ ۾ پاڪستاني ٽيتاليهه رپيا به آهي. جنهن ملڪ ۾ منهنجي من پسند ويڊيو ڪارڊ جي قيمت ۸۰ کان ۱۰۰ رپيا تائين هجي، اتي مان پنهنجي خواهش جي تڪميل پيلا ڪيئن ٿو ڪري

Scanned with CamScanner

سڪهان.....؟

هيورو ڊي چينج تان پنجاهه پنجاهه جا ٻه ڪڙڪ نوٽ وٺي پرس ۾ رکـي ڇڏيم (هن ملڪ ۾، اوهان کي پنهنجي ملڪ جهڙا ٽڪل، واٽڙا، ڦلهڙا ۽ ڦاٽل نوٽ بنهه نظر نـه ايندا.) واپس اچـي ارائيول لائونج جي مين گيٽ آڏو، انتظار ڪندڙ ماڻهن جي رش ۾ ان گيٽ ڏانهن واجهائڻ لڳس، جنهن مان اڌ ڪلاڪ کن اڳ اسان به هن طرف آيا هئاسين. پـر مون کي هـو سنڌي پاءُ نظر نـه آيو. مايوسيءَ مان واپس اچي ٻٽ صاحب جي پٽ جي پر ۾ ويٺس، ته ڏٺم، هو منهنجي آڏو لنگهي ويو. تڪڙ ۾ اٿي وڃي کلهي تي هٿ رکيو مانس، هلڪو چرڪ پـري مـون ڏانهن نهاريائين. چيو مانس، ”اوهان پهريون ڀيرو آيـا آهيو....“ چيائين: ”منهنجو نـالو شاهه محمد لهرائي آهـي. مـان شاهه لطيف خيرپور يونيورسٽيءَ مـان اسڪالرشپ تي لنڊن پڙهڻ لاءِ آيو آهيان.“ چيومانس: ”اوهان کي ڪنهن قسم جي پريشاني هجي، ته مون کي ضرور ٻڌائجو. مان توهان جي مدد ڪندس.“ چيائين: ”نه مهرباني، مان هتان پنهنجي دوست کـي ٽيليفون ڪري ولس هليو ويندس.“ مون کي لهرائي صاحب جو اعتماد سٺو لڳو.

مون کي ياد آهي ١٩٩٠ ۾ جڏهن مـان هت آيل هوس ته هڪ رات منهنجي ڪمري جـي ٽيليفون جـي گهنٽي وڳي هئي. ريسيور کنيو هوم، ٻي طرف کان جاتل سڃاتل آواز ۾ چيو ويو هو: ”طارق، مان اسحاق تـو کهاڙايان، سڀاڻي صبح جـو ٻارنهين وڳي ٽرمينل نمبر ٣ تي P.I.A ذريعي اسان جي يونيورسٽيءَ جو ليڪچرر امانت جلباڻـي پهچڻ وارو آهـي. تون کيس ريسيو ڪرڻ ضرور وڃجانءِ.“ مان اسحاق انصاريءَ کي يقين ڏياريو هو. ۽ ٻي ڏينهن وعدي موجب، هيٿرو ويندڙ ٽيوب ۾ چڙهي ارائيول لائونج ۾ انتظار ڪرڻ لڳو هـوم، تقريبن منـي ڪلاڪ کان پـوءِ هڪ صحتمند ۽ سهڻو جوان، ٽرالي ۾ بيگون ڇڪيندي ”وي-آئوٽ“ ڏانهن ايندي نظر آيو هو. الائجي ڇو مون کي محسوس ٿيوهو، ته اهوئي امانت

جلباڻي ٽي سگهي ٿو. سندس هڏ ڪاٺ، سندس چهري جي گهڙت، ٽرمينل نمبر ٣ جـي ارائيول لائونج ۾ وڏي واڪ چئي رهيا هئا، ’مان سنڌي آهيان‘! سندس مايوس نگاهه ماڻهن جي چهري تي ڦري رهي هئي، ۽ هو هوريان هوريان اڳتي وڌي رهيو هو. جلباڻي صاحب جڏهن منهنجي پرسان لنگهيو هو، تہ آهستگيءَ مان سرڪي چيو هومانس: ”ايڪسڪيوزمي، آر يو مسٽر جلباڻي___؟“ جلباڻي صاحب جـي چهري تي انڌلٺ جا ستڻي رنگ نکري آيا هئا. هن حيرت ۽ خوشيءَ جي مليل جليل تاثر سان مون ڏانهن ڏٺو هو ۽ چيو هئائين: ”يس آءِ ايم“ پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي هئي مانس ۽ اسان ڪچهري ڪندا اڳتي وڌيا هئاسين تہ جلباڻي صاحب چيو هو: ”مون لاءِ پاڪستان ايمبيسيءَ مان تہ ڪو ضرور آيو هوندو.“ ڏانهس ڏٺو هوم ۽ ٻڌايو هيومانس، ”آيو تہ ڪوئي بہ ناهي، پر اسپيڪر تي ٻہ دفعا اعلان ٿيو آهي تہ: مسٽر جلباڻي کي گذارش ڪـي ڪجي، مهرباني ڪري پاڪستان ايمبيسي پهچي وڃي. سو سائين منهنجا ٻيرن ڪان ٻير تہ گهرو. اچو تہ ون ـ ڊي ٽريول ڪارڊ وٺي، ٽيوب ۾ چڙهي، فليٽ تي هلون. سامان رکو، توهان هٿ منهن ڌوئي چانهہ ڍڪ پي تازا توانا ٿيو، تنهن کانپوءِ پاڪستان ايمبيسي سان گـڏ هلي ٿـا لنڊن گهمون.“ ’ٽريول ڪارڊ‘ ٻن پائونڊن جـي ٽڪيٽ هوندي آهـي جنهن کي اوهان ڪنهن بہ انڊرگرائونڊ اسٽيشن تان خريد ڪري، صبح جو نوين ڪان رات جي ٻارنهن تائين، لنڊن جي سرڪاري بسن ۽ ٽيوبن ۾ بيا موجون ڪيو. ٽريول ڪارڊ آها جادوئي ٽڪيٽ آهي جنهن کي ٻن پائونڊن ۾ خريد ڪري اوهان سڄي لنڊن جي تفريح کي پنهنجن پرس ۾ رکي سگهو ٿا. جلباڻي ۽ مان پڪبلي ٽيوب ۾ چڙهي، ’ارلس ڪورٽ‘ آيا هئاسين. جلباڻي صاحب جـو سامان فليٽ تي رکندي ڪيس آرام لاءِ چيو هوم، پر ٻاڻ ايمبيسي هلڻ لاءِ زور ڀريو هئائين. منهنجي گهٽي زور ڀرڻ تـي، چانهہ ڍڪ پيئڻ لاءِ راضي ٿيو هو. چلهہ چالو ڪري ٻن منٽن ۾ چانهہ تيار ڪري ورتي هئم. اچانهہ جـا ڍڪ ڀريندي جلباڻي صاحب منهنجي فليٽ جـي

ويڪري شيشي واري دريءَ آڏو بيهي، ’ڪرام ويل روڊ‘ تان بي آواز
ڊوڙندڙ ٽريفڪ جي نه ختم ٿيندڙ سلسلي کي ڏسندي، ڪنهن سوچ
۾ گم ٿي ويو هو. سندس خيال مطابق لاءِ روڊ جو نالو ٻڌايو هومانس،
۽ اهو به ته جيڪڏهن هي روڊ سڌو ڏيئي وڃبو ته وڃي ’هائيڊ پارڪ
ڪارنر‘ تي پهچبو ۽ پوءِ ڪيس هائيڊ پارڪ ۽ ٻين تفريح گاهن جي
باري ۾ ٻڌائڻ لڳو هوس. جلباڻي صاحب بظاهر منهنجيون ڳالهيون
ٻڌندو رهيو هو، پر سندس ڌيان ايمبيسيءَ ڏانهن هو. اسان چانهه
پي ايمبيسي هليا ويا هئاسين. پاڪستان ايمبيسي، نائيٽس برج جي
علائقي ۾ رائل هوٽل (جيڪو ريڊ اينڊ وائيٽ جي اشتهار ۾
به ڏيکاريندا آهن) جي ڀرسان آهي. ادو هدايت (هدايت آخوند) ان
هوٽل کي نديڙي حبيب بئنڪ پلازه سڏيندو هو، ڇو ته سندس نمونو
بالڪل ڪراچيءَ واري حبيب بئنڪ پلازه جهڙو آهي. مان ۽
جلباڻي صاحب، لنڊن جي هر وقت ڇُپ ڇُپ روئيندڙ آسمان جي
سنهڙن سنهڙن لڙڪن ۾ پُسندا ايمبيسي هليا ويا هئاسين. پاڪستان
ايمبيسي لنڊن ۾ ضرور آهي، پر سندس ڪم ڪار جو طريقو ساڳيو
پاڪستاني آفيسن وارو آهي. ڪائونٽر ۾ اندر گهڙڻ سان اوهان کي
بيزار چهرن ڏسڻ کان سواءِ ڪجهه به نه ملندو. ۽ اوهانجن ڪنن کي
کهرن آوازن سان آشنائي ٿيندي. هيڏي ساري ايمبيسي آفيس ۾
ڪو هيڪڙ ٻيڪڙ ماڻهو اوهان کي مرڪي ملڻ وارو ملندو. جلباڻي
صاحب پنهنجي پهچڻ جي رپورٽ ڪئي، ۽ آفيشل لکت پڙهت کان
پوءِ اسان ٻيهر لنڊن جي مدهوش ڪندڙ رومانٽڪ آزاد فضا ۾ پاڻ
کي ميرانجهڙي آسمان ۾ آڏامندڙ بادلن جان هلڪو ڦلڪو محسوس
ڪرڻ لڳا هئاسين. ان ڏينهن مان ۽ جلباڻي صاحب ون - ڊي ٽريول
ڪارڊ جو صحيح استعمال ڪندي، ويسٽ منسٽر برج، سينٽ جيمس
پارڪ، پڪڊلي، هائيڊ پارڪ، بڪنگهم پيلس گهميا هئاسين. شام جو
هوربس جي سامهون واري ”ڪنٽڪي“ جي بي مثال چڪن برگر،
فرنچ فرائز ۽ پيپسي ڪولا جو مزو ماڻي، فليٽ تي موٽي آيا هئاسون.
۽ ٿڪجي سمهي رهيا هئاسين. اڌ رات جو اوچتو منهنجي اک کلي

هئي، تہ حيران ٿي ويو هوس، جلباڻي صاحب پنهنجي وڏي بيگ کولي ڦڙ ڦڙ ڪري رهيو هو. حيرت مان اٿي پڇيو هوم، ”سائين، ڇا ٿيو-؟“ نهايت معصوميت سان چيو هئائين، ”ٻارن کي پنهنجا ٻار تہ ياد اچن.“ ان پل مون کي جلباڻي صاحب بالڪل معصوم ٻارڙن جهڙو لڳو هو. ڪيس آڻيون ڏنيون هئم، همت ڀڙائي هئم. ٻڌايو هوم تہ هت ڪيس ڪنهن بہ طرح جي پريشاني نہ ڪرڻ گهرجي، ڇوتہ انگلينڊ ۾ رڳو انگريز نہ رهن، پر سنڌي بہ رهن ٿا. ۽ چڱي تعداد ۾ رهن ٿا. منهنجون ڳالهيون ٻڌي جلباڻي صاحب بيگ بند ڪري ڇڏي هئي. پر اڄ لُنهراڻي صاحب کي ٽرمينل نمبر ٣ تي ايترو پراعتماد ڏسي مون کي سٺو لڳو هو. سنڌس چستي ڏسي ٻي اونو ٿي ڀٽ صاحب جي پٽ سان ڪچهري ڪرڻ ۾ لڳي ويو هوس. اڌ ڪلاڪ جو چئي، ڀٽ صاحب پورن ٻن ڪلاڪن گذرڻ جي باوجود بہ ظاهر نہ ٿيو هو. هاڻ تہ مونسان گڏ سنڌس پٽ بہ پريشان ٿيڻ لڳو. دل ئي دل ۾ پاڻ کي پٽي رهيو هوس، تہ ڀٽ صاحب سان رهڻ جي هاڪار ڇو ڪيم. سوا ٻن ڪلاڪن ڪانپوءِ، ڀٽ صاحب پريان ايندي نظر آيم، سائس گڏ بہ ٻيا پاڪستاني ماڻهو بہ هئا، جن مان هڪ کي P.I.A جي وردي پيل هئي ۽ ٻيو عام سوٽ بوٽ ۾ هو. ڀٽ پهچندي ئي مون کان دير ٿيڻ جي معذرت گهري، ۽ سان اندر آڳ هوندي، ڏند ڪڍي ڪيس ”ڪا ڳالهہ ناهي“ چئي ڇڏيو. ڀٽ صاحب P.I.A جي ڊريس واري صاحب ڏانهن اشارو ڪري چيو: ”منظور صاحب چئي ٿو، ’هونسلو‘ ۾ بہ ڊبل بيڊ ڪمري جا پنجاهہ پائونڊ کان گهٽ نہ وٺندا.“ پنجاهہ پائونڊ ٻڌي منهنجي دماغ تي ڄڻ ڪنهن ترڪو وهائي ڪڍيو. منظور صاحب ڏانهن نهاري چيم: ”ان کان سستو ڪمرو تہ لنڊن کي سينٽرل لنڊن جي ڪنهن بہ بيڊ ۽ بريڪ فاسٽ واري هوٽل ۾ ملي ويندو.؟“ منهنجي ڳالهہ کي لتاڙيندي منظور صاحب پنجابي لهجي واري اُردوءِ ۾ فرمايو، ”او جي- اب لنڊن وہ نهين رها، جو پهلي ٿا. اب مهنگائي آسمان سي باتين ڪر رهي هئي.“ منظور صاحب کي مرکي

چيم، ”سائين منهنجا، لنڊن ۾ آسمان تہ هوندو ئي ناهي، رڳو بادل هوندا آهن، پوءِ اهڙا مهنگائي آسمان سان ڪيئن پئي ڳالهائي؟“ منظور صاحب منهنجي ڳالهہ کي اڻ ٻڌي ڪري، نڪتل پيٽ کي اندر ڪري، پنهنجي هٿن جا آڱوٺا پينٽ جي اڳين حصي ۾ وجهي، پينٽ ۾ پيل شرٽ جا گهنج ٺاهڻ لڳو. بٽ صاحب چيو: ”ابڙو صاحب، منظور صاحب ني هم سب کا انتظام هونسلو کي ايڪ گهر ۾ ڪرديا هئي. پچاس پائونڊ پر نائيٽ مي سب رهہ لين گي.؟“ بٽ صاحب جي ڳالهہ ٻڌي، مون کي منظور صاحب جي مهانگائي واري ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي وئي. درحقيقت لنڊن جي پر پاسي ۾ جيڪي بہ علائقا آهن. انهن ۾ اسانجن پاڪستاني ڀائرن جا اهڙا گهر بہ هوندا آهن جيڪي ٻاهران تہ مڪمل لڳندا آهن. پر اندر مڙوئي اگهڙيون هونديون اٿن، جن جي مرمت هو هوريان هوريان پيا ڪرائيندا آهن، ڪڏهن ڪڏهن اسان جهڙو گراهڪ ڦاسي ويندو اٿن، تہ رات جا پنجاهہ پائونڊ وٺي، کين اهو جتائيندا آهن تہ اسان کين پاڪستاني ڀاءُ سمجهي رعايت پيا ڪريون. جيسين پاڪستاني ڀاءُ کي زماني جي خبر پوي اوسين کني جا ڪتا ئي ڪچجي ويندا آهن.

بٽ صاحب جي ڳالهہ ٻڌي، منهنجي ڇهين حواس ۾ خطري جو ڳاڙهو بلب اجهڻ ٻرڻ لڳو. پر مان پنهنجي وات تي پنهنجو هٿ رکي کن ۾ چيو، ”شيش چپ چاپ تماشو ڏسندو وڃ.“ مان خاموش تماشائي بڻجي بٽ صاحب جي پنيان تي هلڻ لڳس. منظور صاحب اسان کي ٽرمينل نمبر ٣ جي انفرميشن ڊيسڪ وٽ بيهاري پاڻ ڪائونٽر تي پيل فون جي ڊائل تي آڱرين جي راڪ اينڊ رول ڪري ڪنهن سان پنجابيءَ ۾ ڳالهائڻ لڳو. سندس گفتگو مان محسوس ٿيو پئي تہ هو ڪنهن ’ريڊيو ڪار‘ واري سان ڳالهائي رهيو آهي. منظور صاحب ريسور ڪريڊل تي رکي ٻڌايو، تہ پنجن منٽن ۾ پرسان واري گهٽ تي ٽيڪسي پهچي ويندي. هن اهو بہ ٻڌايو تہ ٽيڪسي واري کي خبر آهي تہ اسان کي ڪهڙي گهر تي پهچڻو آهي. پنجن منٽن ۾ ڪار وال ٽو وال شيشن مان نظر اينڊز، هيٿرو

جي جڳ مڳ ڪندڙ رات جي منظر ۾ داخل ٿـي سامهون واري گيٽ آڏو اچـي بيٺي. سرمئي 'مرسيڊيز' جنهن جـي آئيني جيان چمڪندڙ ڇت تـي هر طرف جلندڙ فاگ لائيٽ جو عڪس نجلا ڏيڻ لڳو. ڪار جو درڪليو جنهن منجهان ذري گهٽ رنگيلي جهڙو پنجاه ڪن جي ڄمار جو پنجابي ٽري، پيس ۾ مٿي تـي اوپلي بجاء ساڳي رنگيلي جي وارن جهڙي وگ ڦهڪايو اندرداخل ٿيو، ۽ سڌو منظور صاحب ڏانهن ڏوڪيندو آيو. منظورصاحب پنجابيء ۾ ساڻس اسان سڀين جو تعارف ڪرايو ۽ ڪنهن، صاحب جي شاپ جي باري ۾ ٻڌايو. چاچي رنگيلي ڦرتائيء سان اسان جون ڳريون بيگون ۽ سوٽ ڪيس، سيڪنڊن ۾ ڪار جـي ڪمري جيڏي ڊڪـيء ۾ رکي ڇڏيا.

ارائيول لائونج کان ٻاهر نڪرڻ شرط لنڊن جي سرد هوائن پنهنجا ٻنا لپسٽڪ گلابي چپ اسان جـي نراڙ، ڳلن ۽ چپن تـي رکي Welcome ڪيو، ۽ اسان مرڪي، ڏڪي، سرد هوا جا ٿورا مڃي ڪار ۾ ويهي رهياسين. ٻٽ صاحب ڊرائيور جي پر واري سيٽ تي ويٺو تنهنڪري ڪيس سيٽ بيلٽ ٻڌڻو پيو (ڇوته هي لنڊن آهي ۽ لنڊن جـو پيو نالو آهي قانون جـي پابندي) لنڊن ۾ ڊرائيور ۽ ساڻس گڏ اڳيان ويٺل کي سيٽ بيلٽ ٻڌڻ لازمي هوندو آهي. ٻيءَ صورت ۾ پوليس جـي نظر پوڻ تـي، پنجاه پائونڊ جي پهلٽي ادا ڪرڻي پوندي آهي. اهڙي پينلٽي رستي هلندي ڪنهن استعمال ٿيل شيء کي اڇلڻ تي ب آهي. جيڪڏهن اوهان کي ڪنهن پوليس واري يا پوليس واريء رستي تي ڪجهه اڇليندوڏسي ورتو، ته اوهان کي پنجاه پائونڊن تان هٿ ڌوئڻا پوندا. مون کي لنڊن گهمندي حيدرآباد جي نـور محمـد هائـي اسڪول پٺيان، نيو فيلابس واري پـلازه جـي سامهون وارو فوٽ پاٿ ڪراچيء جـو سيبريز جـي پـاسي وارو فوٽ پاٿ ۽ صدر جي چرچ واري فوٽ پاٿ جـو خيال ايندو آهي. جيڪي پيشاب جي سبب ايترا ترڪندا ٿي چڪا آهن، جو ڇڙوتصور ڪرڻ سان ئي الٽي اچڻ لڳندي آهي. مان سنڌ جي انهن دلربا شهرن

جي ڳالھ پيو ڪريان، جن لاءِ اسانجن بزرگن ۽ تاريخ نويسن جو چوڻ آهي تہ ورهاڱي کان اڳ، سنڌن ناليَن مان بہ عطر ۽ سرھن صابڻ جي مهڪ پئي ايندي هئي. اڄ انهن شهرن جي فوٽ پاٿن تان پيشاب جي ڌپ ساھہ ٻوساٽي رهي آهي. ۽ هڪ هي انگلينڊ آهي جنهن جي گلين، روڊن، ديوارن ۽ تفريح گاهن سان، هتي جي رهواسين جو ايترو پيار آهي، جو ٻاهران ايندڙ بہ سنڌن اهڙي محبت کان متاثر ٿي باادب باملاحظہ ٿي وڃي ٿو. لنڊن اهو شهر آهي جتي اڃا ماڻهو ڪرتيءَ تي، ڪڪ اڇلڻ چاهيندي بہ اڇلي نہ سگهندو آهي. صفائيءَ جي اهڙي احساس کان لنڊن مون کي ڪنهن مزار جو ڪامل اڳڙ لڳندو آهي. صفائيءَ جي ڳالھ تي مون کي ٻن سالن جو اهو ٻارڙو ياد اچي ويو آهي جيڪو ٽيوب ۾ سفر ڪري رهيو هو. سنڌس ماءُ هن کي ٽافي وڏائي ڏني هئي. ٻار واڪر ۾ ويٺي، پنهنجي ميٺن وسائڙي جهڙو پشم هٿ وڏائي ماءُ کان ٽافي ورتي هئي، ٻار ڪوشش ڪري ٽافيءَ کي پاڻ کولي، ريپر فرش تي اڇلڻ بجاءِ ماءُ کي وڏائي ڏنو هو. ماءُ سرڪي ٻار جي ٿينڪس ڪري ٽافيءَ جو ريپر ٽيوب جي سيٽ جي پاسي ۾ لڳل ننڍڙي ڊسٽ بن ۾ اڇلي ڇڏيو هو. ٻار جي اهڙي سمجھہ ڏسي، رضيہ مون ڏانهن حيرت مان ڏسندي رهجي وئي هئي ۽ مان رضيہ ڏانهن.

جنهن ملڪ ۾ ٻن سالن جي ٻار کي بہ ايڏي سمجھہ هجي، اهو ملڪ ڇو نہ ايترو صاف ۽ اجرو رهي؟ اسان بہ جيڪڏهن پنهنجي ملڪ کي صاف رکڻ چاهيون ٿا تہ اسان مان هرهڪ کي انگلينڊ جي ان ٻن سالن جي ٻار کي پنهنجو آئيڊيل بڻائڻو پوندو. باقي هفتہ صفائي ملهائڻ سان گندگي ۾ ڪابہ گهٽتائي نہ ايندي.

ايٽيڪيٽس، مينرس ۽ قانون جي احترام جي ڳالھہ نڪتي آهي تہ هڪ ٻي ڳالھ بہ ياد اچي وئي اٿم. لنڊن ۾ تفريح گاهن ۽ پبلڪ پليسز تي تہ هر ٻي عورت ۽ ٽيون مرد، ڇپن جي ڪنڊن ۾ سگريٽ ڦاسائي سوٽا هڻندي نظر ايندو آهي، پر جيڪڏهن اوهان انڊر گرائونڊ، هاسپيٽلز يا شاپس ۾ گهڙندا تہ اوهان کي محسوس ٿيندو، هن ملڪ ۾

شايد ڪوبه ماڻهو سگريٽ جو عادي نه آهي. ٻارنهن ٻارنهن ڪلاڪ سخت نوڪري ڪندڙ نرسون، بنا سموڪنگ جي وقت گذاري ڇڏين ۽ جڏهن ڊيوٽي آف ڪري اسپتال جي گيٽ کان ٻاهر نڪرنديون، تـه سگريٽ پرس مان نڪري سندن آ گرين ۾ اچي ويندو. سگريٽ تي سون ڪي، ياد آيو ته لنڊن ۾ قانوني طرح ارڙهن سالن کان گهٽ ڄمار واري ٻارڪي ڪوبه دڪاندار سگريٽ ناهي ڏيندو. چوته حڪومت ٻاران ڪين سختيءَ سان منع ٿيل آهي. T.V جي ڪنهن به چئنل تي سگريٽن جو اشتهار نه هلايو ويندو آهي. نه ئي شراب جي باري ۾ ڪهڙي اشتهار بازي ڪئي ويندي آهي. سواءِ وڏن ڏينهن جي، جيئن ڪرسمس يا نيوايئر جي. سون کي ياد اچي ٿو ته ڪرسمس کان ويهه ڏينهن ڪن اڳ، T.V جا چارئي چئنل تـه هڪ ٻي جي مقابلي ۾ هڪ کان هڪ ناماياري ۽ مشهور فلم ڏيکاريندا آهن. بن حر، اسپاءِ هُولوديمي، وان ريان ايڪسپريس، سپرگرل، سن فلاور ۽ ٻيون ڪيتريون ئي ناماريون فلمون ڊسمبر ١٩٨٧ع ۾ T.V تان ڏٺيون هيم. پر ان کانسواءِ خاص طور تي ٻارڙن لاءِ پيش ٿيندڙ پروگرام ايڏا دلچسپ هوندا آهن، جو T.V آڏو ويٺل هر ايج جو ماڻهو، ٻار ٻچي ويندو آهي. ساڳيءَ طرح ’ڪوئيز‘ پروگرام به لاجواب پيش ڪيا ويندا آهن. اهڙن پروگرامن ۾ خاص طرح ’ماسٽرمائينڊ‘ تمام اهم ۽ بيمثال پروگرام آهي. جنهن ۾ انگلينڊ جا ذهين ترين ماڻهو حصو وٺندا آهن. ان پروگرام جي لائيٽنگ ايتري تـه سهڻي ٿيل هوندي آهي، جو آڊينس ويٺل هوندي به نظر نه ايندا آهن، اسپاٽ لائيٽ فقط سوال ڪندڙ ۽ جواب ڏيندڙ جي ڪرسين کي روشن رکندي آهي. باقي چوڌس اونداهه انڌوڪار هوندو آهي. هر پروگرام ۾ چار مهمان شريڪ ٿيندا آهن. انهن مان هرهڪ کان پنجويهن کان ٽيهه سوال ڪيا ويندا آهن جن جا جواب ٽن منٽن جي اندر ڏيڻا پوندا آهن. سوال پڇندڙ ڪهڙي به سبجيڪٽ مان سوال ڪري سگهندو آهي. هڪ پروگرام ۾ تـه سوال پڇندڙ جواب ڏيندڙ کان حضرت عليءَ جي

Scanned with CamScanner

تلوار جو ڦالو پڇيو هو، جيڪو هن بنا هٻڪ جي، پوري اعتماد سان ٻڌايو هو. آهو پروگرام انگلينڊ جي ڪنهن يونيورسٽي ٻاران پيش ڪيو ويندو آهي. شايد 'آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ' پاران، پروگرام هر شعبئہ زندگي سان لاڳاپيل ماڻهو حصو وٺندا آهن. هر پروگرام پوري سال تي ڦهليل هوندو آهي، هر هفتي ۾ وڌ ۾ وڌ نمبر حاصل ڪندڙ، ايندڙ پروگرام لاءِ چونڊيو ويندو آهي. اهڙي طرح سال جي آخر ۾ انگلينڊ جي چئن ماسٽر مائينڊ ماڻهن جي ذهانت جو مقابلو ٿيندو آهي، جنهن مان جيڪو بہ کٽندو آهي، ان کي 'آڪسفورڊ يونيورسٽي'، ماسٽرمائينڊ جي اعزاز سان نوازيندي آهي.

مون کي انهن پروگرامن کان سواءِ، صبح جون 'بريڪ فاسٽ نيوز' تمام ڪٺيون وڻنديون آهن، جنهن ۾ خبرون پڙهندڙ، عالمي خبرن کان وٺي، لنڊن جي موسم جي احوال تائين ٻڌائيندا آهن. ان وچ ۾ مشهور اداڪارن، موسيقارن، راڪيندڙن يا زندگي جي ٻين شعبن سان واسطو رکندڙ ماڻهن سان بہ ملاقات ڪرائيندا آهن. بريڪ فاسٽ نيوز جي سڀ ۾ سٺي ڳالهہ ان جو ماحول آهي، جنهن ۾ ڏسندڙ کي لڳندو آهي تہ هو ڪنهن خوشحال گهراڻي جي ڊرائينگ جو منظر ڏسندا هجن. پروگرام ۾ سنجيده ڳالهين سان گڏوگڏ ٽرچا ڪهيا بہ هلندا اٿن. خبرن تي هڪ مزيدار ڳالهہ ياد آئي اٿم، ١٩٨٧ع ۾ خبرن ۾ ٻڌايو ويو تہ انگلينڊ ۾ 'لزبين' عورتن تي پابندي وڌي وئي آهي. رات جو جيڏي مهل خبرون آن ايئر وڃي رهيون هيون، تہ ٻہ عورتون نيوز روم ۾ الائجي ڪيئن گهڙي آيون هيون ۽ لزبين عورتن جي فائدي ۾ نعرا هڻي لڳيون هيون. اهو منظر ان رات T.V ڏسندڙن سڀني ماڻهن پنهنجي گنهگار اکين سان ڏٺو هو."

ڪار ۾ وڃندڙ ريڊيو تان هيماماليني جو آواز ٻڌي ١٩٨٧ع سان ١٩٩٠ع ۾ واپس اچي ويس. 'هونسلو' جي ڪوهيڙي ۾ ويڙهيل روشنين ۾، هيماماليني جو آواز مون کي عجيب محسوس ٿيو. هوءَ ريڊيو تي ڪنهن نئين هندي چئنل ڪان جي پاري ۾، ان ئي چئنل

تان پنهنجي راءِ جو اظهار ڪري رهي هئي. ڪار مون روڊ تان ڪاهي پاسي ڏرن ڪيو. ۽ منٽ ملڻ ڪان پوءِ ڪابي ڊاسي واري فوٽ پاٿ جي پر ۾ بريڪ لڳي. مون ڏٺو تقريبن (۱۸×۱۴) جو هڪ دوڪان هيو جيڪو ڏرتيءَ ڪان ڇت تائين نهايت سليقي سان شراب جي بوتلن سان سنجيل هو. مون کي اهو شاپ سچ ته ڪنهن حسين ترين گهوڙي جهڙو لڳو، جنهن ۾ جڳ مڳ ڪندڙ روشنيءَ منجهه سهڻيون بوتلون ايئن جرڪي رهيون هيون، جيئن ڪنهن مشڪي گهوڙي مٿان چانديءَ جا سنج، سچ جي روشنيءَ ۾ تجلا ڏيندا آهن. ڊرائيور، شاپ جي ڪائونٽر تي ويٺل ڪپرو جوان ڏانهن اشارو ڪري ٻٽ صاحب کي چيو: ”اهوئي ان گهر جو مالڪ آهي جنهن ۾ اوهان کي رات گذارڻي آهي.“ ٻٽ صاحب ڪار ۾ ويٺي ويٺي پنهنجي ڪوٽ جا بٽڻ بند ڪيا ۽ ڪار ڪان ٻاهر نڪري وڃي ڪپرو جوان سان ڳالهائڻ لڳو. ان گهڙيءَ فوٽ-پاٿ تان، سورنهن سترنهن سالن جي، پشرگولي جهڙي ڇوڪري جيڪا جي پينٽ ۽ شرٽ ۾ نڪيون وڪون ڪندي اڳتي نڪري وئي، سرديءَ ۾ سندس ڳل، ڪشميري صوفن وانگر ٿي لڳا ۽ سندس وات مان سخت ٿڌ سبب دونهون ٿي نڪتو. هن پنهنجا هٿ سرديءَ ڪان بچائڻ لاءِ ڪرونبڙا ڪري شرٽ جي آستين ۾ لڪائي ڇڏيا هئا. اهو لنڊن جي ٽين ايج ڇوڪرين جو سرديءَ ڪان بچڻ جو مخصوص اسٽائل آهي. هو سخت سرديءَ ۾ سوئيٽر پائڻ ٿي ڪونه، پر سرديءَ ڪان بچڻ لاءِ، شرٽ جا ڪالرمٿي ڪري، هٿ جينز جي آستينن ۾ لڪائي ڇڏين. ان ڳالهه تي مون کي هڪ دوست جو ٻڌايل لطيفو ياد آيو آهي:

هڪ انگريز، ريڊ انڊين کي چيو: ”هيڏي سخت سرديءَ ۾ تون ڪپڙا ڇو نٿو پائين؟ ڇا تو کي سردي محسوس نٿي ٿئي؟“ ريڊ انڊين ڪپڙن ۾ ويڙهيل سيڙهيل انگريز جي منهن ڏانهن اشارو ڪري چيو: ”هيڏي سخت سرديءَ ۾ تون پنهنجو منهن ڇو نٿو لڪائين، ڇا تنهنجي ٻوٿ کي سردي نٿي لڳي!!؟“ انگريز ورائيو،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سُنهن کي به سردي لڳندي آهي ڇا؟“ تنهن تي ريڊ انڊين انگريز کي ڪتو جواب ڏيندي چيو: ”ته تون به ڪَن ڪولي ڇڏي ڇڏ. منهنجو سمورو جسم، منهنجو منهن آهي. انڪري مان ڪپڙن پائڻ کان سواءِ به سرديءَ کي برداشت ڪري سگهان ٿو.“

بٽ صاحب شاپ تي بيٺل نوجوان سان ڳالهائي اچي گاڏي ۾ ويٺو ٿي مس، ته نوجوان به ڪائونٽر ڇڏي اچي ڪار جي پر ورتي. هن ٽئڪسي ڊرائيور کي گهر نمبر ۽ روڊ جو نالو ٻڌايو. گاڏي ڪِلي ۽ مان نڪري ساڳي مين روڊ تي اچي وئي، ۽ گهرن ڏانهن ويندڙن روڊن تان ٿيندي، هڪ گهر آڏو اچي بيهي رهي. اسان ويٺا ئي هئاسين ته پٺيان ئي ڪار اچي بيٺي، جنهن مان ارڙهن اوڻيهن سالن جو ڇوڪرو نڪري اسانجي ڪار ڏانهن آيو. ڊرائيور اسان کي گهر ڏسڻ لاءِ چيو. مان، بٽ صاحب سندس پٽ ۽ نگاه حسين گهر ڏسڻ لاءِ گاڏي مان لهي پياسين. پٺيان ڪار مان لهي آيل ڇوڪري، گهر جو در کولي، بتيون ٻاريون ۽ منهنجو شڪ پڪ ۾ بدلجي ويو. گهر اندران ٿڌو هو. ڪارپيٽ اکڙيل، صوفن تي ميرا چميل، پردا ريلنگس تي اڌ لڙڪندڙ. بٽ گهر کي ڏسي، موں ڏانهن ڏٺو. مان بٽ صاحب تان نگاه هٽائي ڇوڪري کان پڇيو: ”هيٽنگ سسٽم ٺيڪ آهي؟“ ڇوڪري چيو: ”هن گهر ۾ ڪمبل آهن. اوهان کي سردي نه لڳندي.“ مان چيو: ”پلا پاڻي ته گرم ايندو هوندو؟“ ڇوڪري جواب ڏنو: ”پاڻي ڪوسي ڪرڻ جي راڊ غسل خاني ۾ پيل آهي ۽ ٻيو سامان به.“ مان ڇوڪري کان آخري سوال ڪيو، ”هن گهر جي ڀرسان ڪا انڊر گرائونڊ اسٽيشن آهي؟“ ڇوڪر جواب ڏنو، ”اسٽيشن ته ناهي پر ڪجهه پريان بس اسٽاپ آهي.“ مان بٽ صاحب کي چيو: ”بٽ صاحب هن گهر ۾ رهڻ، معنيٰ ته پنجاه پائونڊ ڏيئي پاڻ کي مصيبتن جي حوالي ڪرڻ. منهنجي صلاح تي جيڪڏهن عمل ڪيو ته سينٽرل لنڊن هلو. مان توهان کي پنجاه پائونڊن ۾ شهر جي سٺي هوٽل ۾ رهائيندس جتي نه فقط هر وقت گرم پاڻي ملندو بلڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هيٽنگ سسٽم به لاجواب هوندو ۽ ٽيليويزن، ٽيليفون جو آرام الڳ" ڀٽ صاحب ڪي منهنجي ڳالهه دل سان لڳي، هن گهر ڪي وڌيڪ ڏسڻ بجاءِ ڊرائينگ روم مان ئي پوڃان پير ڪيا. اسان اچي ڪار ۾ ساهه پٽيو. چاچو رنگيلو طبيعت جو تمام ڀلو نڪتو. هن ويچاري اسان سان واعدو ڪيو ته جيستائين اسان کي ڪو چڱو هوٽل نٿو ملي، هو اسان کي اڪيلو نه ڇڏيندو. گاڏي وري لنڊن جي ڪارپينٽر روڊ تي ترڪڻ لڳي. ڊرائيور چيو، 'هونسلو' ۾ ڪجهه ٻيا به هوٽل آهن، جن کي جيڪڏهن ڏسڻ چاهيو ته بهتر، مون هڪ وار ٻهر اختلاف ڪرڻ چاهيو پر عادت مطابق ماٺ رهڻ مناسب سمجهيم. ڪار هڪ هوٽل آڏو اچي بيهي. هوٽل جي آڏوٽ لڳ چڱي هئي. اسان ٻاهر لڳل بيل وڄائي در کلڻ جو انتظار ڪرڻ لڳاسين (لنڊن ۾ اهڙا ڪيترائي رهائشگاهه ۽ هوٽل آهن، جن جي مين گيٽ جو ڪنٽرول سسٽم هر ڪمري ۾ رکيل آهي. لنڊن ۾ شيربون ڪورٽ ۽ 'لنڊن وزيٽر هوٽل' جي مين گيٽ جو سسٽم به ڪمرن ۾ رکيل هوندو هو. اهو طريقو ڏاڍو سٺو ۽ حفاظت وارو آهي. هوٽل جي مين گيٽ جي ديوار ۾ هڪ ڪان ڏهن تائين بٽڻ لڳل هوندا آهن جيئن اڄڪلهه ڊيجيٽل ٽيليفون سيٽن کي لڳل نظر ايندا آهن. اهڙن بٽڻن جي ڀرسان هڪ ريسيور به هوندو آهي. مثلاً اوهان کي فليٽ نمبر ڏهه روم نمبر ١٢٢ وارن سان ملڻو آهي ته اوهان ٻهريون هڪ جي بٽڻ کي دٻائيندا، تنهن کانپوءِ ٻن جي انگن کي ٻه ڀيرا دٻائي، ڀرسان ئي لڳل ڪال جي بٽڻ تي زور ڏيندا، ته اُن ڪمري ۾ لڳل انٽرڪام جي گهنٽي وڄندي ۽ ڪمري ۾ ويٺل ماڻهو سمجهي ويندو ته مهمان در تي سندس انتظار ڪري رهيو آهي. هو ريسيور کڻي ڳالهائيندو. پڪ ڪرڻ تي ته اچڻ وارو سندس دوست ئي آهي. هو انٽرڪام ڀرسان لڳل بٽڻ کي دٻائيندو ته مين گيٽ جو انٽرلاڪ ٽڪي سان کلي ويندو ۽ اوهان پنهنجي ميزبان تائين پهچي ويندا) هي هوٽل به ساڳي طرز جو هو. ڊرائيور انٽر ڪام تي ٻاهران ڳالهايو ۽ در کلي ويو. اسان وڃي ريسيپشن تائين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻڌائيسين. پنجيتاليهه، پنجاهه سالن جي هوٽل جي انگريز مالڪ اسان سان واري واري هٿ ملايو، ۽ پنهنجي ملازم کي چاهين جو چڱو ڏيئي اسان کي سندس حوالي ڪيو. ملازم ٻه ٽي ڪمرا کولي ڏيکاريا. اٽيچ باٿ روم سان ٺيڪ ٺاڪ ڪمرا هئا. جن ۾ ڪجهه سنگل بيڊ ۽ هئا ۽ ڪجهه ڊبل بيڊ. اسان ڪمري ۾ ويهي ٻئي ڄڻا ۾ صلاح ٻي ڪئي، ته هوٽل جي مالڪ به اچي نڪاءُ ڪيو. هن ڪمري جي نفاسيت ۽ سهوليتن جي باري ۾ مختصر تقرير ڪئي ۽ اصل مقصد تي اچي، هڪ رات رهڻ جا پنجاهه پائونڊ ٻڌايا. جيئن ته اسان چار ڄڻا هئاسين، تنهن جي معنيٰ ته هڪ رات ۾ سؤ پائونڊ ڇڏبي....!؟ سؤ پائونڊ ٻڌي، نگاهه حسين صاحب ڪلڪيوليٽر وانگر ڇپن جي پڪي آڱرين جي ٿپ سان سيڪنڊن ۾ حساب ڪري ڇيو: ”ان جي معنيٰ هڪ رات جا ”چار هزار ٽي سؤ روپيا!؟“ ۽ وائڙائپ منجهان ڪڏهن ڀٽ صاحب کي ته ڪڏهن مون کي ڏسڻ لڳو. ٽيڪسي ڊرائيور عرف چاچو رنگيلو جيڪو اسان کان لاتعلق، ڪمري ۾ لڳل آئيني منجهه پنهنجي ٽيڪ ٽاءِ جي ڳنڍ سنواري رهيو هو، تنهن نهايت ڌيرج سان پنجابي ڳاڙهي لهجي ۾ چيو: ”او جي، يهان پر آپ ڪو ڪوئي ڀي ڪمرا پچاس فائونڊ سي ڪم ۾ نهين مليگا.“ تڏهن مان هڪ ڀيرو ٻيهر ڀٽ صاحب کي ’هونسلو‘ مان لنڊن هلڻ جي صلاح ڏني، منهنجي صلاح تي ڀٽ صاحب ٽيڪسي ڊرائيور کان راءِ وٺڻ چاهي. جنهن ٽپيڪل لنڊنرس وارو جواب ڏيئي، ته ”مان ڪجهه چئي نٿو سگهان.“ ڀٽ صاحب کي ماٺ ڪرائي ڇڏي. (اهو منهنجو ذاتي مشاهدو آهي، ته لنڊن ۾ رهڻ وارا، ڪنهن اهڙي شيءِ جي باري ۾ نڪتي راءِ ناهن ڏيندا، جنهن جي باري ۾ ڪين چڱي طرح سُڌ نه هوندي آهي. يا جيڪڏهن هوندي به اٿن، ته فقط ان لاءِ ماٺ رهندا آهن، ڇوته اهو سندن شعبو نه هوندو آهي.

منهنجي آپريشن کانپوءِ جڏهن ڪامپليڪيشن ٿي پئي هئي، ته نرسون، منهنجين تازين رپورٽن جي ڄاڻ هوندي به، منهنجي پڇڻ جي باوجود، اهو نه ٻڌائينديون هيون ته رپورٽ ۾ ڇا لکيل آهي. اهو

ٻ، ته منهنجو علاج اجان گهڻا هفتا يا گهڻا مهينا هلندو ـــ؟ اهڙي موقعي تي 'I don't know' چئي ماٺ ٿي وينديون هيون، جڏهن ته هو پنهنجي تجربي جي آڌار تي راءِ ڏيڻي سکيون ٿي. پر هنن اهڙن موقعن تي مون کي هميشه فزيشن جي اچڻ جو انتظار ڪرڻ لاءِ چيو هو.)

ٻٽ صاحب ٽيڪسي ڊرائيور جي جواب ڪانپوءِ سڄو معاملو مون تي ڇڏي ڏنو. ۽ مان ٽيڪسي ڊرائيور کي سڌو 'ارلس ڪورٽ' هلڻ لاءِ چيو. ٽيڪسي ڊرائيور منهنجي ڳالهه ٻڌي، باوجود خالي روڊ هجڻ جي، جنهن تي فاگ لائيٽ جي نارنگي روشنيءَ جي دائرن ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه به نظر نٿي آيو، پنهنجي ٽيڪسيءَ جي رفتار کي سرڪاري طرح مليل اجازت مطابق هلائيندو رهيو. بلڪ هڪ هنڌ سنسان روڊ هوندي به ٽريفڪ جو ريڊ سگنل ڏسي بريڪ هڻي بيهي به رهيو. منهنجي پر ۾ ويٺل نگاهه حسين بيچينيءَ مان پاسو ورائي ڊرائيور کي چيو: "هرويرو ڇو بيهي رهيو آهين!!؟ روڊ ته بلڪل خالي آهي....!!؟" مون کي نگاهه حسين جي بيچينيءَ جو سبب سمجهه ۾ اچي رهيو هو، شام جو پنجين ڪان رات جو ٻارنهين تائين هرويرو، ايئرپورٽ ۽ پوءِ 'هونسلو' ۾ ڊوما هڻڻ جي باوجود، آرام نصيب نه ٿيڻ جي صورت ۾ نگاهه حسين، پاڪستاني انداز ۾ نه سوچي ها، ته ٻيلا ٻيو ڪيئن سوچي ها ـ؟ ٽيڪسي ڊرائيور سنجيدگيءَ مان چيو: "سرڪار هي پاڪستان ناهي، انگلينڊ آهي. هتي قانون احترام لاءِ ناهيو ويندو آهي." ۽ ٻڌائڻ لڳو تازو ٿيل واقعو، جنهن ۾ هڪ ٽريفڪ آفيسر جو ڇهن مهينن لاءِ لائيسنس فقط ان ڪري رد ڪيو ويـو جو هـن گاڏي کـي اجازت مليل رفتار کان وڌيڪ تکو ٿي هلايو. اسان ڊرائيور سان ڪچهري ڪندا لنڊن جـي ڪشادن مين روڊن تان ٿيندا، اچي 'ڪرام ويل' روڊ تي پهتاسون. ٽيڪسي B.C.C.I جـي پوڻين سال جـڙي راس ٿيل تجلا ڏيندڙ ماربل ۽ گلاس واري بلڊنگ جي پاسي مان لنگهي 'ارلس ڪورٽ انڊر گرائونڊ' واري روڊ ڏانهن هلڻ لڳـي. ڏسڻ لڳس سهڻا شاپس، 'ٽاڪو بيل'

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

’اسٽار تندوري‘، ’ڪنگ برگر‘، ’مئڪڊونلڊ‘، ’ارلس ڪورٽ انڊرگرائونڊ ٽيوب‘.... ارلس ڪورٽ، منهنجو پراڻو علائقو. جنهن جون گهٽيون مون لاءِ ان ڇوڪريءَ جي جسم جهڙيون آهن، جنهن جي وجود کي ايترا ڀيرا ڇهيو هجي. اڪين سان محسوس ڪري چڪو آهيان، جو سندس لباس ۾ هجڻ يا نه هجڻ هاڻ معنيٰ وڃائي چڪو آهي، پر سندس وجود پوءِ به مون لاءِ ساڳي معنيٰ ۽ اهميت رکندڙ هيو. دوڪانن ۽ روڊ ۾ آيل تبديلين کي ڪار جي دريءَ مان محسوس ڪندو رهيس. ٽيڪسي اڳتي وڌندي رهي. شاپس ختم ٿينديئي، ٽيڪسي ڊرائيور کي ساڄي پاسي ٽرن ڪرڻ لاءِ چيم. ٽيڪسي ساڄي پاسي ٽرن ڪيو. روڊ جي ٻنهي پاسي ’بيڊ اينڊ بريڪ فاسٽ‘ وارن هوٽلن جي قطار شروع ٿي وئي. ڊرائيور کي هڪ هوٽل آڏو ٽيڪسي روڪڻ لاءِ چيوسين. ٽيڪسي سامهون آيل هوٽل آڏو بيهي رهي. مون کي ان پل فوٽ پاٿ جي ٻنهي پاسن چمڪندڙ هوٽل ڪتبن وانگر لڳا ۽ ٽيڪسي ڪنهن سهڻي ڇوڪري جهڙي محسوس ٿي، جنهن سمورين هوٽلن کي ڇڻ گهومائي ڏٺي فوٽ پاٿ تي اڇلي ڇڏيو هو. بريڪ هڻي بيٺل ٽيڪسيءَ جي سائيڊ واري شيشي مان ٻاهر نهاريم.

اسان جي ڪٽي ۾ جيڪو هوٽل نڪتو، تنهن جو نالو هيو ’فلورا‘. ٽيڪسي ڊرائيور ڪانسواءِ سيٽي ٽيڪسي مان لهي پياسين ۽ ’فلورا‘ هوٽل جي آمري شيشي جو در کولي، ڪارپيٽڊ سهڻي لائونج آڏو ٺهيل ريسيپشن تي ويٺل ڇوڪريءَ کي (جيڪا ڇهري مان انڊين ٿي لڳي) سان اچي مليا سين. هيلو هاءِ ڪرڻ کان پوءِ، مون کان اڳ ڀٽ صاحب ڳالهائڻ شروع ڪيو. ڳالهائڻ مهل ڀٽ صاحب جي نظر ريسيپشن جي پٺ تي ٽنگيل بورڊ ۾ اٽڪي پئي، جنهن تي هوٽل جي ڪمرن جي مسواڙ بولڊ اکرن ۾ لکيل هئي. نگاهن سان گڏ ڀٽ صاحب جا لفظ به ڄڻ بورڊ جي اکرن ۾ اٽڪي پيا، هو ڳالهائيندي ڳالهائيندي چپ ٿي ويو. ڇوڪريءَ مرڪي چيو: ”اوهان ان بورڊ کي ڇڏيو، ڊبل بيڊ جا ٥٣ پائونڊ

ڏجو، پر پهريان ڪمرا ڏسي وٺو. هُن اسان کي نمبر ٣ ۽ نمبر ٦ ڪمرن جون چاٻيون ڏنيون، جيڪي فرسٽ فلور تي آمهون سامهون هئا. اسان ڏاڪڻ تي بي آواز هلندا اچي ڪمرن آڏو بيٺاسين. چاٻيون انٽرلاڪ جي سوراخن ۾ گهميون، آواز ٿيا، در کليا. ٻنهي آن ٽيڻ تي اگهور ننڍ سنل حسين فانوس، اکيون ٻٽي جاڳي پيا، ۽ ڪيرولي روشني ۾ ڪمري جي هر شئي منجهان سليقو ۽ سونهن، سنجيدگي ۽ پاڻوهه. ماڻ اسان کي پليڪار ڪرڻ لڳو. ٻه سهڻا بيڊ، ڪارنر ٽيبل، بيڊ تي پيلي ڪير جهڙيون اڇيون ۽ پاڪ چادرون، ٻنهي بسترن جي وچ تي ديوار ۾ بيڊ تان ٻانهن ڊگهير جيتري وٿي ۽ تي فڪس ٿيل ٽيليفون سيٽ، پيراندي ۽ ڪان سورنهن انچن جي رنگين ٽيليوزن جي سائيڊ ۾ پيلي ڊارڪ براؤن رنگ جي پالش سان چمڪندڙ ٽيبل جنهن جي سامهون چگو وڏو آئينو، ديوار مٿان سهڻي فريم ۾ فڪس ٿيل. ۽ آئيني پرسان ٽاول ريلنگ مٿان، سنڌ جي جهڪ جهڙو اڇو ۽ نرم ٽاول لڙڪندڙ. ٽيبل جي هڪ سائيڊ ۾ اليڪٽرڪ ڪيٽل، ڪيٽل جي پر ۾ ڏهه ٻارنهن ٽي بيگس ۽ کير جا ننڍڙا پيڪ ٿيل دٻا رکيل. اسان ڪمري جو ديدار ڪري عسلخاني جي بتي ٻاري ڏٺي، ته سمورا ٺڪ ٺڪ ٿي لهي ويا. هلڪو نيرو بي داغ ٽب، واش بيسن، باٿ روم ۾ ٻه ٽاولس، ريلنگ تي لڙڪيا پئي ۽ سني پيڪ ۾ ڏهه ٻارنهن 'ڪيمي' صابڻ جون ٽڪيون، واش بيسن مٿان لڳل آئيني جي پر ۾ گلابي شيلف تي رکيل هيون.

بٽ صاحب جو اجهائل منهن، ڪمري جي سونهن ۽ صفائي ڪي ڏسي ايئن جرڪي پيو، جيئن پرهه ويل سج اپرڻ سان اوڀر اجرو ٿي پوندو آهي. هن رڙ ڪري چيو: "ابڙو صاحب، اس ڪمري ڪي ٣٠ پاؤنڊ تو ڪجھ بي نهين. اتنا اچها ڪمرا اور وه ڀي سينٽرل لنڊن ۾.....!؟" چيو مانس: "ها سينٽرل لنڊن ۾، ۽ وڏي ڳالهه ته انڊر گرائونڊ هتان فقط هڪ منٽ جي پنڌ تي آهي."

بٽ صاحب ۽ اسان ريسيپشن تي پهچي بڪنگ ڪرائي ڇڏي. مان ۽ نگاهه حسين هڪ رات لاءِ باقي بٽ صاحب پوري

هڪ هفتي جي بڪنگ ڪرائي ڇڏي. واپس ڪمرن ۾ اچي، هٿ منهن ڌوئي، ڇانهيون نائي، T.V آن ڪري پلنگن تي پٺارجي ويٺاسين ڇانهه ڪي ڇمڻ. حقيقت ته اها آهي ان گهڙي ايڏي ٿڪ ۾ صاف ۽ نرم بستري تي گرم گرم ڇانهه. جا ڍڪ، ڪنهن حسين ڇوڪريءَ جي نرم گرم ڇپن کان گهٽ نه پئي لڳا. تقريبن منو ڪلاڪ ريسٽ ڪرڻ ڪانپوءِ، ڪمرن مان نڪري 'ارلس ڪورٽ' جي بازار ۾ اچي وياسين. بٽ صاحب سنڌس پٽ ۽ نگاهه حسين کي انڊر گرائونڊ ۽ پيا شاپس گهمائيندو، 'اسٽار ريسٽورينٽ' تي وٺي آيس. بٽ صاحب ۽ نگاهه حسين، ريسٽورنٽ جي شفاف شيشن ۾ رکيل انڊين کاڌن مان دونهان نڪرندي ڏسي وائڙا ٿي ويا. اسٽيم تي گرم ٿيندڙ قيمي پلائو، چڪن مسالا، ڪباب، دال ۽ پينڊين جي ٻوڙ کي ڏسي، منهنجي بڪ رسا ڇنائڻ لڳي. بنا قيمتون پڙهڻ جي، قيمو ۽ چانور وٺي ڇڏيم، مون کي اهي اکه اڳي ئي ساڙيل هئا. ڇوته هن ريسٽورنٽ جو مان پراڻو گراهڪ هيم. پنج پائونڊ ٽل واري ڏانهن وڌايم. هن چار پائونڊ ڪٽي هڪ پائونڊ واپس ڪري ڇڏيو. بٽ صاحب ۽ نگاهه حسين به، پنهنجي لاءِ پنهنجيون من پسند ڊشز ورتيون. باقي بٽ صاحب جي پٽ اهو چئي، ته هن سهڻي ڪلاس ۾ خوب پيٽ پري کاڌو آهي تنهنڪري کيس في الحال بک محسوس نٿي ٿئي. کائڻ کان انڪار ڪيو. اسان اسٽار جي ماني کائي ٻاهر نڪتاسين. مان فوٽ-پاٿ تي اچي، هنيااڻ ڦاڙ اوڳرايون ڏئي پرسان مٽيندڙ انگريزن کان ڇرڪ پرايا. هوٽل ڏانهن موٽندي مان سنگت کي 'قائداعظم هاسٽل' هلڻ جي صلاح هنئي، ۽ کين ٻڌايو ته قائد اعظم هاسٽل، هوٽل ڏانهن ويندڙ روڊ جي سامهون سڌ پند تي آهي. هو به هلڻ لاءِ تيار ٿي ويا. اسان مين روڊ ڪراس ڪري، هاسٽل ڏانهن ويندڙ روڊ جي فوٽ پاٿ تي هلڻ لڳاسين. بنا تارن واري جهڙالي آسمان هيٺان، فوٽ پاٿ تي لڳل سرءُ جي سٽيل ٽنگن وڻن جي پر مان لنگهندي، اسان جا پير، هميشه آلي رهندڙ فوٽ پاٿ تي ڇٽيل ڪکنادا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جهنڊي تي ٿيل ڪنگرن واري پٽن جهڙي، وڪريل پنن تي پوندا اڳتي وڌڻ لڳا. بجلي جي پولن ۾ لڳل فاگ لائيٽ جي نارنگي روشني، آلي فوٽ پاٿ تي مينهن سبب چمڪندڙ ڇٽيل پنن تي رفليڪٽ ڪري، ماحول کي هلڪو پراسرار بڻايو پئي. لنڊن جي مين روڊن کي ڇڏي، باقي سمورن ننڍن روڊن ۽ گهٽين ۾، رات جو گهمندي هڪ عجيب پراسراريت جو احساس ٿيندو آهي. روڊن جي ٻنهي پاسي لاهوندي ڇتين وارن گهرن جون نه ختم ٿيندڙ قطارون، فوٽ پاٿ جي پاسن کان لائين سان پارڪ ٿيل ڪارون، جن جون ڇتيون هلڪي مينهن ۽ اسٽريٽ لائيٽ جي نارنگي روشنيءَ ۾ چمڪندڙ، فوٽ پاٿ تي وڻن جا ڇٽي وڪري ويل هلڪا روشن پتا، ننگا وڻ، ۽ سنسان روڊ، جنهن تي ڪڏهن ڪڏهن ڪو ماڻهو ٽڪڙو ايندي ۽ ويندي نظر ايندو، نه ته ساڳي پراسرار ماٺ. ها آهائي پراسرار ماٺ، جيڪا شرلاڪ هومز جي ناولن جي ڏيکن ۾ سمايل هوندي آهي. اسان ڇٽيل پنن واري فوٽ پاٿ تي هلندا قائد اعظم هاسٽل جي در وٽ اچي پهتاسين. در ٻاهران لڳل ڪال بيل جي بٽڻ کي دٻايوسين. دروازو کليو، دروازو کولڻ وارو ڪو پنجابي شاگرد هو، جنهن اسان کي سواليه نگاهن سان ڏسي مٺل آواز ۾ پڇيو: ”ڪس سي ملنا هي-؟“ ڏانهس بنا نهارڻ جي ڏاڪڻين ڏانهن وڌندي اهڙي ئي مردار لهجي ۾ جواب ڏنو ماڻس: ”لطف منگي صاحب سي.“ ۽ ڏاڪڻيون چڙهڻ لڳس. ڏاڪڻيون چڙهندي مون کي ١٩٨٧ جو واقعو ياد اچي ويو.

’سراج بروهي‘ (جنهن جي شڪل ڪرنل قزافي جهڙي هئڻ سبب مان ۽ رضيه کيس ڪرنل قزافي سڏيندا هئاسين) سان ملڻ لاءِ هڪ ڏينهن قائد اعظم هاسٽل آيا هئاسين. ڏاڪڻيون چڙهندي، هڪ ڏاڪي تان منهنجو پير ترڪي ويو هو ۽ مان ڏري گهٽ پوٽ پرڏاڪڻ سان وڃي لڳو هوم. هڪ نئون گردو پيل، جنهن الله الله ڪري ستن مهينن جي مسلسل عذاب ۽ پيڙا کان پوءِ وڃي پنهنجو ڪم باقاعدي شروع ڪيو هو. سو منهنجي ڪرڻ شرط رضيه کان رڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نڪري وئي هئي ”يا الله خير يا الله“ تڪڙ ۾ پاڻ سنڀالي اٿي چيو هوم: ”خير آ خير آ.“ ۽ پوءِ سمورن حواسن کي ميڙي سيڙي ساڳي ڏاڪي تي پير رکڻ چاهيو هوم، پر پير صحيح طور تي پوءِ به کپي نه سگهيو هو. غور سان ڏسڻ تي خبر پئي ته ان ڏاڪي تان ڪارپيٽ اکڙي، ترڪڻ وانگر ٿيڄي ويو هو. جنهن کي شايد هاسٽل جي وارڊن، پنهنجي ذهانت جو مظاهرو ڪندي هڪ لوهي سيخ لڳائي چڪي ڏاڪي جي پاڙ سان ملائڻ جي ناڪام ڪوشش به ڪئي هئي. ترڪڻي ڏاڪي کي ڏينگرن جي لوڙهي وانگر هوشياري سان اورانگهي، رضيه کي خبرداريءَ سان ڏاڪي اورانگهڻ جون هدايتون جاري ڪيون هيم.

واقعو ياد ايندي اکيون ڦاڙي ڏاڪڻ جي ڪارپيٽ کي گهوريم. پر هن پيري ڏاڪڻ تي ڪارپيٽ ٺي نئون نظر آيم، تنهنڪري بي اونو ٿي، ڏاڪڻيون چڙهي روم نمبر ٦ جو در کڙڪايم. جواب جي انتظار ۾، مون سان گڏ بٽ صاحب ۽ پيا به اوسيئڙو ڪرڻ لڳا. اندران آواز آيو: ”يس“. در کي هٿ سان ڌڪڻ چاهيم پر در چريو ئي نه، تڏهن ٻنهي هٿن جو زور لڳائي در کي ڌڪو ڏنم. اسان، مشڪل سان ڪليل در جي وٿيءَ مان اندر ٿي ڏٺو. ڇڱو موڪرو ڪمرو هو، در جي پر ۾ ڪاٺ جو وڏو ڪپڙن ٽنگڻ جو ڪٻٽ رکيل هو، ٻي پلنگ، ٻه ڪاٺي پاسي ۽ هڪ ساڄي پاسي، پلنگ جي پيرانديءَ کان پراڻي زماني جو آتش دان، جنهن جي ٻرڻ واري کوٺڙيءَ ۾ بيگون، بريف ڪيس وغيره رکي ڪٻٽ طور استعمال ڪيو ويو هو. ڪمري ۾ ڪٿي به اسٽڊي ٽيبل يا ڪرسي نظر نه پئي آئي. ڪاٻي پاسي واري اڪيلي جهولي پلنگ تي عربن جي جُبي جهڙي اورينج پٽن واري نائيٽ ڊريس ۾، هلڪو ڦلڪو ’لطف منگي صاحب‘ نظر جي عينڪ پنيان هميشه مرڪندڙ شفاف نيڻن سان اسان ڏانهن نهاري رهيو هو. منهنجي ساڻس هن کان اڳ ته ملاقات ٿيل ڪانه هئي، پر ڪيس ڪڏهن سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ شام جو ٽريڪ سوٽ ۾، ريڪٽ هٿ ۾ ڪنيو ’حيدر بخش جتوئي‘

پولين ڏانهن ويندي، ته ڪڏهن پولين کان موٽندي ڏسندو هوس. منگي صاحب سون ڏانهن ڏٺو، سندس روشن نيڻن سان گڏ هن جي چپن تي بہ گلابي مرڪ لهي آئي. منگي صاحب پنهنجين ٻانهن جي دروازن جا تاڪ کولي، مون کي روايتي سنڌي انداز ۾ ڀليڪار ڪندي ڀاڪر پاتو. سندس سڃاڻپ ڀٽ صاحب سندس ڀٽ ۾ نگاهہ صاحب سان ڪرايم. اسان ڪلاڪ اڌ ڪچهري ڪندا رهياسين. منگي صاحب ان دوران ٻہ ٽي ڀيرا چانهہ پيئڻ جي صلاح هنئي، پر مون اوپلي ٽائير تي ڪيس وڌيڪ تڪليف ڏيڻ نہ پي چاهي. چوته جنهن مهل اسين ڪمري ۾ داخل ٿيا هئاسين، ان وقت بہ منگي صاحب پلنگ تي ڪتاب کولي، ئونس وٺي رهيو هو. ڪتاب نہ فقط سندس پلنگ تي پکڙيل هئا، پرسيراندي ۽ کان بہ سٽيا پيا هئس. مون واچ ۾ ٽائيم ڏٺو، رات جا ساڍا ٻارنهن ٿي رهيا هئا. اسان منگي صاحب کان موڪلايو. منگي صاحب اسان کي در تائين ڇڏڻ آيو ۽ الوداع ڪرڻ کان اڳ، ٻي ڏينهن شام جي ماني جي دعوت ڏنائين. مان سائس وعدو ڪيو، ۽ اسان ساڳي پراسرار روڊ جي فوٽ پاٿ کان ٿيندا، مين روڊ ڪراس ڪري، جڏهن پنهنجي هوٽل ڏانهن وڌياسين پي تہ ساڄي پاسي ڪنڊ ۾ شراب جي دوڪان وٽ، نشي ۾ ڌت انگريز، ڪال گرل سان ڏوڪڙن جي ٻاري ۾ ڳالهائي رهيو هو. ڪال گرل سخت سردي ۾ منجهاسڪرٽ ۽ ڪليل ڳلي واري فراڪ ۾ اڌ اپريل چنڊ جهڙا آرهہ چمڪائي، ڊارڪ لپ اسٽڪ لڳل چپن سان سگريٽ جي دونهين جا ڇلا ڏاهي شرابي ۽ مٿان پنهنجي هجڻ جي اهميت کي وڌيڪ آپاري رهي هئي. ڀٽ صاحب چيو: ”معاملو ٺو طي ٿئي ٿو؟“ چيومانس: ”ڀٽ صاحب، هي ’ارلس ڪورٽ‘ آهي، رات جي ٽائين ڪانپوءِ انڊر گرائونڊ ٻاهران هڪ نہ، هزار چنڊ ڪڙندا آهي. خاص طورتي چنڇر ۽ آچر تي چوڏس چانڊوڪي لڳي پئي هوندي آهي. پر جي ان کان بہ وڌيڪ ڪجهہ ڏسڻ چاهين ٿو تہ ’ڪنگس ڪراس‘ اسٽيشن ٻاهران وڃي جلوه ڏس.“ ڀٽ صاحب، پٽ هجڻ ڪري پنهنجي زبان کي ويڙهي سيڙهي،

Scanned with CamScanner

ڪوٽ جي اندرين ڪيسي ۾ رکي صرف مرڪڻ لڳو. اسان هوٽل ۾ پهچي پنهنجن گرم ڪمرن ۾ اچي، اچن اجرن بلينڪٽس، چادرن ۽ پلنگ جي نرم گاديلن ۾ سينڊوچ ٿي سمهي رهياسين. مسافريءَ جو شديد ٿڪ، اسان جي حواسن تي ڇپ جيان ڇانئجڻ لڳو. ديوار ۾ ٻرندڙ فانوس جي بتيءَ کي هانهن ڏکيري آف ڪيم ته ڪمري ۾ اوندهه جي ٻوڏ ڪاهي پئي، جيڪا مون کي لوڙهي وئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نئون دوست نئون گهر

اڪ ڪلڪ تي دريءَ ڏانهن نهاريم. دريءَ مٿان لڙڪندڙ ريشمي پردو روشن ٿي چڪو هو. پردي مان ڇهلجندڙ روشنيءَ ۾ ڪمرو به ڊنڊلو روشن نظر آيم. هٿ وڌائي، فانوس باري ٽائيم ڏٺم. صبح جا ڇهه ٿي رهيا هئا. نگاهه حسين به شايد جاڳيو پئي. پر رات وڪي ٿڪ سبب بستري جو مزو پي ورتائين. آئي ٽي-وي آن ڪري باٿ روم ۾ گهڙي، گرم گرم پاڻيءَ سان پاڻ ڪي سيڪي ٻاهر نڪتم ته ڏٺم، نگاهه حسين بيڊ جي سيرانديءَ کي ٽيڪ ڏيئي T.V ڏسي رهيو هو. ڪيتليءَ ۾ پاڻي ڀري بٽڻ آن ڪري سنبرڻ لڳس، ته ڪيتليءَ سيٽيون وڄائي پاڻيءَ جي گرم ٿي وڃڻ جو اعلان ڪيو. ٻن ڪوپن ۾ 'ٽي بيگس' وجهي، گرم پاڻي اوتيم ته نگاهه حسين منهنجا ٿورا مڃيندو باٿ روم ۾ گهڙي ويو.

چانهه ختم ڪري، سامان سانڊي ٿيلهن ۾ رکيم، ۽ پڪ ڪرڻ لاءِ ته ڪو سامان وسريو ته ناهي. ٻيهر ڪمري جي جهڙتي وٺڻ لڳس، ٽيبل جو خانو کوليم ته هيٺر ڊرائر پيل نظر آيم. ڊرائر جو فائدو وٺڻ لاءِ پلگ سوئچ ۾ وجهي، وارن کي ٻيهر ڏاهڻ لڳس. نگاهه حسين به باٿ روم مان نڪري آيو. ڊرائر کي ڏسي چيائين: "او-هو.....!! اهو به پيل آهي ڇا؟." چيم: "ها" ۽ ڪيس صلاح ڏنيم ته هو به وار ڊرائر ڪري. پر پوءِ پنهنجي بيوقوفي تي ڏاڍي ڪِل آيم. ڇو ته نگاهه صاحب جي مٿي تي وارن جو نالو نشان ئي نه هو. "اوهان هو ڪتاب رکڻ وسري ويا آهيو." نگاهه حسين ڪنڊ ۾ رکيل ڪارنر ٽيبل تي پيل ڪتاب ڏانهن اشارو ڪري چيو. ڪتاب کڻي ڏٺم، خوبصورت ڪاري جلد ۾ بيحد سهڻي ڪاغذ تي ڇپيل بائيبل هو. ڇپائي جو سوال پڙهيم، '١٩٩٠' هڪ دل چاهيم، اهڙي سهڻي بائيبل کي پاڻ وٽ رکي ڇڏيان. پر ڪجهه سوچي واپس رکي ڇڏيم. سواءِ ائين وڪي ڪمري جي در تي ناڪ ٺيو. نگاهه حسين وڏي

درڪوليو. ڀٽ صاحب ۽ سنڌس ’پٽ‘، ’ڪٽ‘ ۾ فِٽ لڳا پيا هئا. ڀٽ صاحب ٻيلي ٿي ٻيلي چيو: ”سوا اٺ ٿي ويا آهن ڊائيننگ هال ۾ ناشتو انتظار ڪندو هوندو؟“ اسان ته ان انتظار ۾ هئاسين. سو نه ڪا ڪئي سين هم، نه تم.

ڏاڪڻيون لهي ٻيس مينٽ ۾ اچي، صاف سٿري ڊائيننگ هال جي ماربل سان جڙيل ٽيبل جي مٿاڇري تي هلڪو ناڪ ڪيوسين، ته سانوري بانوري ڊونا سمر جهڙي شيديائي، پنهنجي اڇي اجري مرڪ سان اسان ڏانهن وڌي آئي. هن ڇمڇا ڇريون اسان آڏو رکيا، ۽ بورچيخاني ۾ غائب ٿي ۽ ڀيهرهٿن تي ٽري رکي ظاهر ٿي. هن گرم سلائيز، انڊا، مارمڊ، جيم ۽ مکڻ اسان آڏو رکيا، ۽ اسان کان چانهه يا ڪافي جو پڇيائين. مان ڪيس چانهه لاءِ چيو، ٻين دوستن ڪيس ڪافي جو آرڊر ڏنو. اسان ناشتو ختم ڪيو. مان دوستن کان ڪاريڊور سان موڪلائي، پنهنجا ٽيلها ڪهليندو منگي صاحب ڏانهن هليو ويس. سنڌس روم تي پنهنجو وڏو ٿيلهو ۽ ڪتابن جو بنڊل ۽ ڪيمرا رکي اهوچٽي روانو ٿي ويس ته پنهنجي رهڻ جو بندوبست ڪري شام تائين اچي سامان کڻي ويندس.

ارلس ڪورٽ انڊرگرائونڊ تان ٽريول ڪارڊ وٺي، لفٽ کي ڇڏي، ڏاڪڻيون لهي ايسڪيليٽرس ڏانهن وڌي ويس. (سونکي لفٽ کان ننڍڙي لاڪون خوف ٿيندو آهي. ان ڪري لفٽ ۾ چڙهڻ کان لنوائيندو آهيان) لنڊن ۾ اهڙا انڊرگرائونڊ به آهن، جن ۾ لفٽ ۽ عام ڏاڪڻين کان سواءِ ٻيون ڪو به چارو ناهي. مان اهڙين اسٽيشنن تي پهچي لفٽ جي آرام ڪي لنوائيسي، ۽ به سؤ وڪڙ ڪائيندڙ ڏاڪڻيون چڙهي مٿي پهچندو هوس. ١٩٨٧ع ۾ رضيه به بي جرم مون سان اها سزا ڪاٽيندي هئي. پر هن پيرين دل هڏي ڪجهه اسٽيشنن تان لفٽ ذريعي مٿي ويو هوس، جنهن ۾ ’گُنووج‘، ’رسل اسڪوائر‘ ۽ ’ڪووينٽ گارڊن‘ ذڪر جوڳيون آهن. ايسڪيليٽرز تان لهي ناردرن لائين جي انتظار ۾ پليٽ فارم تي ٽيلا ڪري، سامهون ديوار تي لڳل اشتهار ڏسڻ لڳس.

اهي اشتهار سائز ۾ ايترائي وڏا ٿيندا آهن. جيترا اسان وٽ روڊن جي پاسن کان ڪتل ڪوڪا ڪولا جا لوهي بورڊ. مون کي انهن اشتهارن تي لکيل جملن، ۽ جملن سان ٺهڪندڙ فوٽو گرافي يا ڊرائينگ ايڊوٽي متاثر ڪنديآهي، جيڏي ڪنهن ڪهاڻيءَ جي خوبصورت رسٽ. هن ڀيري مون کي جنهن اشتهار جي فوٽو گرافي وڌيڪ متاثر ڪيو، اهو ’ڊراءِجن‘ جو اشتهار هو. ڊراءِجن جي ٽرانسپيرنٽ بوتل، هڪ سرسبز واديءَ جي مٿانهين حصي تي پاسيري رکيل هئي. بوتل منجهان ساڳيو منظر ڪجهه اهڙي طرح ٿي نظر آيو، جيئن ڪو شخص چار پنج پيڪ پيئڻ کان پوءِ، پنهنجي اڌ اوجاڳيل ذهن سان دنيا کي ڏسندو آهي. ساوا سٽابا پهاڙ، پهاڙن وچ ۾ وهندڙ نديءَ جو عڪس، ڊراءِجن جي پاسيري رکيل بوتل ۾ عجيب ائبسٽريڪٽ انداز ۾ نظر ٿي آيون. پوسٽر مٿان جيڪو جملو لکيل هو، ان جو مقصد ڪجهه هن ريت هو ته، ’اسان اوهان کي ڪائنات وڌيڪ حسين بڻائي ڏيون ٿا.‘ لنڊن ۾ رستن تي گهمندي يا انڊر گرائونڊ ۾ ٽيوب جو انتظار ڪندي، ديوارن تي لڳل اهي پوسٽر منهنجي مصروفيت ۽ دلچسپيءَ جو مرڪز بڻيل رهندا آهن. اهي سڀ پوسٽر هر لحاظ کان مڪمل طور تي، تخليقي ڪم جو حصو هوندا آهن. اسان جي اشتهارن وانگر نه، ته ڪا مکيل چڪيل سائي سهڻي وڳي ۾ ويڙهجي سيڙهجي ٿي وي تي اچي ۽ ڦيريون ڏي، ته اشتهار مڪمل ٿيو وڃي.

اشتهار تان نگاهه هٽائي ڪمپيوٽرائزڊ بورڊ ڏانهن ڏٺم ’ناردرن‘ ويندڙ ٽيوب، جيڪا ساڍي نوين هت پهچڻي هئي، سا پنج منٽ پيا ليٽ ٿي وئي. اهو ڪارو منهن لنڊن ۾ رکيو ’ناردرن‘ جو آهي. ويندي آ ۽ ٻي منٽ ليٽ ٿيندي. يا ڪنهن اسٽيشن تي ٽرڙو ساري اهڙو بيهندي، جو ڇڙڻ جو نالو ئي نه وٺندي. پوءِ اوچتو ٽيوب جي ڪمپارٽمنٽس ۾ جناتي قسم جو آواز ايندو. ”آل دي چينج پليز، آل دي چينج“ آواز ٻڌندي ئي پسينجرن ۾ ڀاڪرڪٽو مچي ويندو. اٺندڙن منجهان ڪا هڪ اڌ مختصر گار به ٻلندي ٿيندي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بالسٽرڊ، ’شمٽ‘ ۽ سيڪنڊن ۾ سڄي ٽيوب پڙپانگ ٿي ويندي. پليٽ فارم تي ڪلها ڪس شروع ٿـي ويندي. بوٽن ۽ سينڊلن جـا آواز، گلابي ڳل، ڳاڙها چپ، سونهري وار، باڊي لـوشن، سينٽ جون هبڪارون. ۽ ٻي پليٽ فارم تي پهچڻ لاءِ تيز هلڻ جو عالمي مقابلو، جنهن ۾ پليٽ فارم تي نه فقط ذري گهٽ ڊوڙڻو پوندو آهي، بلڪ ايسڪيليٽرس ۽ ڏاڪڻين تي به. لهڻ ۽ چڙهڻ جا ڪرتب ڏيکارڻا پوندا آهن. ان سموري وٿ وڻان ۾ باوجود سموري ڪوشش جـي مان آخري نمبر تي رهجي ويندو آهيان. جيڪڏهن اها گاڏي اتفاق سان ’چيرنگ ڪراس‘ ’ڪنگس ڪراس‘ ’بينڪ‘ يـا ’وڪٽوريا‘ جهڙن اسٽيشنن مان ڪنهن تي خراب ٿي، تـه پوءِ سرنگهه ڪنهن ’هـڪـڙ ماڻهوءَ‘ جـي مختصر ڳالهه وانگر ويندي آ طويل ٿيندي. نه ڳالهه ڪٽي نه جند ڇٽي. پر جيڏو مزيدار ان ماڻهوءَ جي ڳالهه جو انداز هوندو آهي، اوترو دلچسپ ان انڊر گرائونڊ جي سرنگهه جو سفر به، جنهن ۾ اوهان جي پليڪار لاءِ سرنگهه جي ڪنهن نه ڪنهن موڙ تـي، يت ڪـي ليڪ ڏيئي گٽار وڄائي زور زور سان ڳائيندڙ، ڪو پاپولر گانو ڳائي، اوهان جي بيزاريءَ کي دور ڪندي نظر ايندو، تـه ڪٿي ڪا ڇوڪري اڪيون پوري اسٽيل جـي بانسريءَ تـي دردناڪ ڌن ڇيڙي، اوهان کي ڇڻ بانسريءَ جي سرن ۾ درد جي فلسفي تي، خوبصورت ليڪچر ڏيندي نظر ايندي. ڪيترين سرنگهن ۽ ٽيوب اسٽيشنن جي ديوارن تي ته نهايت وڻندڙ رنگن جـي پٿرن ۽ شيشن جـي ٽڪرن سان ’موزيڪ ورڪ‘ ٿيل آهي. اهڙين انڊر گرائونڊز ۾ ’ٽوٽينهم ڪورٽ روڊ‘ ڏاڍي ڇڪيندڙ لڳندي اٿم.

ڪمپيوٽرائزڊ بورڊ تان نگاهه هٽائي پٽڙيـن منجهه نهاري سوچيم.... ’ناردرن لائين جي پٽڙين جي ڪنڊن پاسن ۾ ننڍڙا ڪوٺا ڊوڙندا هئا. ڇـا اهـي اڃان ڊوڙن پيا؟ ۽ منهنجي نظر ٻن ننڍڙن ڪوئن تي پئجي وئي، جيڪي پٽڙين جي پاسن ۾ شايد ايندڙ اليڪشن جي باري ۾ خيال آرائي ڪري رهيا هئا، تـه پهرين لڳي ٿو ’هيزل ڊائين‘ هن ڀيري مائي مارگريٽ ٿيچر کي پورو ڪري وجهندو. اهي

ننڍڙا ڪوٺا مون کي فقط ناردرن لائين جي پٽڙين تي ئي گهمندي ڦرندي نظر آيا آهن. خاص طور تي ’لسٽر اسڪوائر‘ جي انڊر گرائونڊ ۾ ته مڙني سرس ئي نظر ايندا آهن.

’لسٽر اسڪوائر‘ جي حوالي سان مون کي آهي ٿي ’ٽين ايج‘ انگريز ڇوڪريون ياد اچي ويون آهن جيڪي ١٩٨٧ ع ۾ مون سان ٽڪرايون هيون. سندن هٿن ۾ سهڻن گلن سان جهنجهيل ٽاريون هيون. انهن مان هڪ مون ڏانهن گل وڌايو هو. گل وٺان ئي وٺان ان کان اڳ منهنجي نگاهه سندس ساڄائي تي پيڄي وئي هئي. جيڪا هڪ ’ڪوريئن‘ ماڻهوءَ کي گل جي ٽاري ڏيڻي چڪي هئي، ۽ ڪانئس بدلي ۾ خيرات گهري رهي هئي. ’اڇا ته هي ماڊرن فقيريائيون آهن....!!؟ جيڪي دعا ڏيڻ بجاءِ گل جي ٽاري ڏين ٿيون. بدلي ۾ خيرات وٺن ٿيون....!؟“ مان ٽاريءَ ڏانهن وڌايل هٿ کي روڪي ڇڏيو هو ۽ ’ڪوريئن ڪاڪي‘ جي ري ايڪشن کي جانچڻ لڳو هوس. ڪوريئن، پينٽ جي کيسي ۾ هٿ وجهي ٥٠ پي جو سڪو فقيريائيءَ ڏانهن وڌايو هو. ڇوڪريءَ ٥٠ پي ڪوريئن کان وٺي ناشڪريءَ مان پليٽ فارم تي اڇلائي ڇڏي هئي، ۽ گل جي ٽاري سندس هٿ مان جهٽي اڳتي وڌي وئي هئي. اهو ڏسي پنهنجو روڪيل هٿ، پينٽ جي کيسي ۾ وجهي ڇوڪريءَ کي سرد آواز ۾ چيو هوم: ”سوري“ ۽ ڇوڪري بي پرواهيءَ مان وارن کي جهٽڪا ڏيندي لائيٽ پينٽ ۾ هنڌڻ لوڏيندي اڳتي ڊوڪي وئي هئي. رضيه مون ڏانهن ڏسي مرڪي پڇيو هو: ”جيڪڏهن اتفاق سان اوهان فقيريائيءَ کان اهو گل وٺي ڇڏيو ها، ته ڪيترا ڏيوس ها...؟“ چيو هومانس: ”سنڌي ماڻهو آهيان، گهٽ ۾ گهٽ ’گولڊي‘ ته ڏيانس ها.“ رضيه لهڪ ڏيئي کلندي چيو هو: ”خبر اٿوءِ ’گولڊي‘ ۾ پاڪستاني ڪيترا رپيا ٿيندا آهن؟“ ”ها“ جواب ڏنو هومانس: ”پورا پنجتيهه رپيا.“ سو منهنجا سائين لنڊن ۾ اهي ’چيڪ‘ ڇوريون خيرات ۾ اڻ چاڻ ماڻهن کي گل ڏيئي، پاڪستاني ١٩٨٧ جا پنجتيهه رپيا ۽ هاڻي جا ٽيهالهه رپيا به ڇڏائين، ته انگلينڊ جي سرڪار کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بيروزگاري الائونس ۾ رهڻ لاءِ گهر الڳ وٺن. مان انهن کي ته ’پيني‘ به نه ڏيان، پر اسٽريٽ سنگرز کي ڪجهه نه ڪجهه ضرور ڏيندو آهيان. هو مون کي ڏاڍا وڻندا آهن. ڦاٽل جينز، وڏن وارن ۾، هلڪي هلڪي شهوَ وڌيل، هڪ ڪَنَ ۾ والي ۽ هٿن ۾ ڪو نه ڪو ساز اڪيون ٻوٽي وڄائيندڙ. ڏوڪڙ مليا ته واهه، نه مليا تڏهن به خير آهي.

’ارلس ڪورٽ‘ جي ٽيوب واري سرنگهه مان، هلڪي هلڪي هير گُهلي مون کي ڪن ۾ چيو: ”اچڻي ٿي ناردرن لائين.“ ٿورن چئن سيڪنڊن ۾، سرنگهه جي اونده منجهه روشنيءَ جي بنديا چمڪي اٿي ۽ لنڊن جي ڇيڪڙي ناردرن لائين ٽيوب اچي ’ارلس ڪورٽ‘ جي پليٽ فارم تي ساهي پٽي. در پريشر سان کليا، ماڻهو لٿا ۽ چڙهيا مان به ٻرانگهه ڀري چڙهيس. گاڏيءَ مان لهڻ ۽ چڙهڻ جو اهو ڏاڍو ميڪانڪي انداز هوندو آهي. ڇو ته ٽيوب جا دَرَ ڪجهه ساعتن لاءِ کلندا آهن، ۽ بند ٿي ويندا آهن. درن ٿڌو ساهه کنيو ۽ بند ٿي ويا. گاڏي ٽوئنگ ٻيڪ ڏانهن رواني ٿي وئي.

چنچر هئڻ ڪري ڪمپارٽمينٽ ۾ صبح هجڻ جي باوجود رش گهٽ هئي. سامهون واري سيٽ تي ويٺل نوجوان ڇوڪرو ۽ ڇوڪري، رات جي پيتل شراب جي باقي رهيل نشي مان مزو وٺندي، اکيون ٻوري، پاڻ ۾ ڪن جون ڇوٽيون ڪسائڻ لڳا. ڇوڪريءَ جي ڇِپن تي، پيار سان ٿَبُ مرڪ آرس ڀڳي. هوءَ پنهنجي پيار جي شدت کي ڪابه هٽ ڏيڻي نه سگهي، يا شايد هن ڏيڻ ئي نه چاهي. سندس گلابي چپ جهڪي گهٽي سموڪنگ سبب هلڪا ناسي لڳا پئي. ڇوڪري لڳل ڪکر جان ڇوڪري جي چپن کي ڇهڻي ويا. هُن نان نگاهه هٽائي پنهنجي پر ۾ ويٺل پنجويهن ٽيهن سالن جي ڳهيرڙن ۾ پيل ڇوڪريءَ ڏانهن ڏٺم. سندس ڪپڙن ۽ جسم منجهان سينٽ جي خوشبوءِ کان وڌيڪ سگريٽن ۽ بيئر جي بوءِ اچڻدي محسوس ٿيم. ڪُنڊ ۾ ويٺل پوڙهي ڏانهن نهاريم جيڪو سڄي دنيا کان ڪٽيل پنهنجي ننڍڙي گول شيشن واري عينڪ مان ’ڊيلي ٽائيم‘

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جي سحر ۾ وچايل ٿي لڳو. ٽيوب جي فرش ڏانهن نهاريم ’لينٽ‘ بيٽر جو خالي ٽين ڏٺم سو مهل في ڪلاڪ جي اسپيڊ سان اڏامندڙ ٽيوب ۾ مليريا جي ماريل مريض جيان ڏڪي رهيو هو. بيٽر جي خالي ٽن تان نگاهه هٽائي عشق ڪندڙ جوڙي ڏانهن نهاريم. هاڻ هو ڇپون ڪڍي زبانن جي تلوار بازي ڪري رهيا هئا.

سنڌن اجهل پيار ڪي ڏسي مون کي ’سائوٿ بينڪ‘ جي ٿي ڪناري ”قلوپطره نيڊل“ جي اوٽ ۾ بيٺل اهو جوڙو ياد آيو، جيڪي ٻڪين پٺي ڪينجهر ڪان ڪارونجهر جيڏي ڊگهي چمي ۾ گم هو. اها يقينن سنڌن پهرين ملاقات جي پهرين چمي هئي. چپن جي لفافن تي، پيار جي ماڪ تائين پهچڻ لاءِ چپن جي مُهر، تصديق محبت جي. مان ’قلوپطره نيڊل‘ جي چڱي ڪنڌن تي ٿيل جبل جيڏن شيشن مان هڪ جي اکين پيرن جي هنج ۾ ويهي منٽ ڳڻڻ لڳو هوس. هڪ منٽ - ٻه - ٽي.... رضيه مون کي ڊسٽرب ڪري پڇيو هو: ”ڇا پيا ڪريو؟“ چيو هيومانس: ”ڏسان ٿو انگريز پهرين ملاقات ۾، محبت جي اظهار لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ڪيترن منٽن جي چمي ڏيندا آهن.“ ۽ رضيه کي سنڌن چوڪسي ڪرڻ جو حڪم جاري ڪري ڇڏيو هيم ته ڪيڏي مهل ڊار ٽين ٿا، ته جيئن مان نگاهه واچ تي جمائي منٽن سان گڏ، سيڪنڊن کي به ڳڻي سگهان. رضيه کي منهنجي ضد جي خبر آهي ان ڪري هُن منهنجي حڪم کي ڪنهن واهيات سياسي ليڊر جو حڪم سمجهي هڪ ادنيٰ سياسي ورڪر جيان، پنهنجو دل ۽ دماغ هوندي به بيوقوفن جيان عمل ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيو هو، (ڇوته سياست ۾ دماغ فقط ليڊر کي هوندو آهي ورڪر ويچارو ته اشاري جو منتظر هوندو آهي.) بهرحال ڪجهه گهڙين کان پوءِ، رضيه چيو هو: ”ڊار ٿي ويا آهن“ مون گهڙيءَ تان نگاهه هٽائي رضيه کي چيو هو: ”انگريز پهرين ملاقات ۾ محبت جي اظهار ڪرڻ لاءِ، پهرين چمي گهٽ ۾ گهٽ چار منٽ پنجيتاليهه سيڪنڊن جي ڏيندا آهن.“ پوءِ ٿڌو ساهه ڀري رضيه کي چيو هوم: ”منهنجي زندگيءَ ۾ تون پهرين عورت هئينءَ،

Scanned with CamScanner

جنهن شادي ڪرڻ کان اڳ مون کي پڇڻ نه ڏنو هو. تو کان اڳ مون جنهن کي چاهيو هو، تنهن کي ضرور پڇهو هو. ۽ جيڪڏهن تون مون کي شاديءَ کان اڳ پڇڻ ڏين ها، ته مون کي 'ٿيمس' جي لڙائيل لهرن جو قسم، مان تو کي هن انگريز ڇوڪريءَ کي ملڻ چميءَ کان پندرنهن سيڪنڊ مٿي ئي ڏيان ها، پر گهٽ نه." رضيه، منهنجي ڳالهه تي شرمائڻ بجاءِ ٺهڪ ڏيئي کلي پئي هئي. ڇو ته هوءَ منهنجين اهڙين ڳالهين ٻڌڻ جي عادي ٿي چڪي آهي.

ٽيوب هلڪي جهٽڪي سان بيٺي. شيشن مان انڊرگرائونڊ جو نالو پڙهيم، 'ڪليپمپ ڪامن' جنهن کي مان هميشه 'ڪليمپ ڪامن' پڙهندو هوس ۽ ادو هدايت آخوند منهنجي 'ڪليمپ' چوڻ تي ٺهڪ ڏيئي ٻارن جيان تصحيح ڪري چوندو هو: ""ڪليمپ" ناهي ادا، اهو ڪلپمپ اٿئي." پر پوءِ به مان ان کي ڪليمپ ئي چوندو ۽ پڙهندو رهيس. اهڙي طرح مان 'سينٽ جيمس پارڪ' کي جيڪو انگريزي ۾ S.T. James لکيل هوندو هو، تنهن کي ايس- ٽي جيمس پارڪ، ۽ ساڳي طرح سينٽ سائيڪل کي به- ايس- ٽي- سائيڪل چوندو هوس ۽ هڪ ٻي اسٽيشن 'ايڪٽن ٽائون' کي ايڪشن ٽائون سڏيندو هوس جنهن جي تصحيح به ادو هدايت هميشه ڪندو رهيو. پر مان ادي هدايت کي اهو چئي ماٺ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪندو هوس ته، نه- اها ايڪٽن ناهي ايڪشن آهي. هڪ ڀيري حسب عادت، سڄو شهر رلي رضيه ۽ مان، ادي هدايت وٽ 'ڪناٽ هال' وياسين ۽ کيس ٻڌايوسين ته اڄ اسان لنڊن ۾ 'پڊعيدن' گهمي آيا آهيون. ادو هدايت ڏاڍو کليو هو ٺهڪ ڏنا هئائين. چيو هئائين: "لنڊن ۾ وري 'پڊعيدن' ڪاڏانهن اچي وئي. پڊعيدن ته حيدرآباد کان خيرپور ويندي، ايندي آهي....!؟"

اسان سائس ضد ڪيو ته نه 'پڊعيدن' لنڊن ۾ به آهي. ادي هدايت مون کي اسپيلنگ لکي ڏيڻ لاءِ چيو هو- مون کيس لکي ڏنو 'Paddington'. ادو هدايت اسپيلنگ پڙهي ٺهڪ ڏئي چوڻ لڳو: "هي 'پڊعيدن' نه 'پيڊنگٽن' آهي." چيو هوسانس: "انگريز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جي زبان سنڌي ناهي ان ڪري 'پڊءِيڊن' کي 'پيڊنگٽن' لکي ڇڏيو اٿن. جيئن 'يعقوب' کي 'جيڪب' سڏيندا آهن." اهڙيون حرڪتون ۽ حجتون ادي هدايت سان ڏاڍيون ٺهنديون هيون.

سو هيءَ اسٽيشن هئي 'ڪليپم ڪامن'. ذهني طور تي پاڻ کي اٿڻ لاءِ تيار ڪري ڇڏيم. هڪ اسٽيشن کان پوءِ "ٽوٽنگ بيڪ" اچڻ واري هئي. 'ٽوٽنگ بيڪ' منهنجي پراڻي دوست اسٽيشن، جنهن جي ايسڪيليٽرس تان اسان پورا ٻه مهينا لهندا چڙهندا رهياسين، جنهن جي ٻاهران بيٺل گلن واري پوڙهي سان منهنجي، رضيه جو فوٽو ڪيڏڻ تي منهن ماري ٻه ٽي پئي هئي. سان هن جي سهڻي انداز ۾ سجايل گلن جي آڏو رضيه کي بيهاري اجان فوڪس پئي ڪيو، ته هو ڪارٽون فلمن ۾ بلڊوزر جي هيٺيان اچي اسٽيڪر بڻجي ويل ڪارٽون جهڙو پوڙهو رڙيون ڪرڻ لڳو هو: "ناٽ الائوڊ، ناٽ الائوڊ" سان ڪيس هٿ ڏو اڻ ٻڌو ڪري ڪيمرا جو فوڪس ڪري ورتو هو، ايتري ۾ هو پنهنجي اسٽول تان اٿي رضيه ڏانهن آيو هو، ۽ ڪيس ٻانهن کان پڪڙي پري ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو هو ته منهنجي سنڌي رڳ ڦڙڪي پئي هئي. "واٽز رانگ مئن!؟" ڪيس رهڙيندي چيو هوم: "بيهو يور سيلف" منهنجون ٽرڙيل اکيون ڏسي هو شرافت سان واپس وڃي پنهنجي اسٽول تي ويهي رهيو هو. ۽ مان رضيه جو فوٽو ڪڍيو هو. هاڻ جڏهن به ان فوٽوءَ کي ڏسندا آهيون، ته ڏاڍي کل ايندي اٿئون. اسان کي ان فوٽوءَ ۾ اهو پوڙهو، نه هوندي به نظر ايندو آهي. ۽ سندس رڙيون به ٻڌڻ ۾ اينديون آهن. ان فوٽوءَ ۾ رضيه جو موڊ گلن جي پر ۾ هجڻ جي باوجود بيحد سنجيده بلڪ ذري گهٽ آف نظر ايندو اٿم. دراصل لنڊن ۾ گلن جا اهڙا دوڪان تقريبن هر هنڌ آهن. جيڪي مون کي ڏاڍا وڻندا آهن. سان جتي ٻه اهي گلن جا دوڪان ڏسندو آهيان، ڪجهه ساعتون اتي بيهندو ضرور آهيان.

ٽيوب "ٽوٽنگ بيڪ" جي پليٽ فارم تي اچي بيٺي. در پريشر سان کليا، 'ٽريولنگ ڪٽ' کڻي ۾ ڦاسائي لهي ٽڪڙيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

وڪون ڪٽي 'وي ـ آئوٽ' ڏانهن وڌيس. ۽ ايسڪيليٽرز تــي بيهي سائيڊ ۾ ايسڪيليٽر سان گڏ مٿي ويندڙ پٽ تــي هڪ مخصوص وڇوٽيءَ سان لڳل فريمن ۾ شهر جي تفريح گاهن، ميوزمس، ٿيٽرز ۽ هلندڙ نالڪن ۽ بازار ۾ آيل تازن ڳائن جــا اشتهار ڏسندو رهيس. ڏاڪڻ ختم ٿيندي ئي ايسڪيليٽر جي ڏاڪي تان ڪسڪي، 'وي- آئوٽ' جي فرش تي پير ڪوڙي، سامهون شيشي جي ننڍڙي دريءَ سان ٽڪيٽون چيڪ ڪندڙ شيڊياڻيءَ چيڪر وٽان لنگهڻ ڪان اڳ، جيڪٽ جي کيسي مان 'ٽريول ڪارڊ' ڪي اشهد آگر ۽ آڱوٺي جي ڪِرپ ۾ پڪڙي ڏانهس وڌيم. سندس پرسان لنگهندي، ڪارڊ کــي ڏاڍيءَ جــي آڏو نمائشي انداز ۾ لوڏي ننڍڙي گيٽ ڪراس ڪندو هليو ويس.

انهن ٽڪيٽ چيڪرس جو ڪمال اهو هوندو آهي ته هو هڪ لمحي لاءِ نظر آيل 'ٽريول ڪارڊ' يا ٽڪيٽ تي لکيل ڊيٽ آف ايشو ۽ ڊيٽ آف ايڪسپائر پڙهي وٺندا آهن. صبح ۽ شام جي رش وارن ڪلاڪن ۾ ته ٽڪيٽ چيڪر واقعي ڪمال ڪندا آهن جڏهن سندن اکين اڳيان، هزارين پيسنجرز جو هجوم لنگهندو آهي. هاڻي انهن ٽڪيٽ چيڪرز جي جاءِ 'ڪمپيوٽرائزڊ ٽڪيٽ چيڪر' وٺي رهيو آهي. اهڙيون ڪيتريون ئي اسٽيشنون آهن، جن تي اهي 'ڪمپيوٽر ٽڪيٽ چيڪر' لڳي چڪا آهن. اهو سسٽم هنن ١٩٨٧ ۾ شروع ڪيو هو ۽ ١٩٩٠ع ۾ باقاعدي عمل ۾ اچي چڪو آهي. سواءِ ڪنهن هڪ اڌ انــڊر گرائونڊ جــي. ان ڪمپيوٽر ٽڪيٽ چيڪر وٽ پهچي سندس ٽڪيٽ واري سائز جي سوراخ ۾ اوهان ٽڪيٽ وجهندؤ، جيڪڏهن اوهان جي ٽڪيٽ 'ون ـ ڊي ڪارڊ'، يا هفتي واري هوندي، تــه ڪمپيوٽر جي مٿين حصي مان نڪري ايندي، هلڪي سيٽيءَ سان ڪمپيوٽر جــا ٽاڪ ٻه ڪلي ويندا جنهن مان اوهان ٻيهر نڪري سگهندا. پر جيڪڏهن اوهان جي ٽڪيٽ فقط ان اسٽيشن لاءِ ورتل آهي، ته ڪمپيوٽر اوهان لاءِ ٽاڪ کولي، ٽڪيٽ ڳڙڪائي ڇڏيندو. ان ڪان ٻه مزيدار ڳالهه. اها ته جيڪڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اوهان پراڻي تاريخ جي ٽڪيٽ سنڌس سوراخ ۾ وجهڻ جي ڪوشش ڪندا، ته ڪمپيوٽر جا در اوهان لاءِ بالڪل نه کلندا. اهڙي طرح اوهان 'ڪمپيوٽر ٽڪيٽ چيڪر' سان بالڪل دوکو نٿا ڪري سگهو، پر سون ڏٺو آهي تہ رش وارن ڪلاڪن ۾ گهڻي دپ دپان ني 'ڪمپيوٽر ٽڪيٽ چيڪر' بہ سهڪي ٿڪجي پون ٿا. ۽ نتيجي ۾ ٽڪيٽ جي صحيح هجڻ جي باوجود بہ نٿا در کولين. ان ڪري اڪثر رش وارين گهڙين ۾ سنڌن پرسان نيري ڊريس ۾ اصلي ٽڪيٽ چيڪرز بيٺل هوندا آهن. جيڪي ڪمپيوٽر جي گهٻي ڪرڻ جي صورت ۾، پنهنجي هٿ ۾ هر وقت تيار رکيل ٽڪيٽ جي سائز جو پلاسٽڪ ڪارڊ، سنڌن ساڳي سوراخ ۾ وجهن ٿا تہ در کلي ٿا وڃن. اهي اصلي ٽڪيٽ چيڪرز، ڪمپيوٽر جو در پنهنجي ڪارڊ سان، اوهان جي ٽڪيٽ جي صحيح هجڻ جي تصديق ڪرڻ ڪانپوءِ ٿي کوليندا.

سون کي ان چيڪ ڪرڻ واري ڳالهہ تي ياد آيو، تہ ١٩٨٧ ۾ پنهنجي مڪمل ٺيڪ ٿيڻ ڪانپوءِ رضيہ کي 'گرين فورڊ'، پنهنجو اهو گهر ڏيکارڻ لاءِ وٺي ويو هوس. جنهن منجهہ لنڊن ۾ سڀ کان پهريون اچي رهيو هوس. اسان 'وائيٽ سٽي' تان، ڊبل بس جي اڳين دروازي مان چڙهي، ڊرائيور کي پنهنجو هفتي وارو ڪارڊ ڏيکاري، بس جي مٿين حصي ۾ اچي بالڪل اڳين سيٽ تي وڃي ويهي رهيا هئاسين. ان سيٽ تي ويهڻ مان اهو ٿيندو هو جو اسان جي بالڪل اڳيان شفاف شيشي ڪانسواءِ ٻيو ڪجهہ بہ نہ هوندو هو. شيشي جي آرپار منظر پري تائين نظر ايندو هو. ۽ اسان کي محسوس ٿيندو هو، ڄڻ هيلي ڪاپٽر منجهان لنڊن جو نظارو ڪندا هجون. اسان جي بس ۾ چڙهڻ ڪانپوءِ بہ ٻہ منٽ، بہ آڻي بيٺي رهي هئي. ايتري دير بس ڪنهن بہ اسٽاپ تي ناهي بيهندي. بلڪ ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن اسٽاپ تي جيڪڏهن بسن جا ڊرائيور چينج ٿيندا آهن. تڏهن بہ ايترو ٽائيم نہ لڳائيندا آهن. اسان جيئن تہ مٿي هئاسين ان ڪري اسان کي سڌ نہ ٿي پئي، تہ بس جي بيهڻ جو

اصل سبب ڇا آهي!؟ سوچي ڏسي رهيا هئاسين، تہ بس جو نوجوان سِک ڊرائيور ڪول ڏاڪڻيون چڙهي، مٿي ويٺلن جي شڪلين کي جاچيندو، اچي اسان جي مٿان بيٺو هو. ۽ اسان کي سچائي کان پوءِ ٽڪيٽون ٻيهر ڏيکارڻ لاءِ گذارش ڪئي هئائين. اسان حيرت مان ڏانهس ڏٺو هو، ۽ پنهنجا هفتي وارا ڪارڊ ڏانهس وڌائي ڇڏيا هئا، هن منهنجو ڪارڊ ڏسي واپس ڪري ڇڏيو هو۽ رضيہ جي آڏو سندس ڪارڊ ۾ لڳل هفتي جي ٽڪيٽ وارو حصو جهلي چيو هئائين: ”اٽ ازا يڪسپائرڊ“ رضيہ ٽڪيٽ کي ٻنهي هٿن ۾ وٺي تاريخ غور سان پڙهي تہ واقعي اها ٽڪيٽ ڪالهہ تائين پنهنجو مدو ختم ڪري چڪي هئي. رضيہ ٽڪيٽ جي ڊيٽ پڙهي مرڪي چيو هو، ’سوري‘ ۽ ايڪسپائرڊ ٽڪيٽ پويان تازي ورتل هفتي جي ٽڪيٽ ڪڍي، هن ڏانهن وڌائي هئي. ڊرائيور ٽڪيٽ وٺي تاريخ پڙهي ٿينڪس ڪيا هئا ۽ پراڻي ٽڪيٽ اسان کي ڦاڙڻ لاءِ ڇڏي لهي هليو ويو هو، ۽ بس هلڻ شروع ٿي وئي هئي.

درحقيقت صبح جو جڏهن اهي هفتي وارا ڪارڊ ورتا هئاسين تہ رضيہ پنهنجي پراڻي ڪارڊ کي ڪڍڻ وسري وئي هئي، ۽ تازي ٽڪيٽ، پراڻي ٽڪيٽ پويان ڪسڪي لڪي وئي هئي. اسان کي نوجوان ڊرائيور جي ذميداري ۽ انگلينڊ جي حڪومت سان سندس اهڙي سچائي ڏسي حيرت وٺي وئي هئي. جڏهن تہ اسان وٽ سرڪاري بسن جا ڪنڊيڪٽر پاڙو وٺي بہ ٽڪيٽ ناهن ڏيندا.

ٽولنگ بيڪ جي ’وي - آئوٽ‘ جون ڏاڪڻيون چڙهي ’اسٽيپلٽن‘ روڊ تي نڪري آيس تہ منهنجي نظر سامهون بيٺل ساڳي ’ناٽ الائوڊ‘ گلن واري تي پئجي وئي. هُو ٽن سالن کان پوءِ بہ ساڳي جڳهہ تي پنهنجي گلن جو گاڏو سجايو بيٺو هو. باوجود ڪوشش جي سندس پرسان لنگهندي پنهنجي ڪل کي روڪي نہ سگهيس. پنهنجي منهن ٺهڪ ڏيندو ’نيانا روڊ‘ ڏانهن وڌڻ لڳس. پنهنجي منهن ٺهڪ ڏيڻ ڪلهہ تي، اوسي پاسي مان لنگهندڙن جو ڌيان بالڪل نہ ڇڪيو. هتي پنهنجي منهن ٺهڪ ڏيڻ رستن تي

ڪلڪ تي معمولي ڳالهه آهي. پر اوهان جيڪڏهن اڌ مٿو ڪوڙائي باقي اڌ مٿي جي وارن تي ڳاڙها ساوا رنگ هڻي به روڊ تي گهمندؤ، ته ڪوئي ڏسڻ وارو ڪونه هوندو. هرڪو پنهنجي ڪم سان ڪم رکندو آهي. هرڪو پنهنجي سوچ ۾ ويندو آ پنهنجي مقصد ڏانهن اڏامندو. اهو ويل رکو اسان سان پنهنجي ملڪ ۾ آهي. جيڪڏهن ٻه ڏينهن ڏاڙهي نه ڪوڙي، يا ڪڏهن ڪپڙا استري ڪري نه پاءِ، يا بوٽ هيٺان جوراب پائڻ کان اوهان لنوايو ته هرڪو آيو ويو پيو پڇ پڇ ڪندو. ان پڇ پڇان ۾ اصل اوهان جي صبر جي پالتو جانور جو پڇ ئي پاڙ کان پٽي ڪيندا. پوءِ جيڪڏهن اوهان هوندا مون جهڙا، ته پڇندڙ کي ئي ڪن ۾ رهڙ پٽي ماٺ ڪرائي ڇڏيندؤ. پر جيڪڏهن هوندؤ مائيٽي اوٺي جهڙا ماڻا، ته رکندؤ ۴۲ دروازي ڏانهن رخ. هونئن بابا دي وي منهنجو ذاتي خيال آهي ته خودڪشي هميشه اهي ڪندا آهن، جيڪي ٻين کي رنجائي نه سگهندا آهن. مان خودڪشي کي گناهه سمجهان ٿو، پر گناهه گار خودڪشي ڪندڙ کي نه، بلڪ ان سبب کي ٿو سمجهان جنهن جي ڪري ڪو خودڪشي ڪري ٿو.

مين روڊ ڪراس ڪري نيانا روڊ تي اچي ويس ۽ لاهوندي روڊ تي، ڪارن جي قطار پٺيان گھرسٽم گهرن جي دروازن تي نمبر ڏسڻ لڳس. يارنهن، ٻارنهن، تيرنهن، چوڏهن ۽ هي پندرنهن. پارڪ ٿيل ڪارن جي قطار جي وٿيءَ مان ڪراس ڪري، فوٽ پاٿ تي چڙهي A-15 جي ننڍڙي لوهي گيٽ جي ڪڙي هٽائي، ماربل جي پيسز مان جڙيل ڇهن پنجن وکن جي واٽ، جنهن جي خالي وٿين مان چيڙ لياڪا پائي رهي هئي. ٿان هلندو، پٽ ۾ ڪتل ڪال بيل تي آڱر رکي ڇڏيم. ٿورين مختصر بيل تي جڏهن موٽ نه ملي ته ٻيو ڀيرو ڪجهه طويل بيل وڄايم، تڏهن به در نه کليو ته ٽيون ڀيرو بيل تي آڱر رکي بيهي رهيس. مون کي يقين هو ته منهنجو دوست گهر ۾ ضرور هوندو ڇو ته اڄ ڇنڇر آهي. ڇنڇر ۽ آچر لنڊنرس لاءِ ڏينهن سمهڻ ۽ رات پنهنجين پنهنجين گرل فرينڊس سان 'پبس' ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏيڍ ئي بجي تائين شراب پيئڻ ڪانپوءِ رستن تي ٽڙڻ ٽاپڙجڻ لهڪ ڏيڻ ۽ رڙيون ڪرڻ لاءِ هوندي آهي. لنڊن ۾ رهڻ وارن جي ڇنڇر جي صبح واري ننڊ ڪيڏي قيمتي ۽ ڪيتري نه پرسڪون هوندي آهي؟ منهنجي ذهن ۾ اهڙو خيال اچڻ شرط آ ڳر پاڻ مرادو ڪال بيل تان ڪجهي ويو. ٺيڪ ان گهڙيءَ گهر جي مٿين حصي جي اچي فريم واري دريءَ جو اڌ حصو مٿي ڪجهي ويو، جنهن مان منهنجي دوست بجاءِ، چاليهن پنجيتاليهن سالن جي پڪي چمار جي مرد جي منڊي ٻاهر نڪتي. هوهڪ سنهڙو شخص هو. وقت ۽ حالتن جنهن هن جي ڳهائن وارن تي پوچي ڏيڻ شروع ڪري ڇڏي هئي.

"Yes...؟" ان ڏنل شخص پنجابي لهجي ۾ انگريزي ڳالهائي.

مان "Excuse me is Ghazal availble at home?"

عاجزيءَ سان ڪانئس پڇيو. 'No' هن ٻانهون ٻاهر ڪڍي ٺونٺين کي دريءَ جي چانئٺ تي رکي، پنهنجي ڌڙ جو بار مٿان رکندي، اکيون مهٽيندي مختصر جواب ڏنو. ساڳي انڪساريءَ سان پڇيم،

"Where he will be at this time?"

منهنجي سوال تي هن پنجابي ڳاڏر اڙدوءَ ۾ ٻڌايو ته: "غزال ٻه مهينا ٿيندا هتان هليو ويو آهي. پر جيڪڏهن توهان هن سان ملڻ چاهيو ٿا ته 'ٽوٽنگ براڊوي' وارو سڌو رستو ڏيئي وڃو، ۽ برج اچڻ کان پهرين رائيٽ سائيڊ واري فوٽ پاٿ وٽ بس اسٽاپ جي بالڪل پنيان 'ليٿو پرنٽنگ پريس' نالي شاپ ۾ هو اوهان کي پارنهين ڏاري ملي ويندو." سنڌس ٿورا مڃم ته هن 'نوپرابلم' چئي پنهنجو ڌڙ دريءَ پنيان غائب ڪري، مٿي ڪجهي ويل تاڪ کي هيٺ ڇڪي سلسلو منقطع ڪري ڇڏيو.

مان اهو ڏنو آهي ته هتي گهر جي مٿين حصي ۾ رهڻ وارا هيٺ لهي اچڻ بجاءِ گهڻو ڪري دريءَ جو تاڪ مٿي ڇڪي، منڊي ٻاهر ڪڍي در تي آيل سان ڳالهائڻ لڳندا آهن. ۱۹۸۷ ۾ جڏهن هن ٽي علائقي ۾ انڊر گرائونڊ جي وي آئوٽ سان بالڪل

لڳ "اسٽيپليٽن" روڊ جي گهرن مان هڪ گهر A-54 ۾ ٻه مهينا ڪن رهيا هئاسين، ته ان گهر ۾ ٻيو ته سڀ ڪجهه هيو پر ٽيليويزن جي سهوليت ڪونه هئي. لنڊن جي جنهن گهر ۾ ٽيليفون ۽ T.V ناهي اهو گهر ٻنا روح جي جسم وانگر هوندو آهي. سو اسان ٽيليفون سان گڏ T.V جا ٻه بيمار ٿي پيا هئاسين. تنهنڪري نئين گهر ۾ اچڻ شرط سيڪنڊ هينڊ T.V جي ڳولا ڪرڻ شروع ڪري ڇڏي هئي سين.

لنڊن ۾ سٺي ڪنڊيشن ۾ گهريلو ضرورتن جون شيون ڳولهڻ آسان ترين ڳالهه آهي. بس ان لاءِ ايترو ڪرڻو پوندو آهي جو گهر مان نڪري روز هڪ چڪر پنهنجي علائقي جي شاپس جو لڳائڻو هوندو آهي. شاپس جي ٻاهرين شيشي جي ديوار تي سيڪنڊ هينڊ شين، خالي گهرن ۽ نوڪرين لاءِ خالي آسامين جا اڇي پني تي مارڪر سان لکيل ڪيترائي اشتهار نظر ايندا آهن. انهن اشتهارن ۾ شين جي حالت، استعمال ٿيل مدت، ڏوڪڙ ۽ انهن شين جي وڪامجڻ واري جڳهه جو پورو پتو لکيل هوندو آهي. اسان جي روز روز جي ڪوشش رنگ لاتو هو، اسان هڪ ڏينهن پنهنجي من پسند ڪلر ٽي. وي جو اشتهار ڏسي ورتو هو. ١٦ انچن جي ڪلر ٽي. وي فقط ڏيڍ سال استعمال ٿيل قيمت پنجويهه پائونڊ. اسان جون خوشيءَ ڪان واڇون ڦاٽي ويون هيون. گهر جي ايڊريس ياد ڪندا مختلف روڊن، گهٽين جي گهرن ڪي لوڙيندا وڃي ان گهر تائين رسيا هئاسين. بيل وڄائي هئي سين، ته گهر جي مٿين دريءَ مان پڪي عمر جي انگريز جهاتي پائي پڇيو هو: "يس مي آءِ هيلپ يو-؟" اسان ڪيس پنهنجي اچڻ جو سبب ٻڌايو هو، ته هن مرڪي 'سوري' ڪندي فرمايو هو: "اها T.V ته ڪلاڪ اڳ ۾ ڪو اسان کان به وڌيڪ گهرجائو خريد ڪري ويو آهي." انگريز اها ڳالهه ڪندائڪ نيوز سڪون سان ٻڌائي معافي ورتي هئي ۽ هٿن جون آڱريون ڦهلائي، ڪلها لوڏي، هيٺيون چپ ٻاهر ڪڍي پروڻ ڪي مٿي ڪري ڇڏيو هو، ۽ دريءَ ۾ غائب ٿي ويو هو. اسان دريءَ تان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نگاهه هٽائي هڪ ٻي ڏانهن نهاري ارمان ڀريو ٿڌو ساهه کنيو هو ۽ جيڏي اسپيڊ سان ڀڄندا هئاسين، اوڏي ڊرائيءَ سان واپس موٽي لڳا هئاسين، ته منهنجي نگاهه هڪ گهر جي کليل دريءَ جي ڪارنس مٿان ويٺل نيور ڪاري ٻليءَ تي پئي هئي جيڪا پنهنجي ڳهاٽن ٻچن واري پڇ سميت دريءَ تي رکيل ڪونڊيءَ ۾ ڪڙيل سهڻن گلن کي ڏسي، ٿاهه واري جي مهانتا کي من ئي من ۾ ساراهي رهي هئي شايد.

واچ ۾ ٽائيم ڏٺم، ڏهه. ان جي معنيٰ ته غزال جي دوڪان تي پهچڻ ۾ اجهان ڪلاڪ پيو آهي....؟ ڪلاڪ ڪيئن گذارڻ لاءِ 'نيانا روڊ' جي فوٽ پاٿ جي پرسان قطارن ۾ بيٺل مختلف ڪارن جا ماڊل ڏسندو، مزي مزي سان هلڻ لڳس. 'پيجوٽ' 'هنڊا ڪارڊ' ٽربو، والوو، مرسيڊيز B.M.W، عجيب عجيب قد ڪاٺ واريون گاڏيون. ڪي بابرا شريف جهڙيون بندريون ۽ گليمرس ته ڪي انجمن جهڙيون ڊگهيون ۽ ٻيڊوليون، ڪي نيلي جهڙيون سلم ۽ سهڻيون، ته ڪي تمنا جهڙيون ترا ڪڙيون.

چوڻ وارا چون ٿا ته هت گاڏي وٺڻ سستي آهي پر پالڻ ڏاڍي مهانگي آهي. ٽرانسپورٽ جو انتظام اعليٰ هئڻ سبب ڪارن وارا، ڪارون هوندي سوندي ٽيوب ۽ بسن ۾ سفر ڪندا آهن. جلدي ۽ ٽائيم تي پهچڻ لاءِ ٽيوب کان وڌيڪ ٻي ڪا به اعليٰ سواري ناهي. هتي جڳهه گهٽ هئڻ سبب هرڪو پنهنجي گاڏي پنهنجي گهر آڏو بيهاريندو آهي، تنهنڪري هرگهٽيءَ ۾ فوٽ پاٿ سان گڏ گاڏين جي هڪ ڊگهي زنجير نظر ايندي آهي. جيترا گهر اوتريون گاڏيون.

'نيانا روڊ' تان لهي مين روڊ تي اچي 'ٽولنگ بيڪ' کان 'ٽوٽنگ براڊوي' ڏانهن پنڌ ئي پنڌ هلڻ شروع ڪيم. هر وقت وسڻ لاءِ تيار آڪاس جي پوڙهي ٻڪ جي وٽين مان برسات ڦڙا ڇڏائي وسڻ لڳي. مان پنهنجي منهن ڳائڻ لڳس: "بوند برهه جي بهار لڳي، دردوندي جو ديس وسي پيو." ۽ ڳائيندي ڳائيندي منهنجي اکين جي آڪاس تان لڙڪ بي قابو ٿي وهڻ لڳا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اهي لڙڪ ڇا جي لاءِ....!!؟
اهو درد ڪنهن جي لاءِ؟ اها ڌوس ڇا جي آ.
وري ڪنهن جي سار آئي—؟
وري سنڌ ياد آئي
وري شاهه ياد آيو
وري درد لهرايو

لڙڪن جي لفظن کي، ڳلن جي بورڊ تان، ساڄي هٿ سان اگهي ڇڏيم. ’لنڊن تون ڪهڙي به خوبصورت ڇونه هجين، پر منهنجي ماءُ کان وڌيڪ حسين ڪونهين. منهنجي ماءُ، جيڪا منهنجي اها مقدس محبوبا آهي. جنهن سان اظهار محبت ڪرڻ لاءِ، مان جڏهن به لفظ اچارڻ چاهيا آهن ته، لفظن لڙڪن جو رستو اختيار ڪيو آهي.

جيڪٽ جي کيسي مان ٽشو ڪڍي سنگهه سڻڪي، فوٽ-پاٿ جي پاسي ۾ رکيل ساڳي رنگ جي ڊسٽ بن ۾ ٽشو اڇلائي، سفاري ڪٽ ڪلهي مان ڪڍي، زپ کولي گلاس پاڻيءَ جو پري پيتم ۽ سفاري ڪٽ بند ڪري ڪلهي ۾ هئي، جذبات ٻئي جي احساس کي گهٽائڻ لاءِ سيٽيون وڄائي ٻيهر وڃڻ لڳس. اماڪ منهنجي نظر کاٻي طرف لانڊري جي دوڪان تي پئي ته ياد آيم.

اسان جڏهن ٽوٽنگ بيڪ ۾ رهيا هئاسين ته ڪپڙا ڌوئارڻ لاءِ هن دوڪان تي ايندا هئاسين. جڏهن ته هن کان گهڻو ويجهو ’بالهم اسٽيشن‘ ڏانهن ويندڙ رستي تي به لانڊري جو دوڪان موجود هو. جنهن جي سڌ اسان کي پوري هڪ هفتي کان پوءِ پئي. جڏهن هڪ ڏينهن اسان ان علائقي جي سير ڪرڻ لاءِ نڪتا هئاسين. (نوان پاڙا به بالڪل نون دوستن وانگر هوندا آهن، جن جي اوڻائين ۽ چڱائين جي خبر هوريان هوريان پوندي آهي.) لانڊريءَ تي نگاهه پوندي منهنجن ڇپن جي ڪنارن تي مرڪ ڇولي بڻجي ابري آئي. هڪ ڀيري اسان هن لانڊريءَ جي دوڪان ۾ قطار سان لڳل واشنگ مشينن مان هڪ منجهه پنهنجا ميرا ڪپڙا وجهي، اڌو پيل ڪرسين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تي ويهي پاڻ ۾ ڪچهري ڪري رهيا هئاسين، ته ذري گهٽ پنجاهه سالن جو شايد مهاجر يا شايد پنجابي، ميرن ڪپڙن سان ستيل وڏي ٿيلهي کي گهليندو لانڊريءَ ۾ داخل ٿيو هو. هن خالي مشين جو مٿيون ڍڪ کولي وچين سوراخ ۾ ڪپڙن ڌوئڻ جي پائوڊر جو ڏبو آٿلائي، هڪ پائونڊ ۽ ويهه پي جا سڪا، ڪوائن باڪس ۾ وڌا ها. ۽ ٿيلهي جي زپ کولي، لڳو هو ميرا ڪپڙا وجهڻ مشين جي چيمبر ۾. ٿيلهو خالي ٿي ويو ۽ مشين جو چيمبر اوور لوڊ. (جڏهن ته انهن مشينن کي اوور لوڊ ڪرڻ جي منع آهي) هن ماڻهوءَ کي ڏسي، مون کي خبر ناهي ڇو احساس ٿيو، ته هي شخص جسم تي پاتل جيڪٽ به لاهي مشين ۾ وجهندو. مان رضيه کي هوريان چيو هو: "ڏسجانءِ رضيه، هي ماڻهو پاتل جيڪٽ به لاهي مشين ۾ وجهندو." منهنجي جملي ختم ٿيڻ شرط هن هٿ جيڪٽ ۾ وجهي ڪنوڻ جهڙي تيزيءَ سان جيڪٽ پاڻهن مان ڪڍي، مشين ۾ وجهي ڍَڪ بند ڪري مشين جو بٽڻ آن ڪري ڇڏيو هو. رضيه پنهنجي کِلَ روڪي نه سگهي هئي. اسان بي‌ساخته نڪتل ٽهڪن کي چاهڻ جي باوجود جڏهن نه روڪي سگهيا هئاسين، ته لانڊريءَ مان نڪري فوٽ پاٿ تي هڪ ٻي جي ڪلهن تي ڪنڌ رکي ڏاڍو کليا هئاسين ايڏو جو اسان جي ٽهڪن جو آواز غائب ٿي ويو هو، وات کُليا ٿي رهيا ها ۽ ڳوڙهه لارون ڪري وهڻ لڳا ها. هي اهوئي ساڳيو لانڊري جو دوڪان هو. نه هئي ته بس رضيه نه هئي. اڄ جيڪڏهن هوءَ هجي ها ته اسان ان ڏينهن جي اڌ جيترو جيڪر اڄ به کلون ها. ساڳي ڳالهه کي ياد ڪري.

مون کي اهو ڏينهن به چڱيءَ طرح ياد اچي ويو آهي. جڏهن اسان پهريون ڀيرو 'ارلس ڪورٽ' ۾ لانڊري تي پنهنجا ڪپڙا ڌوئڻ ويا هئاسين ۽ ڪنفيوزڪنفيوز لانڊري جو در لنگهي اندر ٿيا هئاسين. لائين سان رکيل مشينن مان گهڻي ڀاڱي ڀريل هيون. انگريز ڇوڪرا ڇوڪريون ۽ هڪ اڌ پوڙهو پنهنجين پنهنجين مشينن آڏو پيل سيٽن تي ويهي، ڪي اخبار پڙهڻ ۾ مشغول هئا، ڪي چاڪليٽ

ڪائڻ ۾، تہ ڪجھ وري سگريٽن کي ساڙي رهيا هئا (لانڊري شاپس ۾ سگريٽ پيئڻ تي منع ناهي هوندي. بلڪ ڪٿي پاڳي ايش ٽري بہ رکيل هونديون آهن) مان ۽ رضيہ هيسيل چهرن ۽ ٿڪڏين اکين سان ويٽلن جو جائزو وٺي اندازي تـي هڪ خالي مشين وٽ پهتا هئاسين. رضيہ ڪان سرهاڻن ۾ پڇيو هوم، ”مشين خالي بہ آهي ياــ؟“ رضيہ سموردن مشينن کي غور سان جاچي ڏسڻ ڪانپوءِ چيو هو: ”ها هيءَ مشين خالي آهي، جو تہ پريل مشين جي پاسي تـي هلڪي نارنگي رنگ جـو ٽڪڙو بلب ٻري ٿو.“ مـان مشين مٿان ليڪ لڳائڻ واري انداز ۾ هٿ رکي چيو هو: ”پر آواز ۽ وائبريشن تہ هن مشين ۾ بہ ــ ٿئي پيو؟“ رضيہ مشين جي ڍڪڻ ۾ هٿ وجهي چيو هو: ”کولي ٿا ڏسون؟“ مان هلڪي رڙ ڪري چيو هو، ”نہ، مشين ۾ جيڪڏهن ڪپڙا هوندا، تہ ٿي سگھي ٿو اهي مشين کلڻ سان وجهي ڇت ۾ لڳن تہ.....؟“ ”ڇو، ڇت ۾ ڇو لڳندا!؟ ڪپڙن جي مشين آهي، ڪو پريشر ڪڪر ٿوري آهي جو اڏ ۾ کولڻ سان ٻاڦ جي زور تي ٻوٽيون ۽ رس وڃي ڇت ۾ لڳن!“ رضيہ مون کي دليل ڏيئي سمجھائڻ چاهيو هـو. ”تنهنجي مرضي“ مان چاهڻ جي باوجود بہ پنهنجي چڙ کي روڪي نہ سگھيو هوس. رضيہ مون ڏانهن نهاري ٿڌي لهجي ۾ چيو هو: ”يلا پڇي ٿـا وٺون ڪنهن ڪان“ ۽ مـان اندر ئي اندر پڄندي پرندي پـاڻ کي چٽ سمجھندي، هڪ ڇوڪريءَ ڏانهن وڌيو هـوس جيڪا هاليڊيز گـذارڻ لاءِ مختلف ملڪن جي باري ۾ معلومات جو ننڍڙو ڪتابڙو بہ پڙهي رهي هئي ۽ رکي رکي سگريٽ مـان دونهان بـہ ڪڍي رهـي هئي. سندس ويجھو پهچي پنهنجي ڪنفيوزن کي لڪائڻ جي ڪوشش ڪندي، ڦڪي کل کلي چيو هوم: ”ايڪسڪيوز مي ڪين يو ٽيل مي، هائو ٽو آپريٽ دس ميشن....؟“ ”او۔ يس، واءِ ناٽ“ هن ڪتاب تـان نگاهہ هٽائي منهنجي ڪنفيوز منهن ۾ ڏٺو هو ۽ مرڪي پئي هئي. سندس مهربان مرڪ منهنجو وڃايل اعتماد موٽائي آئي هئي. هوءَ اٿـي رضيہ کـي وش ڪري، مشين جـو ڍڪڻ کولي اسان کي

سمجهائڻ لڳي هئي، اسان ٻارن واڱر سنڌس هڪ هڪ لفظ ڪي سمورا حواس ڪولي سمجهڻ لڳا هئاسين.

ان ڏينهن مون کي پهريون ڀيرو احساس ٿيو هو ته هن ملڪ ۾ ڪيتن ڪان ڪا ڳالهه سمجهڻ يا سکڻ عيب جهڙي ڳالهه ناهي. اهو اسان جي ملڪ ۾ ٿيندو آهي. جيڪڏهن ڪنهن کان ڪا ڳالهه سمجهڻ چاهيو سين ته، جهٽ ٺٺ ڄجي وياسين. شايد اهوئي سبب آهي جو اسان ڪجهه پائڻ بدران هميشه وڃائيو وڌيڪ آهي.

پادن جي ڪڏيءَ کي بريڪ لڳو ته ڏٺم، مان ’ٽوٽنگ براڊ وي‘ جي چوڪ تي بيٺو هوس. سامهون انڊرگرائونڊ پيي نظر آيو ۽ روڊ جي وچ تي اهو ساڳيو تلوار هٿ ۾ جهليل ڪنهن برطانوي سپه سالار جو مجسمو جيڪو مسلسل بارشن ۾ ڪيتان سرمئي، ڪيتان اڇو ته ڪيتان سائو نظر اچي رهيو هو ۽ ڪو ڪبوتر سندس تلوار جي مٺيٺي تي ته ڪو سندس ڪلهي تان ته ڪوئي وري سندس نوڙ تي ٽيلار ڪري رهيو هو. مجسمي جي پاسن کان ’بيس منٽ ۾ پبلڪ ٻاٿ روم‘ ڏانهن لهندڙ ڏاڪيون هيون. ۽ منهنجي کاٻي پاسي فوٽ پاٿ سان لڳ خوبصورت شاپس. اسٽاپ جو ڳاڙهو سگنل ’واڪ‘ ۾ بدلجي ويو. بيبن سان گڏ روڊ ڪراس ڪري بيسمنٽ واري ٽوائلٽس جي ننڍڙي ٽلهي تان ٿيندو، انڊرگرائونڊ جي فوٽ- پاٿ تي اچي ويس. چاهين ڏاهڻ واري جي دوڪان کان اڳتي وڌي ساڄي پاسي نهاريم، ته اهائي ڳلي ۽ گهرن جي قطار نظر آيم. انهن گهرن مان هڪ گهر، جنهن ۾ مان پنهنجي آپريشن کانپوءِ ٿي پيل ’ليڪيج پرابلم‘ دوران پاويهه ڏينهن ڊارچر ڀيل جهڙا گذاريا هئا. جن کي چاهڻ جي باوجود به وساري نه سگهيو آهيان. ڇا توهان منهنجي ان عذاب جي ڏينهن جي يادگيرين کي شيئر ڪرڻ پسند ڪندؤ....؟

ٽوٽنگ براڊوي جي هن سامهون واري ڳليءَ وارن گهرن مان، هڪ گهر جنهن ۾ پنهنجي حيون جا ڪوڙا ڏينهن گذاريا اٿم. آهو گهر دراصل منهنجي وڏي ڀاءُ جي سڄانان حفاظت صاحب ۽

ادي 'افتخار ٽالپر' جو آهي. مان جڏهن پهريون ڀيرو "هيٿرو" تي
لٿو هوس تــه ان گهر جي مالڪ حفاظت صاحب اسان کي ريسيو
ڪيو هو. اها ٻي ڳالهه آهي تہ ادو هدايت بہ پنهنجي سدا بهار مرڪ
سان اسان جي اوسيئڙي ۾ اڪيون وڇايو بيٺو هو، ۽ پوءِ اسان سڀين
کي ان گهر جــي مالڪ ئي پنهنجي لاجواب ڪار ۾ ڏاڍي سٺي
ڪمپني ڏيندي هن گهر تائين رسايو هو. سنڌس شفيق گهر واريءَ
هن گهر جــي ڊرائينگ روم منجهہ اسان کي نـــہ فقط دلداري ڏيئي
اسانجي همت وڌائـــي هئــي، بلڪ منهنجي آپريشن کانپوءِ 'ٽولنگ
براڊوي' کان 'سينٽرل لنڊن' تائين جو طويل سفرطئي ڪري هفتي
۾ هڪ ڀيرو ملڻ ضرور ايندي هئي. ڪڏهن تـــہ پنهنجي هٿ سان
پچايل طعام بہ اسان لاءِ بيحد محبت منجهان آڻيندي هئي. مون کي
اهو بہ ياد آهي تہ 'گرين فورڊ' ۾ پنج سؤ پائونڊ مهيني تي گهر بہ
سنڌس مهربانيءَ سان اسان کي مليو هــو، پــر اها منهنجي بدنصيبي
چئجي جو منهنجي گردي جو آپريشن تہ ڪامياب ٿيو پــر آپريشن
ٿي وڃڻ جي باوجود ٻـــہ ٽـــہ هفتا ڊائلس تــي رهيس. ۽ آهي عذاب
کهڙيون لڱنديون نڌهن بڻيون، جڏهن منهنجي فزيشن مسٽر 'ڪريشي'
اهــو چئي تـــہ: "باقي ليڪيج پرابلم وڃــي رهيو آهــي، جهڪو
هوريان هوريان مهيني ٻن ۾ ٺيڪ ٿي ويندو. هاڻ اوهانجو هتي رهڻ
غير ضروري آهي. تنهنڪري اوهان پاڪستان واپس هليا وڃو." ادا
وڏي کي پاڪستان موٽي وڃڻ لاءِ آتساهيو هو. مون پڻ ادا کي
وڌيڪ رهائڻ يا ڪيس سيڙائڻ مناسب ان ڪري نہ سمجهيوهو جوهاڻ
اسان (رضيہ ۽ مان) لنڊن شهر کي منهن ڏيڻ جي پاڻ ۾ سَتُ ساري
رهيا هئاسين. مٿان حفاظت صاحب بہ اسان جي سارسنڀال جو ذمو
پاڻ تي کڻندي اسان کي پنهنجي گهرهلي رهڻ لاءِ زور ڀريو هو ۽ ادا
کي بي فڪر ٿي سنڌ موٽي وڃڻ جــي صلاح ڏني هئي. ۽ ادا وڏو
وڃڻ ۽ نـــہ وڃڻ واري ٻٽي احساس سان اسان کي حفاظت صاحب
جي حفاظت ۾ ڏئي سنڌ موٽي ويو هو.

حفاظت صاحب وارا ادا کي ايئرپورٽ تان سنڌ روانو ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

موٽي آيا هئا. ۽ اسان کي پنهنجي گاڏيءَ ۾ گهرهلڻ لاءِ چيو هيائون. پر اسان ٻي ڏينهن وڃڻ ڀڇي وڃڻ جـو يقين ڏياري کين الوداع ڪيو هو.

ٻي صبح جو وعدي مطابق اسان پنهنجو سمورو سامان سهيڙي ’شيربورن ڪورٽ‘ جي اڪائونٽنٽ سان ليڪا چوڪا لاهي، بليڪ ڪئب پڪڙي، ڊرائيور کي حفاظت صاحب جـي گهر جي ايڊريس وارو ڪاغذ ڏيئي ٽيڪسي جـي سيٽ تـي ٻيأونا ٿي ويهي رهيا هئاسين. ڊرائيور اسان جيڏنل ايڊريس کي پڙهي ’London A-to-z‘ کولي رستو ڳولهيو هو ۽ ٽيڪسي هلڻ لڳي هئي.

’London A-to.z‘ آهو جادوئي ڪتاب آهي جيڪو لنڊن ۾ تقريبن سيني ’لنڊنرس‘ جي بريف ڪيسن يا ’سفاري ڪٽ‘ ۾ رکيل هوندو آهـي. ان ڪتاب وسيلي اوهان لنڊن جـي پنجن ئي زونن جي سمورن مين روڊن ۽ گلين جي باري ۾ نقشن ذريعي نـه فقط معلومات حاصل ڪري سگهو ٿا بلڪ ان ڪتاب جي زور تي اوهان پنهنجي ماڳ تي آسانيءَ سان پهچي به سگهو ٿا.

رضيه کي چيو هوم: پاڻ کي لنڊن جـي رستن جي بـه خبر ناهي ۽ هي ٽيڪسي ڊرائيور اسان جون شڪليون ۽ ٻيڪون ڏسي سمجهي ويو هوندو تـه اسان هتي نوان آهيون. تنهنڪري پڪ سان هي اسان کي بيوقوف بڻائي، سڄي لنڊن جو سيئر ڪرائي پوءِ هلي لوڊنگ براڊوي پهچائيندو. خبر تڏهن پوندي جڏهن ميٽر جي مهانڊي تي پنجاهه پائونڊ لکجي ايندا. رضيه منهنجي ڳالهه ٻڌي ڪُڇيو تـه ڪجهه بـه ڪونه هو، پر سندس مات ۾ منهنجي خيال سان مخالفت سمايل ڪانه هئي.

ٽيڪسي ڊرائيور کي غور سان ڏٺو هوم، هو سگهاري وجود جو مالڪ هو، سندس ڪاپي ڪن ۾ والي پيل هئي ۽ ڪرائي جي مٿين حصي تي نيري ۽ ڳاڙهي رنگ سان وچون چاپيل هـو. الائي ڇو هو مون کي پوائنٽي فلمن جـو اهڙو ڪردار محسوس ٿيو هو. جيڪي ٽيڪسي ڊرائيورن جو روپ ڌاري مسافرن کي ويران جاءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ني ڪٺي وڃي، ڪنهنا ڏيئي ماري، سنڊن سرد جسم کي لت هڻي هلڊڙ
ٽيڪسي مان ٻاهر اچلي ڇڏيندا آهن. ڊرائيور تان نگاهه هٽائي رضيه
ڏانهن نهاريو هوم، هوءِ مسلسل دريءَ کان ٻاهر ڏسي رهي هئي.
مان به اڻ ڄاتل خوف وچان بند دريءَ جي شيشي منجهان ٻاهر
نهارڻ لڳو هوس. فوٽ پاٿ، وڻ، باغ، پبس، خوبصورت گهر، سائن
بورڊس. Have a Cock and Smile ۾ مان بنا ڪوڪ پيئڻ
جي مرڪڻ لڳو هوس. شايد پنهنجي خوف کي ختم ڪرڻ لاءِ يا
شايد لنڊن ۾ ڪنهن اهڙي گهر ۾ رهڻ جي تصور ني، جتي هر
طرف پنهنجائپ هئي. ٽيڪسي ٽولنگ براڊوي جي اندر گراؤنڊ
ڪراس ڪري 'گيرٽ ٽيرس' روڊ ۾ گهڙي اسپيڊ گهٽائي هئي ۽ ڊرائيور
گهرن جا نمبر پڙهڻ لڳو هو، سنڊس تقليد ۾ اسان به پنهنجن نيڻن
کي ٽيڪسيءَ جي دريءَ تي رکي نمبر ڄاچڻ لڳا هئاسين. ٽيڪسي
گهر نمبر ٢٧ جي سامهون بيهي رهي هئي. اسان ٽڪڙا لهي، ٿيلهن
کي فوٽ پاٿ تي رکي ڇڏيو هو. رضيه کي چيو هوم: "ميٽر تـ
ڏس."

(دراصل مان آنهن سمورين ڳالهين کان لنوائيندو آهيان جنهن
جو واسطو يا حساب ڪتاب سان هوندو آهي يا مشين سان. مونکي
مشين کان نفرت لاکون ڇڙ لڳندي آهي. تنهنڪري اهڙي قسم
جا سمورا ڪم مان ڪوشش ڪري رضيه کان ڪرائڻ چاهيندو هوس.)

سچ اهو آهي ته منهنجي اندر ۾ هڪ ڳوٺاڻو ڇوڪرو ويٺل
آهي جيڪو ٺڪر جي دلي مان ڪـنجهي جي ٺڪري وٺي ڪي
ڪناتار ڪري پاڻي پيئڻ ۾ سک مائيندو آهي، جيڪو نيرن تي
حاجي ڪـري (اسان جي ڳوٺ قمبر جو مشهور دال ڪپائڻ وارو)
جي دال سان گيهه ۾ ڌل اوڦرانا کائڻ جو شوقين آهي. جنهن کي
بند ڪاڪوس کان وڌيڪ ٻاهر ٻهرن ۽ لوڻن جي پاسن ۾ وڃي
جهنگ جو خيال لاهڻ ۾ آنند ملندو آهي. جهنگ جي خيال واري
ان عادت تي اڄ بہ اخلاق انصاري ڀارا دوست کلندا آهن. ڪين
منهنجو ڪڏهن ڄامشوري جي ڪليل ڀاڙن ۾ وڃي جهنگ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جو خيال لاهڻ ٻنهي نه وڻندو هو.

لنڊن هوٽلن تہ ڏاڍو سٺو، پر سنڌس ويل ڊيڪوريٽڊ ڪاڪوسن ۾ جيڪي چيني جي سهڻن مٽن جهڙا ڪموڊ رکيل آهن، شروع ۾ منهنجي لاءِ مصيبت جا ڪارڻ رهيا. اسان مولائي اوڪڙو ويهڻ جا عادي ۽ انهن چينيءَ جي مٽن تي اوڪڙي ويهڻ، ڪنهن ڪرتب ڏيکارڻ کان گهٽ نہ لڳندو هو.

رضيہ ٽيڪسي جي ميٽر کي ڏسي ٻڌايو هو تہ ڪل ست پائونڊ ٿيا آهن. مون کي يقين نہ آيو. رضيہ کان پڪ ورتم، هن ٻيهر ميٽر ڏسي چيو هوم: ”ها، ست پائونڊ. اچو ٻلا پاڻ ڏسو.“ مان اکين تي حساب ۾ جوڙو سو ان خوف کان تہ ڪٿي غلط کي صحيح چئي نہ ويهان، پرس ڪڍي ڏهہ پائونڊ ٽيڪسي واري ڏانهن وڌائي ڇڏيا هيم. ڊرائيورست پائونڊ ڪٽي پيا ڏوڪڙ واپس ڪري ڇڏيا ها.

ويندڙ ٽيڪسي جي پٺ ۾ گهوريندي رضيہ چيو هو: ”شڪل منجهان تہ انگريزي فلمن جو ’ڪرمنل‘ ڪردار پئي لڳو. پر هيءَ نہ ڏاڍو شريف ماڻهو نڪتو، پيسا بہ ٿورا ورتائين. مان هرويرو ڊپ کان سڄي واٽ دريءَ کان ٻاهر ڏسندي پئي آيس!“

رضيہ تي پنهنجي پٽ وانگي ڪرڻ بجاءِ رعب رکندي چيو هومانس: ”بدصورت چهرن بجاءِ بدصورت دماغن کان ڊڄڻ گهرجي.“ اسان فوٽ پاٿ تان ٿيا ها ڪٿي، جيڪي مون کان وڌيڪ رضيہ گهليا هئا، ڇو تہ منهنجي پيٽ ۾ ان وقت بہ ٽيوب ۽ ڪيٿيٽر لڳل هو. جن سان ڏکيون تي پيشاب ڪرڻ واريون ’يورين بيگس‘ چهٽيل هيون.

اسان سامان رکي ڪال بيل وڄائي هئي. ادي افتخار در جي زنجير واري وٿيءَ مان اسان کي ڏٺو هو ۽ مرڪي درکوليندي چيو هئائين: ”توهان آهيو؟ اچو اچو، مون توهان جو انتظار پئي ڪيو.“ پوءِ هوءَ سڄو درکولي سامان کڻائي اسان کي اسان جي ڪمري ۾ وٺي آئي هئي. ڏهہ ٻاءِ ڏهہ جو هڪ ڪمرو، جنهن جي چئني ديوارن تي سهڻو وال پيپر چهٽيل هو. وچ تي هڪ ڊبل بيڊ رکيل هو. سامهون ڊريسنگ ٽيبل ۽ ڪنڊ ۾ ويهڻ انچن جي ڪلر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٽي. وي، ۽ ٽي. وي جي پاسي واري ديوار ڪان صوفا سيٽ رکيل هئا. ادي افتخار صوفا تي ويهي اسان سان ڪچهري ڪرڻ لڳي هئي. هن اسان کي هيٺين حصي جو ڊرائنگ روم ۽ باٿ روم به ڏيکاريو.

رات جي مانيءَ تي حفاظت صاحب ۽ سندس ڌيءَ ناهيد سان به سٺي ڪچهري ٿي هئي. حفاظت صاحب اسان ڪان صبح جو ٽائيم ٽيبل پڇيو هو. ڪيس ٻڌايو هوسين، ته ڪرام ويل هاسپٽل چيڪ اپس ۽ ڊريسنگ ڪرائڻ لاءِ روز وڃڻو پوندو. حفاظت صاحب اسان کي ڪاغذ تي 'فون ڪار' جو نمبر لکي، ڏيندي تاڪيد ڪئي هئي: "صبح جو جيڏي مهل وڃڻو هجي ته هن نمبر تي فون ڪري گهر جي ايڊريس ٻڌائيندؤ، ته ڪار پنجن منٽن ۾ اچي گهر آڏو بيهندي."

اسان صبح جو انهي نمبر ڊائل ڪري گهر جي ايڊريس به ٻڌائي هئي سين ۽ اهو به ته ڪٿي وڃڻو آهي، ڇهن پنجن منٽن اندر گهر ٻاهران ڪار جو هارن وڳو هو، ٻاهر نڪري ڏٺو هوسين 'هنڊا اڪارڊ' ۾ نيگرو ٽيڪسي ڊرائيور اسان جو انتظار ڪري رهيو هو. اسان کي گهر مان ايندي ڏسي، هُنَ پنهنجن سانورن چپن کي مٺي چڪي چونيءَ جي چند جهڙي مرڪ پکيڙي، اسان جو آدر ڀاءُ ڪيو هو. اهو پورو هفتو اسان صبح جو 'فون ڪار' تي چڙهي 'ڊوڻنگ براڊوي' کان 'ڪرام ويل' ٽائين آئوٽ بيڪ ڪندا رهيا هئاسين.

هڪ رات ڊائينگ ٽيبل تي، جنهن جي ڪرسين تي ويهي ماني کائڻ کان هميشه لنوائيندو هوس، درحقيقت مان هر ڪوڏا موڙي ويهڻ واري شئي تي ويهندي گهبرائيندو هوس. جنهن تي به ڪوڏا موڙي ويهڻو پوندو هو.

ادا جي سنڌ موٽي وڃڻ کان به ڏينهن پهريائين منهنجي پيٽ ۾ لڳايل ٻلڪين منجهان نري وٽ لڳل ٿلهي نلڪيءَ کي ڊاڪٽرن ڪڍي ڇڏيو هو. نتيجي ۾ نلڪي جي گهٽي عرصي

رهڻ ڪري جسم جي ان حصي تي ننڍڙو سوراخ ٺهجي چڪو هو، جتان نلڪي نڪرڻ شرط پيشاب ڏري پيل دلي مان ٽيپو ٽيپو ٿي ٻاهر وانگر ڳڙي منهنجا ڪپڙا خراب ڪرڻ لڳو هو. منهنجي سرجن، منهنجي ان سوراخ مٿان هڪ اهڙي 'يورين بيگ' چنبڙائي ڇڏي هئي. جنهن ۾ وهندڙ پيشاب ته جمع ٿيڻ لڳو پر ڪوڏا ٻوڙي ويهڻ مولاءِ ناممڪن ٿي پيو هو. جڏهن به ڪوڏا موڙي ويهڻ چاهيو هوم ته اها يورين بيگ منهنجي جسم تان اکڙي ويئي هئي ۽ نتيجي ۾ منهنجي پينٽ سڄي خراب ٿي وئي هئي. بس ان عذاب کان بچڻ لاءِ سدائين صوفا، ڪرسيءَ ۽ ٽيڪسي جي سيٽ تي ويهڻ کان گهبرائيندو هوس. ۽ گهمندي ڦرندي پنجن ڇهن ڪلاڪن کانپوءِ اها يورين بيگ جڏهن پرجي ويندي هئي ته مون کي هلڻ ۽ ويهڻ ۾ ڏاڍي ڏکيائي ٿيندي هئي. هلڻ وقت منهنجو ساڄو هٿ هميشه پينٽ جي ساڄي کيسي منجهان ان ٿيلهيءَ مٿان ڇهٽيل حصي تي پوري سگهه سان ڪتل هوندو هو. اڪثر ٻپ هوندو هوم ته ڪٿي پريل يورين بيگ، هلڻ سان لوڏن تي ڇلڪي اکڙي نه وڃي ۽ منهنجا ڪپڙا نه خراب ٿي وڃن. جڏهن به ان ٿيلهيءَ سان ڪار ۾، صوفا تي يا ڪرسيءَ مٿان ويهندو هوس ته باوجود پينٽ جي کيسي منجهان هٿ ٿيلهيءَ تي ڦهيل هجڻ جي، ڪٿان نه ڪٿان اکڙي ويندي هئي، نتيجي ۾ منهنجا سمورا ڪپڙا خراب ٿي ويندا هئا. اها ٿيلهي جيسين ٿائين منهنجي جسم سان ڇهٽيل رهي، ذهني عذاب جي انتها تي رهيس. ان ٿيلهيءَ سبب ئي حفاظت صاحب جي گهر ۾ هميشه ڊائيننگ ٽيبل تي ڪرسي هوندي به ٻيهي ماني کائيندو هوس.

حفاظت صاحب مون کان ٻيهڻ جو سبب پڇيو هو جنهن لاءِ ڪيس واضح لفظن ۾ ٻڌايو هوم، پر اها حقيقت ڪيس منهنجو وهم محسوس ٿيندي هئي. بهرحال، اوهان کي ٻڌايم پئي ته حفاظت صاحب هڪ رات اسان کي سمجهايو ته روزانه ٽيڪسي ۾ آئوٽ پيڪ ڪري، نه فقط اسان پائونڊ وڃائي رهيا آهيون. بلڪ وطن رهڻ جي مقصد کي به ضايع ڪري رهيا آهيون. چوته اسان روز اوٽ موٽ جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻارنهن پائونڊ ٽيڪسيءَ تي خرچ ڪيو پئي جيڪو جيڪڏهن هفتي جي حساب ۾ ڳڻجي ته هڪ چڱي هوٽل جي پوري هفتي جو ڪرايو بڻجي ٿي ويو.

اهڙي ريت اسان جو وڏن رهڻ ته ڇهڙوڪر فضول ٿيو وڃي تنهنڪري اسان کي فون ڪار يا ٽئڪسي بجاءِ ٽيوب ذريعي سفر ڪرڻ گهرجي ۽ سڀ ڪان پلي ڳالهه اها ته انڊر گرائونڊ به بالڪل گهر سامهون آهي. حفاظت صاحب جي صلاح بيشڪ اهميت جوڳي هئي.

اسان پورو هفتو اجايو ڪار ۾ سفر ڪري، وقت ۽ پيسا وڃائيندا رهيا هئاسين. هونئن به مون کي ڪار ۾ سيٽ تي ويهندي هر لمحي پنهنجي ان پيشاب واري ٿيلهيءَ جو تمام گهڻو خيال رکڻو پوندو هو. جڏهن ته ٽيوب ۾ سڪون سان ريلنگ کي پڪڙي بيهي به سگهيس ٿي. اسان هفتي جا 'ٽريولنگ ڪارڊ' ٺهرائي ٽيوب ۾ اچ وڃ شروع ڪئي هئي. هاڻ اسان اسپتال مان ڊريسنگ ۽ چيڪ اپس ڪرائي ڪنهن نه ڪنهن تفريحي هنڌ جي سير تي نڪري ويندا هئاسين. ڪڏهن 'هائيڊ پارڪ'، ڪڏهن 'ماربل آرچ' ڪڏهن 'ٽاور برج'، ڪڏهن 'ويسٽ منسٽر'. سڄو ڏينهن پاڻ کي ٿڪائي موٽڻ لڳاسين.

هڪ ڏينهن اسان کي چيو ويو ته چيڪ اپس ڪرائڻ ڪانپوءِ سڌا گهر اچون ڇو ته حفاظت صاحب ۽ مسز حفاظت کي شاپنگ لاءِ ٻه ٽي ڪلاڪ ٻاهر وڃڻو هو ۽ سندن سورنهن سالن جي ڌيءَ گهر ۾ اڪيلي هئي. اسان ساڄهر موٽي آياسين. پوءِ پيو فرمان جاري ٿيو، ته رضيه سڄي گهر کي 'هوور' (بجليءَ جي ٻهاري) سان صفائي ڪري. ان صفائيءَ دوران رضيه کي ناهيد جي ڪمري کي 'هوور' ڪرڻ لاءِ خاص هدايت ڪئي ويندي هئي. رضيه کي پنهنجي وزن جيڏو ڳرو هوور هيٺين ڪمرن جي صفائي ڪرڻ ڪانپوءِ ڏاڪڻين تان ناهيد ۽ سندن ڪمري جي صفائي لاءِ مٿي چاڙهڻو پوندو هو. رضيه کي هوور ڪرڻ ڏکيو ته لڳندو هو، پر هن لاءِ مشڪل ڪم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ان وزني هُوور کي ڏاڪڻين تان ڪٽي مٿي چڙهڻ هوندو هو، جتي ناهيد جو ڪمرو هو.

مون کي رضيه جو ان طرح ڪنهن گهر ۾ هُوور ڪرڻ ڏاڍو خراب لڳندو هو. اهڙو اظهار مان ڪيئي ڀيرا هن سان پريل دل ۾ آلين اکين سان ڪيو به هو. پر رضيه هميشه سرڪي چوندي هئي: ”اوهان ائين ڇوٽا سوچيو، هن گهر کي اسان کي پنهنجو سمجهڻ گهرجي. ۽ مان هتي جيڪڏهن ڪم ڪريان ٿي ته فقط اهوئي سوچي، ته اسان هن گهر ۾ رهون ٿا ايئن جيئن پنهنجي گهر ۾ رهيو آهي.“ پر مون کي محسوس ٿيندو هو رضيه اهو سڀ فقط منهنجي ڪري ٿي سهي رهي هئي.

اسان کي اتي رهي هفتو ٿي گذريو هوندو ته هڪ ڏينهن ڊريسنگ ڪندي منهنجي نرس ’روزميري‘ ٻڌايو ته سڀاڻي منهنجو ’پرنسس گريس‘ ۾ هڪ ننڍڙو آپريشن ٿيڻو آهي. تنهنڪري مان صبح جو سٽين وکي ’ڪرام ويل‘ بجاءِ ’پرنسس گريس‘ پهچي وڃان. شام جو اسان حفاظت صاحب ۽ مسز حفاظت سان ڳالهه ڪئي. پر حفاظت صاحب اسان جي ڳالهه کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ماني کائيندو رهيو هو. جڏهن ته وٽس ڪار به هئي ۽ سنڊس دفتر به ڪنهن ٻي هنڌ نه، پر گهر جي هيٺين حصي ۾ ئي هو. بهرحال اسان صبح جو اٺين ٽيوب ۾ چڙهي وڃي ’بيڪر اسٽريٽ‘ پهتا هئاسين. پهچڻ شرط هڪ نرس مون کي هاسپيٽل ايپرن آڻي ڏنو هو. ايپرن پائي آيس ته هن لاٿل سان ڏهيل ڪپڙا مان هڪ ڪيبن جي پلنگ تي مون کي سمهاري هميشه جيان، واچ، ڳلي ۾ پيل سوني چين، آڱر ۾ پيل منڊي لهرائي ورتي هئي.

رضيه ڏانهن ڏنو هوم جيڪا ڪجهه ڊپريس پئي نظر آئي. نرس واچ، چين ۽ منڊي پنهنجي فراڪ جي کيسي ۾ رکندي پڇيو هو، ”تون ڪنهن دوا کان الرجي ته ناهين؟“ ٻڌايو هومانس: ”’پينسلين ۽ ’ميڪسيلان‘“ کان. نرس پنهنجين بلوري نيڻن کي گول ڦيرائي چيو هو: ”حيرت آهي، مان به انهن ساڳين دوائن کان الرجي آهيان.“

حيرت، جيڪا جملي ختم ٿيڻ تائين سندس چهري تي نظر آئي هئي، تنهن ڪان پوءِ هن عام لهجي ۾ پڇيو هو: ”تو ڪي ڏند يا اک وغيره ڏاري ته ناهي پيل؟“ مرڪي چيو هومانس: ”جا مان تو کي پوڙهو ٿو نظر اچان.“ منهنجي ڳالهه تي هوءَ ٽهڪ ڏيئي کلي پئي هئي. رضيه به مرڪي ڏنو هو. نرس منهنجو بلڊپريشر چيڪ ڪيو هو ۽ هلي وئي هئي.

ڪجهه دير ڪانپوءِ به ميل نرس اسٽريچر گهليندا آيا هئا. ساڻن گڏ سائي ايپرن ۾ مائيڪل اينجلو جي پينٽنگ ۾ ٺهيل مقدس ٻارن جهڙي چهرن وارين به گلابي نرسون به هيون. هنن مرڪي مون ڏانهن نهاريندي پڇيو هو: ”Are you ready. Mr.Abro?“ ڪين پرسڪون لهجي ۾ جواب ڏنو هوم: ”Yes. I am ready“ نرسن جي ڳلن تي مرڪ جا گلابي لاڙون ڦيريون ڏئي گم ٿي ويا هئا. هنن بيڊ تي وڇايل آجري چادر جي ٻنهي پاسن جي ابدائن ۾ ڏنڊا وڌا هئا.

هتي آپريشن ٿيٽر ڏانهن وڃڻ واري مريض جي بستري جي چادر جي ٻنهي پاسن ۾ ابدائا ٺهيل هوندا آهن. مريض ستو ئي پيو هوندو آهي، ته هو انهن ابدائن ۾ ڏنڊا وجهي، مريض کي آرام سان کڻي اسٽريچر تي رکندا آهن.

نرس اڪيلي وڏي منهنجي ’جاڳرس‘ جاڪشا ڪولي ’جاڳرس‘، ٻنهنجي بغل ۾ هنيا هئا. اک ڇپي رضيه کي چيو هوم، ”پريشان نه ٿجانءِ مان جلدي اچي ويندم.“ رضيه مرڪي ڪنڌ لوڏيو هو ۽ اسٽريچر سان گڏ هلڻ شروع ڪيو هئائين. پر اسٽريچر جي اسپيڊ رضيه کان گهڻي تکي هئي تنهنڪري رضيه پٺ تي رهجي وئي هئي. ان گهڙي مون کي ادا وڏو ياد آيو هو. فقط ڪجهه لمحن لاءِ.

اسٽريچر لفٽ لهي آپريشن ٿيٽر آڏو آيو ته نرس وڏي در کوليو هو. اسٽريچر ٿيٽر جي وچ تي اچي بيهي رهيو هو. مٿان بلب جو ڪهڪشان في الحال اجهائل مڪ سان مون ڏانهن نهاري رهيو هو. سا-ڀون ڏٺو هوم ڊاڪٽر ’ريڪڊ‘، سرجن ’ڪاسترو‘ ۽ منهنجو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

انٿالين فزيشن ڊاڪٽر 'قريشي' ساون ڪپڙن ۽ ٽوپين ۾، هٿن تي گلوز چاڙهي رهيا هئا. ڊاڪٽر 'ريڪب' مون کي پاڻ ڏانهن تڪيندي ڏسي، وڏي آدو هو ۽ اڪ پڇي جاندار آواز ۾ چيو هئائين:
"Hello, Great Brave boy it is very miner operation"
مون کان ڪل نڪري وئي هئي چيو هيومانس: 'No Problem'
هُو منهنجي ڪلهي تي پنهنجو هلڪو ٺونشو هڻي هليو ويو هو.

پنجاهه سال جي پوڙهيءَ بيهوش ڪرڻ واري ڊاڪٽريائيءَ منهنجي پرسان اچي ٽرالي ۾ رکيل ڊش مان گلوز ڪڍي پائي پنهنجو نالي ٻڌائي چيو هو: "مان تنهنجي بيهوش ڪرڻ واري ڊاڪٽريائي آهيان." ڏانهس ڏسي چيو هوم، "ها توسان هڪ دفعو اڳ ٻه هن ئي آپريشن ٿيٽر ۾ ملاقات ٿي چڪي آهي. تڏهن ٻه تو ئي مون کي بيهوش ڪيو هو." هن مرڪي چيو هو: "مان سمجهيو شايد ڀلجي ويو هجين؟" چيو هيومانس: "مان پنهنجي زندگي ۾ آيل عورتن کي ڪڏهن ٻه ناهيان وساريندو پوءِ ڪٿي اهي هڪ لمحي لاءِ ٻه منهنجي زندگي ۾ ڇونه آيو هجن. پوءِ ڀل اهي جوان هجن يا سٺ سال جون پوڙهيون. ۽ توُن ته آها عورت آهين. جيڪا ڪجهه لمحن لاءِ منهنجي زندگي ۾ ايندي آهين ۽ مون کي بيهوش ڪري هلي ويندي آهين." هن کلي چيو هو: "توُن ته ڏاڍو شرارتي ڇوڪرو آهين؟" ۽ منهنجي ساڄي هٿ کي پڪڙي، هٿ جي پٺ مٿان اسپرٽ جي موئي جي مالش ڪري چيو هيائين: "هاڻ مان توکي انجيڪشن هڻنديس، توکي سوئي چڀڻ جو هلڪو احساس ٿيندو ان کان پوءِ توُن بيهوش ٿي ويندين."

اهو منهنجي بيهوش ٿيڻ جو ڇوٿون تجربو هو. آپريشن دوران بيهوش ٿيڻ وارا لمحا مون کي ڏاڍا رومانٽڪ لڳندا هئا. انجيڪشن جيڪا هميشه رڳ رستي هڻي ويندي هئي سا اثر ڏيکارڻ ۾ ويرم ئي ڪانه ڪندي هئي. بيهوش ڪرڻ وارو ڊاڪٽر يا ڊاڪٽريائي انجيڪشن جي دوا هوريان هوريان رڳ ۾ اوتي ڇڏيندا هئا. ۽ هو، اڃان سوئي ٻاهر ڪڍندا مس هئا، ته منهنجي مٿان بيهل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نرسن جا مرڪنداڙ چهرا ۽ آپريشن ٿيٽر جي روشن ڇت، بالڪل ايئن لهرائي گهڙين ۾ غائب ٿي ويندي هئي جيئن شيشي جهڙي شفاف ڍنڍ ۾ ڪناري تي بيٺل وڻن جي قطارن جو عڪس پاڻيءَ ۾ پٿر اڇڻ ڪانپوءِ لهرن ۽ دائرن جي شڪل ناهي ڪنڌ وچڙ تي وڃائجي ويندو آهي. ته چاهڻ جي باوجود ڇپر مٿان خمار جون ڇپون اڏوڙي پنديون ڇيون، ۽ مان الائجي ڪاڏي الوپ ٿي ويندو هوس.

مون کي ياد هو ته اکين پيري جڏهن هن ڊاڪٽرياڻيءَ مون کي بيهوش ڪرڻ جي انجيڪشن هڻئي هئي، ته انجيڪشن ڪيڻ مهل مرڪي چيو هئائين: ”گڊنائٽ“. ۽ مان الوپ ٿي ويو هوس. هن پيري مان الوپ ٿيڻ کان اڳ مٿان بيٺل لهرن ۾ وڃائجندڙ نرسن ۽ ڊاڪٽرياڻيءَ کي ڏسي ننڍا ڪڙي لهجي ۾ چيو هو: ”گو۔ڊ۔نا۔ئٽ....“ ۽ پوءِ خبر ناهي مان ڪاڏي هليو ويو هوس.

اک کلي هيم ته سامهون ’مائيڪل انجلو‘ جي پينٽنگز ۾ نهيل معصوم ٻارن جي چهرن واريون نرسون ۽ ميل نرس مونکي اسٽريچر تي ترڪائيندا ڪاريڊور مان لفٽ ڏانهن کنيو پئي آيا. نرسون منهنجا ڇپر کلندي ڏسي کِلي چيو هو: ”مسٽر انبرو، يور آپريشن از فنش.“

آپريشن کان پوءِ مون کي ڪلاڪ سا کپي ڪيبن ۾ ريسٽ ڪرائي وئي هئي. رضيه کي هڪ نرس مون تائين واپس وٺي آئي هئي. ڪلاڪ کان پوءِ مان ۽ رضيه ڊاڪٽر جي اجازت سان ’فون ڪار‘ پڪڙي ’پرنسس گريس‘ مان واپس ’ڊوٽنگ براڊوي‘ هليا آيا هئاسين.

شام جو حفاظت صاحب ڪمري جي در وٽان مون کان منهنجي خيريت پڇي هئي. رضيه چيو هو: ”اهو ٿيندو آهي پنهنجن ۽ پراون جو فرق.“ صبح جو اسان ’ڪرام ويل‘ مان ڪالهوڪي آپريشن ۽ ڊاڪٽر ’ريڪب‘ جي ليڪيج جي کولا ۾ ڪيل سوراخن جي زخمن تي بينڊج ڪرائي، پاڪستاني سفارت خاني ’قلي بخش رند‘ وٽ هليا ويا هئاسين قلي بخش شروع کان آخر تائين جهڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ريت اسان جي سار لڌي، اها وسرڻ جي ناهي. سائس ڪچهري دوران ڪيس ٻڌايم تہ، جتي اسان رهون پيا اُتي هاڻ وڌيڪ رهڻ مشڪل ٿي پيو آهي. ان ڪري اوهان جي نظر ۾ ڪو سستو ۽ چڱو فليٽ يا ڪمرو هجي، تہ اسان کي وڻرائي ڏيو. ڦلي بخش اسان سان وعدو ڪيو هو ۽ جتي رهيل هئاسين اتان جو ٽيليفون نمبرنوٽ ڪري ڇڏيو هئائين.

شام جو مانيءَ کانپوءِ حفاظت صاحب مون کي زوريءَ ڊرائينگ روم جي صوفا تي اچي ويهاريو هو. ڏاڍو نٺايو هوم، ڪيس سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي هيم، تہ 'سائين، مان صوفا وغيره تي ويهڻ ۾ پاڻ کي آن ايزي ٿو محسوس ڪيان. مون کي ڊيڪيون چار، 'ليگ بيگس' لڳل آهن، پر هُن "ڪا ڳالهہ ناهي" چئي ڪٺي صوفا تي ويهاريو هو ۽ مان باوجود پنهنجي ساڃي همٿ جي ڪوشش سان ذري وٽ چنبڙيل پيشاب جي ٿيلهيءَ کي اکڙجڻ کان روڪي نہ سگهيو هوس. نتيجي ۾ منهنجا سمورا ڪپڙا ۽ حفاظت صاحب جو قيمتي صوفا بہ خراب ٿي ويو هو. وڌيڪ ويهڻ مناسب نہ سمجهيو هوم، هيٺ پنهنجي ڪمري ۾ اچي ويو هوس.

ڪجهہ ساعتن کان پوءِ مسز حفاظت در کڙڪايو هو. رضيہ ان وقت منهنجي اها بيگ بدلائي رهي هئي. رضيہ اڻ چاتل خوف وچان در ڏانهن نهاري هلڪي ڊپرس آواز ۾ پڇيو هو: "ڪير".

ٻاهران اجنبي ۽ ڪَهري آواز ۾ پڇيو ويو هو: "رضيہ، طارق ائيو بڻي نہ ڪپڙا آلا هئس، ۽ صوفو بہ. پيشاب هيو چا....؟" آواز جنهن ۾ همدرديءَ بجا ڌڪار سمايل هئي. رضيہ ڪجهہ لمحا سانت ٿي شايد جواب ڳولهڻ چاهيو هو ۽ پوءِ نہ چاهيندي بہ چيو هئائين:

"جي-؟ جي نہ-" پر مان چيو هو زور سان: "ها منهنجي ليگ بيگ ليڪ ٿي وئي آهي." ۽ دروازي ٻاهران خاموشي ڇانئجي وئي هئي.

ان رات اسان انگهر مان ٻڄي وڃڻ چاهيو هو. ٻي ڏينهن شام جو ٽيليفون جي گهنٽي وڳي هئي. مسز حفاظت ريسور کڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪالهايو هو، پوءِ مون کي سڏي چيو هئائين: ”اوهان جو فون آهي.“
ٻي طرف کان قلي بخش پڻ ڳالهايو: ”طارق، مان اوهان جي جاءِ جي سلسلي ۾ ’علي قريشيءَ‘ سان ڳالهائي ڇڏيو آهي. اوهان سائنس ملو. هو ’ريڊ برج‘ تي رهندو آهي.“ ۽ پوءِ رند صاحب سندس گهر جو پتو ۽ انڊر گرائونڊ جي باري ۾ سمجهائي فون نمبر ڏيندي چيو هو ته سائنس رابطو قائم ڪريان. مان ريسيور رکي رضيه کي خوشخبري ٻڌائي هئي. اسان ’علي قريشيءَ‘ سان فون تي ڳالهايو هيوسين. هن ڏاڍي سِڪ منجهان اسان کي پاڪار ڪئي هئائين ۽ چئين وڳي اسان کي ريڊ برج پهچڻ لاءِ چيو هئائين.

اسان سينٽرل لائين پڪڙي ’ريڊ برج‘ پهتا هئاسين. انڊر گرائونڊ کان ٻاهر نڪتا هئاسين ته ٺڙڪڻي وٺي وئي هئي. ٻاهر انتها سرد هوا ايڏي ته تيز ڳهلي رهي هئي جو دل واپس انڊر گرائونڊ ۾ وڃي پناهه وٺڻ چاهي هئي.

ٻاهر نڪري ڪاهي طرف نهاريو هوسين، ڪليل وسيع متاچري تي نهايت سهڻي ’اوور هيڊ برج‘ نظر آئي هئي ۽ برج هيٺان ڪيترائي رستا نڪتا پئي، ساڄي پاسي نهاريو هيوسين جتي ريڊ برج جو علائقو هيو، جيڪو شاپنگ سينٽر ۽ هڪ وڏي بلڊنگ سان شروع ٿي ٿيو. اسٽيشن جي بلڪل سامهون انگلنڊ جي روايتي شراب خانن جهڙو چورس ۽ ٺهيل ’پٻ‘ ۽ پليڪار ڪندي نظر ٿي آيو. گهڙيءَ ۾ ٽائيم ڏٺو هيوسين چئن ۾ اجان ويهه منٽ هئا. ويهه منٽ گذارڻ لاءِ اسان ريڊ برج جو شاپنگ سينٽر گهمڻ لڳا هئاسين. وڊيو شاپس، گارمينٽس جا دوڪان، ٻُڪ شاپ. ويهه منٽ پورا ڪري اسان انڊر گرائونڊ جي بوٿ مان علي قريشي سان رابطو قائم ڪيو هيو ته هن اسٽيشن ٻاهران بيٺل ’مني ڪئب‘ ۾ ٻڌايل ايڊريس تي پهچي وڃڻ لاءِ چيو هو.

’مني ڪئب‘ واري کي ايڊريس ٻڌائي هئي سين. پوڙهي ڊرائيور مون کي چيو هو: ”سٽ ڊائون سر“ ۽ رضيه لاءِ دَرَ کوليندي چيو هئائين: ”سٽ ڊائون هَني، سٽ ڊائون سوئيٽ هارٽ.“ رضيه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

واٽرلوپ مان مون ڏانهن نهارڻ لڳي هئي، پر مون کي ڪلنڊو ڏسي پاڻ به مرڪي پئي هئي.

ٽيڪسي ساڄي طرف ٽرن ڪري سڌو روڊ ڏئي 'روز ميري' روڊ تان ٽيندي اچي علي قريشي جي ٻڌايل پتي تي بيٺي هئي. اسان ٽيڪسي مان لهي اچي بند ٽيل گهر جي در تي علي قريشي جو انتظار ڪرڻ لڳا هئاسين. ريڊ برج جو هي حصو ڪجهه وڌيڪ سائنت ۽ ٻڌل ۽ سنسان پي محسوس ٿيو. لڳو ائين پئي، شايد گهرن ۾ ڪوبه نٿي رهيو. اسان اڻ چاڻل ڊپ منجهان هيڏي هوڏي واجهائي رهيا هئاسين، ته اچي رنگ جي ڪار اچي گهر سامهون بيٺي. جنهن مان پڪي عمر جو انگريز لهي اسان ڏانهن آيو هو. هو ٿوڙهو، پر سمارٽ ماڻهو هو. ڪار مان لهي اسان وٽ اچي انگريزي ۾ پڇيو هئائين: "چا اوهان هن گهر ۾ رهڻ لاءِ آيا آهيو؟"

"جي": مان سندس اوچتو سوال ڪرڻ تي اندر ئي اندر گهٻرائجي ويس.

"گهٽي مسواڙ ڏيندؤ؟"

"پنجاهه پائونڊ"

هن ٻيو سوال ڪيو:

"ڪيتري عرصي لاءِ آيا آهيو؟" هن ٽيون سوال ڪيو.

"ڪجهه هفتن لاءِ."

منهنجي جواب ڏيڻ تي هو ماٺ ٿي واپس ڪار ۾ وڃي ويهي رهيو.

ٺيڪ ان پل اکين تي نظر جي عينڪ لڳايل، پوري پني قد جو ايشيئن ماڻهو ميڻهن واچ ڪندو اسان ڏانهن ڊوڪيندو آيو. هن مون سان هٿ ملائي چيو هو: "معاف ڪجو مون کي پهچڻ ۾ ڪجهه دير ٿي وئي." هن اسان سان ڳالهايو پي ته ساڳيو انگريز ڪار مان لهي، علي قريشيءَ وٽ آيو هو. علي کيس ڏسي 'هيلو هاءِ' ڪئي هئي. هن اسان جي باري ۾ عليءَ کان پڇا ڳاڇا ڪئي. قريشيءَ صاحب کيس ٻڌايو ته منهنجا مهمان آهن. ڪجهه هفتا هن

گهر ۾ رهندا ۽ پوءِ هليا ويندا. انگريز اسان ساڻ گڏ گهر گهمايو هو ۽ هليو ويو هو. گهر اندر بالڪل تازي ڪارپيٽنگ ٿيل هئي. باٿ روم ۾ 'واشنگ مشين' به پيل هئي. بورچي خانو اپٽوڊيٽ ٿيل هو. قريشي صاحب گهر گهمائيندي چيو هو: "اوهان جنهن ڪمري ۾ مناسب سمجهو، اچي رهو." اسان ڪائنس انگريز بابت پڇيو هو ته ٻڌايائين: "ان انگريز جو تعلق لنڊن جي بيروزگارن لاءِ گهرن جو انتظام ڪرڻ واري آفيس سان آهي. هيءُ گهر به ڪنهن بيروزگار لاءِ ڏسڻ آيو هو" علي صاحب اسان کي گهر ڏيکاريو هيو ۽ چيو هئائين: "هلو ته اوهان کي پنهنجو گهر به ڏيکاري ڇڏيان."

اسان سنسان روڊ تي اچي ويا هئاسين ۽ بي حد سرد هوا ۾ 'علي قريشيءَ' جي گهر ڏانهن ذري گهٽ ڊوڙڻ جي انداز ۾ هلڻ لڳا هئاسين ڇو ته قريشي صاحب هلڻ بجاءِ ذري گهٽ ايف - ۱۶ جي رفتار سان اڏامندو ٿي. اهو لنڊن ۾ رهڻ وارن جي هلڻ جو مخصوص انداز آهي. منهنجي پيشاب واري اها ساڳي ٿيلهي پرچي وڃڻ سبب ٽيڪسي ۾ ڪلي چڪي هئي، تنهن جي باقي رهيل ڪسر، عليءَ صاحب جي اسپيڊ پوري ڪري ڇڏي هئي. شڪر ٿيو جو جينز جي پينٽ پيل هئي جنهن ۾ وهي ويل پيشاب جذب ٿي ظاهر ٿيڻ بجاءِ غائب ٿي ويو هو.

علي اسان کي پنهنجي گهر وٺي آيو هو. سنڌس گهر جي هر شيءِ مان سنڌ جهلڪا ڏيئي رهي هئي، ۽ سنڌس سپاجها ٻارڙا ٻاڻ ۾ انگريزيءَ جي وچ ۾ سنڌي ايڏي چاهه مان ڳالهائي رهيا هئا جو ڪنهن کي رايڪس پي محسوس ٿيو. علي صاحب جي گهر واري، ماٺيڻي سياڻي جي عورت ٿي لڳي، تنهن ڏاڍي پاپوهه سمجهان اسان آڏو گرم گرم چانهه ۽ بسڪٽ آڻي رکيا هئا. اسان، جيڪي 'ريڊ برج' جي سخت سردي سبب، سرءُ جي موسم ۾ ڏاريءَ ۾ اٽڪيل پيلن پنن جيان، اندر ئي اندر ٽڙڪي رهيا هئاسين. ڪوسن مڪن ۾ هٿ ڪڻائي گرم چانهه سينن ۾ اوتڻ لڳا هئاسين. دونهان ڪيندڙ چانهه، جا ڍُڪ، اسان جي وجود کي نئين جلا بخشڻ لڳا

Scanned with CamScanner

هئا، ۽ سياڻو غائب ٿيڻ لڳو هو.

علي صاحب ۽ سنڌ گهر واريءَ اسان کي ڪنهن ڏينهن کان پنهنجي نئين گهر ۾ رهڻ جي آڇ ڏني هئي، ۽ چيو هئائون ته اوهان جڏهن به چاهيو اسان کان چابي وٺي رهي سگهو ٿا. آخر ۾ هو اسان کي پنهنجي ڪار ۾ جنهن کي علي صاحب جي گهر واري ڊرائيو ڪري رهي هئي. ’ريڊ برج‘ جي انڊر گرائونڊ وٽ ڊراپ ڪري ويا هئا.

رات جو اسان ان فيصلي تي پهتا هئاسين، ته جيسين منهنجي پيٽ ۾ لڳل نلڪيون نٿيون نڪرن، اوسين تائين جيڪڏهن هن ئي ڪنهن هنڌ رهڻو آهي ته اها جڳهه اسپتال جي وڌ ۾ وڌ ويجهو هئڻ گهرجي. جيئن اسپتال به آساني سان اچ وڃ ڪري سگهجي، ته مڪمل آرام به.

ٻئي صبح جو اسان ڪرام ويل جي پرپاسي ۾ سستن هوٽلن جي ڳولها ڪرڻ شروع ڪئي هئي.

هڪ رات، ساني ڪانهندي حفاظت صاحب ٻڌايو ته سياڻي سنڌ پڳي ڪراچي سان لنڊن علاج واسطي اچي رهي آهي ان ڪري اسان کي پنهنجو ڪمرو خالي ڪري سنڌ گهر جي مٿين حصي تي ٺهيل ڪمري ۾ رهڻو پوندو. اسان جڏهن حفاظت جي گهر جي مٿين ڪمري ڏانهن سامان سڙو ڪئي ويا هئاسين ته تاڪ ٿي لڳي ويا هئا. ڪمرو ته هو، ڪو اسٽور روم هيو. سنگل بيڊ مٿان ميرن ڪپڙن جا ڍير، ڪليل تاڪن واري ڪپٽ ۾ بيدرديءَ سان ٿيل استعمال ۾ ته اينڊڙ سامان. استري اسٽينڊ، استري، چوڙيل جوتا، لحاف پردن جون ريانگس وغيره وغيره. ته هي ۽ هيو اسانجو ڪمرو....؟

شام جي مانيءَ تي حفاظت صاحب فرمايو هو: ”جيئن ته هيٺيون باٿ روم پڳي جان استعمال ڪندي، ۽ مٿي پڻ هڪ باٿ روم آهي، تنهنڪري باٿ روم ۾ وڃڻ لاءِ ٽائيم سيٽ ڪرڻو پوندو.“ اهڙي اعلان ڪرڻ ڪانپوءِ حفاظت صاحب باٿ روم لاءِ ٽائيم سيٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪندي چيو: ”صبح جو ستين ڪان سادي ستين تائين اوهان باٿ جا سمورا ڪم ڪار لاهي ڇڏجو. سادي ستين ڪان سادي اٺين تائين ناهيد لاءِ باٿ روم خالي رکيو ويندو. ۽ ان ڪانپوءِ آءٌ ويندس.“

اهڙي اعلان ڪان اڳ نائين، پيو ته سڀ وري برداشت ڪرڻ جهڙو هو. پر ڪاڪوس به ٽائيم تي ڪرڻ.....!! ۽ اهو به منٽن ۽ سيڪنڊن جي سُئين تي نگاھ ڄمائي، نه فقط حيرت ۾ وجهندڙ ڳالھ هئي، پر آن سان ڪڏ ڇڙ ڏياريندڙ به. خاص طور تي سان جهڙي مريض لاءِ، جنهن ڪي هر اڌ منٽي ڪلاڪ ۾ باٿ روم منجهه وڃي پنهنجون 'يورين بيگس' خالي ڪرڻيون پونديون هيون. پر هونءَ به اهو ڪيئن ٿو ممڪن ٿي سگهي ته اوهان روز ست لڳي اٺن منٽن تي وڃي ڪموڊ تي ويهو ۽ ٽن منٽن ۾ فارغ ٿي ٻاهر نڪري اچو. ڇا انسان جي اندر ۾ به ڪي بٽڻ لڳل آهن جن ڪي هيٺ مٿي ڪرڻ سان جسم جا مختلف حصا آن آف ٿيندا آهن؟ ان رات رضيه به چٽي ڏنو هو: ”لڳي ٿو هاڻ پاڻ کي هتان تيز پڌٽا پوندا.“

صبح جومان حفاظت صاحب جي گهر مان نڪري، ٿهيل چوڪ تي بيسمنٽ لهي پبلڪ 'ٽوائلٽ' ۾ وڃي سک ۽ سڪون سان ويهي، عادت مطابق سموري دنيا جهان جي منجهيل معاملن کي سلجهائي، پنهنجي موڊ سان ٻاهر نڪتو هوس. ان وقت مون کي لنڊن جو اهو پريل چوسول، حفاظت صاحب جي گهر ڪان هزار ڀيرا آرام ده ۽ پرسڪون لڳو هو.

ٻي ڏينهن رات جو رضيه جڏهن بيگن ۾ سامان رکيو پئي، ته نيلهي جي ڪيبسي مان 'لنڊن وزيٽر هوٽل' جو ڪارڊ نڪري آيو هو. رضيه ذري گهٽ رڙ ڪري چيو هو: ”طارق ڪم ٿي ويو.“ ۽ ڪارڊ منهنجي آڏو ڪندي چيو هئائين: ”هي ڪارڊ ته پاڻ ڪان وسري ويو آهي....؟ جيڪو ادا وڏي ويندي اسان کي ڏنو هو ۽ چيو هيائين، ته هي هوٽل ڪرام ويل جي پرسان 'هاءِ اسٽريٽ ڪنزنگٽن' تي آهي، ۽ 'شيربورن' ڪان اڏو اڌ سستو پئو؟“ مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪارڊ ڪيسي ۾ رکي صبح جو انتظار ڪرڻ لڳو هوس.

صبح ٿيندي ئي اسان پنهنجا ٽيلها بسترا ٻڌي، ٽيڪسيءَ ۾ چڙهي لنڊن وزيٽر هوٽل اچي ويا هئاسين. هوٽل جو مالڪ جيڪو ترڪ هيو ۽ سنڌس هوٽل ۾ مئنيجرڪان وٺي ٻيرن تائين تقريبن سڀ ڪم ڪندڙ ترڪ ئي هئا. اسان جي ملاقات ڪائونٽر تي هڪ پنجويهن سالن جي 'علي' نالي ترڪ نوجوان سان ٿي هئي، اسان ڪيس پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي هئي. (لنڊن ۾ علي، واحد ماڻهو هيو، جنهن اسان جي پاڪستاني هجڻ تي بي انتها خوشيءَ جو اظهار ڪيو هو ۽ پاڪستان لاءِ پنهنجن نيڪ جذبن جو اظهار ڪيو هو.)

عليءَ، ادا وڏي جي هدايل اگهه مطابق برابر هڪ سو ويهه پائونڊ هفتي تي اسان کي اسٽوڊيو اپارٽمينٽ ڏنو هو. لنڊن وزيٽر هوٽل جي اسٽوڊيو اپارٽمينٽ ٤٧ جي بيڊ تي پورن پنجويهن ڏينهن کانپوءِ ان رات مان ايڏي پرسڪون ۽ گهري ننڊ ڪئي هئي، جيڏي ڪوئي ٻار پنهنجي ماءُ جي هنج ۾ ڪندو آهي. ۽ اسان پورو مهينو ان هوٽل ۾ رهيا هئاسين ۽ پورو مهينو مون کي ان اپارٽمينٽ جو هر لمحو هڪ انمٽ خوشي ۽ سڪون ڏيندو رهيو هو.

مان 'گيرٽ ٽيرس' جي کليءَ تان نگاهه هٽائي اونهو ساهه کنيو، ۽ سنهنجا هٿ پاڻمرادو نڪ ۽ ڪنن ڏي کڄي ويا. چپن ۾ پڪيم 'الامان يا خدا الامان' ۽ اکيون وڃڻ لڳس. ڪاليج وٽان لنگهندي مون کي ٽيليفون بوٿ نظر آيو. مون کي اهي سخت برسات واريون گهڙيون ياد آيون، جڏهن ان بوٿ ۾ اسان کان اڳ هڪ انگريز ڇوڪري پنهنجي ناراض ٿي ويل عاشق کي سرچائي رهي هئي، ۽ اسان پنهنجن مٿن تي ڇٽين جا ڇپر ڪولي برسات ۾ ڀڄڻ کان بچي رهيا هئاسين، اوچتو، هڪ ٽلي مٽاري شيدياڻي اسان سان گڏ اچي بيهي رهي هئي. شيدياڻي کي شايد اسان کان وڌيڪ نڪڙ ۽ پريشاني هئي. هوءَ، انگريز ڇوڪريءَ تي جڪڪائي رهي هئي. ته، چپن ۾ ڪيس گهٽ وڌ ٻڌ ڳالهائي رهي هئي. ڇوڪريءَ ڳالهائي ختم ڪيو هو ته شيدياڻيءَ، انگريز ڇوڪريءَ کي ڪچي

ڪار ڏيئي چيو هو: ”هيءَ پٺين جي ٽيليفون ناهي جنهن تي تون پنهنجي پڙوسي عاشق سان عشق لڙائي رهي هئين ٻين جي پريشانين جو خيال ڪرڻ کان سواءِ. هي پبلڪ ٽيليفون بوٿ آهي ۽ ايمرجنسي لاءِ لڳايو ويو آهي.“ انگريز ڇوڪريءَ هن کي ڪو به جواب نه ڏنو هو ۽ سينڊل کي ٺڪيندي هلي وئي هئي. شيديائي اسان کان معافي وٺي گذارش ڪئي هئي ته جيڪڏهن اسان ڪيس اجازت ڏيون ته هوءَ ٻه ڪالون ڳالهائي وٺي؟ اسان طرفان سائي جهنڊي ملڻ ڪانپوءِ، هن نمبر ڊائل ڪري ڪنهن ’جم‘ نالي ڇوڪري کان پنهنجي پٽ جي باري ۾ پڇيو هو. جڏهن سڌ پئي هئس ته هو ويٺو آهي ته ڪيس ٽيليفون اٽينڊ ڪرڻ لاءِ چيو هئائين. ٻئي طرف کان ’جم‘ ريسيور سندس پٽ جي حوالي ڪيو هو ته شيديائي باقي ڪسرون پنهنجي پٽ مان ڪڍيون هيون: ”اڙي سوئر جا پٽ، ڪتا، ذليل، تون پنهنجين عادتن کان باز نٿو اچين. سڄي رات گهر کان ٻاهر رهڻ جي باوجود به تو کي گهر ناهي ياد آيو. هاڻي ريسيور رکي سڌو گهر پهچ، نه ته مان اتي اچي اهڙا پادر ڪوڙيندي مانءَ جو ڏاڏهين ياد اچي ويندئي.“ شيديائي ريسور کي ڪريڊل تي سٽي برسات ۾ ڀڄندي ڪليءَ ۾ غائب ٿي وئي هئي.

ٽيليفون بوٿ تان نگاهه هٽائي لاڏن سان ٻڌيل شو رومز ۾ رکيل جديد اسپورٽس ڪارون ۽ ڪارن مٿان چيٽن اکرن ۾ لکيل ”پليز ڊونٽ ٽچ“ جون تختيون پڙهندي سوچيم، ’هي ڪارون نه ايڏيون سهڻيون آهي، جو ڪين هٿن جو ڇهاءُ نه پنهنجي جاءِ تي، پر نگاهن جو ڇهاءُ به ميرو ڪري سگهي ٿو‘. منهنجي هر ڪنيل وک سان ٽوٽنگ براڊوي روڊ پنهان وڌندو ۽ اڳيان ڪٽندو رهيو. آخر اها نيڙي برج به آئي، پر ڪابي هٿ تي مون کي ’ليٿو پرنٽنگ پريس‘ جو، نه بورڊ نظر آيو، نه شاپ. مان ان اميد سان برج کي به ڪراس ڪري شاپس جي سائن بورڊ کي پڙهندو هليو ويس، ته متان اهو دوڪان اڳيان ڪٿي هجي. ڇڪي پنڌ پٺڻ ڪانپوءِ مون کي منهنجي ذهن چيو: ’نه ـــ ايترو اڳتي نه وڃ. ايترو اڳتي اهو دوڪان ٿي نٿو

سکي.' منهنجي ڳالهه هتي وڪڻ پٽ ڏانهن موٽڻ شروع ڪيو.

ساڳين پيرن تي پير رکندو ڏاڍي ڏيان سان هڪ هڪ شاپ جو ناءُ پيهر پڙهندو موٽي رهيو هوس، تہ برج مٿان لنگهندي مون کي هُو نظر آيو. هُو مون کي گهڻو ڏکل لڳو. ٿڪل، مايوس ۽ ڪمزور. جڏهن منهنجي پرسان لنگهيو تہ مان هڪدم سنڌس آڏو بيهي چيو: "ايڪسڪيوزمي، ڪيا آپ اخلاق احمد هين؟" منهنجي اوچتي سوال تي هُو حيران ٿي ويو. ڪجهہ لمحن لاءِ، ٻي گهڙيءَ پاڻ کي ميڙي چيو هئائين: "جي". مان ڏانهس هٿ وڌائي اردوءَ ۾ چيو هو: "مون کي تنهنجو آواز ڏاڍو وڻندو آهي. روبن گهوش جي موسيقيءَ ۾ تنهنجا ڳايل گيت پاڪستان ۾ وري ڪو شايد ڳائي سگهي." هن منهنجا ٻئي هٿ جهليا ۽ مون کان منهنجو اتو پتو پڇڻ لڳو، ڪيس ٻڌايم تہ مان ڪالهہ ڪراچيءَ مان هتي پهتو آهيان، ۽ سرڪاري خرچ تي پنهنجا چيڪ اپس ڪرائڻ لاءِ آيو آهيان. منهنجا دوست هتي رهندا آهن ڪين ڳولهڻ لاءِ نڪتو آهيان. اخلاق ٻڌايو تہ هُو پنهنجي چيڪ اپس لاءِ اسپتال وڃي رهيو آهي، جيڪا پرسان ئي آهي ۽ ڪلاڪ کن ۾ فارغ ٿي ويندو. مان کانئس ٽيلفون نمبر وٺي پيهر ملڻ جو وعدو ڪيو. هن اڪ ڀيري منهنجي هٿ تي پنهنجو هٿ هنيو ۽ الوداع ڪندي چيائين: "مان بہ ٽوٽنگ براڊوي ۾ پنهنجي هڪ دوست وٽ رهندو آهيان." ۽ ويندي ويندي منهنجن چپن تي ڇڏي ويو پنهنجو ڳايل گيت: 'ساون آئي ساون جائي، تجهہ کو پڪارين گيت هماري'. مسلسل ساڳيو گانو ڳائيندي، منهنجي نظر بس اسٽاپ پٺيان، دوڪان تي پهچي وئي، جنهن جي شيشن جي مٿان لکيل هو 'ليٽو پرنٽنگ پريس' شيشي جي ديوار پٺيان نهاريم، ڪائونٽر تي رکيل ڪمپيوٽر مٿان هفتي کن جي وڌيل شيوءَ ۾ چوويهن سالن جو نوجوان جهڪيل نظر آيم.

در کي ڌڪو ڏنم، در کلڻ مهل ڇڙي جهڙي گهنٽي وڄائي. گهنٽيءَ جي آواز تي نوجوان ڪنڌ کڻي مون ڏانهن نهاريو ۽ انگريزيءَ ۾ پڇيو: 'May I help you Sir'. اردوءَ ۾ چيم:

”سون کي غزال سان ملڻو آهي.“ نوجوان مرڪيو ۽ چيائين: ”غزال پندرنهن منٽ اڳ گهران فون ڪري ٻڌايو هو ته، ٻارنهين وڳي تائين پهچي ويندو، اوهان ويهو؟“ نوجوان سامهون رکيل موونگ اسٽول آفر ڪندي چيو. سندس ٽورا مچي اسٽول مٿان ويهي رهيس. ۽ هو ڪمپيوٽر جي چاٻين تان آڱريون کڻي مون سان ڪچهري ڪرڻ لڳو: ”اوهان غزال جا دوست آهيو؟“ ”ها، ۱۹۸۷ کان اسان دوست آهيون.“ پڇيم: ”چا تون هن سان گڏ رهندو آهين؟“ ”نه“، هن مرڪي چيو، ”غزال ’اسٽريٿم ڪامن‘ ۾ دڪان جي مالڪ، مرزا صاحب جي گهر ۾ رهندو آهي. ۽ مان ’نربيتن هيٿ، سري‘ ۾ رهندو آهيان.“ ڪن رکي چيائين: ”اوهان هتي ڪڏهن کان آهيو؟“ چيم، ”ڪالهه، رات آيو آهيان. رات هوٽل ۾ هيس. اڄ سامان هڪ دوست وٽ ڇڏي هتي پهتو آهيان، ته جيئن ڪو سستو ڪمرو ملي پئي. نه ته منهنجا ته، ٽيڙ ئي رلي ويندا.... ڊوڪڙ مليا آهن ڪُل اٺاويهه سؤ پائونڊ. جنهن ۾ سون کي پنهنجا چيڪ اپس به، ڪرائڻا پوندا، رهڻو به پوندو، بسن جو ڪرايو به ڏيڻو پوندو ۽ ڪاڏو به آن مان ڪاڻڻو اٿم.“ منهنجي ڳالهه ٻڌي هو کلڻ لڳو. ڪانئس نانءُ پڇيم. هن ٻڌايو: ”اويس“ ۽ پوءِ چوڻ لڳو، ”اوهان پريشان نه ٿيو. ڪمرو به ٿي پوندو، پهريان توهان غزال سان ملو، جيڪڏهن هُو ڪمري جو بندوبست ڪري ڏئي ٿو تڏهن به ٺيڪ آهي. نه ته توهان مون وٽ به رهي سگهو ٿا. سچي ساري گهر ۾ اسان ٻه دوست رهندا آهيون.“ پڇيم: ”ڊوڪڙ ڪيترا وٺنديءَ؟“ کلي پيو، چيائين: ”ڊوڪڙن جو خير آهي. اوهان گهڻا ڏينهن رهندا؟“ چيم، ”وڌ ۾ وڌ مهينو.“ چيائين: ”پلي پيا رهجو. ماني اسان ٻاهر کائيندا آهيون. اوهان به پنهنجو بندوبست ٻاهر ڪجو، يا جيئن مناسب سمجهو.“ ڪچهري پئي ڪئي سين ته منهنجي نگاهه شيشي جي ديوار کي پار ڪري فوٽ پاٿ تي پئي جتان اخلاق احمد واپس پئي ويو. مان شاپ جو در کولي، رڙ ڪري کيس سڏ ڪيو. هُو اندر هليو آيو. اڇي ’اويس‘ سان مليو ۽ پي ريوالونگ اسٽول تي ويهي رهيو.

Scanned with CamScanner

ڳالهين دوران سڌ پئي ته اخلاق احمد هن شاپ تي اڪثر ايندو رهندو آهي. 'اويس'، 'غزال' ۽ 'مرزا صاحب' سان چڱي هيلو هاءِ اٿس. ڪچهري دوران اخلاق کان پڇيم: ”پاڪستان گورنمنٽ ته اوهان جي مدد ڪئي هوندي؟“ چيائين: ”ڪابه نه“ پڇيم: ”پلا اوهان جي سنگر برادري اوهان لاءِ ڪجهه نه ڪجهه ڪندي هوندي؟“ اخلاق ساڳي ٺڪل ۽ سرد لهجي ۾ چيو: ”سائين اسان بيسيڪلي ميراثي آهيون، ان ڪري اهيا ميراثڪي جيلسي سين ۾ ڪوٽان ڪوٽ پريل آهي.“ چيم: ”مادام نورجهان جو اوهان لاءِ امدادي شو ڪيو هو.“ اجهائل مرڪ سان چيائين: ”ها، لک روپيو ڏنو هئائين. لنڊن ۾ اوهان ڪه رهيا آهيو، رهو ٿا، هڪ بيمار ماڻهوءَ جي علاج لاءِ لک رپيو ڪهڙي دپ جهليندو؟“ هُو ڏاڍو ٺڪل ۽ بيزار ٿي لڳو. مان موضوع کي بدلائيندي پڇيو: ”وهان هتي اڪيلا رهندا آهيو؟“ ”نه“ هُن ورائيو، ”منهنجو ننڍو پٽ به مون سان رهندو آهي.“

ان وچ ۾ اويس چانهه ٺاهي آيو. اويس هڪ مگ مون ڏانهن پيو اخلاق احمد ڏانهن وڌايو ته اخلاق انڪار ڪندي چيو: ”مان اڃان ناشتو نه ڪيو آهي. هاڻ وڃي ناشتو ڪاهيندس پوءِ چانهه پيئندس.“ پڇيم: ”اوهان راڳ جي سکيا ڪٿان ورتي آهي؟“ هو ڪن لاءِ ماٺ رهيو، پوءِ چيائين: ”استاد امانت علي خان منهنجو استاد هو.“ هن سان وڌيڪ به ڪجهه ڳالهائڻ پئي چاهيم پر اخلاق احمد مون کي پنهنجي گهر جي ايڊريس ڏيندي چيو: ”ڪڏهن منهنجي گهر تي اچو ته ڪچهري ڪيون. مون کي هاڻ بک لڳي آهي. ان ڪري هلان ٿو. اخلاق ٺڪل وکن سان نوٽ پاٿ ڏانهن هليو ويو ۽ هلڪي هلڪي برڪا ۾ فوٽ پاٿ تان ائين غائب ٿي ويو، جيئن پشم گولو زبان تي پهچي ڳري ويندو آهي. جي رهجي به ويندو آهي ته زبان تي سندس ذائقو ۽ رنگ.

سادي هارنهين وڳي غزال ته نه پهتو، پر ڪل لٽل سوٽ جهڙو پنجاهه سال کن جو سونهري اکين وارن ۽ پوري اڇي ڏاڙهيءَ ۾

شاپ جومالڪ مرزا صاحب دڪان جي پٺين دروازي مان نازل ٿيو. سنهنجي پنيءِ ڏاڙهي مڇون ۽ ڪهاڙيون پرون ڏسي تاڙي ويو ته هجي نہ هجي پڪ سنڌي آهي. سو پونهي کهروڙيل شڪل ٺاهي، بنا هٿ ملائڻ جي سامهون واري اسٽول تي ويهي رهيو. اويس سنهنجي سڃاڻپ ڪرائيندي چيس: ”هي ابڙو صاحب آهي. غزال جو دوست آهي ۽ سنڌ مان آيو آهي.“ هن مُردار آواز ۾ ”اڇا“ چيو ۽ ڪوٽ جي کيسي مان پائيپ ڪڍي، تماڪ وجهي، تيلي ڏيئي سوٽا ڏيڻ لڳو. مون کي هُو ان وقت پاڻ بہ سڄو سارو ڪنهن دڪيل پائيپ جان لڳو. ڪجهہ ساعتن کان پوءِ غزال صاحب بہ اچي نڪاهہ ڪيو. ”اوهو۔“ مون تي نظر پوندي ئي ڪانئس رڙ نڪري وئي. هن اڙدوءَ ۾ پڇيو: ”اوهان ڪڏهن تشريف فرما ٿيا آهيو؟“ کيس ٻڌايم، ۽ اهو بہ تہ مون کي هڪ عدد ڪمري جي ضرورت آهي. غزال بيپرواهي سان مرڪي آسرو ڏنو ۽ مرزا صاحب سان سڃاڻپ ڪرايائين. مرزا ساڳي مٺل انداز ۾ ڪنڌ کي ڌوڻو ڏيئي چيو: ”تعارف ٿي چڪو آهي.“ غزال مرزا جي لهجي مان تاڙي ويو ۽ محتاط ٿي ڳالهائڻ لڳو. هُن مرزا جي سيني تي چنبو هڻن لاءِ چيو: ”ابا ياڻي، طارق ٽيليويزن جو مشهور ناٽڪ نويس بہ آهي. اهو ٻڌي مرزا صاحب مون سان ’سيڙهيان‘ ڊرامي جي پڄاڻيءَ تي بحث ڪندي چوڻ لڳو: ”پاڪستان ٽي-وي جا ڊراما تہ سٺا هوندا آهن، پر انهن جي اينڊ خراب ٿي ويندي آهي.“ چيومانس: ”مان ٻين ڊرامن جي اينڊ جي باري ۾ تہ نہ ڳالهائيندس، پر ’عبدالقادر جوڻيجي‘ جي سيريل سيڙهيان جي اينڊ جي باري ۾، اوهان جي اطلاع لاءِ ايترو عرض آهي تہ ان سيريل جي پڄاڻي ليکڪ پاران نہ، پر پروڊيوسر پاران ٿيل هئي. تنهنڪري سنڌس خراب ٿيڻ لازمي هو.“ مرزا سنهنجي چهري ۾ گهوري چيو: ”اوهان پنهنجي ڏاڙهي مڇون اينڊيون ڇو وڌائي ڇڏيون آهن؟ ماڻهوءَ کي تہ اهڙو رهڻ گهرجي، جو پهرين نظر ۾ ئي سنڌس شخصيت جي نمائندگي ٿي وڃي، چهرو انسان جي شخصيت جو نمائندو هوندو آهي.“ چيومانس:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”مان، اهڙا ڪيترائي ماڻهو ڏٺا آهن، جيڪي خوبصورت ۽ نمائندا چهرا هجڻ جي باوجود غليظ ذهنيت جا مالڪ هوندا آهن.“ ڪن رکي چيم: ”باءِ دي وي، اوهان جو سقراط جي چهري جي باري ۾ ڪهڙو خيال آهي؟“. غزال پنهنجي اباڻائي جي گهٽتائي ٿيندي ڏسي هڪدم چيو: ”ته پوءِ ماڻهوءَ کي ايتري ٿي ڏاڙهي رکڻ کپي جنهن سان هُو سٺو لڳي؟“ مرزا صاحب جي منهن تي اڌوگابري فرنيچ ڪٽ ڏاڙهي ڏانهن ڏٺم ۽ چيم: ”درحقيقت ماڻهو سٺو ته ڪلين شيو لڳندو آهي.“ مرزا صاحب پائيپ مان ٻاهر ڪيندي فرمايو: ”ها ها چون، ماڻهو کي جيڪو روپ وڌيڪ سونهين، اهو رکڻ کپي. هونءَ اسان توهان کي صلاح ڏيڻ پي چاهي.“ چيم: ”اوهان جي صلاح لاءِ مهرباني. پر اوهان کي ٻڌائي ڇڏيان تہ مان من موجي ماڻهو آهيان. ڪڏهن موڇ ٿيندو آهي تہ ’ڪارل مارڪس‘ جيڏي ڏاڙهي ڇڏي ڏيندو آهيان، ڪڏهن موڇ ٿيندو اٿم تہ ’آئن اسٽائن‘ جهڙا شهپر رکي ڇڏيندو آهيان. ۽ ڪڏهن تہ صفا ’نيلسن منڊيلا‘ وانگر ڏاڙهي مڇون پٽر ڪري ڇڏيندو آهيان.“ مرزا صاحب کي شايد اهي ٿيئي ناڻهءَ نہ وڻيا. هو هرويرو ’مارڪسزم‘ کي اسلام سان ڪمپيئر ڪري ڪميونزم کي هيٺ ڏيکارڻ لڳو. مرزا مٺو ڪلاڪ مٿو هڻڻ کانپوءِ مون کان راءِ وٺڻ چاهي تہ چيم: ”مذهب لاءِ منهنجي من ۾ احترام آهي. منهنجي دل جي ناڪ تي قرآن بائيبل ۽ گيتا هڪ ئي جي پرسان رکيل آهن.“ ان کانپوءِ مرزا صاحب وڌيڪ نہ ڳالهايو نہ ئي ويهڻ مناسب سمجهيو. هن وات مان پائيپ ڪيدي، ڪائونٽر مٿان آجهاڻل پاسو نهڪائي تماڪ ڪيڊيو. پائيپ کيسي ۾ رکي بيڪ ڊور جون ڏاڪڻيون لهي غائب ٿي ويو.

مٿان هوا بدلائڻ ۽ وقت گذارڻ لاءِ شاپ مان نڪري ’براڊوي‘ جي پرپاسي جي بازار گهمڻ لڳس. بازار گهمندي سيڪنڊ هينڊ سامان جو شاپ نظر تي چڙهي ويم. شيشي جو درکولي اندر ٿيس تہ دماغ ئي چڪرائجي ويو. بلڪل نوان ’ڪمپيوٽر‘، ’پرنٽر‘ سوڌا رکيل هئا. ان کان سواءِ ’اليڪٽرڪ ٽائيپ رائٽر‘، ’او ون‘

ٽيليويزن، صوفا، پر منهنجي نگاهه ڪنڊ ۾ رکيل گٽار تي پهچي وئي. (مون کي شڪل شبي جي لحاظ کان سازن ۾ 'گٽار' ۽ راندين جي سامان ۾ 'بيٽ' ڏاڍا وڻندا آهن. اهي ٻئي شيون هٿ ۾ کڻڻ کان پوءِ، ماڻهو پاڻ کي هروڀرو 'جارج مائيڪل' ۽ 'جاويد مياندادا' سمجهڻ لڳندو آهي).

وڏي وجهي گٽار کنيم ۽ شيدي دڪاندار کان پڇيم: "هي به وڪري لاءِ آهي؟" پنهنجي جسامت کان ڪري آواز ۾ هاڪار ڪيائين. قيمت پڇي مانس ته چيائين: "ڏهه پائونڊ" ڏهن پائونڊن ۾ مون کي 'رومانيا جو گٽار' مهانگو نه لڳو. ڪنڊيشن به سٺي ۾ هيو، سو ڏهه پائونڊ ڏيئي گٽار وچائيندو شاپ کان ٻاهر نڪري آيس. غزال جي شاپ ڏانهن هلندي سوچيم... 'جيسين لنڊن ۾ آهيان واندي وقت ۾ اونڌيون، ابتيون آ گريون هڻي گانا ڳائي ٽائيم پاس ڪندس، سنڌ پهچي امانت باسلامت سو ڪڙي طور پياري ٻيدل جي خدمت عقدس ۾ پيش ڪري ڇڏيندس.

غزال شاپ بند ڪري ٽائين هاهاڪار ڪندو رهيو ۽ جڏهن شاپ کي لاڪ ڪري اسان ٻاهر نڪتاسين ته اويس چيو: "اوهان مون سان گڏ هلو." غزال کان فوٽ پاٿ تان موڪلايم ته غزال خوش مزاجيءَ سان ڪار جو درکولي ڊرائيونگ سيٽ تي ويهندي چيو: "اڄوڪي رات پل 'اويس' سان گذار، سان هاڻ 'ليسٽر' پيو وڃان. سڀاڻي تنهنجي ڪمري جو پڪو بندوبست هوندو." اويس پنهنجي اسپورٽس ڪار جو در کوليو مان ڪار جي پاڇيءَ سوٽ تي گٽار رکيو ۽ پاڻ اويس جي پرسان وڃي رهيم. ڪار هلڻ شروع ڪيو.

سميتا پاٽل جي روشن نيڻن جهڙين شاهراهن تي اسان جي اسپورٽس ترڪندي 'مڻي ڊي' هاسپٽل وٽان ٽرن ڪري 'ٽرنٽن هيٿ' روڊ تي اچي هڪ گهر آڏو بيٺي. اسان درڪولي هيٺ لٿاسين. اويس انٽر لاڪ ۾ چابي ڦيرائي، هينڊل کي هيٺ ڪري در کوليو.

اهوئي لنڊن جو روايتي عام گهر هو. در پٺيان پيو در. ٻئي درن وچ ۾ ڪارپيٽ مٿان رکيل ڊور ميٽ سان بوٽن جي ڏونل

صاف ترن کي مهٽي، (لنڊن ۾ هر وقت مينهن پوڻ جي باوجود ڪنهن به روڊ يا گهٽيءَ ۾، اسان جي شهرن وانگر تالاب ناهن ٺهيل هوندا، سواءِ هلڪي آلاڻ جي ۽ اها آلاڻ بوٽن جي ترن کي اهڙو ته صاف رکندي آهي جو مٽين حصي کان ترو وڌيڪ ٺٺون لڳندو آهي.) پيو درڪولي جيئن ئي اندر پيا تياسين ته ڪابي پاسي ڪمرو نظر آيم. جنهن کي شايد هتي اسٽور روم طور استعمال پئي ڪيو. ڪمري جي ختم ٿيڻ سان هڪدم اڳتي فوٽ کن وڌيڪ ڪارپيٽڊ ڏاڪڻ مٿين طبقي ڏانهن ويئي پئي. ۽ بلڪل سامهون ڊائننگ هال پنهنجي کليل در منجهان وائکو ٿيو بيٺو هو.

اوپس ڊائننگ هال جي کليل در ڏانهن وڌندي چيو، "هي ڊائننگ هال آهي." ننڍڙو ڊائننگ هال جنهن ۾ هڪ پيٽ کان ٻي پيٽ تائين 'ايل' شيپ ۾ يورپين صوفا سيٽ پيل هو. وچ تي چڱي وڏي ٽيبل ۽ چار ڪرسيون رکيل هيون. ڊائننگ هال جي اولهه پاسي واري پٽ ۾ هڪ ٻيو دروازو هو. سان دروازي ڏانهن وڌندي چيو: "۽ هي آهي ڪچن ۽ ان ڪانپوءِ جيڪو دروازو ايندو اهو هوندو باٿ روم." اوپس ڪچن ۾ ايندي چيو: "ته ان جي معنيٰ تون هتي گهرن کان اڳ به واقف آهين؟" "ها"، جواب ڏنم: "هتي گهرن سان منهنجي پراڻي ياري آهي."

ڪچن جنهن ۾، فرج، 'او- ون' ۽ ڪاڏي ٺاهڻ ۽ کڻڻ جو سمورو سامان موجود هو.

اسان ڊائننگ هال مان نڪري ڏاڪڻيون چڙهي مٿي آياسين. ڏاڪڻ جي ڪنڊ شرط ٻنهي پاسن کان ڪمرن جا ٻه در هئا. اوپس ساڄي پاسي واري ڪمري جو درکوليندي چيو: "هي آهي منهنجو ۽ منهنجي دوست پتني صاحب جو بيڊ روم" پوءِ ڪابي پاسي واري در طرف اشارو ڪري چوڻ لڳو: "۽ هي اوهانجو ڪمرو." مون کي پنهنجي ڪمري ۾ پيو ته سڀ چڱو لڳو، پرسپ کان سٺي شيءِ جيڪا نظر آيم، اها هئي روڊ طرف کلندڙ شيشي جي دري، جنهن جي مٿان هڪ ٿلهو ۽ پيو چاريءَ جو نفيس پردو لڙڪي رهيو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اڳتي وڌي دريءَ جا پردا هٽائي هيٺ نهاريم. سامهون گهرن جي قطار، ۽ هيٺ سانت فوٽ پاٿ تي چار دوڪان. جن ۾ هڪ جنرل اسٽور هڪ ننڍڙو ريسٽورنٽ ۽ هڪ بيڪري. ته هيءَ آهي اهو گهر جنهن جو هي ڪمرو اڳتي هلي منهنجن يادن جو حصو بڻبو. اوپس مرڪي چيو: ”اوهان کي گهر پسند آيو آهي.“ چيم: ”گهر سڀئا با خراب نه هوندا آهن. حقيقت اها آهي ته گهرن ۾ رهڻ وارن ماڻهن جا رويا گهرن کي سٺو يا بڇڙو بڻائي سگهن ٿا نه خراب به. سو هي گهر تنهنجي سٺي رويي جي ڪري سٺو آهي.“ منهنجي ڳالهه ٻڌي اوپس چيو: ”ته پوءِ پنهنجو سامان پنهنجي دوست وٽان کڻي اچو.“ مان ڪائنس اسٽيشن کان گهر تائين پهچڻ جو رستو پڇيو. هن چيو، هلو ته اوهان کي ڪار جي ذريعي اسٽيشن کان گهر تائين پهچڻ جو رستو سمجهائي ڇڏيان. اوپس مون کي ڪار جي ونڊ اسڪرين مان لنڊن روڊ کان ’ٽرنٽن هيٿ‘ اسٽيشن تائين جو رستو سمجهايو.

’ٽرنٽن هيٿ‘ نان برٽش ٽرين، لنڊن جي ”وڪٽوريا اسٽيشن“ تي وڃي ڇيهه ڪندي آهي. اسٽيشن جيڪا ٻاهران ڪنهن گهر جو ڏيک ڏيئي رهي هئي. تنهن جي ڪاٺ جي ٻن ٽاڪن واري دروازي منجهان اندر داخل ٿيندي، پنهنجي جيڪٽ جي کيسي مان ’ون- ڊي‘ ڪارڊ ڪڍي هٿ ۾ جهلي ۽ بي در وٽ بيٺل ٽڪيٽ چيڪر آڏو ڪري، گيٽ اڪري پليٽ فارم ڏانهن لهندڙ ڪاٺ جي ڏاڪڻين جا ڏاڪا لهي پليٽ فارم تي اچي ويم.

عقاب جي پرن جهڙي پڪڙيل ڪاٺ جي ڇاپري هيٺ بيهي سامهون نهاريم. اسٽيشن جي نالن بدلجندڙ تختيءَ پرسان، چند جهڙو اجرو گهڙيال شام جا ساڍا ڇهه ٻڌائي رهيو هو. بدلجندڙ نالن واري تختيءَ تي ايندڙ ٽرين جي آخري اسٽيشن جو نالو پڙهيم. ”وڪٽوريا“ ۽ ٺري ويل هٿن کي جيڪٽ جي کيسي ۾ گرم ڪرڻ لاءِ ڇڏي ڏنم.

برٽش ٽرين نيري فراڪ ۾ اڏامندي اچي، پليٽ فارم تي

ساهي پٽي. ماڻهو قطار ۾ لڳي بند ٽيل در آڏو آيا. در ڊڏا ساهه ڀري کلي پيا. برٽش ريل جي ڪمفرٽ گاڏيلن تي پاڻ چڙهي ڪمپارٽمينٽ جي پرسڪون ماحول جو حصو بڻجي ويس. در ٻيو ٽڏو ساهه ڀري پاڻ ۾ ٻڪين پڃجي ويا، ۽ ٽرين پنهنجي رفتار سيڪنڊن ۾ وڌائي ڇڏي.

مان ٽرين جي سينهما اسڪوپ درين مان ڊڙندڙ پرسان نظر ايندڙ ماحول جي جيئري جاڳندي ڊاڪيومينٽري ڏسڻ لڳس. ساوا ستابا باغ، قدآور وڻ، سرمئي شام جي ڊنڌلڪن ۾ وچائجندڙ باغن وچ ۾ پيچرا، ۽ گهرن جون قطارون. گهر، جيڪي پٿرن ۽ ڪاٺ هيٺ آهن ۽ پاڻ ۾ ايئن ملبل آهن، جيئن عيد نماز ڪانپوء، مسجد ٻاهران عيد ملندڙ هڪٻئي جي ڀاڪرن ۾. هي گهرن جي يقينن پٺ هئي چو ته هر گهر جي پٺ ۾ ننڍڙو پارڪ هيو جنهن ۾ گل ٻوٽا، ننڍڙا وڻ ۽ ڪپڙن سڪائڻ لاءِ ڪوريئڙي جي جار جهڙيون ويڙهيل تارون، جيڪي هڪ ڏنڊيءَ جي سهاري تي بيٺل هيون. ڪپڙن سڪائڻ جي اُها لوهي تار سان جڪڙيل رسي مون کي بلڪل سمنڊ ڪناري واريءَ ۾ کُتل رنگين ڇٽيءَ جهڙي محسوس ٿي، جنهن جي ڪپڙي واري جاءِ تي به ڇڻ ڪنهن تارون ويڙهي ڇڏيون هجن. ان رسيءَ ۾ هڪ ئي وقت ڪيترائي ڪپڙا سڪا رکي سگهجن ٿا، بلڪل ايئن جئن ڪيٽ جي ننڍڙي ڏنڊيءَ ۾ لڙڪندڙ هينگر تي ڪيترائي جوڙا سمائجي سگهن ٿا.

هي انگريز ننڍڙي جڳهه کي به ڪيڏي نه سهڻي نموني وڏو بڻائي ٿا ڇڏين.... سوچيندو رهيس، ڏسندو رهيس ۽ کين داد ڏيندو رهيس. هيڏو سارو انگلينڊ جتي ڪڪر سدائين پنهنجيون گنهگهور جتائون کوليو بيٺا آهن، جتي ڌرتيءَ جي هر ڪچي حصي تي ساوڪ خوشحاليءَ جي مرڪ مرڪي رهي آهي، جتي گاڏين مان دونهون اهڙو ته اڻ لکو نڪري ٿو جو محسوس ٿيندو آهي، شايد سموريون گاڏيون پيٽرول تي نه پر 'سولر سسٽم' تي هلن.
ايڏي صفائي هوندي به هو 'پادولشن' کان بچڻ لاءِ پنهنجن

Scanned with CamScanner

ڪمرن جي درين تي،ڪمرن کان ٻاهر، هوٽلن جي نڪتل ڪارنس تي، لوهه جي جنگلن تي، اليڪٽرڪ پولز ۽ سهڻين ڪونڊين منجهه رنگ برنگي گل، ٻوٽا ۽ وليون پوکي ٿا ڇڏين. ڪيڏا سجاڳ ذهن آهن!؟ ڪيڏو پيار آهي هنن کي پنهنجي ڌرتيءَ سان!!؟

مون کي اليڪٽرڪ پولز ۽ هوٽلن جي ڪارنس تي، لوهي جنگلن تي ڇڪيون ڪولي لڙڪندڙ رنگ برنگي گلن واريون اهي سايون وليون ڏاڍيون پياريون لڳنديون آهن. مون کي شاپس جي شوڪيسن ۽ انٽيريئر ڊيڪوريشن اهڙو ته حيران ڪري ڇڏيندي آهي، جو ڪڏهن ڪڏهن شوڪيسن آڏو بيهي اهو به وساري ويهندو آهيان، ته ڪنهن ڪم سانگي وڃي رهيو هوس، مون کي ان وقت پنهنجا ميوزمس ياد ايندا آهن. نهن جي انٽيريئر ڊيڪوريشن ياد ايندي آهي. شيشن جي شوڪيسن ۾ ڪٽل مٽي مٽي وزني مجسما ياد ايندا آهن. جن کي چورڻ لاءِ چوڏهن چوڏهن ماڻهو سيڙٻا آهن.

هڪ ڀيري مان ۽ رضيه 'هائيڊ پارڪ' کمندا 'نائيٽس برج' اچي پهتا هئاسين، ۽ 'ڪنٽڪي' تان ڇڪن برگر کائي جڏهن رستو پار ڪري 'هيرڊس' پرسان آيا هئاسين، ته اسان جون حيرت منجهان اکيون ڦاٽي ويون هيون. هڪ نوجوان تمام وڏي ڇيپ پنهنجي ڪلهي تي رکي مرڪندو سامهون بيٺل ٽرڪ ڏانهن ويو پي وڌندو. اجان اسان کيس ڇپ ٽرڪ ۾ رکندي ڏسي رهيا هئاسين ته هڪ ٻيو نوجوان 'هيرڊس' جي ڪمٽ منجهان نڪتو هو جنهن جي ڪلهي تي پڻ ساڳي سائز جي ڇپ رکيل هئي. هو اسان کي حيرت ۾ ڏسي مرڪيو هو ۽ اک پيچي اڳتي وڌي ويو هو.

رضيه چيو هو، ”خبر اٿوءِ اهي ڇپون هو هيرڊس جي ڪهڙي حصي منجهان پيا آڻين؟“ دماغ لڙايم ۽ چيم، ”ها، هو جيڪي مين روڊ طرف وڏن شيشن وارا شوڪيس آهن انهن مان. هفتو اڳ پاڻ انهن ڇپن مٿان عورتن ۽ مردن جا مجسما بيٺل ڏٺا هئا، جن جي جسم تي 'هيرڊس' جا قيمتي ڪپڙا ايندڙ ويندڙ کي هرڪائي رهيا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رضيه منهنجي ڳالهه ٻڌي چيو هو، ”ها، هي اهي ئي شوڪيسن واريون ڇپون آهن. ڏسو ڪيڏيون نه هلڪيون آهن!!؟“

اهڙن موقعن تي مون کي پنهنجي ميوزم ۾ رکيل اهي وزني انساني مجسما ڏاڍا ياد ايندا هئا. جڏهن ته انهن مجسمن کي نه فقط هلڪو هجڻ گهرجي، پر ان سان گڏ سنڌن جسم جي مختلف حصن کي اهڙي طرح جوڙيو وڃي جو وقت پوڻ تي انهن جي موومينٽ کي به چينج ڪري سگهجي. هتي اهڙا ڪيترائي شاپس آهن. جن ۾ آدم قد جا مجسما شيشن جي ويڪرين پلمٽن تي بيٺل نظر ايندا آهن.

ٽرين وڪٽوريا اسٽيشن جي وسيع پليٽ فارم جي ڇاپري ۾ اندر آئي. اندر ٽيندي ئي خبر ئي نه پئي پئي ته ٻاهر اونڌهه هئي يا سوجهرو.

لنڊن ۾ اهڙيون گهڻيون اسٽيشنون آهن جن جي پليٽ فارم تي پهچندي وقت جي خبر غور ڪرڻ کانسواءِ پئجي نه سگهندي آهي. اهڙين اسٽيشنن مان هڪ ’ايمبيڪمينٽ‘ به آهي جنهن جي ڊسٽرڪٽ لائين جي پليٽ فارم جي ڇت هيٺان بيهي مون کي هميشه لڳندو هو رات آهي. يا ڪڏهن محسوس ٿيندو هو ڇڻ صبح ٿيڻ وارو آهي. ’ايمبيڪمنٽ‘ جو پليٽ فارم اسٽيشن تي اچي بيهندڙ ٽيوب جي ’فوٽ ريس‘ کان ٿورو پريرو ٺهيل آهي. تنهن ڪري ٽيوب ۽ پليٽ فارم جي وچ تي اڌ فوٽ کن جو خلا ٿي پوندو آهي. جنهن کان هوشيار رهڻ لاءِ، ٽيوب جي پليٽ فارم تي بيهندي ئي پليٽ فارم تي بيٺل ۽ گاڏيءَ ۾ ويٺل پيسنجرن کي اسپيڪر ذريعي هوشيار ڪيو ويندو آهي. گاڏي جي ايندي ئي هر طرف ’مائينڊ دي گيپ پليز، مائينڊ دي گيپ....‘ جا پڙاڏا گونجڻ لڳندا آهن. اِن جملي تي اڪثر نوجوان جوڙن جي چهري تي بامعني مرڪ تري ايندي آهي.

وڪٽوريا جي پليٽ فارم تي لهندي به مان وقت جو اندازو نه لڳائي سگهيو هوس. ماڻهن جي پيهه ۾ ٽڪرو هلندي ٽائيم ڏٺم. ’اٺ‘. ٻنهي ۽ سينڊلن جي ٺڙاڪ ٺڪ ٺڙاڪ ٺڪ جي ردم سان

وکون کڻندو، گيٽ وٽ بيٺل ٽڪيٽ چيڪر کي ٽڪيٽ جي جهلڪ ڏيکاري وي آئوٽ ڪان ٿيندو، انڊر گرائونڊ ڏانهن وڌيم. ڪمپيوٽر ٽڪيٽ چيڪر جي سيٽ ۾ ’وي ڊي ڪارڊ‘ وڌم، ڪارڊ، ڪمپيوٽر جي مٿين حصي جي سوراخ مان نڪري آيو. ساڄي ٻتي ٻري، هلڪي سيٽي وڳي، ۽ دروازا باادب با ملاحظ، منهنجي تشريف آوري لاءِ کلي ويا. ڪليل درن مان ڏوڪيندو ايسڪيليٽر جي ڏاڪي تي ٻيهڻ بجاءِ، ٽڪڙو ٽڪڙو هيٺ لهڻ لڳس. ڇونه منگي صاحب وٽ پهچي، سامان کڻي وري ’ٽرنٽن ڊيٽ‘ پهچڻو هوم، ۽ رات جا اٺ ٿي چڪا هئا.

ڊيٽ لهندي ئي، ٽيوب کي بيٺل ڏٺم. پليٽ فارم تي پوڻ ٽل ڪرين لائين ٽيوب جي بند ٿيندڙ دروازن ڏانهن ڊوڙ پري، جيئن ئي ڪمپارٽمينٽ ۾ جمپ لڳايم، ته پيهه ۾ سامهون بيٺل چاليهارو سال کن جي چمار واري ڪريس فل ليڊيءَ جي آرهن ۾ وچي ٻوٽ لڳو. ليڊيءَ کان رڙ نڪري وئي ”هـُو پس“ ۽ مان پاڻ سنڀاليندي مرکي چيو: ”سوري ليڊي.“ ليڊيءَ ڇپن جي مکڻن کي مٿي چڪي، نڪ ۽ ڪـاڏيءَ وچ ۾ پهرينءَ جـو چنڊ ڏاڍي ڳاڙهي سُرڪ جـي چانڊوڪي پکيڙي ڇڏي. ۽ مان ريلنگ ۾ هٿ کي مضبوط جهلي دل ئي دل ۾ سوچيو.... ’سئو ٿيو ميڊم تون بيٺي هئينءَ، ڪو مرد نـه هو. توسان ٽڪرائي اڌ ڪان مٿي ٽڪ لهي ويو اٿم‘. هـُوءَ ٻن اسٽيشنن ڪانپوءِ لهي وئي. ٽيوب جـي درن ٽڏا ساهه پريا ۽ بند ٿي ويا. ٽيوب هلڻ شروع ڪيو. مان شيشي منجهان بليٽ فارم تي پيهه ۾ ڪيس آخري پيرو ڏسڻ چاهيو ۽ ڏسي ورتو.

قدآور، سنهـي چيلهه، ويڪري پولهه، يـوناني نڪ هيٺان گلابي چـَپ، ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه عمر جو ڪريس جنهن هن جي سونهن ۾ هڪ معنا ٻه پيري چڙي هئي. هـا، هـُوءَ اهـڙين عورتن منجهان هئي، جن کي سيڪنڊن لاءِ ڏسبو آهـي ۽ سالن تائين يـاد رکبو آهي. هونءَ ٻه مون کي قديم عمارتون، وڻن سان ڍڪيل رستا ۽ وڏي چمار جون خوبصورت عورتون نه رکبو وڻنديون آهن، پـر

انهن ڏنهي شين ۾ هڪجهڙائي ٻه لڳندي اٿم.

هڪ ڀيري خيرپور جو ’فيض محل‘ گهمندي ڇپن ۾ پڙهيو هوم: هي نه ’مقبرم مهتاب‘ جهڙو آهي؟ انهاسڪ، وشال، پُرسڪون، ۽ بيوٽي فل. هن جا ايوان، هن جا ڪمرا، هن جون ڇتيون ايتريون نه اوچيون، ٿڌيون ۽ ڇانوَ ڏيندڙ آهن، جيڏو وڻن سان ڍڪيل ڪو رستو. جنهن جو انت ڪنهن صوفي شاعر جي مزار تي ٿيندو هجي، جتي ڪبوتر آهن. جتي شاعري آهي، جتي روح پرور موسيقي آهي. جتي سونهن آهي. جتي سمورا ٻهر هڪ ٻهر آهن. ٻرهه جو ٻهر.

’گرين پارڪ‘ تي لهي ’پڪڊلي لائن‘ پڪڙي ارلس ڪورٽ اچي ويس ۽ ايسڪيليٽر چڙهي، ڪمپيوٽر چيڪر کان ٽڪيٽ چيڪ ڪرائي، ٻاهر نڪرندي گيٽ تي بيٺل هڪ ’ڪارل مارڪس‘ جي ڇهري واري فقيرکي ڏسڻ چاهيم: ”ڇا هو اڃان هتي آهي!؟“ ۽ مان ڪيس ڏسڻ لاءِ هيڏانهن هوڏانهن لٿوڙا هڻڻ لڳس. هوگيٽ جي اندرين حصي ۾ بيساکي پڪڙيل سنهڙي سيپڪڙي شرابـي ءَ سان ڪچهري ڪري رهيو هو.

پر هن ڀيري هو مون کي ڪجهه وڌيڪ ميرو ۽ ٻوڙهو نظر آيو. سندس ڳماٽي جهڙي ڳاڙهي منهن تـي ڪڙي ٻـڌل زخمن جا نشان هيا. شايد ڪنهن ڇنڇر رات جوگهڻو شراب پـي فوٽ پاٿ مٿان ڪري پيو آهي يا ڪنهن ديوار سان ٽڪرائجي ويو هوندو....؟

سوچيندو، لنڊن جـي سرد هوائن ۾، فوٽ پاٿ مٿان ٽڪو هلندو، پاڻ کي ڪنهن بادباني ڪشتي وانگر هلڪو ڦلڪو محسوس ڪرڻ لڳس. آسمان ۾ نهاريم، جتي نه ستارا هئا نه چنڊ . ڪڪرن جا پـَرامن جهنڊا ڪـُهڪـَهه اونداهيءَ ۾ بـه ڏنڏلا ڦڙڪي رهيا هئا. ڪنڌ نوائي ساڄي پاسي ٽرن ڪري، ’قائد اعظم هاسٽل‘ روڊ ڏانهن جيئن ئي مڙيس ته سيني ۾ ڪتڪتايون ڪيدي ڇڏيندڙ ڪيتريون ئي سنهيون بوندون هوائن ۾ قلابازيون کائي، اچـي نراڙ، ڇپرن، ڳلن ۽ ڇپن کي ڇهتيون. مون کي لڳو ڄڻ ڳليءَ جـي مـوڙ وٽ

ليڪي بيئل ڪنهن ڪليل وارن واري ڇوڪريءَ، شرارت منجهان پنهنجن آلن وارن کي هوائن ۾ جهٽڪو ڏنو هجي، ۽ سوين بوندون سندس وارن جي مهاجار مان پاڻ ڇڏائي مون تائين پهتيون هجن. نڪو هلندي سوچيم.... 'سونهن جو چار، مايا جي چار ڪان وڌيڪ مضبوط ۽ چڪيندڙ ٿيندو آهي.' اولهه کان ايندڙ روڊ جي موڙ مان نـوجوان ڇوڪرو ۽ ڇوڪري تيز رفتار گهوڙن جيان ذري گهٽ هوائن ۾ اڏامندا، منهنجي پر مان لنگهي وڃن ٿـا. ٻنهي کي ٽائيٽ ڇڊيون ۽ 'ايڊي ڊاس' جون قيمتي جرڪنس اوڍيل هيون. ڇوڪريءَ جـا سونهري وار تکـي ڊوڙ سبب هوائن ۾ اڏامي اوندهه ۾ آڳـــ لڳائيندا غائب ٿي ويا.

منهنجي پرسان لنگهندي هو پنهنجن نڪن ساهن جو سهڪو، ۽ 'جوگرز' جي ٽاپن جو ٺليش ٺيڪ وساريندا ويا هئا. جيڪي مون سان قائداعظم هاسٽل جي در تائين ساٿ رهيو ۽ در کلندي ئي سرد هوائن ۽ فاگ لائيٽ سان گڏ ٻاهر فوٽ پاٿ تي رهجي ويو.

هاسٽل جي گرم مين انٽرينس مان هلندو ڏاڪڻيون چڙهي، منگي صاحب جي ڪمري تي ناڪ ڪيم، جيڪو ٿورو کليل هو. اندران جواب نـه ملڻ تي دروازي کي ٻنهي هٿن جي زور سان ڌڪي جهاتي پاتم، ڪمرو خالي هـو اندر اچـي پنهنجو ٿيلهو ڪٿي هيٺ لهي آيس. مين انٽرينس وٽ ڪامن روم جـي بلاڪ سامهون ٿيلهي کي پٺ پرسان رکي تڪڙو تڪڙو بيس مينٽ جون ڏاڪڻيون لهي ويس، جتي بورچيخانو ۽ ڊائننگ هال ٺهيل آهي.

بورچيخاني ۾ چلهه تـي ڪجهه شاگرد ۽ ڪنڊ ۾ ٺهيل الڳ ننڍڙي ڪمري ۾، جيڪو پڻ بورچيخاني جـو حصو آهي. شاگرديائيون ساني پچائڻ، بصر ڪترڻ، الوگوبهي ۽ ٻوڙ رڌڻ جـو مظاهرو ڪري رهيا هئا. بورچيخاني مـان لنگهي ڊائننگ هـال ۾ جهاتي پائي ڏٺـم، منگي صاحب هال جي وچين ٽيبل تـي ٺونٺيون ٽيڪي، هڪ چڱي موچاري ٻوتيءَ کي نفاست سان هٿن ۾ جهليو، در منجهه ڏسي رهيو هـو. مـون تي نگاهه پوندي سرڪي چيائين:

”اچو سائين اچو اسان تہ شروع ڪري ويا آهيون.“

تڏهن مون کي ياد آيو تہ ڪالهہ رات، منگي صاحب مون کي الوداع ڪندي رات جي ماني ۽ جي دعوت ڏني هئي. ۽ انهي ۽ انتظار ۾ ستين وڳي وارو ڊنر رات جو ساڍي اٺين وڳي ڪري رهيو هو. وڏي وچي معذرت ڪيم. ڪيس ٻڌايم تہ مان ڪمري جي پريشاني هئڻ سبب سائس ڪيل وعدي مطابق پهچي نہ سگهيس. نڪڙ هئڻ ڪري ڪانئس اتان ئي موڪلائي وري ملڻ جو وعدو ڪري وڪٽوريا جي پليٽ فارم نمبر ٩ تان ٽرين پڪڙي ’ٽرنٽن هيٿ‘ پنهنجي گهر هليو آيس.

پنهنجي گهر ۾ پهرين رات

اڄ رات جو بند ڪمري ۾ هيٽر هلڻ جي باوجود هلڪي سياٽي جسم ۾ ٽڙڪڻي جي ٻڦلي وجهائي، جاڳڻ تي مجبور ڪري ڇڏيم. اٿي لائيٽ هاري ڪٻٽ مان ٽپاهو ڪڍي، 'منيءَ' مان آنڊل 'ڪيس' ڇڪي، لائيٽ اجهائي ڪيس کي بلينڪٽ جي هيٺان هٿي پاڻ کي ويڙهي سيڙهي سمهي پيس.

هر موسم کي منهن ڏيندڙ ٽريءَ ماڻهوءَ جهڙي پير جي ٽريءَ جهڙي، ڪُنهري ڪيسَ منجهان عجيب مهڪ سان گڏ هلڪي هلڪي ٻاڦ نڪري مون کي گرمائڻ لڳي. ۽ مان گهيرٽن جي ڪناري تان ٽاهڙجي ننڊ جي گهري، اونهي ساڃت ڊِنڊ ۾ ٻڏي ويس.

صبح جو خبر ناهي ڪهڙي ويل، ڪمبل جي ڊنڊلڪي ۾ ٻاهران زوري گهڙي آيل، هڪ مخصوص وڇوٽيءَ سان اليڪٽرانڪ سائونڊ جي ٽڪي آواز منديءَ کي ڪمبل مان ٻاهر ڪڍڻ ٽي مجبور ڪري وڌو. منهن تان ڪمبل سرڪائي، ڪمري ۾ نهاريم. دريءَ جي ٻنهي پردن جي وٿيءَ مان روشن ڊنڊلڪو، صبح ٿي وڃڻ جو قسم کائي رهيو هو. ڪيس ۽ بلينڪٽ پري ڪري، دريءَ تي لڙڪندڙ پردي جي هڪ پاسي کي هٽائي، شيشي منجهان ٻاهر نهاريم.

هلڪي بر کا روڊ جو منهن ڌورائي ڇڪي هئي.

دوڪان، صبح جي سنجيده ساڃت ۾ روز جيان روڊ تان ايندڙ ويندڙ ڪارن، موٽرن، موٽر سائيڪلن ۽ فوٽ پاٿ تان پوري اسپيڊ سان آفيسن ڏانهن وکون کڻندڙ ماڻهن کي، چپ چاپ ڏسي رهيا هئا. واچ جي ڪانٽن ڏانهن نهاريم، سوا نوَ.

دريءَ تان هٽيم، ته ساڳيو اليڪٽرانڪ سائونڊ ڪمري جي ڇٽي ڪنڊن مان ايندي محسوس ٿيم. آواز جو پيڇو ڪندو، پنهنجي ڪمري مان نڪري، اوير جي ڪمري ۾ آيم، ته ڏٺم،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

’سوني‘ جو اليڪٽرانڪ گهڙيال پنهنجي نڪي ڇهنڊڙ وسل جـون سڱيون سڄي ڪمري ۾ وڇائي چڪو هـو. پـر اوڊس اهڙي ڇـڙ ڏيارينڊڙ آواز جـي باوجود بستري تـي ٽڙيو پکڙيو پيو هو. جيئن ميدان جنگ ۾ ڪنهن شهيد ٽيل جو وجود. جنهن کي نـه ڪجهن جي پرواهه هوندي آهي، نه تيزيءَ سان ڏانهس وڌندڙ اندي ٽينڪ جي ڇين واري ڪِري ڦيٽي جي.

ڏاڪٽيون لهي غسل خاني ۾ اچي ٽب کي گرم پاڻيءَ سان تار ڪري، پاڻ کي ڪاغذ جي ٻيڙيءَ جان ڇڏي ڏنم.

ڏهين وڳي تائين ناشتا پاڻي ڪري، اوڊس کـي جاڳائي بنا فوٽ پاٿ تي اچي ويس.

فريز ٿيل آسمان پيٺان ڦيڊ ٿيل سورج جي ڏندلي سوجهري ۾ نئين سمايل ڇوريءَ جـي سنهن دهيل ٽهڪن جهڙين بوندن ۾ پـڇندو، ڏکيون وکون کڻندو، ’ٽرنٽن هيٿ‘ روڊ تـان ساڳي نالي واري اسٽيشن ڏانهن هلڻ لڳس. ٽرنٽن هيٿ ٽانگ وڪڙ کائيندڙ روڊ آهي. جنهن جي ٻنهي پاسن کان لنڊن جـا روايتي ننڍڙين لان وارا گهر آهن، ۽ جيڪو اڳتي هلي، لنڊن روڊ سان وڃي هٿ ملائي ٿو.

لنڊن روڊ تان عمودي چڙهائي چڙهي ٽرنٽن هيٿ اسٽيشن، تان چوڏهن پائونڊن ۾ هفتي جي ٽڪيٽ ٺهرايم ۽ ڏاڪڻيون لهي، پليٽ فارم جي ڇاپري هيٺ اچي وڪٽوريا جو انتظار ڪرڻ لڳس.

پليٽ فارم نمبر ٣ تان، ’نان اسٽاپ‘ برٽش ٽرين رائفل مان نڪتل گوليءَ جيان زوزٽ ڪندي اسٽيشن تان غائب تـي وئي. پر ڪجهه لمحن لاءِ پٽڙين تي سندس ڦيٿن جي ڪاٽ جو آواز ڪٺارجي پور سان ڇيڙيل تار جي آواز وانگر پڙاڏجندو رهيو.

ٽرين جـي اهڙي طوفاني رفتار تي مون کي ’جهمپير‘ جي اسٽيشن تان ڪراچيءَ ڏانهن ويندڙ آها تيز رفتار ٽرين ياد اچي وئي هئي جنهن جي پيانڪ پان پان واري وسل، ۽ ساموندي لهر جهڙي اجهل گهوڙي جهڙي طوفاني رفتار، مون کي ۽ نصير کـي ڏڪائي ڇڏيو هو. اسان اڻ ڄاتل خوف وچان پنهنجن دلين تي هٿ رکي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نقطي ۾ بدلجندڙ ڏرين، ۽ پٽڙين جي ڀرپاسي آڏامندڙ وڻن جي ڇڻيل پنن ۽ اخبار جي ڦاٽل ٽڪرن جي ننڍڙن واچوڙن ڪي ڏسندا رهجي ويا هئاسين. مان غفلت ۾ غائب ٿيندڙ ٽرين، پٽڙين جي ڀرپاسن مان اڏامندڙ واچوڙن تان نگاهه هٽائي، پاڻ کان ٿورو پريرو ويٺل 'رسول بخش درس' کي ڏٺو هو. جيڪو پنهنجي جاتي هڏ ڪاٺ سان، ٻڙ جي وڻ جيان بنا ڪنهن ڊپ ڊاءُ جي گهمبير ٿيو ڪجهه سوچي رهيو هو. مون کي ياد ٿو اچي، جهمپير جي پليٽ فارم تي ٻڙ جا وڻ به آهن.

ڪيڏي خوبصورت ۽ اٿاهُ آهي جهمپير اسٽيشن....؟

بلڪل جهمپير جي اٿاهُ آڏين ٽيڏين سيڏين ۽ ڊونديِن ڪجين مان ور وڪڙ کائي، ڪينجهر جي ڪنڌيءَ ڏانهن ويندڙ وات جهڙي.

سامهون ويٺل 'پرم' نيل وارن واري، ڏيهوءَ رنگي انگريز ڇوڪريءَ ڏانهن نظر کڻي ويس. هن جي بلوري نيڻن ڏانهن نهاريم، هن جي پولڪا آئسڪريم جهڙن ڳلن ڏانهن ڏٺم. هن جي شفق رنگ چپن تي نگاهه اڇلايم. هن جي ٽاتارين جي نوڪدار خنجر جهڙي نڪ ڏانهن ڏٺم، ۽ پوءِ سندس سونهن کي جهمپير جي ڪجين مان ور وڪڙ کائيندڙ ڪينجهر ڏانهن ويندڙ ڏانڊڪاڏيءَ جي ڦيٽن مان اڏيل ڌوڙ سان، ۽ سڄي ڏينهن جي ٿڪل ٿڪل ٿيڙ کائي آلهندڙ سورج جي سحر انگيزيءَ سان ڀيٽڻ چاهيم ته هوءَ انگريز حسينا مون کي ڏانڊڪاڏيءَ جي ڦيٽن مان اڏامندڙ 'جهمپير' جي دز جهڙي به نه لڳي.

پليٽ فارم ٢ تي وڪٽوريا ڏانهن ويندڙ ٽرين اسپيڊ گهٽائي اچي آڏو بيٺي، ۽ سندس دروازا ٽڏا ساهه ڀري کُلي ويا. ته مان ٽڏو ساهه کڻي پنهنجي يادن جي دريچي جا تاڪ ڀيڪوڙي ٽرين ۾ چڙهي ويس.

ٽرين وڪٽوريا ڏانهن ڊوڙڻ شروع ڪيو. سيٽ تي ويٺي ويٺي سوچيم.... ڪجهه هفتن لاءِ ورهاڱي جو سفر شروع ٿي ويو.
"ٽرنڊن هيٽ."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"وڪٽوريا."
"گرين پارڪ."
"ارلس ڪورٽ."
ارلس ڪورٽ.
گرين پارڪ.
وڪٽوريا.
ٽرنڪن هيمٽ.

۽ اهائي لنڊنرس جي زندگي آهي. پري ڪان پرستان جهڙي ويجهي ڪان جادوءَ ذريعي بوتل ۾ قيد شهزادي جهڙي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪرام ويل جي ڪافي شاپ ۾

"Walk" جو سگنل هري ٿيو ته روڊ ڪراس ڪري، 'شيربورن ڪورٽ' جي فوٽ پاٿ تي اچي ويس. هڪ دل چاهيو ته شيربورن ڪورٽ جي ڪاريڊور جو چڪر هڻي اچجي. پر پوءِ پنهنجي خيال کي اجايو سمجهي لنوائي ڇڏيم.

شيربورن ڪورٽ ننڍڙو شيش محل، جنهن جي هر ديوار ۾ آئينو لڳل آهي جنهن جو هر پيو اپارٽمينٽ اڌو اڌ آئيني جو ٺهيل آهي. جتان لنگهه. اتان ويٺو پاڻ کي پسُ.

مون کي لنڊن ۾ شيربورن جي اپارٽمينٽ کان وڌيڪ آرام ڏيندڙ، ۽ مڪمل گهر جهڙو، ٻيو ڪنهن به هوٽل جو ڪمرو يا گهر ناهي لڳندو.

روڊ ڪراس ڪري ڪرام ويل جي پارڪنگ شيڊ کان ٿيندو مين گيٽ آڏو پهتس ته گرين شيشن جا در منهنجي آڌر ڀاءُ لاءِ هميشه جيان پاڻ مرادو کلي ويا. کليل درن اندر وک رکڻ سان هلڪي گرمائش جي احساس، ٻاهر جي موسم کي در وٽ ئي الوداع ڪري ڇڏيو. ڇپر جهڙي سائي ڪارپيٽ تي پير رکندي ريسيپشن کي نو لفٽ ڪري، سنگ مرمر جي مکڻ فرش ڏانهن مڙندي منهنجي نظر، اسٽينڊ تي لڙڪيل لڪندي سائن بورڊ تي پئجي وئي. جنهن تي "واڪ سلو" لکيل هو. ۽ هيٺ ڏيکاريل هو هڪ ماڻهوءَ جو عڪس، جيڪو ترڪڻي فرش تان پير نه ڪري وڃڻ سبب ڪاٽي پر ڪري رهيو هو.

بورڊ تي نگاهه پوندي منهنجيون وکون فرش تي ڦهي اکٽي وڃڻ لڳيون. لن لفٽن مان ٻن جا دروازا کليل هوندي به، ساڄي پاسي کان 'فائر ايگزٽ' وارين ڏاڪڻين کي استعمال ڪندو، فرسٽ فلور تي اچي 'يورالاجي وارڊ' جي در ڏانهن وڌيم.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

منهنجي پراڻي سڃاتل وارڊ جو ڪاريڊور، جتي زندگي ۽ موت جا ست مهينا ڏرتيءَ کان سوين فوٽ مٿي ناڻيل، عذاب جي رسيءَ تي، اعتماد جو ڏکيو ٻانس هٿن ۾ جهلي وک وک هلندو رهيو هوس.

آچر هئڻ سبب ڪاريڊور ۾ مڪمل سانت لڳي پئي هئي. نه مريضن جي اچ وڃ، نه انڊلي رنگين نرسن مارگريٽ، روز، وينڊي، مارلن جا جلوا ۽ سريلا آواز.

سنسان ڪاريڊور مان هلندو، ديوارن تي نفيس فريمن ۾ لڳل سا ڳين تصويرن کي ڏسندو، ڪائونٽر وٽ پهچي ويس. ڪائونٽر تي سينگاريل ٻن گلدانن ۾ شوخ رنگن جا حسين گل مون ڏانهن نهارڻ لڳا. ڄڻ چوندا هجن، ”هيلو مسٽر انبرو. هائو آر يو؟ ڊوئنگ ويل؟ اور اولڊ فرينڊ؟“

ڪائونٽر پٺيان رکيل ٻن خالي ڪرسين تان نگاهه ترڪائي ڪاريڊور ۾ اڳتي وڌي ويس. ۽ جيئن ئي ساڄي پاسي ٿي ڪاريڊور ڏانهن مڙيس، ته ’ميري‘ نظر آئي. قد آور پريل پريل ميري اڇي فراڪ ۽ چيلهه جي چوڌرد ڳاڙهي ڪرين بيلٽ ۾، برف سان ڍڪيل ڪنهن چرچ جي مين گيٽ جي سهڻي ٿلهه جهڙي محسوس ٿي رهي هئي.

ميري ’بيبي مريم‘ جهڙي شفيق ۽ ٻاجهاري نرس، جيڪا آپريشن ٿيڻ کان پوءِ پورا ٻه مهينا باٿ روم ۾ منهنجو ايپرن لاهي ٽب ۾ ويهاري مون کي ٻارن جيان ’ٽاول باٿ‘ ڪرائيندي هئي. منهنجن ٽانڪن تي ڇاڻي واڻي شاور ڪرڻ لڳندي هئي. ۽ منهنجي ڊڇي رڙين ڪرڻ تي ٿهڪ ڏيئي کلڻ لڳندي هئي. مون کي ڊپ هوندو هو ته ٽانڪن کي جيڪڏهن پاڻي لڳندو، ته ’پڪريز‘ ٿي پوندو. پر هوءَ منهنجي ان ڳالهه کي، منهنجي چرياڻي سمجهندي هئي. ’ميري‘ اهڙي شرارت اڪثر منهنجي مٿي ۾ شيمپو ۽ منهن تي صابڻ هڻڻ کانپوءِ ڪندي هئي ’ميري‘ چوندي هئي، جيڪڏهن تنهنجن ٽانڪن کي صاف نه ڪنديس نه پڪريز ٿي پوندو. واقعي

هن جو خيال صحيح نه هو. پارٽي لڳڻ جي باوجود منهنجن ڏانڪن ۾ پڪريز نه ٿيو هو. هوءَ مونکي ڪيرو ۾ ملول دوا 'سينڊيمن' جو ٻوز جڏهن به ڏيندي هئي، ته مستيءَ مان چوندي هئي: "ڊارڪ، ڪم آن ٽيڪ يور شيمپئن." ۽ مان دوا جو ڊسپوز ايبل گلاس هڪ ڍڪ ۾ ئي جهومي سائس عشق جون ڳالهيون ڪرڻ لڳندو هوس. ۽ آخر ۾ ڪيس شاديءَ جو آفر به ڪري وجهندو هوس، هوءَ وڏا ٺهڪ ڏئي مون کي پٺيءَ ۾ ڌڪ هڻي، "او يو ڪريزي، او يو ڪريزي" چوندي نڪري ويندي هئي.

ميري کي ڪاريڊور منجهان ايندي ڏسي مان هلڪي سيٽي وڄائي، هٿ کي هوا ۾ لوڏيو. ۽ سندس ويجهو پهچي اک هڻي، مرڪڻ لڳس.

ميري منهنجي پيئي ڏاڙهي مڇن ۾ لڪل چهري کي وائڙائپ ۽ حيرت منجهان ڏسڻ لڳي. اوچتو سندس اکين ۾ هلڪي روشني ڦهلجي وئي. هن مرڪ کي روڪيندي پنهنجو ساڄو هٿ وڌائي منهنجي مٿي ۾ پهرين 'بي ڪيپ' لاهي ڇڏي ۽ رڙ ڪري چيائين: "يس آءِ ريڪ-گنائز يو. يو ڪريزي، نان سنس." هوءَ منهنجي ڪيپ پنهنجي نرسن واري ٽوپيءَ مٿان رکي، پنهنجن ٻنهي هٿن جون سنيون منهنجي وارن ۾ ڦيڪوڙي ٽهڪ ڏيڻ لڳي. ۽ ٽهڪن وچ ۾ چوڻ لڳي: "يو آر لوڪنگ وولف ان ڊارڪ بيئرڊ اينڊ هيوي مسٽچز."

ميري جي زور سان کلڻ ۽ ڳالهائڻ تي وارڊ جي ڪيٽرن مان هوءَ چانهه، پهچائيندڙ عرب ڇوڪري به ٻاهر نڪري آئي هئي. ميري منهنجن چنڊن مان هٿ ڪڍندي کلندي عرب ڇوڪريءَ کان پڇيو: "هن بگهڙ کي سڃاڻي ٿي؟" عرب ڇوڪري باوجود ڪوشش جي سڃاڻڻ ۾ ناڪام ٿي وئي. تڏهن ميري کيس ٻڌايو. "هي ڊاريڪ انبرو انٿي."

"اوه مسٽر انبرو، تون!؟ ڏاڙهيءَ ۾ ته بالڪل ٻيو ٿي ويو آهين!" ميريءَ جي ٻڌائڻ کان پوءِ هن به حيرت جي غفائن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

غائب ٿيندي چيو.

ميري منهنجي طبيعت پڇي. رضيه جو پڇيو. منهنجي پٽ جو پڇيو. ڪيس حال احوال ڏنم. ۽ اهو به، ته سرجن ڪاسٽرو جي چوڻ تي ٽيون پيرو چيڪ اپ لاءِ آيو آهيان.

پڇيائين: ”ڪيتا ڏينهن رهندين؟“

چيم: ”اهو مهينو ڪن.“

ميري منهنجي ڳالهه ٻڌي پرون مٿي ڪري چيو: ”اوهان پاڪستاني ماڻهو ڏاڍا ڪي امير آهيو....! ؟ مهيني کان گهٽ جي ڳالهه ئي نٿا ڪريو!؟“

سنڌس جملي ٻڌڻ ڪانپوءِ مون کي پنهنجو سنڌ يونيورسٽي وارو سرڪاري ڪوارٽر ٢٦/B ياد اچي ويو هو، جيڪو هر سال برسات ۾ پٽين چٽين سوڙن، يونيورسٽي جي چئرمين صاحب جي ماتيلي ماءُ واري سلوڪ تي زاروقطار روئيندو آهي. مون کي ڪوارٽر جي ڪمرن جون دريون ياد آيون، جن کي تاڪن جي جاءِ تي هارڊ بورڊن جي ڪوڪن سان ٺوڪي هميشه لاءِ مضبوط ڪيو ويو آهي. چٽين ۾ لڳل ميرن جي وقت جا پڪا ياد آيا جن جا پَر، فل اسپيڊ ۾ هلندي پڇي، ٻه ٽي پيرا ڌري ڪهٽ اسانجيون منڊيون لاهي چڪا آهن. بورچيخاني جو به اڌ ٽيل دروازو ياد آيو، جيڪو گذريل ٻن سالن ۾ چوڏهن سؤ ايلاٽن ميڙن منٿن وارين درخواستن ڏيڻ جي باوجود به به اڌ ئي رهيو آهي، جنهن مان اوڙي پاڙي جون ٻليون ٽپي پنهنجو پيٽ گذران ڪنديون آهن، ۽ سياري ۾ آتي ۽ جانورن جي دڙن جي پاسن ۾ سمهي پنهنجيون ڏکيون راتيون، سڪيون ڪري گذاريندڙيون آهن، ۽ چيئرمين صاحب جي (’جانور دوستيءَ‘) کي دعائون ڪنديون رهنديون آهن.

ميري منهنجي ماٺ منهن ڏانهن ڏسي مرڪي چيو: ”گهر ته ياد اچڻي جا؟“ ڪنڌ ڌوڻي ٿڌو ساهه ڀري ڏاڍي اڪير منجهان چيم: ”هائو، گهر جا سُک ته ياد اچن.“

ميريءَ کان ٻيهر ملڻ جو چئي موڪلائي سانت جي مراقبي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۽ محو ڪاريڊور مــان هلندو، ڪافي هائوس جــو در کولي اندر اچي ويس.

گرين ٽينٽيڊ فرينچ اسٽائل. شيشي جي درين جــي هنج ۽ سٽل، ڪرام ويل جو ڪافي شاپ. سمورا صوفا اڪيلا، ڪائونٽر حسين چهرن ڪانسواءِ آباڪو، ديوارن تــي لٽڪيل نفيس فريمن ۽ پينٽنگس، انسانن بنا چڻ ته پنهنجا سمورا رنگ سمورا روپ وڃائي چڪيل. ڪافي شاپ جي هڪ هڪ شيءِ منجهان دز جيان اڏامندڙ تنهائي ڏنــڌ بنجــي لهرائيندي ساهــن رستي منهنجي سيني ۾ لهڻ لڳي. سان وزني ٿيل ٿيل وکن سان ڪابي پاسي واري دريءَ پرسان پيل صوفا تي ڇڏائجي ڪري پيس. مون کي پڇتاءُ ٿيڻ لڳو.

’چو آيم.... آچر تــي چو آيم....‘ ڪنڌ ورائي ڪابي طرف سائي شيشي جــي پار سڄي ميڻهن ۾ ڀڄندڙ شيرين ڪورٽ جــي عمارت ڏانهن نهاريم. دل ڪنهن اداس گيت جي پس منظر ۾ سڏڪندڙ اليڪٽرانڪ ڊرم بيٽ جيان ڪنڻ ۽ وڄــڻ لڳي. ۽ يادون ’ريپٽر گن‘ جي نهائين مان هڪ ئي پليان نڪرندڙ ڪارتوسن جو نشانو بڻجي، زخمي پکين جيان رتوڇاڻ ٿي تڙڦڻ لڳيون.

سڄي ڪافي شاپ جــو ڪارپيٽ يادن جــي رتوڇاڻ ٿي ڦٿڪندڙ زخمي پکين سان پرجڻ لڳــو. منهنجين زخمي يادن جـــا کيرا، تتر، آڙيــون ۽ نيرگها. ڪرام ويل جــي ڪافي شاپ جــي ڪارپيٽ مٿان ڦٿڙندا، يوررولاجي وارڊ جي ڪاريڊور ڏانهن ڦهلجڻ لڳـــا.....

۳۱ نومبر ۱۹۸۷ع ڪراچي ايئرپورٽ، رات جـــا ٻارنهن. ٽرمينل نمبر۲ جي جڳمڳ هال هيٺان پنهنجا ٻئي گردا وڃائي بيٺل مان. ۽ منهنجي ڀــر پاسي بيٺل منهنجا پيارا، منهنجا دوست. سميع لنڊي، انيس ميمڻ ۽ فرحانا انيس، قيس ۽ حميدا قيس، اخلاق انصاري، اسحاق انصاري، قادر چانڊيو، خدا بخش ابڙو، اعجاز ميمڻ (رانبو)، شاهد لاڙڪ، سنتوش ڪامراڻي، ڪيهر شوڪت، زاهد دارا، منصور عالم، اياز عالم، نصير مرزا ۽ رضيہ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

منهنجيون نگاهون اڃان به هڪ جي اوسيئڙي ۾ بيچين آهن ۽ اهو آهي 'نصرجان'. جيڪو منهنجي بيماريءَ واري دؤر ۾ مون سان منهنجي جسم تي اوڏيل وکي جيان گڏ رهيو. هو ڇو نه پهتو آهي... ؟ ضرور ڪا ڳڙ ٻڙ ٿي وئي آهي نه ته....

سميع مسلسل فوٽوڪيڊي رهيو آهي. انيس ۽ فرحانا ڪاپيءَ تي سيني ڪان تاثرات لکرائي رهيا آهن. ادا وڏي جي چهري تي گهمبيرتا آهي. سائين نثار احمد نوراني جي نوراني چهري تي مرڪيوري مرڪ جرڪي رهي آهي. نصير ڊپ ۽ امهد جي احساس سان هال جي ريلنگ کي ٽيڪ ڏيو بيٺو آهي. رضيه سيني ۾ پرجي آيل درد کي مرڪي مرڪي روڪي رهي آهي. ادا اياز من ۽ جانيءَ جي چهرن تي منهنجي ڪامياب آپريشن ٿيڻ جي اميد جهلڪا ڏيئي رهي آهي. قيس هميشه جيان هر ڳالهه تي وڏو ٽهڪ ڏيئي ڪلي پئي ٿو. پاچاڻي حميدا گهيرلن ۾ پيل ننڍڙي آمر کي لوڏي رهي آهي. اخلاق رضيه سان مستي ڪري رهيو آهي. قادر چانڊيو اسحاق کي ڪا ڳالهه، چئي ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳي ٿو. اعجاز رانبو مون ڏانهن ڏسي مرڪي پئي ٿو. ڪيهر شوڪت پنهنجن ڪليل نيڻن سان مون جيان خبر ناهي ڪنهن کي ڳولهي رهيو آهي....؟

ترڪش ايئرويز جي لنڊن وينڊز فلائيٽ جي اناؤنسمنٽ ٿئي ٿي. هو سڀ مون کي ڀاڪين پئجي وڃن ٿا. سندن ٻانهن جا گهيرا ۽ چمن جي بارش منهنجي ٿڪل بيمار جسم کي نئين سگهه بخشين ٿيون. فرحانا منهنجي گلي ۾ تسبيح وجهي ٿي. ڏونري ۾ تعويذ ٻڌي ٿي، ۽ منهنجي نريءَ تي خاڪ شفا رکي چڏي ٿي.

رضيه کان موڪلائڻ کان لنوائيندي، سيني کي مرڪي خدا حافظ ڪريان ٿو پر نه چاهيندي به زخمي نگاهه رضيه ڏانهن کڄي وڃي ٿي. هٿ لوڏي مرڪڻ چاهيان ٿو ۽ لڙڪن هاڻي مرڪ مرڪي پوان ٿو. رضيه، جا مور جي ڪنب جهڙا نيڻ، جهڙالا ٿي وڃن ٿا. منهنجيون نگاهون آخري ڀيرو پنهنجي سموري اميد کي ميڙي وسيع هال ۾ پر ڦهلائي اڏامي نصر کي ڳولهين ٿيون ۽ ناڪام موٽن

ٽيون. سان ادا وڏي ۽ نوراني صاحب پنهنجيان ٽرانزٽ لائونج ڏانهن هليو وڃان ٿو.

رات جو هڪ، ڪراچي ايئرپورٽ جو وسيع ميدان فاڪ لائيٽس جي نارنگي روشني ۾ وهنتل. اسان 'ٽرڪش ايئرويز' جي پوئين در ۾ ڪنل ڏاڪڻين تي چڙهي، جهاز ۾ اچون ٿا. جهاز ۾ عجيب افراتفري متل آهي. ماڻهو ٻوڙي جهاز جي چتين ۾ لڳل ڪپڙن جا تاڪ کولي ۽ بند ڪري رهيا آهن. ڪجهه سيٽن جا نمبر جاچي رهيا آهن.

سائين نثار احمد نوراني حيرت مان چئي ٿو: "هي ڇا آهي؟" ادا وڏو پر مان مقيندڙ پرپل جسم واري قد آور ترڪ ايئر-هوسٽس کي ٽڪيٽ ڏيکارڻ چاهي ٿو، ته هوءَ مرڪي چئي ٿي: "نو پرابلم، جتي اوهان جي دل چاهي ويهي رهو. جهاز تقريبن خالي آهي."

اسان ٻن ٻن سيٽن تي خلاصا ويهي رهون ٿا. ادا وڏو اٿي جهاز جي سمورن ڪپڙن کي جاچي ٿو. بلينڪٽ ۽ ٽي ويهاڻا کڻي آڻي اسان کي ڏيندي چئي ٿو: "اڳهون جيڪا وٺ پڪڙ لڳي پئي هئي، اها سڀي ويهاڻن ۽ بلينڪٽن لاءِ هئي. هاڻي اسان ڪان سواءِ هر ڪنهن وٽ چار چار ويهاڻا ۽ ٽي ٽي بلينڪٽ آهن." هوائي جهاز ڊگهي ڊوڙ پري پاڻ کي هوائن جي حوالي ڪري ڇڏي ٿو....

پهرين ڊسمبر. هيٿرو ٽرمينل نمبر ٣. اسان ٻاهر نڪرون ٿا. ادو هدايت ٻوڙي اچي ملي ٿو ۽ حفاظت صاحب به اسان کي پليڪار ڪري ٿو.

حفاظت صاحب جي ڪار لنڊن جي سڌي سنوائي روڊ تي ترڻ لڳي ٿي. بنا سورج آسمان. روڊ جي ٻنهي پاسي لاهوندي تي سائي چهر جي چادر لهرائيندڙ ۽ اسان ڊسمبر جي ماريل بنا پنن ويران وڻن جي سلامي وٺندا، حفاظت صاحب جي گهر پهچون ٿا. حفاظت صاحب جي گهر جو ڊرائنگ روم. اسان لائيٽ ريفريشمنٽ ڪري، پوءِ سفر لاءِ ٻاهر نڪرون ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

حفاظت صاحب جي ڪار، اسٽريٽ لائيٽ جي روشنيءَ ۾ چمڪندڙ روڊن مٿان ترڪندي، ’گرين فورڊ‘ جي قطارن ۾ ٺهيل گهرن مان هڪ آڏو اچي بيهي ٿي. اسان گاڏيءَ منجهان لهي، ننڍڙو گيٽ ڪراس ڪري اندر اچون ٿا.

حفاظت صاحب انٽرلاڪ ۾ چابي گهمائي، در کولي، گهر جون بتيون ٻاري ٿو ۽ اسان کي سموروگهر گهمائي هليو وڃي ٿو. ادو هدايت، ادا وڏو، سائين نوراني ۽ مان گهر جي ڊرائنگ روم جي صوفن تي ويهي ٻئي ڏينهن جي پلاننگ ڪري پنهنجن پنهنجن بسترن ۾ اجهامي وڃون ٿا.

صبح جو ادي هدايت کان سواءِ مان، ادا وڏو ۽ نوراني صاحب، پوري مهيني جي ٽڪيٽ ٺهرائي، ايسڪيليٽرس ڏانهن وڌون ٿا. ڪري پوڻ جي ڏنڌلي احساس سان مان زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو ايڪسيليٽرس تي وک رکان ٿو. پر وک رکڻ کان پوءِ مون کي ٻجليءَ جي اها ڏاڪڻ بيحد وڻندڙ ايجاد لڳي ٿي.

گرين فورڊ جو پليٽ فارم کليل هجڻ سان گڏوگڏ مٿانهين تي ٺهيل هجڻ سبب مون کي وڻندڙ لڳي ٿو. پليٽ فارم جي ساڄي پاسي ’گرين فورڊ‘ جي گهرن جون لاتعداد ڳاڙهيون ڇتيون، ۽ ڇتين مان نڪرندڙ چمنين منجهان سرديءَ سبب هوريان هوريان مٿي کڄندڙ گهاٽو دونهون. ۽ کاٻي پاسي نيڻ نهار تائين وڏي لاهوندي ميدان تي سائي چڙ ۽ آخر ۾ وڻن جون قطارون ڏند ۾ غائب ٿيندي نظر اچن ٿيون. سينٽرل لنڊن ڏانهن ويندڙ ٽيوب اچي ٿي، اسان چڙهي پئون ٿا. ٽيوب ۾ صبح هئڻ ڪري ٻيهه وڌيل آهي، عورتون ۽ مرد سٽيا پيا آهن.

هڪ اسٽيشن تي رش گهٽجي ٿي منهنجي سامهون واري سيٽ تان ٻن مان هڪ عورت لهي ٿي ۽ ٻي اخبار مٿان جهڪيل ٿي رهي ٿي. مان سنڌس پر ۾ خالي ٿيل سيٽ ڏانهن نهاري ادا کان پڇان ٿو: ”ادا، مان هن ڇوڪريءَ جي پرسان ويهان؟“ ادا هڪدم چئي ڇڏي ٿو: ”ها ها ڇو نه!!“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏپ ۽ آچانڪ خوشيءَ جي احساس سان ڇوڪريءَ جي پير ۾ سوڙهو ٿي ويهي رهان ٿو. (مون کي اها يقين ۾ ايندڙ ڳالهه نٿي لڳي. پنهنجي ملڪ ۾ نه فقط سٺل ڇوڪري به پاڻ کي آسماني اپسرا سمجهندي آهي. سچي ڳالهه اها آهي ته يورپ ۾ اچي مونکي ٻهريون ڀيرو شدت سان احساس ٿيو هو نه عورت جي اصل اهميت ته اسان وٽ آهي. هڪ ڇوڪريءَ جي پٺيان پندرنهن پندرنهن ڇوڪرا پيا نوس نوس ڪندا آهن ۽ هت ....؟)

’نائيٽس برج‘ تي لهي اسان ادي هدايت جي رهنمائي ۾ ’سيلون اسٽريٽ‘ ڪان ٿيندا پاڪستان ايمبسي جون ڏاڪڻيون لتاڙي لين ماڙ تي ’ڪلچرل اٽيچي قلي بخش رند‘ جي آفيس ۾ پهچون ٿا.

تقريبن ارڙهن ٻاءِ ويهن جي ڊيڪوريٽڊ آفيس جي اندر اچڻ واري در سامهون، وڏي ٽيبل پٺيان ڪڻڪ رنگو صحت مند چاليهه سال کن جو شخص، ڪمپليٽ سوٽ ۾ روشن نيڻن مٿان نفيس فريم واري عينڪ لڳايو ويٺل آهي. سندس مٿي جي ڪارن وارن ۽ نيور پرڪشش ورتل شهپرن هيٺان پريل چپن جي ڪنڊن تي اڻ لکي مرڪ جو اسپارڪ. هو اسان کي اندر ايندي ڏسي پنهنجاءِپ منجهان اٿي ٿو.

ادو هدايت اسان جي سڃاڻپ ڪرائڻ لڳي ٿو. قلي بخش بيحد پنهنجاءِپ منجهان اسان سان ملي ٿو. گهنٽي وڄائي چانهه جو چئي ٿو. ۽ ڪچهري هلندي هرممڪن مدد جو واعدو به ڪري ٿو. چانهه اچي ٿي. ان دوران قلي بخش پنهنجي ليڊي سيڪريٽري شهناز کي ميڊيڪل ڪائونسلر جو نمبر ملائڻ لاءِ چئي ٿو. نمبر ملڻ تي ڊاڪٽر ’ضياء‘ کي نه فقط اسان جي پهچ جو اطلاع ڏي ٿو. بلڪ ڪيس تاڪيد پڻ ڪري ٿو ته اسان جو وڌ ۾ خيال رکيو وڃي. اسان ڪانئس موڪلايون ٿا. مون وٽ قلي بخش سان ٿيل ملاقات جو تاثر خوشگوار ۽ اعتماد وڌائيندڙ لڳي ٿو.

اسان ميڊيڪل ڪائونسلر ڊاڪٽر ضياء وٽ اچي ٿا وڃون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو پنجابي لهجي ۾ اڙدو ڳالهائيندڙ، پوري پني هڏ ڪاٺ وارو پنجيتاليهه پنجاهه سال جو شخص آهي. سندس ڳلي ۾ تمام ڏکي سوني زنجير ۾ نظر جي عينڪ لڙڪيل آهي

ڊاڪٽر ضياء قلي بخش جي ٽيليفون سبب اسان ڪان وڏيڪ پڇا ڳاڇا نه ڪري. پنجن ڇهن منٽن اندر سندس ڊائيپسپ 'ڪرام ويل' جي اڪائونٽنٽ جي نالي ليٽر لکي ڪٺي اچي ٿو، ۽ مون کي هڪ مهيني جي رهڻ ۽ کاڌي خوراڪ لاءِ ٻه سو پائونڊن جي نيشنل بينڪ جي اوپن چيڪ ٻه ڏي ٿو. اسان وڃڻ لڳون ٿا. ڊاڪٽر ضياء جو اڪائونٽنٽ تاڪيد ڪندي چئي ٿو ته 'اسان جا پئسا جڏهن ٻه ڪٽي وڃن، ته اسان ٻه سو پائونڊن جي سيڌي سامان جون رسيدون جمع ڪرائي، باقي بقايا پئسا ٻه وٺي سگهون ٿا.'___

ڪرام ويل اسپتال جي ريسيپشن تي ادا وڏو ريسيپشنسٽ انگريز ڇوڪريءَ ڏانهن ايمبيسي مان مليل ليٽر وڌائي ڪيس منهنجي باري ۾ ٻڌائي ٿو. هوءَ ليٽر پڙهي هڪدم 'يورولاجي وارڊ' جي آئوٽ پيشنٽ نرس کي انٽرڪام تي منهنجي پهچڻ جو اطلاع ڏي ٿي.

ڪجهه ئي ساعتن ۾ سنهي ڇيلهه واري قد آور نرس گوڏن تائين فاٽل اسڪرٽ ۽ پينسل هيل سينڊل سان ڪارپيٽيڊ فرش تي ڊبيل ٺڙڪا ڪندي اچي اسان سان ملي ٿي. "هيلو مسٽر ائبرو آءِ ايم ويٽنگ فاريوسنس سيٽرڊي."

ادا ڪيس منهنجي ۽ نوراني صاحب جي سڃاڻپ ڪرائي ٿو. هوءَ ادا سان هٿ ملائڻ ڪانپوءِ سائين نوراني ۽ پوءِ مون سان هٿ ملائيندي ٻڌائي ٿي ته: "سندس نالو روز مهري آهي ۽ هوءَ 'يورو-لاجي ڊپارٽمينٽ' جي 'آئوٽ پيشنٽ نرس' آهي. ڪيس اسان سان ملي وڏيڪ خوشي ان ڪري ٿئي ٿي ته اسان ٿئي انگريزي نه فقط سمجهون ٿا پر ڳالهايون ٻه اٿا."

روزميري اسان کي انگريزي ڳالهائيندي ڏسي اکيون پوري ٻنهي هٿن جي وچين آڱر مٿان اشهد آڱر چاڙهي چپن ۾ چئي ٿي، "ٿينڪس گوڊ" ۽ مون کي نهاري چئي ٿي: "پاڻ ۾ گهٽ ۾ گهٽ

ڪميونيڪيشن گيپ نه رهندو.“

هوءَ ادا وارن کي ڪافي شاپ ۾ ويهاري مون کي پنهنجي روم ۾ وٺي اچي ٿي ۽ اسٽول تي ويهاري ڏونٽري ۾ ’ٽوني ڪيٽ‘ (رت جو ڏورو بند ڪرڻ وارو رهڙ) کي ڇڪي ٻڌي، پنج سي، سي رت ڪڍي چيڪ اپ لاءِ ليب ۾ موڪلي ٿي ڇڏي.

پندرنهن منٽن جي اندر منهنجي رپورٽ اچي وڃي ٿي. رپورٽ ڏسي روزمرهي چئي ٿي: ”تنهنجي ’يوريا‘ ۽ ’ڪريٽنائين‘ ليول وڌيل آهي. ان لاءِ تنهنجي ڊائلسس ٿيندي.“ روز ميري مونکي ڊائلس روم ۾ وٺي اچي ٿي.

آئـن ڊائلس مشينن ڀرسان آٺ نهايت آرام ڏيندڙ ڪاري رنگ جا صوفا رکيل آهن جن تـي ويهڻ ڪانپوءِ ڪنهن به عاليشان ايئرلائن جي فرسٽ ڪلاس جي آرام ده سيٽ به وسري وڃي. هر صوفا آڏو 6×5 انچن جي ڪلرڊ ٽي- وي سيٽ اسٽيل جي بوم ۾ لٽڪيل، جنهن تي لڙڪندڙ T.V کي ڇڪي پنهنجي آئي ليول جي مطابق رکي، چئنل مٽائي HN_CNN چئنل نمبر۲ ۽ چئنل نمبر۴ جي پروگرامن کي ڏسي، ڊائلس جـي چئن ڪلاڪن واري سزا کي ڪنهن حد تائين گهٽائي سگهجي ٿو.

آئرش نرس ’وِنڊي‘ مون کي ساڄي پاسي گرين ڪلاس واري وڪري دريءَ جـي پرسان واري صوفا تـي ويهاري ڇڏي ٿي، ۽ ڊائلسس مشين ۾ ’سيٽ‘، فڪس ڪري، ٻوا اوتي ’سيٽ‘ جي ٻن ٽرانسپيرنٽ نالين جي منهن ۾ ڪٽل سـوڙ جي سوئن جيڏيون سئيون، واري سان منهنجي ساڄي ٻانهن جي آرٽري ۽ وين ۾ ڪپائي ڇڏي ٿي.

ڏسندي ڏسندي هميشه وانگر آرٽـري ۾ لڳـل هڪ ٽرانسپيرنٽ نالي ۾ مان منهنجي جسم جو رت، جسم ۾ ڊوڙندڙ رت جي رفتار موجب ڌوڪيندو نالي کي ڳاڙهو ڪندو مشين جـي ٻوا سان ملي، وين ۾ لڳل نالي منجهان ٿيندو جسم ۾ پرجڻ شروع ٿئي ٿو. ڊائلسس مشين جون اهي ٽرانسپيرنٽ ناليون مون کي پنهنجي جسم کان ٻاهر نڪتل ته ڏکيون رڳون لڳن ٿيون. رهڙ جي نالهن

Scanned with CamScanner

۽ ڊوڙنڌڙ پنهنجي رت ڪـي ڏسندي هميشه جيان سوچيان ٿـو: ’جيڪڏهن ڪنهن تڪي بلڊ سان اهي ناليون ڪپي ڇڏجن ته....؟‘ نالين تان نظر هٽائي دريءَ کان ٻاهر هيٺ ڏسان ٿو. جتي بي آواز ٽريفڪ پوري رفتار سان ڊوڙي رهي آهي.

ٽـو ڏينهن منهنجا ۽ نوراني صاحب جا مختلف ايڪسري ۽ چيڪ اپس ڪرڻ ڪانپوءِ، منهنجو سرجـن آپريشن جي ڪليرنس ڏي ٿو.

۱۱ ڊسمبر ۱۹۸۷ع مون کي ۽ نـوراني صاحب کي ايڊمٽ ڪيو وڃي ٿو. شام جو نرس منهنجو ’ايپرن‘ لاهي، سيني کان وٺي ٽنگن تائين جـا سموزا وار تڪـي ڊسپوزايبل بليـڊ سان ڪـوڙي، گلابي رنگ جـو ميڊيڪل لوشن ڏيئي صبح جو ان سان وهنجڻ جي تاڪيد ڪري نڪري وڃي ٿي.

رات جو منهنجو فزيشن مسٽر ’ڪريشي‘ اچي ٻڌائي ٿو ته سڀاڻي صبح جو منهنجو آپريشن آهي. هو منهنجو بلڊ پريشر چيڪ ڪري هليو وڃي ٿو.

صبح جو ستين وڳي اٺي صاف باٿ روم جـي ٽب ۾ گرم پاڻيءَ ۾ پـاڻ کي ڇـڏي، جسم مٿان ميڊيڪل لوشن چڱيءَ طرح مهٽي، وهنجي پاڻ ٽاول سان اگهي اسٽينڊ تي رکيل نـڪور ايپرن پائي، ٻاهر نڪران ٿو.

صبح جي ڊيوٽي تي آيل نرسون منهنجيون راتوڪيون صاف سٿريون چادرون ۽ بلينڪٽ بدلائي هليون وڃن ٿيون. آجري بستري تي ليٽي پاڻ کي ڏاڍو هلڪو ڦلڪو پيو محسوس ڪريان.

ادا وڏو ۽ ادو هدايت ڪمري ۾ اچـن ٿـا ۽ مـون سان ڪچهري ڪرڻ لڳن ٿـا. مان اڄ پين ڏينهن کان وڌيڪ خوش ۽ مطمئن آهيان. مون کي اڄوڪي ڏينهن جو شدت سان انتظار هيو. فيبروري ۱۹۸۷ع کـان ڊسمبر ۱۹۸۷ع تائين، ڏهه مهينا مسلسل هفتي ۾ ٻه دفعا ڪمند جي چڙي جان. ڊائلسس جي مشين ۾ پنهنجو سموزو ست وڃائي، چوسجي چٽجي پنهنجي ٽستي وجود

ڪي ميڙي ڊائلسس روم مان ٻاهر نڪري انتظار ڪندڙ دوستن، جاني، بيدل، سميع، ڪيهر وارن سان مرڪڻ جي عادي ٿي ويل چپن سان ۽ موتئي جي گل جيان اڇن ٿي ويل نيڻن ۾ زندگي جا گلابي رنگ وجهڻ جي ڪوشش ڪندي وڃي ملندو هوس.

اهي ڏهه مهينا لوساٽيمنڊڙ گرمين منجهه، ڊاڪٽر جي سختيءَ سان تاڪيد تي عمل ڪندي، ڏينهن ۾ آڪٽ پيرا چاهيندي به سواءِ اڌ گلاس جي، وڌيڪ پاڻي نه پيئندو هوس. انهن ڏينهن ۾ مون کي پاڻيءَ جي اهميت جو اندازو شدت سان ٿيو هو.

مون کي دنيا جو سڀ کان قيمتي شراب ٿڌي پاڻيءَ جو پريل گلاس لڳندو هو. ۽ مان پنهنجي زبان جي اڄ کي اجهائڻ لاءِ، ڪلاڪن جا ڪلاڪ 'سيبرز' جي ڪناري تي ويهي، پاڻ ڏانهن آلرون ڪري ايندڙ ڇڙواڪ ڇولين کي ڏسي پيو خوش ٿيندو هوس. جڏهن اهي ڇوليون پٿرن سان ٽڪرائي هوائن سان ملي اچي منهنجي منهن کي لڳنديون هيون، ته منهنجو سمورو وجود خوشيءَ مان بوند بوند ٿيڄي ويندو هو.

۽ اڄ مون کي پنهنجي آپريشن جو ڏينهن عيد جي ڏينهن کان به وڌيڪ پيو لڳو. تصور ۾ هر هر برف سان پريل ٽڏ ۾ پکهر جي ويل پاڻي سان تمتار جڳ، منهنجن چپن سان اچي ڇهيو پيو. مان هڪ ئي ڍڪ ۾ سموري جڳ کي خالي ڪري ئي ڇڏيو. اڄ کانپوءِ منهنجي پاڻي پيئڻ تي ڪو به بندش لڳائي نه سگهندو. جيترو چاهيندس پئندس. پيئندو ويندس. سان جڳ پاڻيءَ جو پيئندس. مان مٽ پاڻيءَ جو پيئندس. مان درياهه پاڻيءَ جو پيئندس. مان سموري انگلينڊ مٿان ڇانيل پاڻيءَ سان ڏٻ ڪري ڪي نيپوڙي بوند بوند ڪيڏي پي ويندس. گهڻو اڃو رهيو آهيان. هاڻي وڌيڪ اڃو نه رهندس.

ڪمري جي در تي هلڪي ٺاڪ ٺڪ ٿي ۽ در کلي ٿو. 'ڪرسٽينا' ڪمري ۾ داخل ٿي گڊ مارننگ جا اڌ ڪرڙيل گلاب اسان جي هنج ۾ اڇلي، مون ڏانهن وڌي اچي ٿي. هٿ ۾ جهليل ٽري

منجهان سرنج ڪڍي ٻوا ساڻ ٻري، منهنجي ٻانهن جي آستين هٽائي ڇڏي ني: ”مسٽر تاريڪ ائبرو، تنهنجي ڇهري مان لڳي ٿو اڄ تون ڏاڍو خوش آهين؟“ ڪنڌ لوڏي هارن وانگر ڇڏي ڇڏيان ٿو: ”ها ڪرسٽينا، اڄ مان پاڻ کي ڪبوتر جي کنڀ کان به وڌيڪ هلڪو ڦلڪو محسوس ڪريان. هلڪو ۽ آزاد.“ هوءَ مون کي رڳ ۾ انجيڪشن هڻي ٿي ۽ مٿي ۾ نائلون جي ڇارين واري هلڪي ٽوپي پارائي آرام جي تاڪيد ڪري، ادا وڏي ۽ ادي هدايت کي ڪمرو خالي ڪرڻ لاءِ گذارش ڪندي ڪمري جي بتي اجهائي ٿي ڇڏي.

هو سڀ مون کان موڪلائي ٻاهر نڪري وڃن ٿا.

دريءَ ۾ لڳل ’بلائينڊس‘ جي وٿين منجهان ڇڻندي ايندڙ روشنيءَ جو ڏنڊاڪو ڪمري کي رومانٽڪ بڻائي ڇڏي ٿو. منهنجي پنبڻين تي ڄاڳ ۽ ننڊ جا رنگين پوپٽ پر ڦڙڪائڻ لڳن ٿا. مان زندگيءَ جي سرسبز واديءَ ڏانهن گلن سان ڀريل پيچري تي هرڻ جي ست کي ڇوڪرين پريندي ويندي ڏسڻ لڳان ٿو. هرڻ سلوموشن ۾ ڇونڪڙيون پريندا هڪ ٻي مٿان سپرامپوز ٿي ٽيڏا ٽيڏا ۽ ڇوٽا ٿيڻ لڳن ٿا. ۽ واديءَ ۾ چانيل ڪڪرن مان انڊلٺ ستن ئي رنگن سميت ڦاٽ ڪائي اچي منهنجي مٿان جهڪي مون کي ٻه- ست رنگو ڪرڻ لڳي ٿي.

در تي ٻيهر هلڪو ناڪ ٿئي ٿو. ڳوڙن تي ويل ڇپرن جي ڇپن کي هٽائي ڏسان ٿو. ميل نرس ۽ ٻه نرسون ڪمري ۾ داخل ٿين ٿا، بتي ٻري ٿي. اٿي اسٽريچر تي سمهڻ چاهيان ٿو. هو مون کي ليٽي رهڻ جي تاڪيد ڪري، اسٽريچر جا ڏنڊا ڪڍي هيٺان وڇيل چادر جي ’آبداڻن‘ مان پار ڪري مون کي کڻي اسٽريچر تي سمهارين ٿا. ۽ اسٽريچر ڪاريڊور ۾ اچي وڃي ٿو. ڪاريڊور ۾ مٿن تي ريشمي رومال ٻڌل ترڪ عورتون ۽ مرد قطار ۾ بيهي مرڪي مرڪي هٿ لوڏي نعرا هڻن ٿا. في امان الله، في امان الله.

ادا وڏو ۽ ادو هدايت مون سان هلڻ لڳن ٿا، وارڊ جي موڙ

وٽ مرڪي ڪين الوداع ڪريان ٿو. ادا وڏي جي رفتار جهڪي ٿي وڃي ٿي، پر ادو هدايت ساڳي اسپيڊ سان هلندو رهي ٿو. اسٽريچر لفٽ ۾ اچي ٿو. لفٽ هيٺ لهي بيسمينٽ ۾ اچي ٿي. در کُلن ٿا. اسٽريچر لفٽ مان نڪري ڪاهي پاسي ٽرن ڪري ٿو. مون کي آپريشن ٿيٽر جو ٻاهريون شيشن جو دروازو نظر اچي ٿو. ميل نرس ادي هدايت کي شيشن واري در وٽ پهچي روڪي ڇڏين ٿا. در کُلن ٿا ۽ اسٽريچر اندر داخل ٿئي ٿو.

شيشي جي درن اندران، ٻاهر بيٺل ادي هدايت کي آخري ڀيرو الوداع ڪريان ٿو. ۽ اسٽريچر آپريشن ٿيٽر جي پهرين حصي ۾ اچي بيهي رهي ٿو. بيهوش ڪرڻ واري ڊاڪٽرياڻي مون کي پنهنجو نالو ٻڌائي ٿي. منهنجو سرجن ۽ منهنجو فزيشن هلڪن ساون جبن، ٽوپين ۽ نقابن ۾ منهنجي مٿان اچي بيهن ٿا. هو مون سان ٻه ٽي منٽ ڪچهري ڪن ٿا ۽ پوءِ واپس هليا وڃن ٿا. ڊاڪٽرياڻي هڪ نرس کي منهنجي ڏونئري کي مضبوطي سان پڪڙڻ لاءِ چوي ٿي. ۽ جڏهن منهنجي ڪرائي جون رڳون سيتجي وڃن ٿيون، ته هوءَ انجيڪشن هڻڻ کان اڳ مون کي هوشيار ڪري ٿي. ۽ سئي رڳ ۾ هڻي ڇڏي ٿي. نرس منهنجي ڏونئري تي پنهنجي پڪڙ ڍري ڪري ٿي ڇڏي. دوا هوريان منهنجي رڳ ۾ وڃڻ لڳي ٿي. ڊاڪٽرياڻي انجيڪشن ڪڍي مس ٿي ته نهٽن جي شفاف ڍنڍ ۾ ڪوئي پٿر اڇلائي ٿو. دائرا ٺهن ٿا. منهنجي مٿان بيٺل نرسون، ڊاڪٽر ۽ آپريشن ٿيٽر جي ڇِت ذهن جي ڍنڍ جي دائرن ۾ ڏنڌلجي غائب ٿي وڃي ٿي.

ڍرڪي آيل ڇپرن کي کولي جاڳ ۽ ننڊ جي وچ واري ڪنهن لمحي ۾ ڏسان ٿو. منهنجو اسٽريچر ڪاريڊور مان لنگهي رهيو آهي. اسٽريچر هلائيندڙ ميل نرس ۽ ڪجهه في ميل نرسن جا ڏنڌيل عڪس اسٽريچر سان گڏ ڏڏندي نظر اچن ٿا. ڪاريڊور جي موڙ وٽ ادا وڏو ۽ ادو هدايت به ڏنڌلا نظر اچن ٿا. هٿ لوڏي کين سلام ڪريان ٿو ۽ ٻيهر الوپ ٿي وڃان ٿو.

ٽيليفون جي گھنٽي جي آواز ني اڌ ننڊ اڌ جاڳ جي رليل-مليل احساس سان بستري تـي سنٽي ٿي سٽي سيراندي ڪان رکمل ڪارنر ٽيبل تـان وڏي ڪوشش سان ٽيليفون جـو ريسيور لاهي ڳالهايان ٿو: ’هيـ لو....‘ منهنجو آواز نڙيء جي اونداهين سرنگهه ۾ هٿوراڙيون هڻي غائب ٿي وڃي ٿو. ڳيتون ڏيئي، نڙيءَ کي آلو ڪري ٻيهر ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪريان ٿـو. ڪوئي تمام پري ڪان ڳالهائي ٿـو. شايد نصير.... ”ها، ٺـي ويو آهي. هاهاـ مان ٺيڪ آهيان. جي؟ ڪيتري دير_؟ الاجي ياد ناهي. مون کي ڪجهه به ياد ناهي. ها، مون کي ننڊ اچي ٿي.“ آواز جو پڪي ئي طرف ڪان شايد ٽيليفون جـي تار تان آڏامي وڃي ٿو. ٻـا مان ٻيهر وڃائجي وڃان ٿو.

اهڙيء ريت اڪ ٻوٽ جي راند ۾ مون کي ڪڏهن پنهنجي مٿان منهنجو سرجن، ڪڏهن نرسون، ڪڏهن ادا وڏو، ڪڏهن ادو هدايت نظر ايندا رهـن ٿـا. مون کي سڌ نه ٿي پئي ته ڪهڙو پهر آهي. وقت پنهنجي اهميت وڃائي چڪو آهي. شايد صبح آهي_؟ شايد منجهند آهي، شايد شام آهيـ شايد ....

خبر ناهي ڪڏهن منهنجي اکـ کلي ٿـي. شيديائي نرس منهنجي ساڄي ٻانهن ني جـهڪي رڳون کولي رهي آهي. منهنجي نظر سندس پر ۾ رکيل ’ميني ڊائلسس‘ مشين تـي پئي ٿي. حيران ٿي پڇان ٿو: ”ڇا ڳالهه آهيـــ؟“ هوء منهنجي رڳن کي کوليندي چئي ٿي: ”تنهنجي ڊائلسس ڪرلي آءِي.“

”ڊائلسس.......!!!؟“

ء منهنجي آواز جـو حيران پکي ڪمري جي ديوارن سان ٽڪرائڻ لڳي ٿـو. ڊائلسسـ ڊاء ـ ڊاء ـ ڊاء مان چـڙ مان ٻانهن ڇڏائي چوان ٿو:

“I don’t want to die”

نرس منهنجي ٻانهن کي ٻيهر پڪڙي رڳون کولي ’ڊائلسس مشين‘ ۾ فڪس ٽيل ’سيٽ‘ جي ٽرانسپيرنٽ نلڪين جي سـرن

تي لڳل سوڙ جي سُوئن جيڏيون ’نيڊلس‘ منهنجي رڳن ۾ هڻي چئي ٿي: ”تنهنجي ڊائلس ضروري آهي ڇو ته آپريشن تي وڃڻ جي باوجود تنهنجو گردو في الحال ڪم نٿو ڪري.“

’ڇو نٿو ڪري....؟ ڇو نٿو ڪري. مون کي اڃ لڳي آهي. مون کي پاڻي کپي. مان اڇوڪي ڏينهن لاءِ ڏهن مهينن جي اڃ ڪاٽي آهي. مان پاڻي پيئڻ چاهيان ٿو. پورو گلاس. پوري جڳ، پورو دَرياهه ۽ لنڊن جي آسمان تي ڇانيل سمورن گهاٽن گهرن ناسي بادلن کي نپوڙي هڪ ڍڪ بوند.‘

"Sweet Lady can you give me glass of water"

بيڊل نرس کي گذارش ڪريان ٿو. نرس جواب ڏئي چڏي ٿي:

"No, Sorry, water is not good for your health"

مان خشڪ نڙيءَ ۾ پرجي آيل ’ڏڪ‘ کي گيتون ڏيئي هيٺ لاهي سوچيان ٿو.... ’مون کي زندگي نه، پاڻي کپي‘.

نرس ڪمري مان نڪري وڃي ٿي. مان گهيرٽن ۾ واتڙي ذهن سان ڊائلسس مشين ذريعي وينڊز ٽرانسپيرنٽ نلڪين ۾ پنهنجي رت کي ڏسي سوچڻ لڳان ٿو، ’انهن نلڪين کي جيڪڏهن نڪي بليڊ سان ڪپي ڇڏجي ته....؟‘ ڏسندي سوچيندي الوپ ٿي وڃان ٿو.

جاڳ ٿيڻ تي اکيون ڦاڙي ڪاهي پاسي نهاريان ٿو. ڊائلسس مشين غائب آهي. ادا وڏو رستي ۾ لنڌجي ويل مسافر جيان منهنجي پير ۾ رکيل ايزي چيئر تي سرهه جي موسم جو هيڊو پهراڻ اوڍيل ڪو وڻ ٿو لڳيم.

ادا مون کي جاڳندو ڏسي پنهنجي نظر منهنجي بيڊ ڪان هيٺ لڙڪندڙ ’يورين بيگ‘ تان هٽائي مون ڏانهن ڏسي ٿو. سندس خشڪ چپن جي ڪارين تان اداس مرڪ جا پيلا سڪل پتا ڇڻي لامارا ڏيئي ڪمري جي فرش تي ڪري پون ٿا: ”ڪا ڳالهه ناهي، سڀ ٺيڪ ٿي ويندو. بي پرپرو.“ ادا پنهنجن خشڪ چپن جي ڪارين تان اداس مرڪ جا ۽ ٿي پيلا پتا ۽يا ۽ ڇاڻي مون کي چئي ڇڏي ٿو.

مون کي لڳي ٿو ادا مون کي نه، پر ڇڄ ڀاڻ کي آٿت ڏيندو هجي.
”ڊاڪٽر ڇا ٿا چون“، ادا کان تجسس منجهان پڇان ٿو. ادا چئي ٿو: ”سرجن ڪاسٽرو جو چوڻ آهي ته، انهن ٿيندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ڊاريو گردو پنهنجي اصل جڳهه کان ڊار ٿي، شڪ ۾ اچي ڪجهه عرصي لاءِ ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏيندو آهي. ۽ پوءِ اهو عرصو هڪ هفتي جو به ٿي سگهي ٿو. هڪ مهيني جو به.“ ادا جملو ختم ڪري مون ڏانهن ڏسي اعتماد سان چئي ٿو: ”پرواهه نه ڪر، اسان سائنس ۽ ٽيڪنالوجي جي شهر لنڊن ۾ آهيون.“

ادا جو جملو منهنجي مايوس ۽ اونداهين ٿيندڙ وجود ۾ هڪ چٽنگ دکائي ٿو ڇڏي. خيال مٽائي پڇان ٿو: ”ادا اڄ ڪهڙي تاريخ آهي؟“ ”ٻارنهين، تون ڪالهه کان ننڊ ۽ جاڳ جي وچ ۾ رهيو آهين. هن وقت شام جا ست ٿيڻ وارا آهن.“

ادا وڏو اٿي منهنجي ڪاٻي پاسي واري سينيما اسڪوپ دري جي پاسي کان لڙڪندڙ ڏورين مان هڪ کي ڇڪي ٿو ۽ دريءَ اڳيان پکڙيل ’بلائينڊس‘ کاٻي پاسي رهڙي وڃن ٿا. ليننٽيڊ شيشن مان ڪرام ويل روڊ تي جلندڙ اسٽريٽ لائيٽ جي نارنگي روشني جو مخصوص دائرو، هلڪي برڪا ۾ ڪو نارنگي ٻال لڳي رهيو آهي. ۽ اسٽريٽ لائيٽس پٺيان فريم بلڊنگس جي فليٽس جي درين منجهان ڇڻي ايندڙ روشني ۾ ڪمرن جو اندريون ماحول چٽو پيو نظر اچي.

ادا سان ڳالهائڻ چاهيندي به، ماٺ رهي دريءَ کان ٻاهر ڏسي، خدا ۽ ڀاڻ سان جهيڙڻ لڳان ٿو.... ’آخر منهنجو گردو ٿي شاڪ ۾ ڇو ڪيئي-؟ ڇا تو ملي تو کي ڪنهن کي ڏکوئي-؟ تو کي سڏ ناهي ته، مون کي هت موڪلڻ لاءِ منهنجن دوستن، مهربانن منهنجي لاءِ ڇا ڇا نه ڪيو آهي- ۽ منهنجي ڪامياب آپريشن جي خبر تي سنڌ ۾ منهنجن پيارن ڪيڏا نه خوشيءَ جا نعرا هنيا هوندا، ۽ هت، آپريشن تي وڃڻ کانپوءِ به مان بوند پاڻي لاءِ ترسان ٿو. ڊائلسس، جنهن کان مون کي چڙ آهي، تنهن جي سزا ڀوڳڻ لاءِ

جيئڻ جي خواهشن جي ريشمي رنگين رسن ۾ پاڻ کي چوڪنبو ٻڌي ڇڏڻ تي اڄ بہ مجبور ٿيل آهيان....'

ادا مون کي مسلسل ٻاهر ڏسندي ڏسي، منهنجي سيراندي کان پيل ڪارنر ٽيبل تان ٽي-وي جو ريموٽ ڪنٽرول کڻي ڏيندي چيو ٿو: ”هان، وٺ ٽي-وي ڏس، ڏاڍا مزيدار پروگرام هلندا اٿئي؟“ ريموٽ ڪنٽرول وٺي ٽي-وي آن ڪري مختلف چينل ڦيرائي ڪنهن هڪ تي رکي ڇڏيان ٿو. ڇا ٿو هلي-؟ مون کي سمجهہ ۾ نٿو اچي ۽ مان گهيرڻ ۾ هليو وڃان ٿو.

صبح جو در کڙڪي ٿو، چار نرسون، ٽيئي پاري ڪڍ مارننگ جي پنکڙين جي ور ڪا ڪري، مون کي پنهنجن ٻانهن جا سهارا ڏيئي سونهري وارن جون جهالرون جهولائي بستري تان اٿاري ايزي چيئر تي ويهارين ٿيون ۽ چادرون مٽائي مون کان پڇن ٿيون: ”تون ايزي چيئر تي ويهڻ پسند ڪندين يا بستري تي سمهڻ چاهيندين-؟“ ڪين بستري تي سمهارڻ لاءِ چوان ٿو. هو مون کي ٻيهر پنهنجن ٻانهن جي سهاري بستري تي سمهارين ٿيون ۽ هڪ بتي ڪلمل ڇڏي وڃن ٿيون....

سانوري ٻانوري ڪٽار نيڻن واري نيگرو 'فزيو ٿيراپسٽ' ڪمري ۾ اچي مرڪي پنهنجو تعارف ڪرائي ٿي، هوءَ لوڏڪن لطيفن وچ ۾ منهنجن پيرن جي ترين ۽ آڱرين کي پڪڙي هلڪي ايڪسرسائز ڪرائڻ ڪانپوءِ هٿ هٽائي ساڳي ورزش ڪرڻ لاءِ چئي ٿي. ڪيس پيرن جون آڱريون ۽ آڱوٺا لوڏي ڏيکاريان ٿو. هوءَ ڏاڍو خوش ٿئي ٿي ۽ مون کي سهارو ڏيئي اٿاري ايزي چيئر تي ويهاري، ڪمري ۾ واڪ ڪرڻ جي صلاح ڏي ٿي. ۽ وري اچڻ جو واعدو ڪري هلي وڃي ٿي.

ڪجهہ دير ڪانپوءِ هڪ ٻي نرس اچي ٿي ۽ مون کي ٻاٿ ڪرڻ لاءِ چئي ٿي. هوءَ مون کي ٻاٿ روم ۾ وٺي وڃي ٿي ۽ منهنجو ايپرن لاهي مون کي پلاسٽڪ اسٽول تي ويهاري ڏاول ٻاٿ ڪرائڻ لڳي ٿي. مان ٻارڙن جيان هن آڏو (الف) ٿيو ويٺو رهان ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پندرنهن ڏينهن ساڳيو سلسلو دهرائبو رهي ٿو. ان وچ ۾ منهنجيون ٻي ڊائلسس ٿين ٿيون. سورنهين ڏينهن تي منهنجو فزيشن، نرس کي منهنجو ڪيٿيٽر ڪڍڻ لاءِ چئي ٿو ۽ مون کي فليٽ تي وڃي رهڻ جي موڪل ڏئي اميد ڏيکاري ٿو ته هفتي سوا جي اندر منهنجو گردو ڪم ڪرڻ شروع ڪندو.

مان ڪيٿيٽر جي ڏنڀا ٻيڙيءَ مان آجو ٿي سائين نثار احمد نوراني جي ٽيڪ تي هلندو ڪرام ويل جي گيٽ اڪري جهڙالي آسمان هيٺ اچان ٿو. هيڏي الميي ٽيڻ جي باوجود اسپتال کان ٻاهر اچي مون کي آزاديءَ جو احساس ٿئي ٿو.

٢٢-١٢-٨٧ منجهند جا ٻه وڳا اسان جي فليٽ جو در کلي ٿو. ادا وڏو فليٽ ۾ داخل ٿيندي ٽهڪ ڏيئي زور سان چئي ٿو: "رضيه ان لنڊن." مان ادا جي آواز تي پنهنجي ڪمري مان ڏکيائي سان بيڊ تان اٿي، بيحد تڪليف ده وکون کڻي هال ۾ اچان ٿو. رضيه، ادا وڏي ۽ ادي هدايت سان گڏ ڪمري ۾ اچي چڪي آهي. ادي هدايت جي هٿ ۾ رضيه جو ڳرو بيگ آهي ۽ ادا جي هٿ ۾ نيلهو پڪڙيل آهي.

رضيه کي فليٽ ۾ ڏسي پاڻ کي هلڪوڦلڪو محسوس ڪرڻ لڳان ٿو. هوءَ وڌي اچي ٿي مون ڏانهن، ۽ ڏاڍي ٻاهوءَ ۽ پيار مان ڀاڪر پائڻ واري احساس کي ادا وارن جي هڪ ڪري لفظن ۾ نيڻن ۾ ميڙي چمي ٿي: "ڪيئن آهيو-؟" ڏک جي ڦاٽل چادر پنهنجي وجود تان لاهڻ جي جاکوڙ ڪندي مرڪي چوان ٿو: "خوش آهيان."

رات ٿئي ٿي- باٿ روم ۾ وڃان ٿو ته مون کي پيشاب ٿو محسوس ٿئي. ڊاڪٽر جي ڏنل 'يورين ميئرنگ جڳ' کڻي اکيان جهليان ٿو.

۽ــ ۽ــ ۽ حيرت منجهان اکيون ڦاڙي وڃن ٿيون. جڳ ۾ 'ڦفٽي ملي ليٽر يورين' پرجي وڃي ٿو. مان جڳ کڻي ٻاهر نڪري اچان ٿو ۽ رڙيون ڪرڻ لڳان ٿو: "هي ڏسو هي ڏسو- منهنجي

گردي ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڏنو آهي.“

ان رات اسان جي ڪمري ۾ ’ڪرسمس ٽيري‘ نہ هوندي بہ سڄو ڪمرو ٿهڪن ۽ مرڪن جي رنگ برنگي چمڪندڙ بالن سان ڪرسمس ٽري بڻجي ويو هو. ادا وڏو، سائين نوراني، ادو هدايت ۽ رضيہ ڏاڍو خوش ٿيون ٿا.

بس فقط اها هڪ رات، اسانجين خوشين جي رات بڻجي ٿي.

ٻيءِ رات مون کي پيٽ ۾ سخت سور پئي ٿو ۽ صبح تائين منهنجي ساڄي ٽنگ ايڏي تہ سُڄي وئي ٿي جو پينٽ جو پائنچو بہ مشڪل سان مٿي چڙهي ٿي سگهيو. بوٽ پائي چاهيان ٿو. پر سوڄ سبب پائي نٿو سگهان.

صبح جو ڪرام ويل اسپتال جي يورالاجي وارڊ جي ڪمري ۾ مون کي ٻيهر بستري داخل ٿيڻو پئي ٿو. ڊيوٽي تي آيل انڊين سرجن منهنجي بيترتيبيءَ سان ٿڙڪندڙ جسم جي مختلف حصن ڏانهن نهاري ٿو. مٿڪي جيان سُڄي ويل پيٽ تي، ساڄي سُڄي ٿڙهو ٿي ويل ٽنگ تي آڱرين سان زور ڏيئي سوڄ جو اندازو لڳائي ٿو ۽ پوءِ ڪڏ بيٺل نرسن ’الزبٿ‘ ۽ ’ميري‘ کي مخاطب ٿي چئي ٿو: ”اٽ از ليڪيج پرابلم.“

ڊاڪٽر ڪين ’اينٽي ريجيڪشن‘ ڊرپ هڻڻ جي تاڪيد ڪري، منهنجي ڳل تي ٺڪي هڻي ڪمري مان ٻاهر نڪري ٿو وڃي.

ڊرپ لڳڻ کان پوءِ منهنجي ڏڪڻي ۽ ڪرنگهي جي تڪليف ختم ٿي وڃي ٿي.

مون کي ٻيهر ڪيٿيٽر جي ڏنڊا ٻيڙي هڻي وڃي ٿي. نہ فقط ايترو پر وهيل چيئر تي ويهاري روز نئين مشين هيٺان سهاريو ٿو وڃي. سان جيڪو نيچر سان پيار ڪندو هو. سان گرمين ۾ گهر ڇڏي ڪلاڪن جا ڪلاڪ علامہ آءِ آءِ قاضي جي مزار جي چوگرد سرينهن جي ڇانوءَ ۾ ڪنڌ هيٺان ٻانهن ورائي، اڪيون ٻولي ڪوئل جي لوليءَ تي ننڊ ڪندو هوس. سو روز نئين مشين هيٺان سهاريو

وڃڻ لڳس. نه ستارا، نه سورج، نه وڻ، نه گل، نه ڪوئل جي ڪُوڪَ.
بس جيڪڏهن هئي ته، اکيون ڪيندڙ روشني ۽ هنياءُ ڏاريندڙ مشينون.

’ڪرامويل‘ جا ڊاڪٽر ۽ ايڪسپرٽ جڏهن ليڪيج ڳولهڻ ۾ ناڪام وڃن ٿا ته مون کي لنڊن جي مشهور ليڪيج ايڪسپرٽ ’ڊاڪٽر ريڪڊ‘ ڏانهن ’پرنس گريس اسپتال‘ اماڻيو ويندو هو. روز هر سهولت سان مڪمل ايمبولينس تائين وهيل چيئر تي آندو ويندو هو. ايمبولينس مون کي ڪرام ويل جي گيٽ تان پرنسس گريس ڪٺي ويندي هئي.

ڊاڪٽر ’ريڪڊ‘ مون کي موٽي آپريشن ٿيٽر ۾ آپريشن ٽيبل تي ليٽائي، ٻه ٽي ڪلاڪ بنا ’انسٽيپيا‘ ڪرڻ جي چار انچ ڊگهيون نيڊلز پيٽ ۾ ٽنبي تن منجهان بجليءَ جي وائر جهڙا سنها ’ٽيوب‘ منهنجي گردي تائين رسائي، ٽيوبن ۾ ڪوفليوڊ وجهي ايڪسري مشين رستي ’مانيٽر‘ ۾ نظر ايندڙ منهنجي پيٽ جي اندرين حصي کي ڏسي، ’ليڪيج‘ ڳولهڻ جي ڪوشش ڪندو رهي ٿو.

منهنجي پيٽ ۾ ٽنبيل ’نيڊلز‘ واري هنڌ تان رت لاڙون ڪري وهندو رهي ٿو. جنهن کي چوگرد بيٺل نرسون ڪپهه جي وڏن وڏن مونن سان صاف ڪري مونا ڊسٽ بن ۾ اڇليندڙيون رهڻ نيون.

اهو معمول روز جو بڻجي ويو هو. تقريبن ويهه پنجويهه ڏينهن ايمبولينس مون کي ڪرام ويل جي گيٽ تان کڻي ’پرنسس گريس‘ جي گيٽ تي ڇڏي ٿي. ۽ هر روز ڊاڪٽر ساڳيو عمل دهرائيندو ٿو رهي.

پهرين ڏينهن جڏهن مون کي ’پرنسس گريس‘ جو هلڪو سائو آلفي جهڙو ايپرن پارائي ننڍڙي آپريشن ٿيٽر ۾ آپريشن ٽيبل تي ليٽايو ويو هو ته پيرن وٽ بيٺل چٽني نرسن جي چهرن تي مون سان ڪجهه گهڙين ڪانپوءِ ٿيڻ واري اذيت جو احساس اکوات ٿي

جهاتيون پائي رهيو هو. انهن نرسن منجهان هڪ جاپانيڻ، هڪ آسٽريلين ۽ ٻه انگريزياڻيون آهن.

ڊاڪٽر، ٿيٽر ۾ داخل ٿي مون ڏانهن ڏسي ٿو. ۽ پنهنجو تعارف ڪرائيندي چئي ٿو: ”مان ريڪڊ آهيان، پر مان پاڻ کي ’فرينڪ سناترا‘ سمجهندو آهيان. ڇوته منهنجي اکين جو رنگ ۽ بيهڪ ’فرينڪ سناترا‘ جهڙي آهي.“ مرڪي ڏانهس نهاريان ٿو. هو پڇي ٿو: ”تون فرينڪ سناترا کي سڃاڻين-؟“ ڇوان ٿو: ”فرينڪ سناترا ته ٻه آهن.“ هو چئي ٿو: ”ها، پر مان ڳائڻي ’فرينڪ سناترا‘ جي ڳالهه ٿو ڪريان.“ ڊاڪٽر شايد اهڙيون ڳالهيون ڪري منهنجي ذهني ڪيفيت جو اندازو لڳائڻ چاهي ٿو.

هُو مون کي ٻڌائي ٿو ته ’مون کي ڏانهس ڪردي ۾ ٿي پيل ليڪيج کولهڻ لاءِ موڪليو ويو آهي.‘ ’ريڪڊ‘ مون کي اهو پڻ ٻڌائي ٿو ته اهو عمل تڪليف ڏيندڙ هوندو آهي. ڇوته ان ۾ مريض کي بنا بيهوش ڪرڻ جي ڇٽ انجڻ جون نيڊلز پيٽ ۾ لڳايون وينديون آهن. تنهن ڪري مان پاڻ کي ذهني طرح تڪليف لاءِ تيار ڪري ڇڏيان. سندس ڳالهيون ٻڌي مرڪي چوان ٿو: ”تڪليف....؟چاجي تڪليف!؟ هاڻي مون لاءِ تڪليف پنهنجي معني وڃائي چڪي آهي.“ ڊاڪٽر مون ڏانهن ٻاجهه ۽ شفقت منجهان نهاري ٿو ۽ ڪُلهي تي ٿڦڪي هڻي ٿو.

انگريز نرسن مان هڪ وڏي منهنجو ايپرن سيني تائين مٿي ڪري ڇڏي ٿي. ڊاڪٽر ’ريڪڊ‘ سُوئو کڻي منهنجي پيٽ جي ساڄي پاسي تي رکندي چئي ٿو: ”مان سوئو تنهنجي پيٽ تي رکيو آهي ۽ هاڻي مان هن کي اندر وجهندس.“

(پنهنجي بيماري دوران مون ڏٺو هو ته ڊاڪٽر جيڪو به عمل ڪندا هئا، ان جي باري ۾ رننگ ڪاميٽري ضرور ڪندا هئا ته جيئن مريض هر ڳالهه کان واقف ٿيندو وڃي ۽ پريشان ٿيڻ بجاءِ سمجهڻ جي ڪوشش ڪري.)

’ريڪڊ‘ زور ڏيئي سوئو منهنجي پيٽ ۾ ٿُنبي ڇڏي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بيڊل نرسن جي نوٽن ۾ تڪليف لهي اچي ٿي. مان پنهنجي سيني تـي رکيل هٿن جون آڱريون شڪنجن جيان پاڻ ۾ ملائي هٿن جو دٻاءُ سيني تي وڌائي ڇڏيان ٿو، ۽ ڪڏوڪڏ پيرن جي آڱرين کي اڪيتي چڪي ٿو ڇڏيان. پر چهري تي ڪو به تاثر ظاهر نٿو ڪريان. ڊاڪٽر مون ڏانهن ڏسي چئي ٿو: ”آر يو فيلنگ پين؟“ ڪنڌ جي ڏوڻ سان ناڪارڪري چوان ٿو: ”نو“ هو حيرت مان مون ڏانهن نهاري ٿو.

اهڙي طرح منهنجي پيٽ ۾ پورا ٻه ڪلاڪ مختلف هنڌن تي سوئا ٽنبي ’مانيٽر‘ تـي ’ليڪيج‘ ڳولهڻ جي ڪوشش ڪندو رهي ٿـو. ۽ رکي رکي مون کان پڇندو بـه رهي ٿو، تـه: ”نوکي تڪليف محسوس ٿئي ٿي؟“ پـر مـان جواب ۾ انڪار ٿي ڪندو رهان ٿو.

منهنجي پيراندي ۽ کان بيڊل ڇڏي نرسن مان آسٽريلين نرس پنهنجي جڳهه ڇڏي، مون ڏانهن وڌي اچي ٿي. هـُن جي نيڻن جي آڪيري ۾ پيار جو پڪي پـر سونهن لڳي ٿو. هوءَ منهنجي سيني تي سختيءَ سان ڪتل هٿن جي شڪنجي تي پنهنجا پريل، نرم اجرا هٿ رکي، جهڪي منهنجي اکين ۾ گهوري چئي ٿي: ”توکي سور ٿئي تو نه؟“ ڪنڌ جي هلڪي ڏوڻ سان چوان ٿو: ”نه.“ هوءَ پنهنجو ٻيو هٿ ڪڍي منهنجي وارن ۾ آڱريون ڦيريندي چئي ٿي: ”تون ڏاڍو بهادر آهين.“ پڇانس ٿو: ”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“

”روبن“ هـوءَ ماڪيءَ جهڙي مٺـي لهجي ۾ پنهنجو نانءُ ٻڌائي ٿي.

چوانس ٿـو: ”روبن، مون کي سڌ آهي تـه منهنجين رڙين ڪرڻ يا روئڻ سان منهنجي تڪليف ختم ٿيڻي ناهي. پـوءِ رڙيون ڪرڻ مان فائدو؟“

روبن منهنجي مٿان ڪجهه وڌيڪ جهڪي وارن ۾ آڱريون ڦيريندي چئي ٿي: ”تون سچ پچ تـه بهادر ۽ پيارو آهين.“

پوءِ جيستائين ڊاڪٽر ريڪٽ منهنجي پيٽ ۾ سوئا ٽنبيندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رهي ٿو. روبن منهنجي وارن ۾ آڱريون ڦيرينديون رهي ٿي.
روبن مون کي سچ پچ چاهيو ٿي، يا اهو سڀ هن جي ڊيوٽي جو حصو هو!؟ پر مون کي ان جو رويو سڄي زندگي ياد رهندو. ۽ ها، رضيه جي چوڻ موجب ته: "هُوءَ جڏهن به توهان کي ڏسندي آهي، ته سندس اکين ۾ عجيب روشني لهي ايندي آهي." رضيه جو خيال آهي ته مان ڪيس وڻندو آهيان.
اهو هڪ عورت جو عورت جي باري ۾ رايو هيو. جنهن کي ڪجهه ڪجهه مان غلط نه ٿو سمجهان. (منهنجي عورت جي باري ۾ اها اينالائيسس آهي ته عورت آها ڳالهه، مرد جي چهري مان چڱيءَ طرح پرکي وٺندي آهي. جيڪا مرد لفظن ۾ به شايد ايترو چٽو نه سمجهي سگهي) بس فرق هوندو به آهي ته عورتن جي روئي جو. ڪي عورتون سڀ ڪجهه سمجهنديون به صبر کي هٿان وڃڻ نه ڏينديون آهن. ته ڪي سمجهڻ شرط واويلا مچائي ڏينديون آهن.
پوري مهيني ڪانپوءِ ڊاڪٽر 'ريڪب' منهنجي 'ليڪيج' واري هڪ جڳهه کي ته کولهي لڌو ٿو. پر بي ليڪيج باوجود پنهنجي سڄي چمار جي تجربي جي، هو ڳولهڻ ۾ ناڪام وڃي ٿو. ڊاڪٽر ب ب ڪلاڪ منهنجي پيٽ ۾ مختلف هنڌن تي سوئا تنبي ۽ سوئن ذريعي 'ٽيوب' وجهي جڏهن ليڪيج ڳولهڻ ۾ ناڪام ٿي وڃي ٿو ته تواتيءَ مان ڏکيا ساهه کڻي گلوز چڙهيل رت هاڻ هٿن کي دعا وانگر مٿي کڻي پريشاني ۽ چڙ مان انڪار جي انداز ۾ ڪنڌ ڌوڻي ساڄو پير آپريشن ٿيٽر جي فرش تي وهائي ڪڍي ٿو.
ريڪب پيهر پورو مهينو لڳاتار منهنجي پيٽ جي هڪ هڪ حصي ۾ اڪٽ سوئن ڏنبڻ ڪانپوءِ به جڏهن بي ليڪيج ڳولهي نه سگهي. ته ڊسيشن پيهر وڏو آپريشن ڪرڻ جو ڪيو وڃي ٿو.
ڊاڪٽر ريڪب. سرجن 'ڪاسترو' ۽ فزيشن 'ڊاڪٽر ڪريشي' مون کي ۽ ادا وڏي کي گهرائي منهنجي گردي جو ڊائگرام ٺاهي ٻڌائن ٿا ته 'نوراني صاحب' جو گردو ڪيئن وقت سندس گردي جي

Scanned with CamScanner

هڪ رڳ جيڪا واڌاري هئي ڪري ھنن ٻڌي ڇڏي هئي. تنهن سبب شايد گردي جو هيٺيون حصو ختم ٿي ويو آهي ۽ سندن خيال آهي ته ليڪيج به اتان ئي ٿي رهي آهي.

’ڪاسٽرو‘ مون سان مخاطب ٿـي چئي ٿو: ”اسان تنهنجو ٻيهر اوترونٿـي وڏو آپريشن ڪنداسين، جيترو پهريون پـرو ڪيو هوسين.“ هو صاف لفظن ۾ چئي ٿو. ”نوڪي اهو به ٻڌائي ڇڏيان ته جيڪڏهن لڳل گردو گهڻو خراب ٿي چڪو هوندو، تـه مان ان کي ڪڍي ڇڏيندس. چوته جي ڪڍيو نه ويندو ته تنهنجي زندگي کي خطرو لاحق ٿي سگهي ٿو ۽ تون مري به سگهين ٿو.“

سرجن ڪاسٽرو جـي ڳالهه، ٻڌي ادا وڏي جي چهري تـي آپريل اميد جـا سهورا روشن چنڊ ٻڏي وجـن ڏـا. هو اوڪ ٻنجي سرجن ڪاسٽروکي ڏسڻ لڳي ٿو. ۽ مان — ڇڻ ڪنهن اونهين کوهه ۾ ڪري پوان ٿو. سرجن ڪاسٽروکن رکي ٻيهر چئي ٿو: ”پر اهو اسان جو اندازو آهي. ڳالهه ان جي ابتڙ به ٿي سگهي ٿي.“

هڪ ڀيرو وري مون کي ’ڪرام ويل اسپتال‘ جي آپريشن ٿيٽر اماڻيو وڃي ٿو. اسٽريچر ڪاريڊور مان لنگهي ٿو. مان ڏسان ٿو. ادا وڏو رونق هارڪو آهي. ادو هدايت، حفاظت صاحب ۽ مسز حفاظت ادا وڏي کي دلداريون ڏيئي رهيا آهن. پـر منهنجي دل ۾ هڪ عجيب خوشي جڳ مڳ ڪرڻ لڳي ٿي.

ٻيهر آپريشن ٿيڻ ڪانپوءِ ليڪيج هميشه لاءِ بند ٿـي وڃڻ جي خوشي. ۽ ان هڪ خوشيءَ پٺيان مون کي ڪيترين ئي خوشيون هڪ ئي پٺيان قطار ۾ بيٺل نظر اچن ٿيون. اسپتال مان سدائين لاءِ آجي ٿيڻ جي خوشي، لنڊن کي آزاديءَ سان گهمڻ جـي خوشي، سنڌ مـوٽي پنهنجن دوستن سـان گاڏي ڪاٽي، هيرآباد، مارڪيٽ، ڪراچي جي صدر، ايلفي ۽ طارق روڊ تي پينٽ جي کيسن ۾ هٿ وجهي ڳالهه، ٿي ٽهڪ ڏئي ٽڙي پوڻ جي خوشي.

اسٽريچر آپريشن ٿيٽر ۾ اچي ٿـو. هو منهنجو بلڊپريشر ۽ نبض چيڪ ڪن ٿا. مان بيهوش ٿيڻ چاهيان ٿـو. مون کي بيهوش

ٿيڻ ۾ ڏاڍو مزو اچڻ لڳو آهي. حال ڪان عدم ڏانهن وڃڻ جو چند لمحن جو سفر. مون کي ڪنهن بهترين شراب جي سڃي بوتل پيئڻ کان پوءِ وڏيڪ سرور بخشيندڙ ۽ سحرانگيز لڳي ٿو.

بيهوش ڪرڻ وارو ڊاڪٽر 'ايسڪيوز' پنهنجو تعارف ڪرائي مون کي ٻانهن ۾ انجيڪشن ڏئي ٿو ته مرڪي پنهنجي مٿان بيٺل نرسن مان تمام سهڻي نرس ڏانهن ڏسان ٿو. منهنجا ڇپر ڇپون ٻڌجي وڃن ٿا. آئيني جهڙي شفاف ڍنڍ ۾ ڪوئي پٿر اڇلي ٿو ۽ ڍنڍ جي پاڻيءَ ۾ سرسبز ڪناري جو عڪس ڏاڏرا ٿاهي لڏي لمحي غائب ٿي وڃي ٿو....

اک کلڻ تي پاڻ کي نئين ڪمري جي بستري تي ڏسان ٿو. نڪ ۾ ڪنهن شيءِ جي ڦاٿل هجڻ جو احساس ٿيم ٿو. اڻ ڏٺل نرس، منهنجن هيرن پن خشڪ چپن تي 'لولي پاپ' ڪنمٺي جيتري ڪاٺي ۾ لڳل پاڻي سان پريل فوم جو ننڍڙو بال منهنجن ڪنڀيل چپن تي رکي ٿي ڇڏي، ۽ مان ليپو ليپو ٿي زبان تان ترڪي نڙيءَ ۾ ويندڙ پاڻيءَ کي گهٽون ڏيئي اندر ۾ اوتڻ لڳان ٿو.

مون کي بيهوش ڪرڻ وارو ڊاڪٽر 'ايسڪيوز' ڪمري ۾ اچي منهنجي نبض چيڪ ڪري ٿو. ڏانهس ڏسي آءِ پريل آواز ۾ پڇان ٿو: "آپريشن ڪامياب ٿي ويو....؟" هو منهنجي نبض ڏسي سنجيدگيءَ سان چئي ٿو: "توکي اندر ٻه ليڪيج هيون. هڪ 'پيلوس' وٽ ٻي 'بليڊر' وٽ. اسان 'بليڊر' واري ته بند ڪري ڇڏي آهي. پر 'پيلوس' واري بند ڪرڻ ناممڪن آهي. چوته گردي کي ٽانڪو نٿي لڳندو."

سندس جملا منهنجي دل ۾ L.G جي چيرن جيان ڪڙڪ ڪري غائب ٿي وڃن ٿا. ٻڌي وڃان ٿو. هو ٿڌو ساهه کڻي چئي ٿو: "ان جي جاءِ تي اسان توکي ٽيوب لڳائي ڇڏيو آهي ۽ هاڻ آها ليڪيج قدرتي طرح آهستي آهستي ڀرجي ويندي." ڊاڪٽر هليو وڃي ٿو.

اهو سڀ ٻڌڻ کان پوءِ به منهنجا حواس ننڍا وڃائجن. مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ساڃو هٿ هوريان مٿي ڪٺي ناسن ۾ ڦاٿل شئي ڪي هٿ لائي ڏسان ٿو ۽ نرس ڪان پڇان ٿو: ”هي منهنجي نڪ ۾ ڇا لڳل آهي-؟“ هوءَ مهربان آواز ۾ چئي ٿي: ”آڪسيجن وائرس آهن“ نرس کي چوان ٿو: ”هنن کي هٽائي ڇڏ، مون کي ساهه کڻڻ ۾ ڪابه تڪليف نٿي ٿئي.“ منهنجي چوڻ ڪانپوءِ به نرس ’آڪسيجن وائرس‘ نڪ مان نٿي لاهي، بلڪ مهربان آواز ۾ چئي ٿي: ”نه، انهن کي رهڻ ڏي، متان تو کي ساهه کڻڻ ۾ تڪليف ٿئي.“

مان سندس ڳالهه مڃي، اڻ مڃي ڪري چپ چاپ ’آڪسيجن وائرس‘ نڪ مان ڪڍي ڇڏيان ٿو. هوءَ ڪا دير مون کي ڏسي ٿي ۽ يقين ٿي وڃڻ ٿي ته مون کي ساهه کڻڻ ۾ واقعي تڪليف نٿي ٿئي. هوءَ پرسڪون ٿي منهنجي وات ۾ لولي پاپ فوم سان ٽيپو ٽيپو پاڻي نڙيءَ ۾ لاهيندي رهي ٿي.

مان پڇان ٿو: ”هي ڪمرو يورولاجي وارڊ جو ته نٿو لڳي؟“

”نه.“ هوءَ جواب ڏئي ٿي. ”تنهنجو ڳچو ڀيرو وڏو آپريشن ٿيو آهي نه، ان ڪري تون هن وقت انٽينسو ڪيئر روم ۾ آهين.“

سڄي رات ۾ منهنجي جڏهن به اک کلي ٿي مان هن کي مسلسل پنهنجي مٿان جاڳيل ڏسان ٿو. ڪيس اچوان ٿو: ”تون ڏاڍي نائيس ۽ ڪائينڊ ليڊي آهين.“

”نرس مهربان آواز ۾ چئي ٿي: ”تون به ڏاڍو سٺو پيشنٽ آهين. رڙيون ۽ واڪا ڪرڻ بجاءِ چپ چاپ سهي رهيو آهين.“ نرس جي ڳالهه ٻڌي سوچڻ لڳان ٿو: ’ڇا مان واقعي بهادر آهيان-؟ بهادر آهيان؟ يا ضدي-؟ ۽ جاڳ ننڊ وچ ۾ خبر ناهي ڪهڙي مهل فيصلو ڪري وٺان ٿو ته مان بهادر نه، پر ضدي آهيان.‘ (ها مان ضد ۾ اچي پاڻ کي شوٽ به ڪري سگهان ٿو ۽ مان ضد ۾ اچي موت کي به شڪست ڏيئي سگهان ٿو.)

آسٽر ويل ننڊ منهنجي چيلهه ۾ ٻانهن ورائي مون کي پنهنجي بيڊ روم ۾ وٺي وڃي ٿي ۽ مان سندس بيهوشيءَ سان ٽمٽار چپن مٿان پنهنجا چپ رکي گم ٿي وڃان ٿو....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

صبح جو اڪ ڪاڻ سان 'ادا وڏي'، 'ادي هدايت'، 'رضيه'، سائين نوراني کي پنهنجي مٿان بيٺل ڏسان ٿو. هو سڀ مون کي ڏسي پنهنجن دکي چهرن تي مُرڪ جا ماسڪ چاڙهي ڇڏين ٿا.

"ڪيئن آهين پٽ-؟" سائين نوراني پنهنجن لفظن ۾ پرجي آيل پيڙا کي لڪائي نٿو سگهي.

جواب تو: "هڪدم فرسٽ ڪلاس." ۽ ڀرپور مرڪ منهنجن چپن تي لهي اچي ٿي.

رضيه منهنجي شرارت ۾ ٻڏل چهري کي ڏسي ريليڪس ٿي وڃي ٿي. ۽ ادا وڏو ٻـ ميل ۽ فيميل نرسون اچن ٿا ۽ مون کي اسٽريچر تي سهارڻ لڳن ٿا. ڪاڻ پڇان ٿو: "ڪيڏانهن-؟" هو چون ٿا: "تو کي تنهنجي روم ۾ وٺي ٿا هلون." مان ڏانهن ڏسي چوان ٿو: "ڏاڍا بداخلاق آهيو، صبح جو ناشتو به نٿا ڪرايو؟" منهنجي ڳالهه تي ادا وڏي، سائين نوراني، ادي هدايت کان ٽهڪ نڪري وڃن ٿا. سڀني کان وڏا ٽهڪ ادي هدايت جا آهن-

بي آپريشن ڪانپوءِ منهنجي پيٽ مان ايترا تـ ٽيوب ٻاهر لڙڪن ٿا جو ڪڏهن ڪڏهن بستري تان اٿي ڪاريڊور ۾ چڪر ڏيڻ لاءِ، ٽيوبن جي ڇيڙن وٽ لڙڪندڙ اڌ ڏزن کن 'يورين بيگس' کي وهالي جي چـو ۾ وجهي، چـوَ کي هٿن ۾ جهلي گهمڻو پئي ٿو.

هڪ دفعو ٻيهر هاسپيٽل حوالي ٿـي وڃان ٿو. فائيو اسٽار هوٽل جهڙي اسپتال جي آرام ڏيندڙ ڪمرن کان چڙ ٿيڻ لڳي ٿي. هڪ هفتو، ٻه هفتا، ٽي هفتا. منهنجي هٿن ۾ مضبوطيءَ سان پڪڙيل صبر جي ڪبوتر تي بي‌صبري ۽ چڙ جو ٻگهڙ حملاآور ٿيڻ لڳي ٿو. ۽ ان جنگ ۾ مان رتوڇاڻ ٿي پوان ٿو. رضيه ۽ ادا وڏي جو صبح کان رات جو دير تائين مون وٽ اچي ويهڻ، پنهنجي مايوسي کي لڪائي مون کي آٿتون ڏيڻ مون کي بيچين ڪرڻ لڳي ٿو.

ڇنڇر جي هڪ شام جـو مـان ويهائي جي چـوَ ۾ پنهنجا يورين بيگس وجهي. چـوَ کي هٿن ۾ مضبوطي سان جهلي، ڪنهن جهور پوڙهي جيان وک ۾ وک ملائي، وارڊ جي سنسان ڪاريڊور

Scanned with CamScanner

ــان ٽيندو دل ڪي وندرائڻ لاءِ ڪافي شاپ جـو در ڪولي اندر ٽپان ٿو.

سانت جي پاڻهن پر هيسيل ڪافي شاپ، جنهن جي هر شئي مان پيانڪ تنهائي رڙيي بڻجي چڻي رهي آهي. مان هوريان هوريان سنسان ڪافي شاپ جي وچين صوفا تي ويهي رهان ٿو.

مون کي "آمان" ياد اچڻ لڳي ٿي سنڌس ٽيليفون تي مون سان ڳالهائڻ ياد اچي ٿـو. هوءَ هيلو ڪرڻ بجاءِ مٺي آواز ۾ چئي ٿي: "طارق....؟ طارق .. ؟" امان جو مٺڙو آواز مون کي مونجهارن ۾ ٻوڙڻ ٿو لڳي ۽ مان خلائن ۾ وڃائجڻ ٿو لڳان. مون کي پنهنجي گهر جون ٻاهريون ڏاڪڻيون، سامهون سدائين وهندڙ سڀر هائي - وي. حيدرآباد جا رستا، دوستن جا ڪچهرا، سنڌ يونيورسٽي اسٽيشن تان دونهون ڪيندڙ سال ڪاڏي ياد اچڻ لڳن ٿـا. مونکي محسوس ٿيڻ لڳي ٿو. هاڻ اهو سڀ مان شايد ٻيهر ڏسي نه سگهندس. ڇُهي نه سگهندس. بس انئين ڏـي هميشه عجيب مشينن ۽ آپريشن ٿيٽرن ۾ باقي ڏينهن گذاري ڇڏيندس ۽ ......

منهنجو ساهه گهٽجڻ لڳي ٿو، چرڪ ڀري سنسان ڪافي شاپ جي ڪارپيٽ ڏانهن نهاريان ٿـو جيڪو هاڻ منهنجن پادن جـي ڦٽڪندڙ زخمي پکين جـي جسم مـان وهي نڪتل رت سان سڄو لارون لارون ڳاڙهو ٿي چڪو آهي. مـان آيا ساهه ڪٽي صوفي تان اچل ڏيئي اُٿـان ٿـو ۽ تڪڙو هلندو ڪافي شاپ جـو در ڪولي ذري گهٽ ڊوڙندو ڏاڪڻيون لهي، اسپتال کان ٻاهر اچي ڪهاڻن ٻادلن ڏانهن منهن ڪري، سخت ٿڌ ۽ هلڪي هلڪي برڪا ۾ ڊگها ڊگها ساهه کڻڻ لڳان ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رستي ۾ مادام تساءَ

او- ون مٿان جلندڙ چلهه، تـي پاڻيءَ سان ڀار ٿانءَ ۾ انڊو وجهي ٽائيم ڏنم. صبح جا ساڍا اٺ ٿيڻ وارا هئا، ’ڪارن فليڪس‘ جو اڌ دٻو کير پليٽ ۾ اٿلائي کير وجهي کائيندي، ڊبل روٽي جا ٻه سلائيس ’او-ون‘ جـي فائيل ٽيل گرل مٿان رکي، ڊائننگ هال ۾ اچي، آن ٿيل ٽي-وي تـي بريڪ فاسٽ نيوز ڏسڻ لڳس. اٺ-ڏهه سيڪنڊ ٽي-وي ڏسڻ کانپوءِ واپس ٻورچيخاني ۾ وڃي گيرل تي رکيل سلائيز ڪڍي، مکڻ ۽ مکڻ مٿان وڏا وڏا چڪ هڻي، پاڻيءَ ۾ ٽهپا ڏيندڙ انڊي مٿان اچي بيٺس، جيڪو ٻچي راس ٿي چڪو هو.

ٽيبل اسپون سان ٿانءَ مـان انڊو ڪڍي شيلڪ ۾ لڳل ٿڌي پاڻيءَ جـو نلڪو کولي، انڊي کي ٺاري، لڳم کلون لاهڻ. (مون کي ٻوائل انڊي جي کل لاهڻ ۽ سـسـت ماڻهوءَ جي گهر جو در کڙڪائڻ هڪجهڙو لڳندو آهـي.) ٽريولر بيگ کلهي ۾ هڻـي انڊو کائيندو گهر مان ٻاهر نڪتم، تـہ سرد هوا ڪرٽ جهان وجود کـي جهير ڏيـڻ لڳي. درڙي پيري جيڪٽ جـي زپ بند ڪري ڪالر اڀا ڪري، انڊي کـي کائيندو ’ٽرينٽن هيٿ اسٽيشن‘ ڏانهن ذري گهٽ ڀوڙندو هلڻ لڳم.

’وڪٽوريا‘ تي لهي، ٽيوب پڪڙي اچـي ’گرين پارڪ‘ تي لٿم، ۽ طويل ايڪسيليٽرس جـي ڏاڪڻ تان ٻرانگهون ڀريندو جوبلي لائين پڪڙي، ’بيڪر اسٽريٽ‘ تي پهچي، وي-آئوٽ کان ٻاهر نڪري پنهنجن پيرائن ماڳن تان هلندو، اچـي ’مادام تساؤ‘ ميوزم وٽ پهتم.

سدائين ڀٽ ڏٺيءَ جي سـرسارنگ بڻيل آسمان مان، سنهيون بوندون وسڻ شروع ٿي ويون. مادام تساؤ ٻاهران ٽڪيٽ گهر آڏو ماڻهن جي ساڳي نہ کٽندڙ قطار. اوچتو وڏـي پيل ٻر کا کان ٻچڻ لاءِ

رنگين چٽين جا چپرڪولي چڙيا. اهڙين قطارن ۾ رنگ برنگي ويس اوڍيل مرد، عورتن، ڇوڪرين ۽ ڇوڪرن کي ڏسي، منهنجي تصور ۾ هميشه ٿوٽي فروٽي آئس ڪريم اچي ويندي آهي. رنگ برنگي آئسڪريم، جنهن مان ڪٿان انگور نڪرندو آهي، ڪٿان ڪيلي جو ٽڪر، ڪٿان پستا نڪرندا آهن، ته ڪٿان بادام.

مان 'مادام تساؤ' ٻاهران بيٺل قطار ۾ پستا بادام ڇهرا پسندو وڃي رهيو هيس. ته مون کي ياد آيو ته اهڙي قطار ۾ مان ۽ رضيه ٻه پيرا بيهي، مادام تساؤ گهمي چڪا آهيون.

ڀيريون پيرو ادا وڃي سان، ٻيو پيرو 'هارون رند' سان.

هارون رند واري ٽرپ ۾ هڪ مزيدار ڳالهه ٿي هئي. مان جڏهن اندرا گانڌي ۽ راجيو گانڌي جي مجسمن وچ ۾ بيٺل هارون رند جو فوٽو ڪڍي رهيو هوس، ته هڪ مستي خور شيدائي انهن مجسمن وٽان لنگهي هئي. هُن شرارت مان ڀيريان اندرا گانڌيءَ جي ڇهري اکيان هٿ لوڏي، مستي مان آواز ڪڍيو هو، 'ٺشو'، ۽ پوءِ مجسمي پرسان ساهه منجهائي بيٺل هارون رند کي ٻه مجسمو سمجهي، سندس چشمي لڳل اکين اکيان آڱريون نچائيندي ساڳيو آواز ڪڍيو هئائين. سندس آڱرين جي لوڏ تي هارون رند جون اکيون ڇنڀجي ويون هيون ۽ شيدائيءَ کان دهشت مان رڙ نڪري وئي هئي.

هوءَ رڙ ڪري اهڙي وڃي وڃي بيهي رهي هئي، ۽ ڊپ مان ڪنڌ ورائي هارون رند کي ڏسڻ لڳو هئي.

مادام تساؤ ۾ رکيل مجسما واقعي ڏاڍا نيچرل آهن. پر جيڪڏهن انهن مجسمن کي تنقيدي نگاهه سان پرکيو وڃي ته ڏاهڻ واري خاص طور تي سندن ڇهرن کانسواءِ مجسمن جي باقي حصن تي ڪو هرويرو ايڏو خاص ڌيان به نه ڏنو آهي. گهڻن مجسمن جا ته قدبت به ننڍا وڏا بڻيل آهن. ڀلا راجيو گانڌيءَ جهڙي قدآور ماڻهوءَ جي مجسمي جو قد، پنجن فوٽن کان مٿي نه هوندو. ساڳي ريت اندرا گانڌيءَ به شڪل ۾ ڏيڍي نظر اچي ٿي. جڏهن ته تصويرن

۾ اندرا هڪ مڪمل پروقار شخصيت جي مالڪ نظر ايندي آهي.

سون انهن ٻنهي ٽرپس دوران مجسمن کي ڏسي محسوس ڪيو ته انگلينڊ ۾ به ڪجهه پاڪستاني ميڙلٽي جا ماڻهو رهن ٿا، جيڪي مجسمن سان هٿ چراند ڪندا رهن ٿا.

هي ٽرپ ۾ مونکي 'پڪاسو' جي مٿ ۾ پيڙيل سگريٽ به اڌ ٽيل نظر آيو هو. ۽ مشهور اداڪار 'ٽيلي سيولاس' جي ساڄي هٿ ۾ جهليل لولي پاپ، جيڪو هو پنهنجي مشهور ٽي-وي سيريز 'ڪوجڪ' ۾ کائيندي نظر ايندو هو، غائب ٿيل هو.

ساڳي طرح گانڌيءَ جي هڪ اک جي پنبڻي پڻ اکڙيل نظر آئي هئي.

مونکي انهن سڀني مجسمن مان "سليپنگ بيوٽي" جو مجسمو ڏاڍو وڻندو آهي. جيڪا هڪ عاليشان پلنگ تي ستل آهي ۽ سندس سينو، ساهه کڻڻ جي مخصوص ردم تي هيٺ مٿي ٿيندو رهي ٿو.

چون ٿا مادام تساؤ ١٧٦١ع ڌاري فرانس ۾ پيدا ٿي. سندس پيءُ جرمن سپاهي هو جيڪو سندس ڄمڻ کان اڳ گذاري ويو. ۽ سندس ماءُ، مادام تساؤ کي سوئزرلينڊ کڻي هلي وئي. جتي هن کي هڪ ڊاڪٽر وٽ هائوس ڪيپر جي نوڪري ملي وئي، جيڪو نه فقط قابل ڊاڪٽر هو، پر هڪ بهترين ميڻ جا مجسما تخليق ڪندڙ مجسمه ساز پڻ هو.

مادام تساؤ جنهن جو اصل نالو 'ميري' هو، تنهن کي ننڍي پڻ کان ئي مجسمن ٺاهڻ جو شوق هو ۽ هوءَ ڊاڪٽر 'ڪريٽس' جي شاگرديائي بڻجي وئي. 'ميري' عرف 'مادام تساؤ' سڀ کان پهريون جيڪو مجسمو ٺاهيو اهو ڊاڪٽر ڪريٽس جي دوست 'والٽيئر' جو هو.

ٻن سالن کانپوءِ مادام بادشاهه 'لوئيس XVI' جي ڀيڻ جي ٽيوٽر مقرر ٿي ۽ نون سالن تائين محل ۾ رهي. فرانس جي انقلاب کانپوءِ هوءَ پيهر 'ڊاڪٽر ڪريٽس' وٽ موٽي آئي. ان وچ ۾ ڊاڪٽر ڪريٽس جو شوق چوٽ چڙهي چڪو هو ۽ ماڻهو به پري پري کان ڪهي اچي سندس مجسمن جي لڳايل نمائش ڏسندا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١٧٩١ع ۾ ڊاڪٽر ڪريٽس پنهنجي گهوٽ واري گهر ۾ (جيڪو هڪ درياهه جي ڪناري هو) گذاري ويو ۽ پنهنجي سڄي جائداد جو مالڪ ميري/مادام تساڊو کي ڪري ويو.

هڪ سال کانپوءِ مادام تساڊو Farcis Tussaud سان شادي رچائي، جيڪو هڪ سول انجنيئر هو. ١٨٠٠ع تائين هن هڪ ڌيءَ ۽ ٻن پٽن کي جنم ڏنو. ڌيءَ ته گذاري ويئي پر پٽ جوان ٿيس. ١٨٠٢ع ۾ مادام انگلينڊ اچڻ جو ارادو ڪيو. انگلينڊ اچڻ کانپوءِ هن ڪڏهن به نه پنهنجي مڙس سان ملاقات ڪئي، نه فرانس وئي.

١٨٣٥ع ۾ جڏهن ٧٤ ورهين جي ٿي ته هن سفر ڪرڻ ڇڏي ڏنو ۽ لنڊن ۾ اچي بيڪر اسٽريٽ تي پنهنجي نمائش لڳائي. مادام تساڊو ١٨٥٨ع ۾ ٨٩ سالن جي ڄمار ۾ گذاري وئي.

'مادام تساڊو ميوزم' ٽن طبقن ۾ ورهايل آهي. فرسٽ، سيڪنڊ بيسمنٽ ۽ گرائونڊ.

۾ لفٽون گرائونڊ فلور کان سيڪنڊ فلور تي ڪٽي ويندڙيون آهن. لفٽ مان نڪرڻ شرط کاٻي طرف مڙبو آهي ته هڪ هال ايندو آهي، جنهن جو عنوان آهي 'The Tableaux'

'ٽيبليڪس' مجسمي سازيءَ جو روايتي طريقو آهي، جنهن ۾ مشهور تاريخي واقعن کي مجسمن جو روپ ڏنو ويو آهي. جنهن جو ڪم ١٩٧٩ع ۾ شروع ڪيو ويو هو. ان حصي ۾ 'ميري ڪوئين آف اسڪاٽ' ۽ 'گائي فوڪس' جهڙا تاريخي واقعات مجسمن جي صورت ۾ جوڙيا ويا آهن.

انهيءَ هال ۾ 'سليپنگ بيوٽي' جو مجسمو به رکيل آهي. جنهن کي ١٧٦٥ع ۾ جوڙيو ويو هو، جيڪو مادام تساڊو جو سڀ کان پراڻو مجسمو آهي. مالڪن جو چوڻ آهي ته ان مجسمي جي اندر ساهه کڻڻ وارو عمل ١٨٣٧ع ۾ شروع ڪيو ويو، جيڪو پهرين ڪلاڪ ورڪ ميڪينزم تي هو، ۽ هاڻي اليڪٽرڪ تي آهي. ۽ ساهه کڻڻ جو اهو عمل اڄ به وزيٽرس لاءِ دلڪشي جو وڏو سبب بڻيل آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

’سليپنگ بيوٽي‘ واري هال کان نڪري ٻي ڪليل ۽ روشن هال ۾ اچبو آهي. (جنهن جو نالو آهي 'The conservatar') ان هال ۾ وڏن ۽ ٻوٽا پڻ رکيل آهن جن ۾ خاص طور تي پام جا وڻ ذڪر لائق آهن. انهن وڻن جي پرپاسن ۾ مشهور فلم اسٽارز، رانديگر، ليکڪ ۽ ٽي-وي جون شخصيتون جمع ٿيل آهن.

انهي ئي مشهور ناول نگار ’اگاٿا ڪرسٽي، جو مجسمو به رکيل آهي. اگاٿا ڪرسٽي جي مجسمي جي خاص ڳالهه اها آهي ته سنڌس مجسمي کي جيڪو لباس اوڍيل آهي، اهو سنڌس وارڊ روب مان آندو ويو آهي. انهيءَ هال ۾ ليکڪا ’بابرا ڪارٽ لينڊ‘ جو مجسمو به ڏسڻ وٽان آهي.

’ڪنسرويٽر‘ هال کي گهمي اڳتي وڌبو آهي ته 'Super Star' هال ايندو آهي. سپر اسٽار هال ۾ ’مائيڪل جيڪسن‘ ’ڊولي پارٽون‘، ’بواءِ جارج‘ جا بي انتها حسين مجسما بيٺل آهن. جيڪي آواز، ۽ روشنيءَ ۽ ٻين افيڪٽس سان وڌيڪ زندگيءَ جي ويجهو محسوس ٿين ٿا. اهڙي ريت مجسمن کي ڏاهڻ جي خيال، سڀ کان پهرين ١٩٦٠ع ۾ جنم ورتو. (اهوئي اهو وقت هو جڏهن فن ۽ تفريح ۾ هڪ نواڻ آندي وئي).

انهن راڪينڊرن کي برطانيه جي جديد ’ڪمپيوٽر ٽيڪنالاجي‘ کي استعمال ڪري، ان سان گڏ ’آڊيو ويبول ٽيڪنيڪ‘ ۾ هيجان انگيز ڊائمينشن پيدا ڪري، اهڙي طرح ڊسپلي ڪيو ويو آهي، جو سيٽي جيئرا محسوس ٿين ٿا. هر راڪينڊر تي مخصوص ٽائيم ڪانپوءِ ’ليزر لائيٽس‘ پون ٿيون ۽ پس منظر ۾ سندن مشهور ڳانو، ڪجهه منٽن لاءِ هلي ٿو.

مائيڪل جيڪسن، جيڪو سيٽي کان مٿانهون بيٺل آهي ۽ جنهن جي جسم تي ’فيبرڪ اوپٽڪ واسڪوٽ‘ تجلا ڏيئي رهيو آهي. تنهن جي ساڄي هٿ ۾ پاڻل موتين لڳل دستاني مان روشني، تجلا ڏيندي نظر ايندي آهي. ۽ هو کاٻي هٿ ۾ جهليل مائيڪ کي وات اڏو جهلي پنهنجو مشهور ڳانو ”بلي جينز“ ڳائڻ لڳندو آهي.

انهن سُريلن گهاٽن کـي اکين سان ڳائيندي ڏسـڻ ڪانپوءِ ڏاڪڻيون لهي جڏهن هيٺ اچبو آهي تـہ مادام تساڏو جو 'گرانڊ هال' اچـي ويندو آهي. ۽ اهوئي مادام تساڏو جو وڏي ۾ وڏو هال آهي. جنهن ۾ انگلينڊ جي بادشاهن، رائين، شهزادن ۽ شهزادين جا مومي مجسما رکيل آهن.

هن هال ۾ اچڻ شرط سموري انگلينڊ جي تاريخ ماڻهن جي نگاهن اڳيان جاڳي پئي ٿـي. انهن مجسمن ۾ 'هنري چهين' جو مجسمو تہ ڏسڻ جهڙو آهي جنهن کي پنهنجين ستن زالن سان ڏيکاريو ويو آهي.

انهيءَ هال ۾ 'الزبٿ اول' بہ نظر ايندي آهـي. جنهن لاءِ چون ٿا تہ انگلينڊ جي ڪنواري ملڪہ سڏائيندي هئي. ۽ جيڪا پنهنجي پيءُ 'هنري' کان بہ وڌ سگهاري مڃي ويندي هئي. سندس ڪارناما اڄ بہ انگلينڊ ۾ مشهور آهن.

انهيءَ هال ۾ 'لارڊ چرچل'، 'مسز ٿيچر'، 'ڪنگ حسين'، 'ابراهيم لنڪن'، 'وليم شيڪسپيئر'، 'چارلس ڊڪسن' کان علاوه عظيم موسيقار 'موزارٽ' جـي ننڍي ڄمار جو مجسمو پـڻ رکيو ويو آهي.

جيڪڏهن گرانڊ هال مـان نڪري، ڏاڪڻيون لهبيون تـہ ميوزم جي تہ خاني ۾ اچي وڃبو آهي. جتي اچڻ شرط ماڻهوءَ جو دهشت مان في الحال تہ ساهہ ئي ٻڏي ويندو آهي.

تہ خاني جي ڏاڪڻ جي آخري ڏاڪي تي پير رکندي ئي هلڪي اوندهہ ۾، مٿي لڙڪندڙ وڏو قديم گهنڊ، اهڙو تہ نڪاءُ ڪندو آهي جـو چڱن خاصن کان چرڪ نڪري ويندا آهـن. اندر ٿيندي هر طرف اکيون المناڪ منظر ڏسڻ لڳنديون آهن.

آتي 'گليٽن' (سسي لاهڻ وارو ڪات) اڄ بہ رت ۾ ٻڏل آهي. ۽ گليٽن جي ڀرسان 'لوئيس XVI' ۽ 'ميري اينٽو' جون ڌڙ کان ڌار ٿيل منڍيون بہ رکيل آهن. ميري جي منڍي لٺل ماسڪ تي تہ ڳوڙها بہ چمڪندا نظر ايندا آهن.

(اها سزا جيڪا فرينچ انقلاب جي هيبتناڪ يادگار آهي، تنهن کي ١٩٦٥ ۾ منسوخ ڪيو ويو هو.)

ٽورو اڳتي هلو سان ڪنهن ”هرٽ فورڊ ڪول“ نالي شخص کي ٽي ڇٽا ڦاسي ڏيندي نظر ايندا آهن. ’هرٽ فورڊ‘ جنهن جا هٿ اڳيان ٻڌل آهن ۽ سندس سَڪل نوش‘ جهڙي چهري تي ۽ اکيون الاجي ڇا سوچي رهيون آهن. (چون ٿا ته هرٽ فورڊ ڦاسي جي جنهن تختي تي بيٺل آهي اهو پڻ اصلي آهي جنهن کي ميوزم وارن هٿ ڪيو آهي.) ان منظر جي پس منظر ۾، ججَ جو ٽيپ ٿيل آواز گونجندو رهندو آهي، جيڪو ڦاسي ملندڙ جو نالو ۽ ڏڪاري، سندس ڏوهه ٻڌائي، ڦاسيءَ جو اعلان ڪندو آهي.

اهڙوئي هڪ ٻيو ڀيانڪ منظر ’چيمبر آف هارر‘ ۾ ڏسڻ لاءِ ملندو آهي. جنهن کي ڏسڻ وقت ڏسندڙ سڪتي ۾ اچي ويندو آهي. اهو آهي ’اليڪٽرڪ چيئر‘ تي موت جي سزا. (اهڙي اليڪٽرڪ چيئر ميوزم وارن جي چوڻ مطابق ١٩٣٦ع ۾ آمريڪا جي شهر ”نيوجرسي“ جي جيل ۾ پڻ استعمال ڪئي وئي هئي.)

ان ڪرسيءَ تي پڻ هڪ وڏي ڄمار جو شخص چمڙي جي پٽن سان ٻڌل آهي. هن جي پيرن ۾ ناسي رنگ جو سليپر پيل آهي ۽ سندس چهري تي خوف جي تاثر بجاءِ، هلڪي سختيءَ جو عڪس نمايان نظر ايندو آهي. سندس پٺيان هڪ بورڊ تي ڪيترائي هلڪي روشنيءَ وارا بلب روشن نظر ايندا آهن ۽ بلبن هيٺان ٻه وڏا ڊائل پڻ نظر اچن ٿا. جن تي ”ٽائيم پيس“ جهڙيون نيڊلز لڳل آهن. ان منظر ۾ ٻه سزا ملڻ واري جو نالو، ڏوهه ۽ سزا ٻڌائي ويندي آهي. ۽ پوءِ خاموشي ڇانئجي ويندي آهي. پوءِ ڏسندي ڏسندي ڊائل جون نيڊلز زيرو کان مٿي کڄنديون هوريان هوريان آنگ لتاڙينديون اڳتي وڌنديون آهن. نيڊلز جي انتهائي حصن تي پهچڻ کان اڳ، اوچتو هلڪي روشنيءَ وارو ڪاڙهو بلب ٻري پوندو آهي ۽ نيڊلز پنهنجي انتها تي پهچي وينديون آهن. هڪ ٺهڪو ٿيندو آهي، ۽ بجليءَ جي ڪرسيءَ تي ٻڌل پوڙهي جو سِٽيل ڪنڌ

Scanned with CamScanner

ڍرڪي ويندو آهي.

اهو سڀ شيشي جي سينيما اسڪوپ دريءَ پٺيان بيهي ڏسبو آهي. مان ان سزا ڪي دل ۾ ڏي ڪيترا ڀيرا فقط ان ڪري ڏٺو آهي، ته آخر ان ماڻهوءَ جو ڪنڌ ڪيئن ٿو ڍرڪي!؟ پر مون کي سمجهه ۾ نه اچي سگهيو آهي. جڏهن ته مجسمو ساڳيو ئي هوندو آهي.

ان ئي حصي ۾ سخت ڇهري وارو ڪنجو شخص، اڇي چادر ۾ ويڙهيل سيني تي صليب جهليل ماڻهوءَ جي ڪِڇيءَ کي لوهي شڪنجي ۾ ڦاسائي سنڌس پٺيان بيهي، ٻنهي هٿن سان شڪنجي جي گرپ کي هڪ هينڊل سان سوڙهو ڪري رهيو آهي. ۽ صليب جهليل شخص جا دوڏا تڪليف کان ٻڙڪا ڏيئي ٻاهر نڪرندا محسوس ٿيندا آهن.

مادام تساڊو ۾ ان کان سواءِ، پراڻي لنڊن جي هڪ گهٽي به ڊيڪاريل آهي. جنهن ۾ هر طرف غربت ۽ مفلسي جو منظر چٽو پٽيو سگهجي ٿو. ان گهٽيءَ ۾ نه فقط فانوس جي ڊنڊلي روشني پکڙيل آهي، بلڪ شراب خانن جي ڊنڊيل درين مان عورتن جي کِلڻ جا، ۽ گهرن مان روئڻ جا، ته ڪتان سُرٻاڻن ۾ گهالهائڻ جا آواز به ايندا رهندا آهن. آتي ئي هڪ عورت جو لاش هڪڙي اونداهين فوٽ پاٿ تي پيل آهي.

ٿورو اڳتي وڌڻ سان جيڪو انتهائي ڪريهناڪ منظر اکين آڏو اچي ويندو آهي، اهو آهي باٿ روم ۾ پاڻي ڀريل ٽب ۾ هڏل عورت جي قاتل وات مان ٻوڙيا ڪري نڪرندڙ پاڻي جو. عورت جا، ساهه گهٽجڻ سبب دوڏا قاتل نظر ايندا آهن ۽ سنڌس وار، پاڻيءَ ۾ هيڏانهن هوڏانهن هوريان هوريان لڏندي محسوس ٿيندا آهن. مرندڙ عورت جو مڙس، ٻانهن تي ٽوال رکيو پرسڪون انداز ۾ باٿ مان نڪري رهيو آهي.

”مادام تساڊو“ جو آخري حصو ”ٽرافلگر جي جنگ“ جو آهي، جيڪا هڪ وڏي بحري جهاز ۾ لڳل آهي. جهاز ۾ لائٽنگ

جو اهڙو ته ڪمال ٿيل آهي جو هر طرف دونهون، توپن جي ڇٽڻ سبب روشني جي ڦهلجڻ ۽ گرمي ٿيڻ سان گڏ، بارود ۽ رَتَ جي ايڏي ته ڌپ هوندي آهي جو اندر گهڙڻ سان ساهه کڻڻ ۾ تڪليف محسوس ٿيڻ لڳندي آهي.

انهيءَ جنگ ڏسڻ کانپوءِ ”وي- آئوٽ“ جون ڏاڪڻيون اينديون آهن جيڪي مادام تسائو جي ريسٽورنٽ ۽ گفٽ شاپ ڏانهن وٺنديون آهن.

ريسٽورنٽ، جيڪو نهايت سهڻو ٺهيل آهي. تنهن جي وچ ۾ تمام وڏي شفاف شيشي جي ڪيوب ۾ ”مارلن مينرو“ جو مشهور پوز وارو مجسمو بيٺل آهي. جنهن ۾ مارلن منرو پنهنجي هوا سبب اڏامندڙ پڙي کي ٻنهي هٿن سان پڪڙي، پنهنجي اوگهڙ کي ڍڪڻ جي ڪوشش ڪندي ڪلي رهي آهي. ان مجسمي جي تمام سٺي ڳالهه اها آهي ته مارلن جي جسم تي جيڪو فراڪ پيل آهي، اهو واقعي هوا تي اڏامندو رهندو آهي جنهن کي هوءَ ٻنهي هٿن سان هيٺ ڪرڻ جي ڪوشش ۾ نه فقط رڌل نظر ايندي آهي، بلڪ سندس چهري تي اهوئي روح کي گهائل ڪندڙ کلڻ جو انداز به پڌرو پيو ٿيو سگهجي ٿو آهي.

”اڙي!!.... هي مان ڪاڏي پيو وڃان!؟ خيالن ئي خيالن ۾ پنهنجي سرجن وٽ ’هارلي اسٽريٽ‘ وڃڻ بجاءِ ’آڪسفورڊ اسٽريٽ‘ جو رخ رکيو اٿم!؟

آڪسفورڊ اسٽريٽ جون ٻه وڏيون سڃاڻپون آهن جيڪي پري کان ئي نظر اينديون آهن. هڪ ”ٽيلي ڪميونيڪيشن“ جو جنهن سان مٿو گسائيندڙ ٽاور. ٻيو ”سينٽر پوائنٽ بلڊنگ“.

١٩٩٠ ۽ ١٩٨٨ع ۾ پنهنجي ڊاڪٽر کان چيڪ اپ ڪرائي هميشه ”هارلي اسٽريٽ“ کان پنڌ ئي پنڌ ادي هدايت جي اسڪول ’S.O.A.S‘ هليو ويندو هوس. ان وچ ۾ مون کي ٽيلي ڪميونيڪيشن

جي ڊاور هيٺان به لنگهڻو پوندو هو. ۽ آڪسفورڊ اسٽريٽ به پار ڪرڻي پوندي هئي. جيڪڏهن ”پڪڊلي سرڪس“ لنڊن جي دل آهي ته ”آڪسفورڊ اسٽريٽ“ لنڊن جي شهه رڳ آهي.

”ماربل آرچ“ کان ”سينٽر پوائنٽ“ تائين پکڙيل لنڊن جي شهه رڳ ۾ هر وقت هزارين لکين ماڻهو رت ڦڙن جيان گردش ڪندا رهن ٿا. دنيا ۾ شهر ۾ ٿي اهڙين اهم اسٽريٽس/رڳن جا مالڪ هوندا آهن، جن ۾ هر ”بلڊ گروپ“ جو ماڻهو، بنا ’ري ايڪشن‘ ڪرڻ جي گردش ڪري سگهندو آهي. پر ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيندو آهي ته ڪي ماڻهو، خوبصورت ملڪن ۽ انهن جي اهم بازارن جي رڳن ۾ انسان بڻجي رهڻ بدران گهمڻ بجاءِ، ”وائرس“ بڻجي ڦهلجڻ لڳندا آهن. (ها، پر اهي وائرس سدائين ٽين دنيا جي رڳن ۾ وڌيڪ سولائي سان وڌي ويجهي سگهندا آهن. تڏهن ته سالڪن جيو آهي ته ڏيري ڏاند تي مڇر به گهڻا).

ڳالهه پئي هلي لنڊن جي شهه رڳ آڪسفورڊ اسٽريٽ جي جتي هر دڪان پنهنجي پوري تاب سان، ڏوڪڙن وارن جي کيسن کي خالي ڪرڻ لاءِ بيتاب هوندو آهي. ۽ اسان پارن سگهڻ ’ونڊو شاپنگ‘ ڪرڻ وارن کي، پنهنجن لاجواب ڊيڪوريٽڊ شوڪيسن سان ڪنهن بيحد شرارتي ٻار جي چمڪندڙ اکين وانگر ڏسيو پيو مرڪندو آهي. جتي ”سيلف ريجز“ جهڙو محل ٽائيپ شاپنگ سينٽر به آهي، ته دنيا جا مشهور ”سينٽ مائيڪل“، ”بوٽس“، ”سيسل گي“، ”وول ورٿ“ ۽ ”مدرڪيئر“ جا بي انداز پکيڙ تي شاپنگ سينٽر به آهن.

آڪسفورڊ اسٽريٽ جو رات ۾ روپ ئي ٻيو هوندو آهي. سينٽر پوائنٽ کان ”ڪوچ اسٽيشن“ ڏانهن ويندي اليڪٽرانڪ جا بيحساب دوڪان جديد ترين ايڪيوپمينٽ سان سينگاريل نظر ايندا آهن. آتي ئي وائيٽ واش ٽيل انڊن شيشن وارو هڪ دڪان آهي. ١٩٨٧ ۾ اهو پهريون اهڙو دڪان هو جيڪو مون کي ٻاهران ڪنهن وڏي بنگلي جي وائيٽ واش ڪيل بائونڊري وال جهڙو

لڳو هو.

دڪان وٽان لنگهندي ادي هدايت کان پڇيو هوم: ”هي ڇا جو دوڪان آهي—!!؟“ ادي هدايت ڏاڍي رازداري مان پري بازار ۾ هيڏانهن هوڏانهن واجهائي چيو هو: ”سيڪس شاپ اٿئي.“

”سيڪس شاپ... !؟“ ڇرڪ ۾ ورجائي ادي هدايت کان پڇيو هوم: ”توهان ڪڏهن اندر گهميو آهي؟“ ادي هدايت پنهنجي ڇڙواڪ ڪل کي رسو وجهندي ڪنڌ کي زور زور سان ساڄي کاٻي لوڏي چيو هو: ”بدمعاشي ٿو ڪري، بدمعاشي؟ مان ناهي گهميو“ ٻل رکي ساڳي کِل کِلي چيو هئائين: ”تون بدمعاش آهين. تو کي ٻڌائيندس ته تون ڪڏهن نه ڪڏهن سفرنامو ضرور لکندين ۽ پوءِ ان ۾ به لکي ڇڏيندي.“ سندس ڳالهه ٻڌي سان سنجيده ٿي ادي هدايت کي چيو هو: ”ته ان ۾ ڏوهه ڪهڙو ٿيندو. اسان جتي رهون ٿا، اتي بازارن يا شهرن ۾ نه برابر سيڪس شاپ کُليل ناهن. پر هر هڪ ماڻهوءَ جي ذهن ۾ هڪ سيڪس شاپ کليل هوندو آهي.“

۽ مان جڏهن ’ڪنوج‘ ڏانهن ويندڙ روڊ تي بيٺل سيڪس شاپ جو در کولي اندر گهڙيو هوس ته مون کي لڳو هو، ڄڻ مان ڪنهن قرآن سان شادي ڪرايل، ڪنول جي گل جهڙي مقدس ڇوڪريءَ جي، نوجوان ياءَ جي دماغ جو دروازو کولي اندر گهڙي ويو هجان.

ٽري ايڪس بوڪس. هر سائز جا ’آرٽيفيشل آرگنز‘ ’ربڙ ڊول‘ سيڪس کي وڌائڻ جون مختلف دوائون ۽ ڪريم، فرنچ ليدر، مسٽريبيوشن اپرٽس، هنٽر، نقاب، زنجيرون، مختلف شيپس ۾ ڪينڊلز، نيوڊ پلي ڪارڊ، اليڪٽرانڪ آرگنز....

منهنجي دل جي رفتار تيز ٿي وئي هئي. مان ان وقت ليهه سالن جو هوندي به پاڻ کي سورنهن سترهن سالن جو لڳو هوس. جنهن لاءِ اگهاڙي عورت ڪنهن ’ميسٽري‘ کان گهٽ نه هوندي آهي. محسوس ٿيو هوم ڄڻ مان ڪو گناهه ڪندي پڪڙجي پيو هوس.

مان نڪتو سيڪس شاپ منجهان ٻاهر نڪري ويو هوس ۽ فليٽ تي اچي پاڻ تي ڏاڍو ڪليو هوس. رضيه ڪالهه جو سبب پڇيو هو ته ڪيس ٻڌايو هوم ته، ’ڪيڻهن سيڪس شاپ مان پڇي نڪتو آهيان.‘

اها رات سمهڻ کان اڳ مون گناهه ۽ سيڪس جي باري ۾ ڏاڍو سوچيو هو. تڏهن مون تي اها ڳالهه واضح ٿي هئي ته گناهه ۽ سيڪس ٻه الڳ شيون آهن. جنهن کي اسان وٽ ڳنڍيو ويو آهي.

”ته گناهه ڇا آهي....؟“

”ڪنهن به فرد جي مرضيءَ خلاف ڪو عمل. ڀلي ءُ چونه آها محبوبه هجي، يا زال. محبوب هجي يا مڙس.“

”پيار ۽ سيڪس ۾ فرق آهي؟“

”پيار هونءَ ته گهڻ معنائون لفظ آهي. پر هڪ موڙ تي اچي اهو لفظ پنهنجي مٿان ’پيار‘ جي نانءَ جي اوڊيل نفيس ڏائيٽ ڳائون جهڙيون ڏوريون ڍليون ڪري پنهنجي اصلي روپ ۾ اچي وڃي ٿو...... ...“

معاف ڪجو منهنجي سرجن جي بلڊنگ اچي وئي آهي. مان ٻاهر لڳل آئن ڊاڪٽرن جي نالن واري نالي جي پليٽ پڙهڻ لڳان ٿو. هر نانءَ اڳيان ڪال بٽڻ لڳل آهي. ’سرجن ڪاسٽرو- سوٽ نمبر ٨ فلور نمبر٣.

سنڌس نانءَ پرسان لڳل ڪال بٽڻ کي دٻايم ته سيڪنڊن ۾ شيشي جي مين گيٽ جو انٽرلاڪ اليڪٽرڪ سائونڊ سان کلي ويو. مان سمجهي ويم ته ٽين منزل تي ويٺل سرجن ڪاسٽرو جي سيڪريٽري پنهنجي ٽيبل ۾ لڳل بٽڻ کي دٻائي بلڊنگ جي مين گيٽ جي تالي کي مون لاءِ کولي ڇڏيو آهي.

ڏڪو ڏيئي در کوليي، لفٽ ۽ ڏاڪڻين وچ ۾ ڪجهه لمحن لاءِ بيهي رهيم ۽ همت ڪري لفٽ ڏانهن وڌي بٽڻ دٻايم. لفٽ جا در کلي ويا. اندر گهڙي فلور جي بٽڻن ڏانهن ڏٺم ته فلور نمبر ٨ جو نمبر نظر ئي نه آيو. ڪل ڇهن منزلن جا بٽڻ آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لفٽ جو در بند ٿيڻ لڳو ته ڊپ مان لفٽ جي بند ٿيندڙ در جي وٿيءَ مان جمپ ڏئي ٻاهر نڪري آيم ۽ بند ٿي ويل لفٽ کان پرڀرو بيهي (ڌڙڪندڙ دل سان. جيڪا سيني ۾ ڪِهٽ، لونڊڙين ۾ وڏيڪ ڌڙڪي رهي آهي). سوچيم ته مون کي ياد آيو. ته سرجن ڪاسٽرو جو فلور نمبر ٨ نه، پر ٣ آهي ۽ سوٽ نمبر ٨ آهي. جنهن کي لفٽ ۾ چڙهڻ وقت وائڙائپ ۾ غلط سوچيو هوم.

ڪنفيوزن ختم ٿي وڃڻ جي باوجود به مان ٻيهر لفٽ ۾ نه چڙهيم ۽ ڏاڪڻين تي ڪوئيڪ مارچ ڪندو ٽرڊ فلور تي پهچي سرجن ڪاسٽرو جي در ٻاهران لڳل ڪال بيل وڄايم.

ساعت ڪانپوءِ در اندران ساڳيو اليڪٽرانڪ سائونڊ ٿيو ۽ مان درکي ڌڪي اندر اچي، ننڍڙي لائونج مان ٿيندو سيڪريٽري جي ڪمري ۾ پهچي ويس.

هن پيري ڪاسٽرو جي سيڪريٽري چاليهن سالن جي ’ڪرسٽي‘ ناهي، پر ارڙهن اوڻويهن سالن جي سنهن نقشن واري ڇوڪري آهي. ڪيس پنهنجي سجائپ ڪرايم. هوءَ مونکي ويهڻ لاءِ چئي منهنجي فائيل کولهڻ لڳي ۽ فائيل کولهي ڪيڏيائين. ڪانئس تعارف پڇيم.

هن ٻڌايو: ”منهنجو نالو ’ڪيرين‘ آهي. منهنجي ماءُ فرانسيسي ۽ پيءُ انگريز آهي.“

’ڪيرين‘ مونکي لائونج ۾ ويهڻ لاءِ چئي منهنجو فائل سرجن ڪاسٽرو ڏانهن کڻي هلي وئي. ڪجهه دير رکي هوءَ پنهنجي ڪمري ۾ اچي وئي.

ڏهن منٽن کان پوءِ منهنجي سرجن پنهنجي آفيس جو در کولي ٻاهر اچي روايتي مرڪ سان مون ڏانهن ڏسي چيو: ”مسٽر انبرو، ڪم آن پليز“

سرجن ڪاسٽرو مون لاءِ در کي مڪمل کولي ڇڏيو ۽ منهنجي ويجهي پهچڻ تي ٿورو جهڪي، خوش اخلاقيءَ مان هٿ ملائي چوڻ لڳو: ”هائو آر يو“ مرڪي چيم: ”آل رائيٽ ٿينڪ يو.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اسان ڪرسين تي آمهون سامهون ويهي رهياسين. وچ تي رکيل آبنوس جي ٽيبل تي سرجن ڪاسٽرو آڏو منهنجو فائل کليل پيو آهي. يقينن جيڪي ڏهه منٽ لائونج ۾ انتظار ڪندي گذاريا هيم، انهن ڏهن منٽن دوران سرجن ڪاسٽرو منهنجي فائل کي ڀيهر پڙهيو پي. سرجن ڪاسٽرو ٽيبل اڳيان ٿورو جهڪي مخاطب ٿيو: ”طبيعت ڪيئن آهي؟“

”ٺيڪ آهيان.“

”ڪا پريشاني؟“

”ڳالهائڻ وقت لفظ زبان تائين پهچڻ ۾ ٿوري دير ٿا لڳائين. هٿ ڪَ به ڪجهه وڏي وٺي آهي. ساڄي اک جو ڪيٽرڪ ڪو خاص نه وڌيو آهي. ٿورو ٻه ڪم ڪار ڪريان ٿو ته ٿڪجي ٿو پوان. صبح جو اٿڻ وقت ڪمزوري محسوس ٿيندي اٿم.“

”ٻيو؟“

”سيڪسيوئلي به پاڻ کي ڪجهه ڪجهه اڀورو ٿو لڳان.“

”هون— دوائن ۾ ڇا ٿو واپرائين؟“

”سينڊيمن، پوائنٽ نائين مارننگ ۽ ايوننگ.

ايٽينولول هڪ، ١٠٠ ملي گرام صبح جو.

ايميورن، ١٠٠ ملي گرام رات جو.“

”۽ منـي پريس؟“

”ضرورت محسوس ڪرڻ وقت واپرائيندو آهيان.“

”روزانو ناهين کائيندو؟“

”نه.“

”ويري گڊ. اڄ نه تنهنجو چيڪ اپ ڪريان.“

اسان اٿي ڪاهي پاسي پيل ڪاٺ جي ريڪزين چڙهيل مستطيل بيڊ ڏانهن وڌي وياسين. مان بيڊ تي سنئون ٿي سمهي رهيس، ڪاسٽرو پڙدي کي ڇڪي پارٽيشن ڏيئي ڇڏيو ۽ منهنجي اگهاڙي نهائين ۽ جي ساڄي پاسي نوراني صاحب جي لڳل گردي تي پنهنجي ساڄي هٿ جي آڱرين جا زور ڏيئي ڇهيائين:

”سور نہ ٿئي ٿو؟“
”نہ.“ انڪار ڪيم.

هن مون کي اٿڻ لاءِ چيو ۽ 'B.P' 'اپرٽس' سان بلڊ پريشر چيڪ ڪري چوڻ لڳو: ”ويري گڊ، نو پرابلم.“

اسان ٻيهر آمهون سامهون اچي ويهي رهياسين. هن مونکي ميني پريس ڪاٺ ڪان روڪي ڇڏيو ۽ منهنجي 'سنڊيميون' جو ٻوز گهٽائي 'پوائنٽ فائيو' ڪري ڇڏيائين ۽ مختلف ٽيسٽ ۽ ايڪسري لکي ڏيندي چيائين: ”تو جيڪي مسئلا ٻڌايا، انهن مان نوانوي سيڪڙو دوائن جو اثر آهي. باقي ڪمزوري لاءِ مان توکي ھي ٽيبليٽس لکي ڏيان ٿو. مهينو کاءُ ٺيڪ ٿي ويندين. مان 'پرسڪرپشن' ۽ 'ٽيسٽ سلپ' کڻي ڪائنس موڪلايو. هُن اٿي وڌي مون لاءِ در کوليو. مان سڌس سيڪريٽريءَ کان 'اٿمس' جا پتا ڪُرا پڇي، در کان ٻاهر نڪري، ڏاڪو هيٺ لهڻ لڳس.

Soorih Mirani

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چور جي فتح

رات ’اويس‘ سان ساڍي ٻارنهين تائين ڪچهري ڪندو رهيم. اويس مهاجر آهي. ٻر نپنو لاهور ۾ آهي. سندس ماءُ انگلش ۾ M.A آهي ۽ هو پاڻ ١٩٦٥ع ۾ لنڊن ۾ چاڙو هو. تنهنڪري وٽس برٽش پاسپورٽ آهي، هن وقت ’چارٽرڊ اڪائونٽنٽ‘ جي ڪورس ڪرڻ سان گڏوگڏ مختلف هنڌن تي اڪائونٽس سان لاڳاپيل نوڪريون ڪندو آهي. سندس لهجي ۽ چهري ۾ ٢٤ سالن جي نوجوان واري معصوميت آهي، پر سندس رويي ۾ لنڊنرس واري سرد مهري بہ.

منهنجي نيڻ ڇپر تي ننڊ ماڪ ڦڙا ٻڌجي ڪرڻ لڳي تہ اويس ڪان موڪلائي پنهنجي ڪمري ۾ اچي سمهي پيم.

صبح جو وهنجي، انگريزن وارو ’ آنرجينٽڪ بريڪ فاسٽ‘ ڪري، ٽريولنگ ڪٽ ڪلهي ۾ هٿي ڊائننگ هال مان ٻاهر پٽي نڪتم تہ گهر ۾ رهندڙ پنهنجي ٻي پارٽنر ’ڀٽي صاحب‘ سان مُڪا ميلو ٿي ويو. چمار ۾ تہ ٻاويهن چويهن سالن جو هيو. پر وزن ۾ هاٿيءَ جي ٻچڙي جيترو ئي ڳرو ۽ معصوم. اسان هڪٻئي سان هٿ ملاياسين، هيلو هاءِ ڪئيسين. ۽ وري ملڻ جو چئي موڪلايوسين. هو ٻارڙن وانگر سٽرون ڪسائيندو باٿ روم ۾ هليو ويو. مان گهر کان ٻاهر اچي ’ٽرنٽن هيٽ‘ ڏانهن ڊوڙ وڌي.

هائيڊ پارڪ انڊر گرائونڊ تي لهي، ايڪسيليٽر چڙهي ٻاهر نڪري ڏٺم. ساڄي ’نائيٽس برج‘ کان پڪڊلي سرڪس تائين ٽائيل ويڪري روڊ تي گاڏيون ترڪنديون وڃي رهيون آهن.

ٻريان نظر ايندڙ سرءُ سارٽيل وڻن جي پيش منظر ۾ روڊ جي رائونڊ اباڻوٽ جي بي انتها وڏي ٿالهہ جي وچ تي، اونچي گيٽ مٿان ٻن ارڏن گهوڙن جي تيز رفتار رٿ مٿان وڏن پرن واري سهڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پَري بادلن کي ڇهندي نظر اچي رهي آهي.

رائونڊ اباؤٽ جي چوڌاري طواف ڪندڙ تيز رفتار گاڏين تان نگاهه هٽائي، ساڄي هٿ تي ’چام ڪانيوءَ خان‘ جي وسيع دسترخوان جهڙي سرسبز هائيڊ پارڪ جي سوين سال جهوني، پر مضبوط لوهي جهنگلي وچان بٺيل وٺيءَ مان هائيڊ پارڪ ۾ داخل ٿي پٺ ورائي جهوني جهنگلي جي گنڀيرتا ۾ گهوري سوچيم. ’ڪي پوڙها وهي گذاري ڇڏڻ جي باوجود هائيڊ پارڪ جي هن جهنگلي جهڙا سگهرا ۽ سدا جوان نظر ايندا آهن، جن سان هٿ ملائيندي ماڻهو پاڻ کي پوڙهو، ڪين جوان محسوس ڪندو آهي.‘

پارڪ جو اندريون روڊ ڪراس ڪري سرد هوائن ۾ نگاهن جا رسا آڇلائي ڪڪرن جي ڇانوَ ۾ سڄي هائيڊ پارڪ کي پنهنجي نظر جي سرحد ۾ سوگهو ڪري ڇڏيم.

ميلن جي پکيڙ ۾ پکڙيل صدين کان آپ پيرين بيٺل آڪاس ڏانهن ٻانهون ڦهلايل وڻ، ۽ اهڙن ئي وڻن جي سڌي سرنگهه. جنهن جو انت هائيڊ پارڪ جي ٻيءَ ڪنڊ ’اسپيڪرس ڪارنر‘ وٽ ختم ٿيندڙ.

ڇپر مان نهيل پاٽ تان ٿيندو وڻن جي سرنگهه ڏانهن وڌڻ لڳم. ته ڪاٻي پاسي نگاهه کڄي ويم.

پندرنهن ويهه فوٽ قدآور (آلف) سولجر جي مجسمي تي نگاهه پوڻ ٿي جنهن جي مشڪن ڀريل ڏوري واري ٿي کچيل کاٻي هٿ ۾، ڪرائيءَ جي سهاري ني آيي نيل ويڪري ڍال، ڄڻ گهٽائن ڀري آڪاس کي سهارو ڏئي ڪنيو بيٺي آهي. ۽ سڄڻ ساڄي هٿ ۾ تيکي تلوار هر وقت دشمن تي وار ڪرڻ لاءِ بيچين نظر ايندڙ. مجسمي جي ڇتي جهڙي ڇيلهه، ۽ مشڪن سان ڀريل پوئين پنيان سيسي لٺل ڏڙ، پنهنجي سڄاڻپ وڃائي چڪيل.

مان ۽ رضيه جڏهن به هائيڊ پارڪ ايندا هئاسين ته ڪڏهن ڪهران پڇائي ڪنيل، ته ڪڏهن ’ارلس ڪورٽ‘ واري ’استار ريسٽورنٽ‘ تان ورتل ڪاڏو انهيءَ مجسمي جي ٿلهي جي ڏڪتل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪنارين تي ويهي ڪائيندا هئاسين.

اوچتو ئي اوچتو جهڙ ۽ وڏيڪ ڪارو ٿي، ڌرتيءَ تي ڇانو ڪي وڏائي ڇڏيو. پهريان هلڪي ڦوهر تکي برسات شروع ٿي وئي. مان ٽريولنگ ڪيٽ ۾ لڳل نيڊڙي ڇٽي ڪڍي، پنهنجي مٿان ڪولي هلڻ لڳس.

قدآور وڻن جي ٻڪري سڙنگهه، نيڻ نهار تائين سرسبز باغ، گهرو ڪارو جهڙ، سرد هـوا ۽ تکي مينهن ماحول کي خوابناڪ بڻائي ڇڏيو. پر اهو اڌ اوجاڳيل ماحول گهڻي دير نه ٿو رهي. ها بس ننڊ ۾ پسيل ڪنهن سپني جيترو ئي طويل.

۽ ڦوهر برسات هڪ دم غائب ٿي وڃي ٿي. پارڪ جو رستو، ڇتير، وڻ، بلڊنگس ۽ ڪاڏيون سڀ ڪجهه ڪهجي وڃي ٿو. اسپيڪر ڪارنر وٽ پهچي ڏٺم، ڪهاڻي ڪڪرن جـي وٺـيءَ مـان جهاتي پائيندڙ سورج جو ڪرڻو. 'اسپيڪرس' ڪارنر ڏانهن ويندڙ رستي جي پر ۾ ڪٽل سهڻي فانوس جي شيشي تـي تجلا ڏيئي رهيو هو. ٺهڙي سرد ماحول ۾ فانوس تـي تجلا ڏيندڙ ڪيرڻي جـي نيڪ پسي اکين کي جـڻ ٽاڪور نيڻ لڳي. مـان فانوس تي جرڪندڙ ڪرڻي تان نگاهه هٽائي، برسات ۾ آلي ٿي ويل روڊ ڏانهن نهاريو.

هلڪي آلاڻ ۾ ٻه سرمئي ڪبوتر چنبا پسائي پنهنجا عڪس ڏسي رهيا هئا. (هي ڪبوتر، ٻدڪون، هنس، جهرڪيون، نوريئڙا لنڊن جي باغن ۾ اوهان سان ضرور ملاقات ڪندا).

هائيڊ پارڪ جي پرين حصي ۾ 'سرپنٽائين' ڍنڍ ڏانهن ويندڙ پاٽ جي پرسان گلن جي نرسري ۾ ڪوڙ سارا وڏن پڇن وارا معصوم ٻارن جهڙا نوريئڙا آهن. جيڪي ڪين لاءِ شيون ڪٽي آيل مهربانن کي ڏسي، گلن ۽ ٻوٽن جي جهنگڻ مان نڪري اچي شين آڻيندڙن جي ڀر وٺندا آهن، ۽ شئي وٺـي ٻارن وانگر پيرن تي ٻيهي ڪائڻ لڳندا آهن.

مون کي 'سينٽ جيمس پارڪ' جون اهي ٻدڪون ۽ هنس به ياد آهن جيڪي رضيه ۽ مون کي بينچ تـي ماني ڪائيندي ڏسي،

ڊنڊي مان نڪري، ’ڪان - ڪان - ٽران - ٽران‘ ڪندا پنهنجن اونچن ڳاٽن سان اسان کي ڦري آيا هئا، ۽ باوجود تڪڙا ڪرڻ هٿن جي اسان جي اڌ ڪان وڌيڪ ماني کسي کائي ويا هئا. (پيو ته ٺهيو پر ’سينٽ جيمس پارڪ‘ ۾ جهرڪيون به، ٽريءَ تي آڻ‘ داڻا جهلي بيٺل پوڙهن ۽ ٻارن جي هٿن تي پرڙا سوٽي اچي ويهنديون آهن. سون ڏنو آهي هتي پوڙها ۽ پوڙهيون پنهنجو گهڻو وقت باغن ۾ پکين کي ڳهران آندل ڪاڌو چڳائي گذاريندا آهن).

ڪيمرا ڪڍي فانوس جي شيشن تي تجلا ڏيندڙ سج جي ڪرڻي جو فوٽو ڪڍي، ٻڍيءَ ۾ پنهنجو عڪس پسندڙ سرمئي ڪبوتر تي فوڪس ڪري شٽر دٻائي ڪيمرا جي لينس کي ڍڪي، فانوس ڏانهن نهاريم، ته شيشي مٿان تجلا ڏيندڙ ڪرڻو غائب ٿي چڪو هو. آڪاس ڏانهن ڏٺم، ڳهاٽن ڪڪرن جي وٽي بند ٿي چڪي هئي. سج جو ڌرتيءَ سان ملاقات جو ٽائيم ختم ٿي چڪو هو. ڪڪرن جي قيدي سورج تان نگاهه هٽائي، اسپيڪرس ڪارنر جي آجهائل فانوس ڏانهن نهاريم ۽ فانوس کي اڪ هئي چيم: ”جيسين سورج آزاد ٿي اوسين تون پنهنجي وس آهر روشني پکيڙيندو رهجانءِ ۽ صبح ٿيڻ تائين روشن رهجانءِ....“

جهنگلو ڪراس ڪري، ’ماربل آرچ‘ جي سب-وي جي لاهيءَ ۾ لهي پيس. (ماربل آرچ وٽ، سب-وي جو چار وڇايل آهي جيڪو مختلف روڊن وٽ نڪري ٿو).

لاهي لهندي، وڪن تي ضابطو رکڻ جي ڪوشش ڪندي سوچيم، ’لاهيءَ تان لهندي وڪ تي، ۽ ڇوڪريءَ سان پهرين ملاقات ڪندي دل تي وس هلائي ناهي سگهبو.‘

لاهي لهي، سڌي سُرنگهه پار ڪري، ان وسيع اڱڻ تي اچي ويم، جنهن جي چئني پاسي آئيون ديوارون ڪچيل آهن. جتي ٽوائيليٽس به آهن ته ماربل آرچ انڊرگرائونڊ ڏانهن وڃڻ لاءِ ڏاڪڻيون به.

ٽوائلسٽ ۾ اچي در بند ڪندي ياد آيم ته ١٩٨٤ ۾ سنڌ

واپس اينڊي هيٽروڊرمينل نمبر ٢ جي باٿ روم ۾ گهڙيو هيس ته 'ٽوائلٽ پيپر رول' جي پرسان اڇي ديوار جي پنسل تي پين سان لکيل هو:
'Russian Visa take one'

باٿ روم جي ديوار ڪي غور سان ڏسڻ لڳس، ڪٿي اهڙي لکت هئي به ته لکيل ڏاهي؟ مون کي 'روس' لاءِ ته ڪجهه به لکيل نظر نه آيو، پر بيوکوٽو ڪجهه پڙهڻ لاءِ مليو.

لکيل آهي: "منهنجو ڏالو ڏام آهي. اسڪول بواءِ آهيان، چمار سورنهن سال اٿم. مون کي ڏکهي ۽ ٺلهي...... وارا نوجوان پسند آهن. جنهن جو به... نون انچن کان مٿي هجي مون سان ضرور ملاقات ڪري. سان هر ڇنڇر ۽ آچر ٽـي ٻارنهين کان هڪ وڳي ڏاڻين هن ٽوائلٽ ٻاهران ملي ويندس."

اصل ۾ ان قسم جون فضول لکتون هتي تقريبن هر پبلڪ ٽوائلٽ ۾ لکيل ملي وينديون. اهي تحريرون پڙهي اڪثر سوچيندو آهيان، 'آخر هن سيڪس فري قوم کي ايڏي سيڪس فرسٽريشن ڇو آهي؟ شايد سيڪس جو مهذب يا غير مهذب لفظ سان ڪو به واسطو نـاهي !!؟'

لنڊن شهر ۾ ڪيترائي 'گاءِ ڪلبس' به آهن جتي ڇوڪرا ڇوڪرن سان سيڪس انجواءِ ڪندا آهن. مختلف بوڪ اسٽالن ۽ بوڪ اسٽورز تي گائي ڪلبس پاران شايع ٽيندڙ ميگزين پڻ رکيل هوندا آهن.

مون کي ٽيوب ۾ ويٺل اهي ٻه ڇوڪريون ياد اچي ويون آهـن، جيڪي پريل ٽيوب منجهه هڪٻي کـي ٻَڪ هڻي اکيون پوري ڪسس ڪري رهيون هيون.

فليش هلائي ٽوائلٽ مان ٻاهر نڪري آيس، ۽ وچ اڳڻ تي لائيٽ جينز ۾ فرش تي گوڏا کوڙي جُهڪي ڪجهه ٺاهيندڙ انگريز ڇوڪريءَ جي مٿان اچـي بيٺس جنهن جي مٿان اڪ ڏي مقامي ۽ ٻاهران آيل ماڻهو بيٺل هئا.

مون ڏٺو هوءَ رنگين چاڪن سان برسات کان پوءِ جي لينڊ

اسڪيپ ڪـي آخري ٽچز ڏيئي رهـي هئي. هڪ ندي جنهن جي ڪپر سان وڻن جـي قطار، ڇـٽـيءَ پيل ڪڪرن وچان هلڪو نيرو آسمان ۽ اڌ گول ۾ انڊلٺ پنهـنجن ستن رنگن سميت روشن.

فرش تي ڦهيل لينڊ اسڪيپ تان نگاهه هٽائي سونهري وارن ۾ اڌ ڇهـرو لڪايل تڪن نقشن واري انڊلٺ رنگي آرٽسٽ ڏانهن ڏٺم ۽ چيم: ”تنهنجو ڦاهيل لينڊ اسڪيپ تو کان وڌيڪ سهڻو ناهي.“ هن هلڪو ڇرڪ ڀري مون ڏانهن نهاريو مرڪي ۽ Thank you چئي ٻيهر پنهنجي ڪم ۾ مصروف ٿي وئي.

سـان سندس اونڌي پيل ڪئپ ۾ ففٽي پي جو سڪو اڇلي ڏاڪڻيون چڙهي ’آڪسفورڊ اسٽريٽ‘ ڏانهن ويندڙ روڊ تـي اچي ويس ۽ پنڌ ٿي پنڌ سينٽر پوائنٽ ڏانهن هلڻ لڳس.

لنـڊن ۾ پبلڪ پليسز تـي اهڙيون آرٽسٽ ڇوڪريون، ڇوڪرا ۽ ڪڏهن ڪڏهن پڪي ڄمار جا مرد. فرش مٿان اسڪيچ، لينڊ اسڪيپ ڦاهيندي نظر اچي ويندا آهن. ڪين تصويرون ڦاهيندي ڏسي، ايندڙ ويندڙ فن جي مڃتا طور سندن پير ۾ رکيل اونڌي ٽوپلي منجهه ڪوئن ڪو سڪو اڇلائي ويندو آهي.

مان بـه سندس ڪئمپ ۾ ’ففٽي پي‘ اڇلائي ۽ ڏاڪڻيون چڙهي روڊ ڪراس ڪري آڪسفورڊ اسٽريٽ تان مزي مزي سان خوبصورت شاپس، خوبصورت ماڻهو ۽ خوبصورت موسم جو لطف ماڻيندو سينٽر پوائنٽ ڏانهن وڌڻ لڳس.

ڪرسمس جا ڏينهن ويجها هئڻ سبب ايڏي تـه ڪاهاڪس لڳي پئي آهي جو تير ُ ڇـٽـ، تـه پـٽـ ِ نـه پئي. محسوس ائين پي ٿيم ڄڻ آڪسفورڊ اسٽريٽ جي فوٽ پاٿ تي نه پي هليم، پرڪنهن بزرگ جي مزار تـي حاضري ڏيئـي رهيو هيم. هر شاپ مٿان ٢٠% ٣٠% ١٠% سيل جا پوسٽر ڇُهٽيل آهن.

سيلف ريجز وٽـان لنگهندي مـون کي پنهنجو هڪ بيحد مهربان بزرگ ’عابد علي‘ صاحب يـاد آيـو. هن جي ناچاڪي ياد آئي. عابد علي صاحب ڊفينس ۾ رهندو آهي. هن درويش صفت انسان

جي دوستن جي حلقي ۾ بانو قدسيه، اشفاق احمد ۽ ممتاز مفتي اچي وڃن ٿا. سندس وسيع ڊرائنگ روم ۾ صادقين جون شاهڪار پينٽنگز ڊسپلي ٿيل آهن.

حقيقت اها آهي تہ سندس ڊرائنگ روم. ڊرائنگ روم ڪان وڌيڪ صادقين جي آرٽ گيلري آهي. آهي ماسٽرپيس پينٽنگز، صادقين، عابد علي صاحب جي گهر واريءَ کي سوکڙي طور ڏنيون هيون.

هُن، مسز عابد علي کي پنهنجي دين جي پيڻ ڌاهيو هو. اهڙو اظهار صادقين پنهنجي چمڙي تي خطاطي ڪيل آيت هيٺان پنهنجي هٿن اکرن سان ڪيو آهي.

عابد صاحب ۽ مسز عابد مولائي ۽ انسان دوست آهن. هنن جا مون تي ٿورا آهن جيڪي مون کي مرڻ گهڙي تائين ياد رهندا.

سيلف ريجز وٽان لنگهندي مون کي عابد صاحب جي طبيعت جي ناچاڪي ياد آئي ۽ مان سندس صحت يابي جي دعائن سان پيريل ڪو سهڻو ڪارڊ وٺڻ لاءِ 'ريجز' جي مين گيٽ ۾ ڪاهي ويس.

مختلف حصا ڏسندو، ٽيون ۽ سائن بورڊن کي پڙهندو 'ويو ڪارڊ سيڪشن' ۾ اچي ويس جتي هزارن جي تعداد ۾ هر موضوع تي هڪ کان هڪ ڪارڊ مون کي هر ڪنڊ لڳو. سالگره جا ڪجهہ ڪارڊ تہ بلڪل نئين آئيڊيا جا نظر آيم جن جي ٻاهران مختلف جانورن، پکين ۽ ڪارٽونن جون تصويرون پرنٽ ٿيل هيون. ڪارڊ کولڻ سان اُن پرنٽ ٿيل پکيءَ، جانور يا ڪارٽون جو آواز، ڪارڊ مان نڪرڻ شروع ٿي ٿي ويو ۽ اهو اوسين بند نہ ٿي ٿيو، جيسين ڪارڊ کي بند نہ ٿي ڪيو ويو. ويو ڪارڊز جي ان حصي ۾ هرڪو هڪٻئي جي ريس تي مختلف ڪارڊ کولي، نڪرندڙ آواز جا مزا وٺي رهيو هو. مان بہ مفت جي مزي خاطر ڪجهہ ڪارڊ کڻي، کولي مختلف آوازن جو مزو ورتو ۽ واپس رکي پنهنجي مقصد واري ڪارڊن جي حصي ۾ هليو آيس.

پندرنهن ويهن منٽن ڪانپوءِ ڪجهہ ڪارڊن مان هڪڙو

سليڪٽ ڪيم ۽ ڪائونٽر ڏانهن وڌڻ لڳس.

سچ اهو آهي ته جهڏي مهل مان ڪارڊ جاچي رهيو هوس، ان وقت ڪان ڏسي منهنجي اندر ۾ لڪل چور- مون کي ڪُڪ ۾ چهنبڙيون هڻڻ شروع ڪري ڇڏيون هيون ته ”اڙي ڏيکار پنهنجي هٿ جي صفائي. ڪارڊ ٻه ڪي پيسن تي ورتا آهن ڇا!؟“

مان ڪارڊ جي پٺ ۾ اڳهه لڳل ننڍڙي چٽڪي ڏٺي جنهن تي ”هڪ پائونڊ نوانوي پي“ ڇتن اکرن ۾ ڇپ- ڪڏي ڇيڙائي رهي هئي. پر مان پنهنجي اندر ۾ ٻهچيني ۽ سان پاسا بدلائيندڙ چور کي ٺڪ لعنت ڪري اهو چئي چپ ڪرائي ڇڏي ته ”ها چوري ڪئي پر هن ڪارڊ جي بلڪل نه، هي ڪارڊ مان پنهنجي مهربان، پنهنجي محسن کي سوڪليندس ۽ تون چاهين ٿو تـــ اهڙي محترم شخص ڏي، جيڪو دعائن وارو ڪارڊ اماڻيان. آهو پيسن جو ورتل نـه هجي بلڪ چوري ڪيل هجي!؟ شيم شيم شيم شيم.“

ڪارڊ کڻــي ڪائونٽر ڏانهن وڌيس ۽ لائن ۾ بيهي رهيس. مون کان اڳيان ٽــي عورتون بيٺيون هيون، جن مـــان ٻـــه جهور پوڙهيون ۽ هڪ ڇڳي ڇمار جــي هئي. اڳين عورت ڏوڪڙ ڏيئي بل وٺي اڳتي وڌي وئي ته قطار اڳتي وڌي.

پوءِ الائجي ڇا ٿيو جـو ڪائونٽر تـــي ويٺل ’ٽِل‘ واريءَ خاتون جو ’رجسٽر‘ حساب غلط ڪري وڌو. ڪائونٽر تـــي سامان رکـــي حساب ڪرائيندڙ پـــوڙهي بـــل ڏســـي ٽهڪ ڏيـــئي چيو: ”جيڪڏهن هڪ ڪمپليٽ سوٽ ۽ ليڊر پرس جي قيمت تنهنجي ڪمپيوٽر جي حساب سان پنجهٺ پائونڊ ٿيندي، ته مان ۽ منهنجو مڙس سچ پچ ته تنهنجي ڪمپيوٽر جا ٿورائتا ٿينداسين.“

مائيءَ جو جملو ٻڌي ’ٽل‘ تي ويٺل حساب لڳائيندڙ خاتون پريشان مرڪ مرڪي سوري ڪئــي ۽ ٻيهر حساب ڪـرڻ لڳــي پر پوءِ بـــه ڪا نه ڪا ڳڙ ٻڙ ٿـــي پئي وئي ۽ ان ڳڙٻڙ ۾ منهنجي اندر جو چور مون تي ڊاميننٽ ڪري ويو. چور چيو: ”ڏس قدرت نٿي چاهي ته تون پيسا ڀر، جيڪڏهن چاهيندي هجي ها نـــه توکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

قطار ۾ ايتري دير نہ بيهاري ها. وقت نہ وڃاءِ. بس تون پنهنجو فرض پورو ڪيو. هاڻ جيڪڏهن 'سيلف ريجز' وارن جا ٿي نصيب قتل آهن تہ تنهنجو ڪهڙو ڏوهہ ...؟"

مان ڪارڊ هٿ ۾ لوڏيندو قطار مان نڪري واپس ڪارڊ سيڪشن ۾ اچي ويس. ڪن لاءِ بيهي ڇت ۾ لڳل ڪيمرائن جو جائزو ورتم ۽ پوءِ هڪ بيو ڪارڊ بہ کڻي سيلف ريجز جي مختلف شعبن تي رکيل شين کي ڇاڇيندو ساڄي هٿ ۾ جهليل ڪارڊن کي هوريان هوريان جيڪٽ جي ويڪري ڪف مان اندر ڪري آستين ۾ غائب ڪري ڇڏيم ۽ ڪنمڻ جي شاپ تان ٽن پائونڊن جا مختلف چاڪليٽ ۽ ٽافيون وٺي سيلف ريجز جي پرنٽڊ لفافي ۾ وجهرائي بل وٺي اڳتي وڌندي ڪارڊ بہ آستين مان ڪڍي چپ چاپ ڪنمڻ جي لفافي ۾ رکي ڇڏيم ۽ پوءِ آڪسفورڊ اسٽريٽ جي رومانٽڪ ۽ ڪلهاڪس واري ماحول ۾ پنهنجن ڪلهن کي نازڪ نفيس ڪلهن ڪان بچائيندو 'بلوچي' ڏانهن وڌڻ لڳس.

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

صاحب خان "سورهہ" ميراڻي - نئون ديرو

Cell No: 0344 - 3919786

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بلوچي

سينٽر پوائنٽ کان ماربل آرچ ڏانهن ويندي ڪابي هٿ واري قطار ۾ آڪسفورڊ اسٽريٽ تان دڪانن جي سائن بورڊن تي نظر ٻوڙائيندي هڪ اهڙو شاپ به نظر تي چڙهندو آهي جنهن جي سائن بورڊ تي بولڊ اکرن ۾ لکيل آهي 'Balouchi'.

'بلوچي' سنڌ مان آيل مسافرن جي پيرن ۾ ڪجهه دير لاءِ اسٽاپ جي زنجير ضرور وجهندو آهي. اهو بلوچي حيدرآباد جي صدر ۾ رهندڙ سنڌيءَ جو آهي جنهن جو نالو آهي 'محمد بخش بلوچ'.

دڪان ۾ اهران ليدر جيڪٽس، ڪيپس، بيلٽس، هينڊگلوز، بيگس، سلوگنز واريون شرٽس ۽ بينٽس لڙڪندي نظر اينديون آهن.

جڏهن ١٩٨٧ع ۾ منهنجو آپريشن ٿيو هو ۽ ادا ٻه هليو ويو هو ته 'قلي بخش رند' صاحب منهنجي غائباڻي سڃاڻپ بلوچ صاحب سان ڪرائي ڇڏي هئي پوءِ جڏهن قلي بخش جي اپريل ١٩٨٨ ۾ بدلي پاڪستان ٿي هئي ته ادو هدايت، مان ۽ رضيه سنڌس گرين فورڊ واري گهر ۾ آخري ڀيرو ملاقات ڪرڻ ويا هئاسين.

رند صاحب جي ڊرائنگ روم ۾ ان وقت 'ڊاڪٽر اين-اي سومرو' صاحب ويٺل هو. ڊاڪٽر اين-اي سومرو پنجاهه سال کن جو ڀريل جسم جو خوش طبع شخص هو. رات جو ڪنهن پارٽيءَ ۾ کهڻي ٻي وڃڻ سبب سندس طبيعت ۾ مزو نه هو، پر پوءِ به هو ان وقت پنهنجي جملي بازيءَ کان باز نه پي آيو. ڪجهه دير کانپوءِ محمد بخش بلوچ به قلي بخش وٽ ڪهي آيو هو.

رند صاحب منهنجي سانس سڃاڻپ ڪرائي هئي اسان ڪڏهن چانهه ڍڪ پيتو هو، ڪچهري ڪئي هئي ۽ جڏهن ٻاهر بيٺل گاڏين ۾ رند صاحب جو سامان سڙو ڀريو ويو هو، ته اسان قلي بخش سان آخري گروپ فوٽو ڪڍايو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

گاڏيءَ ۾ ويهڻ کان اڳ رند صاحب، بلوچ صاحب کي اسان جي بيحد پنهنجائپ مان پارت ڪئي هئي.

قلي بخش موڪلائي هليو ويو هو پر محمد بخش بلوچ، قلي بخش رند سان ڪيل واعدو پاڙيندو رهيو هو ۽ هفتي سوا کان پوءِ اچي اسان جي سار به لهندو هو. ۽ هڪ نه ٻي ڏينهن ٽيليفون تي هيلو هاءِ به ڪندو رهندو هو.

ان ڪانپوءِ مان جڏهن به لنڊن آيو آهيان، بلوچ صاحب وٽ ضرور پيرو پڇيندو آهيان. هو ساڳي پيار مان مون سان ملندو آهي عزت ڏيندو آهي.

١٩٨٧ع ۾ بلوچ صاحب جي وڏي صاحبزادي طارق جي قرآن ختم ڪرڻ جي تقريب ۾ شريڪ ٿيڻ ويا هئاسين. بلوچ صاحب جي گهر واريءَ اسان کي جيڪو خلوص ڏنو هو اهو وسارڻ جوڳو ناهي. سندن ٻارڙن جي سنڌي به اوتري صاف ۽ سٺي آهي جيتري انگريزي. مون کي علي قريشي ۽ بلوچ جي ٻارڙن کي ايتري سٺي سنڌي ڳالهائيندي ڏسي جيتري خوشي ٿي هئي، اوترو افسوس پنهنجي سنڌ جي انهن سنڌين تي ٿيو هو جيڪي رهن سنڌ ۾، کائين سنڌ جو، سڏائين سنڌي ۽ سندن اولاد ڳالهائي اُردو....!؟

بلوچ وٽ پهچي جهاني پاڻي ڏٺم. ڪائونٽر تي بلوچ صاحب نظر آيم، جيڪو جاپاني ٽوئرسٽ جوڙي کي شايد ڏنل سامان جي اهميت جي باري ۾ سمجهائي رهيو هو.

مان شاپ ۾ اندر اچي 'موونگ هينگر اسٽينڊ' تي لٽڪيل جيڪٽس کي اٿلائي پٿلائي جاچڻ لڳم ته، بلوچ صاحب وٽ ڪم ڪندڙ هڪ ٻي نوجوان ڦري آيا. "مي آئي هيلپ يو سر....؟" هن منهنجي مدد ڪرڻ چاهي پر مان: "نو ٿينڪس" چئي بلوچ صاحب جي واندي ٿيڻ جو انتظار ڪرڻ لڳس.

بلوچ صاحب واندو ٿيو ته ڪيس هٿ ملائيندي چيم، "سائين مون کي سڃاڻو ٿا____؟" محمد بخش منهنجي ڏاڙهي مڇن ۾ غائب ٿيل منهن ۾ گهوريندي چيو: "ها، ڪجهه ڪجهه ياد ته اچي پيو...."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چيم: ”سائين مان طارق آهيان.“

بلوچ صاحب جي چهري تي سرهائي تري آئي: ”ها، طارق عالم ابڙو....؟ پر يار تون ته صفا بدلجي ويو آهين....؟ پهريان ڪان صحت مند به لڳين ٿو.“

۽ پوءِ منهنجي صحت جي حال احوال کان سنڌ جي صورتحال، ڄام صادق علي جي وزارت ۽ بينظير جي سياست تائين جون پڇائون ڪري ورتائين. ان دوران مسلسل چانهه لاءِ پڻ زور ڀريندو رهيو پر مون کي سنڌس دڪان تي بيهي چانهه پيئڻ مناسب نه ٿي لڳو. مٿان ادي هدايت جي پراڻي هاسٽل گهمڻ جو شوق به ڪنيو بيٺو هو، جتي هاڻ سنڌ يونيورسٽي جو استاد ’مهتاب شاهه‘ صاحب رهيل هو. سو ڪائنس ڪان موڪلايم. بلوچ صاحب ٻيهر اچڻ جي تاڪيد ڪندي اجازت ڏني.

مان بلوچي مان ٻاهر نڪري ”لونيئم ڪورٽ“ ڏانهن هلڻ لڳس.

وان گاگ جي پينٽنگز آڏو حاضري

مهتاب شاهه جا پورا ويهه منٽ سنڌس هاسٽل جي لائونج ۾ انتظار ڪيو هوم، پر هن اچڻ جو نالو ئي نه پئي ورتو. مناسب ائين سمجهيو هوم ته سنڌس تالي لڳل در تي پنهنجو وزيٽنگ ڪارڊ اٽڪائي گهر هليو وڃان. سو وزيٽنگ ڪارڊ در ۾ اٽڪائي گهر موٽي آيو هوم.

رات جو پنهنجي ڪمري ۾ بند ٿي سيڪنڊ هينڊ خريد ڪيل گٽار کي يڪتاري وانگر پڪڙي ڇهن تارن تي هٿ هڻي، اياز جي وائي آلاپيندو رهيو هوم ۽ جڏهن دماغ ڏَوَڻ لڳو هو ته گٽار کي رکي بتي اجهائي سمهي رهيو هوس.

صبح جو پرنسس گريس اچي 'ڊاڪٽر ريڪڊ' سان مليس. هن مون کي ڏسي هميشه جيان رڙ ڪئي:

"هيلو گريٽ بريوءِ گائي." ۽ اچي پنهنجي ٽيبل ٽينس جي ريڪٽ جيڏي هٿ ۾ منهنجي پنگ پانگ جهڙي هٿ کي جهلي لوڏي حال احوال پڇڻ لڳو. ڪيس 'سرجن ڪاسٽرو' جو هُن لاءِ ڏنل اپائنٽمينٽ ڪارڊ ڏنم. 'ريڪڊ' مون کي ڪپڙن چينج ڪرڻ جو چئي ذري گهٽ ڀوڙندو ايڪسري روم ۾ هليو ويو. جڏهن مان ڊريس تبديل ڪري ورتي ته هڪ جاپاني نرس مون کي ايڪسري روم ۾ وٺي وئي.

ڊاڪٽر ريڪڊ الٽرا سائونڊ مشين سان منهنجي گردي جو چيڪ اپ ڪيو، جنهن کي آپريٽ هڪ ٻئين ڊاڪٽر ڪري رهي هئي. هوءَ منهنجي نهائين تي مشين جو مائيڪ جهڙو اوزار گهمائي مختلف ٻٽڻ دٻائي مشين جي اسڪرين تي نظر ايندڙ منهنجي گردي جي باري ۾ ڊاڪٽر ريڪڊ کي سمجهائڻ لڳي. هن جديد الٽرا سائونڊ مشين ۾ هڪ ٻئين ڳالهه، اها هئي ته مشين گردي ۾ گردش ڪندڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رت جو فلو به ھڏائي رھي ھئي.

ھن منھنجي گردي جا مختلف ايڪسري ڪڍيا. ڊاڪٽر ريڪڊ ھميشه جيان آخر ۾ چيو:”ويري گڊ، ايوري ٿنگ از گوئنگ ويل.“ ۽ پوءِ مشين کي آپريٽ ڪندڙ ڊاڪٽر کي منھنجي پيٽ ڏانھن اشارو ڪري چيائين: ”ھڪ وقت ھيو، مان ھن جي ھن پيٽ جي ھر حصي ۾ سوڏا ڏيندا ھيا. سندس سڄو پيٽ جنگ جو ميدان ٿي ويو ھو. پر ھن بھادر آف به نه ڪئي ھئي.“

مان ڪانئن موڪلايو. ڊريس چينج ڪري، ڪائونٽر تي ويٺل اڪائونٽنٽ ڇوڪريءَ کي لريولر چيڪ صحيح ڪري ڏنا ۽ کانئس ’روبن‘ جو پڇيو.

ھن ٻڌايو ’روبن‘ ٻه سال ٿيا آھن جو نوڪري ڇڏي آسٽريليا ھلي وئي آھي. مان اھا دردناڪ خبر ٻڌي ٻاھر نڪري آيس ۽ ’بيڪر اسٽريٽ‘ تان ٽيوب ۾ چڙھي چيرنگ ڪراس انڊر گرائونڊ تي لھي ٽرافلگر اسڪوائر ڏانھن ھلي نڪرس.

’سائوٿ آفريقا‘ بلڊنگ وٽان لنگھندي ان فوٽ پاٿ ڏانھن نھاريم جتي انگريز ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون ھٿن ۾ بينر کڻي نيلسن منڊيلا جي لاءِ پنھنجن ٽوپلن ۾ چندو جمع ڪندا ھئا ۽ ھڪ آواز نعرا ھڻندا ھئا. مان انھن خوش نصيبن مان آھيان، جنھن ١٩٩٠ع ۾ نيلسن منڊيلا جي آزاديءَ لاءِ جمع ٿيندڙ چندي ۾ ھڪ پائونڊ وڌو ھو. ۽ جڏھن ھنن مون کان فارم ڀرايو ھو ته مان ’مُلڪ‘ واري خاني ۾ ’سنڌ‘ لکندي اڻ لکي خوشي ۽ فخر محسوس ڪيو ھو.

منڊيلا آزاد ٿي چڪو آھي ۽ ھنن انگريز نوجوانن جي منڊيلا جي آزادي لاءِ ڪيل نان اسٽاپ اسٽرائڪ به ختم ٿي چڪي آھي. اڄ سائوٿ افريقا جي بلڊنگ وارو فوٽ پاٿ نيلسن منڊيلا جي آزادي لاءِ نعرا ھڻندڙن کان سواءِ ويران ويران پيو محسوس ٿئي.

مون ڏٺو آھي ته ھتي جڏھن به ڪنھن مقصد کي آڏو رکي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هنن ماڻهن جهولي ڦهلائي آهي ته هر ڪنهن، بنا ڇپڻ ۽ شڪ ڪرڻ جي سنڌن جهوليءَ ۾ فراخدليءَ سان چندو وڌو آهي. هتي هر سال فيبروريءَ ۾ 'ريڊ نوزز' جي نالي سان دنيا جي ڏتڙيل ملڪن لاءِ چندو جمع ڪيو ويندو آهي، جنهن جو نالو گيٽ 'بلينز' ۾ هوندو آهي آهي ۽ ٽي مهينا سڄي لنڊن ۾ ٻيا، ٻار، جوان پنهنجن نڪن تي، چندو ڏيئي جو ڪر جهڙو ڳاڙهو نڪ وٺي پنهنجي نڪ مٿان چهٽائي، فخر سان گهمندا آهن. پيو نه ٿيو پر ڪارن جي اڳين حصن تي به وڏا ڳاڙها نڪ چهٽيل هوندا آهن.

اهڙين ڳالهين ۾ هي فقط ان ڪري ڀرپور حصو وٺندا آهن، جو کين يقين هوندو آهي ته چندي ۾ ڏنل سنڌن هڪ 'پيني' به ناجائز استعمال نه ٿيندي.

اسان جي سياسي تنظيمن وانگر نه، مسڪين ماڻهن کان قومي ڪم جي نالي ۾ چندو وٺي يا ته نڳائي وڃن، يا جي نڳائي نه سگهن ته پاڻ ۾ چندا پٽ ڪرڻ شروع ڪري ڇڏين. ويهن ويهن سالن کان ساڳئي روٽ هلندڙ بسن جي پيسنجرز کان مسجد جي تعمير لاءِ چندو پنندڙ مُلن وانگر. (اسان مذهب ۽ سياست جي نالي ۾ هميشه ايڪسپلائيٽ ڪيا ويا آهيون).

مان فوٽ پاٿ تان نگاهه هٽائي ٽرافلگر اسڪوائر ڏانهن نهاريو. چئني رستن جي وچ تي هيٺائين ۾ ٺهيل پٿر جي سهڻين ڏاڪڻين ۽ حسين پلوڙن جي حصار ۾ وسيع ميدان، ميدان جي وچ تي ويڪرو ٿلهو، ٿلهي جي چئن ڪنڊن تي ڪاري رنگ جا تمام وڏا چار ببر شينهن پنهنجي تمام حشمت سان چئن ڏسائن ڏانهن گهوريندڙ. ٿلهي جي وچ تي سؤ فوٽ مٿي ويندڙ مينار جي چوٽ تي بحري جهاز جي ويڙهيل رسي کي ٽيڪ ڏيئي بيٺل ٽرافلگر جنگ جي هيرو جو مجسمو.

هيٺ ٽرافلگر اسڪوائر جي سڄي ميدان تي، ماڻهن جي هنج ۾، ٻانهن ڪاهن ۽ ترين مٿان سُرمئي صحت مند ڪبوترن جا

ڳاهٽ، جيڪي رکي رکي جڏهن اڏامن ته سڄو ٽرافلگر اسڪوائر سندن پرن سان وچايل ڌاڙين جي گوڙ ۾ گم ٿـي وڃي، ۽ فضا ۾ هيٺانئين اڏام ڪندڙ سندن سُرمئي پنک ائين محسوس ٿين، جيئن تيز هوا ۾ جهومندڙ شاميانـي جي ڇت.

جنهن کي ڪبوتر جي اڏام ڏسڻي هجي، اهو ٽرافلگر اسڪوائر ۾ اچي ڏسي. سـان ڪبوترن جـي ڪٽڪن وچ ۾ داڻو چڳائيندڙ مختلف ملڪن مان کهي آيل رنگ برنگي 'ڪبوترين' کي ڏسي روڊ ڪراس ڪري اسڪوائر ۾ وڃڻ جـو سوچيو. پر پوءِ ارادو بدلائي ساڄي پر روڊ پرسان پٿر جي سهڻن ٿنڀن جي مين گيٽ واري نيشنل آرٽ گيلري ڏانهن وڌڻ لڳس.

جڏهن به لنڊن ايندو آهيان ته نيشنل آرٽ گيلري جي حاضري ضرور ڀريندو آهيان. جتي خاص طور تـي وان گاگ، پڪاسو، پال ڪلي، مائيڪل اينجلو، ريم برانڊ ۽ ڊيگورلاز جهـڙن عظيم ترين مصورن جي شاهڪار پينٽنگز جي زيارت فقط چند انچن جي مفاصلي تان ڪري سگهبي آهي.

مين گيٽ اڪري، سڌو وڃڻ بجاءِ ساڄي پاسي ٽرن ڪري ڏاڪڻيون چڙهي 'وان گاگ' جـي پينٽنگز آڏو اچـي سڄو اڪيون ٻڌجي پينٽنگز ۾ وڃائجي ويم.

مان جڏهن به وان گاگ جي هنن پينٽنگز کي ڏسندو آهيان، جنهن ۾ (سن فلاور، چئر اينڊ پائپ به رکيل آهن) ته ڏاڍو جذباتي ٿي ويندو آهيان. وان گاگ جـي سموري شخصيت، سندس پينٽنگز تي بيچينيءَ مان لڳايل اسٽروڪس مان چٽي نظر ايندي آهي. عظيم وان گاگ، جنهن جي رنگ لڳائڻ جي اَن انوکي ميڊيا تي سندس همعصر ماسٽر پينٽرز کِلون ڪندا هئا، ۽ درويش وان گاگ پنهنجي ڏن ۾ پينٽنگز ٺاهيندو رهندو هو.

پـوءِ وقت وان گاگ کـي نـه فقط دنيا جي عظيم مصورن جي قطار ۾ بيهاريو بلڪ سندس رنگ ڪرڻ جي ان منفرد اسٽائل کيس دنيا جـو عظيم اپريشنسٽ مصور بڻائي ڇـڏيو. ۽ وان گاگ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اپريشننزم جو باني بڻجي ويو.

مان جڏهن سنڊس لينڊ اسڪيپ ۾ ڏسندو آهيان ته سنڊس اضطراب ۾ ڪئنواس مٿان هنيل برش جي اسٽروڪ مان پيلي ڳاهه ۾ ايڏي ته چرپر محسوس ٿيندي اٿم ڄڻ آهو هوا تي لڏي رهيو هجي. 'سن فلاور' واري اسٽل لائيف پينٽنگ تي سنڊس ڪيل صحيح مون کي ڏاڍي وڻندي آهي. اها وان گاگ جي واحد اهڙي پينٽنگ آهي جنهن تي هن صحيح ڪئي آهي ۽ جيڪا هن بيحد اڪيرمان پنهنجي دوست ۽ مصور 'پال گوگان' جي لاءِ انهن ڏينهن ۾ ٺاهي هئي جڏهن هو سنڊس گهر ۾ مهمان ٿي اچي رهڻ وارو هيو.

ان ساڳي ئي ڪمري ۾ وان گاگ جي سامهون واري پٽ مٿان 'ڪيوبزم' جي باني 'پڪاسو' جون پينٽنگز لڳل آهن. جنهن ۾ سنڊس مشهور پينٽنگ (فروٽ ڊش، ٻاٽل اينڊ وائلن) ۽ (اي - چائلڊ وٿ اي ڊائو) به لڳل آهن هميشه جيان انهن ٻنهي مصورن جي پينٽنگز کي ڏسندي مان سڀڪجهه وساري ويٺم. خبر ناهي ڇو مان هنن مصورن جي پينٽنگز کي ڏسندي ٻلڪل مختلف ٿي ويندو آهيان، ڪنهن آسماني طاقت وانگر.

'وان گاگ' ۽ 'پڪاسو' جي شاهڪارن کي ڏسي مان سمورا هال لتاڙيندو، هزارن ناميارن 'يورپين' ۽ 'ڊچ' آرٽسٽن جي پينٽنگ تان نگاهون ترڪائيندو 'ريم برانڊ' ۽ 'مائيڪل اينجلو' جي پينٽنگز آڏو اچي بيٺم. مون کي 'ريم برانڊ' جي پينٽنگز مان 'اي' وومن باٿنگ ان اسٽريم' ڏاڍي وڻندي آهي، جنهن ۾ هڪ معصوم صورت واري عورت نفيس آف وائيٽ گائون کي مٿي ڪري پنيءَ تائين پاڻيءَ جي تالاب ۾ بيٺل آهي. ان پينٽنگ جو ڪمال اهو آهي ته عورت جي چپن تي جيڪا مرڪ وکريل آهي ان ۾ بلڪل اهڙو ئي تاثر آهي جهڙو پاڻيءَ جي وچ ۾ بيٺل انسان جي چهري تي، ٿڌڪار سبب پيدا ٿي سگهي ٿو.

ساڳي ريت مائيڪل اينجلو جي سينيما اسڪوپ پينٽنگز (جن کي آئن، ڏهن فوٽن جي فاصلي کان بيهي ڏسڻ ڪانسواءِ مڪمل

طور تي ڏسي نہ سگهبو آهي.) جي آڏو اچي بيهندو آهيان. اينجلو جي گهڻين پينٽنگز جا موضوع مذهبي آهن. اهڙين پينٽنگز مان هڪ ۾، ڊائننگ ٽيبل تي رکيل فروٽ جي ٽوڪريءَ ۾ انگورن جو ڇڳو ايڏو نہ اوريجنل لڳي رهيو آهي جو توهان پلي ان کي ڏهن فوٽن جي فاصلي تان ڏسو يا ڏيڍ انچ جي فاصلي تان، اهو اوهان کي ڪنهن مصور جي برش جو ڪمال بالڪل نہ لڳندو. اينجلو جي پينٽنگز ۾ فوٽوگرافڪ اميج آهي. پهاڙ جيڏين وڏين پينٽنگز ۾ بي‌انتها ريئلسٽڪ انداز ۾ رنگ سموئڻ، مائيڪل اينجلو جي ئي مقدس آڱرين جو جادو ٿي سگهي ٿو.

مان جڏهن نيشنل آرٽ گيلري ۾ اچي انهن پينٽنگز کي ڏسندو آهيان تہ سوچيندو آهيان تہ ڪيڏو نہ خوشنصيب آهيان جو لنڊن ۾ اچي سورنهن آنن ڪان سترنهن آنا سچايو لڳندو آهي، ها مان ڌرتيءَ جي انهن خوشنصيب انسانن مان آهيان، جن دنيا جي عظيم‌ترين مصورن جي اوريجنل پينٽنگز کي فقط ڪجهہ انچن جي مفاصلي تان بہ ڪان وڌيڪ پيرا ڏٺو آهي ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ڏٺو آهي.

هن آرٽ گيليريءَ مان نڪرڻ کان اڳ اوهان کي آرٽ گيلري جي خاصيتن جي باري ۾ ٻڌائيندو چلون، جيڪي لنڊن جي هر آرٽ گيلري ۽ ميوزيم ۾ برابر موجود آهن. سڀ کان پهرين ڳالهہ تہ سمورين آرٽ گيلريز ۽ ميوزمز جي ڇتين کي اهڙي طرح ٺاهيو ويو آهي جو ٻاهر جي نيچرل لائيٽ سمورن هالن ۾ ڇڻي اچي ٿي، ان سان گڏوگڏ اوهان ڪنهن بہ ميوزيم يا گيلري کي ڪٿان بہ ڏسڻ شروع ڪندا تہ اوهان کي واپس موٽڻو نہ پوندو، پر ڪاريڊور سان ڪاريڊور اهڙي طرح نڪرندو ايندو، جو محسوس بہ نہ ٿيندو تہ ڪوئي اسان کي هٿ کان وٺي سڄي ميوزم پيو گهمائي.

هر ميوزيم ۽ آرٽ گيلري ۾ معذور ماڻهن جو هر طرح سان خيال رکيو ويو آهي. معذور ماڻهن لاءِ نہ فقط لفٽ لڳايا ويا آهن بلڪ اهڙا سلوپي رستا پڻ ٺاهيا ويا آهن جن جي وسيلي هو سڄو ميوزيم ڪنهن نارمل انسان جيان گهمي‌ڦري سگهن ٿا. بلڪ اهڙن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اسپيشل ماڻهن لاءِ اسپيشل باٿ رومز به ٺهيل آهن جن ۾ هو پنهنجي وهيل چيئر سوڌا وڃي سگهن ٿا. اهڙا باٿ رومز رکو ميوزيم ۽ آرٽ گيلريز ۾ ئي نه، پر مختلف تفريحي جڳهن تي به ٺهيل آهن. ساڳي ريت روڊن جي پاسن ۾ ٺهيل فوٽ پاٿن تي بــ اهڙا سلوپ رکيل آهن جن تي هو پنهنجيون وهيل چيئرز لاهي ۽ چاڙهي سگهن.

فوٽ پاٿ تي مون کي ياد آيو ته هتان جا فوٽ پاٿ ايڏا ته آرام ده ٺهيل آهن جو مٿائن لهندي ۽ چڙهندي محسوس ئي ناهي ٿيندو ته ڪو اسان ڪنهن فوٽ پاٿ تي چڙهياسين. نه فقط ايترو پر انهن کي اهڙي حساب سان ٺاهيو ويو آهي جو جڏهن بس اچي اسٽاپ تي بيهندي آهي تــ فوٽ پاٿ ۽ بس جي فوٽ ريس ۾ ڪو فرق محسوس نه ٿيندو آهي. اهو سڀ پبلڪ جي سهوليت لاءِ ڪيو ويو آهي ڇو ته هتي اڪثر عورتون ٻارڙن کــي اسٽالر (ٻارن جو گاڏو) تي کڻنديون آهن ۽ بسن ۾ سفر ڪنديون آهن. اهي سموريون مائرون فوٽ پاٿ تان تمام آسانيءَ سان اسٽالر ۾ ويٺل ٻار کي بس ۾ چاڙهي وٺنديون آهن.

مان جڏهن به لنڊن ۾ فوٽ پاٿن تي گهمندو آهيان ته مون کي حيدرآباد ۽ ڪراچي جا فوٽ پاٿ ته ياد ايندا ئي آهن. پر خاص طور تي ريڊيو حيدرآباد وارو فوٽ پاٿ ڏاڍو ياد ايندو آهــي جنهن تي چڙهڻ سان مون جهڙو ڊوائن تي جيئڻ وارو ماڻهو پنهنجي سموري سگهه کي ميڙي، ذهني طور تــي پاڻ کي تيار ڪري جڏهن چڙهندو آهي ته محسوس ٿيندو اٿس، ڄڻ فوٽ پاٿ تي نه، پر ريڊيو حيدرآباد جي خاردار تارن واري ديوار تي چڙهيو هجي.

نيشنل آرٽ گيلري جــو گيٽ اُڪري پٿر جون ڏاڪڻيون لهــي، سنهي سنهي بــوندا بــانديءَ ۾ روڊ ڪراس ڪري 'ٽرافلگر اسڪوائر' جــي ڪبوترن ۽ ڪبوترين ڀريل ميدان ۾ اچــي ويم. 'ففٽي ٻي' جو ڏاڍو وڏي ترين تي جهليم ته ڪيپ ڪان ٻاهر ڪبوتر منهنجي هٿن، ٻانهن، ڪلهن ۽ مٿي تي پر سوئي اچي ويهي رهيا. سندن ڦڙڪندڙ پنکـ ۽ جسم ۾ عجيب احساس پيدا ڪندڙ

چنبا جڏهن منهنجي وجود ۾ ڪتڪتايون ڪيڻ، سرڪ کي ٿهڪن ۾ بدلائڻ لڳا، تہ مان اڻ مٽي خوشيءَ ۾ پرجي زور سان رڙ ڪئي ۽ ترڻ تي جهليل آنَ فرش تي ڦٽي ڪري ٻانهن کي هوائن ۾ هلائڻ لڳس. سمورا ڪبوتر ڦڙڪا ڏيندا هوائن ۾ هيڏانهن اڏام ڪندا پين آنَ جهلي بيٺل، ڪبوترن ۾ گهريل ساٿين ڏانهن روانا ٿي ويا.

پنهنجي منهن ٿهڪ ڏيندو ’ٽرافلگر اسڪوائر‘ جون ڏاڪڻيون چڙهي سوچڻ لڳس... ’هاڻ سون کي ڪاڏي وڃڻ گهرجي—؟ بڪنگهم پيلس—؟ بگ بين—؟ يا پڪڊلي سرڪس—؟‘ چو تہ اهي ٽيئي هتان بلڪل ويجها هئا.

S.O.A.S جو ڪافي شاپ ۽ احسان ميمڻ (شهيد)

واچ ۾ ٽائيم ڏٺم پـوڻا ٻارنهن ٿيڻ وارا هئا. مناسب اهوئي سمجهيم تہ 'پڪڊلي سرڪس'، 'بگ بين' يا 'بڪنگهم پيلس' وڃڻ بجاءِ، بس ۾ چڙهي سـڌو 'ايوسٽن' اسٽيشن پهچڻ گهرجـي جتان S.O.A.S ۽ يونيورسٽي سڏ پنڌ تي آهي.

سامهون ايندڙ بس جي مهڙ ۾ 'ايوسٽن' جو بورڊ ڏسي اسٽاپ ڏانهن ڊوڙ پاتم ۽ ڪنڊيڪٽر مائي کـي پنهنجي بس پاس ڏيکاري جواب ۾ سندس ٿينڪس ٻڌي مٿي چڙهي وڃي اڳين حصي ۾ ويٺل سهڻي من مهڻي ڇوڪريءَ جي پر ۾ ويهي رهيم جتان لنڊن وڌيڪ خوبصورت نظر اچڻ لڳم.

ڇوڪري ايتري تہ سهڻي هئي جو نہ چاهيندي بہ لولي پاپ جهڙي شڪل ڏانهن هن سان ڳالهائڻ لڳس:

"معاف ڪجو، ڇا سـان هي ڪتاب ڏسي سگهان ٿو؟"

سندس آئسڪريم جهڙن هٿن ۾ جهليل انگريزي ناول ڏانهن اشارو ڪري چيم.

"اوهہ . ڇو نہ." هن مرڪي ڪتاب مون ڏانهن وڌائي ڇڏيو مان ٽڙ ٽڪڙ ۾ ڪتاب کي اٿلائي پٿلائي ڏٺو. نيم جاسوسي ۽ نيم سيڪسوئيل ناول ٿي لڳو. ڪتاب بند ڪري چيومانس:

"ڪلاسيڪل لٽريچر سان دلچسپي اٿئي؟"

"ايڏي خاص نـہ." هـن مرڪي مـون ڏانهن ڏسي چيو.

پڇيومانس:

"پسنديده اديب ڪهڙا اٿئي؟"

چيائين: "ايلسٽرو ميڪلين ۽ اگاٿا ڪرسٽي."

چيومانس: 'اگاٿا ڪرسٽي' جـو ڇڇهن سالن کان مسلسل هلندڙ ناٽڪ 'مائوس ٽريپ' ڏٺو اٿئي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چيائين: ”نه. مون کي هفتو ٿيو آهي لنڊن آئي.“
”ڪٿان آئي آهين؟“
چيائين: ”ڪيناڊا مان.“
مون ڏانهن ڏسي پڇيائين: ”تون ڪير آهين؟“
چيم: ”انسان آهيان.“ منهنجو جواب ٻڌي هن کان ٽهڪ نڪري ويو. ڪلي چيائين: ”تون ڏاڍو شرارتي ٿو ڏسجين. منهنجو مطلب آهي تنهنجو ملڪ ڪهڙو آهي؟“
چيم: ”سنڌ منهنجو ملڪ آهي.“ هن ڪجهه سوچيو پوءِ چيائين:
”سنڌ ڪٿي آهي؟“ مون کي سندس سوال ڏاڍو وڻيو.
منهنجي دل چاهيو ته چوانس، ’مان پاڻ سنڌ جي ڳولها ۾ نڪتو آهيان. منهنجي سنڌ رانيءَ کي ڪو راڪاس برڙ ٻاڪاس زوري اغوا ڪري ويو آهي. چاڻ نندي جي سنڌ، دولهه دريا خان جي سنڌ ۽ پنج هزار سال پراڻي سنڌ.‘
پر هن کي چيم: ”سنڌ انڊيا جي ڀر ۾ آهي جتي موئن جو دڙو آهي.“
موئن جي دڙي جو نالو ٻڌي هن کان رڙ نڪري وئي:
”اوهه ــ ها، مان تنهنجو ملڪ گهمڻ ضرور ايندس. مونکي موئن جو دڙو ڏسڻ جو شوق آهي.“
چيومانس: ”هاڻ جڏهن تون ايندينءَ ته توکي سچي سنڌ موئن جي دڙي جهڙي لڳندي. گهر آهن ته ماڻهو ناهن، ماڻهو آهن ته دليون ناهن. دليون آهن ته ڳوليون سان پرڻ ٽيل.“
هن مون ڏانهن شڪ جي نگاهن سان ڏسندي چيو:
”تنهنجون ڳالهيون مون کي سمجهه ۾ نٿيون اچن.“
مان بس جي درين مٿان سنهي سنهي بوند ڪري رونيندي ڏسي چيو:
”دراصل مان خوبصورت ڇوڪرين کي ڏسي ڪنفيوز ٿي ويندو آهيان ۽ بيوقوفي جون ڳالهيون ڪرڻ لڳندو آهيان.“
ڇوڪريءَ کان وري ٽهڪ نڪري ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بس ٽوئينھم ڪورٽ روڊ ڪان ٿيندي 'ايوسٽن' وٽ اچي بيٺي. مان هن کان موڪلايو. هن مرڪي هٿ ملائيندي چيو:
"او- ڪي- سي يو- بياء."
سنڌس پشم هٿ کي لوڏيندي خدا حافظ ڪيم.
بس جـون ڏاڪڻيون لھي روڊ ڪراس ڪري 'فرينڊ شپ هائوس' جو احاطو پار ڪري، ادي هدايت جي پراڻي هاسٽل ۽ گانڌيءَ جي مجسمي واري باغ جي وچ وارو روڊ ڪراس ڪري اچي S.O.A.S پهتم.
S.O.A.S جي ميس ۽ ڪافي شاپ سان منھنجي پراڻي دوستي آهي. (١٩٨٧ع ۾ مان ۽ رضيه، ۽ ان کانپوءِ جڏهن به مان لنڊن آيو آهيان S.O.A.S جي ميس ۾ منجهند جي ماني ضرور کائيندو آهيان هتي ماني نھايت سستي ۽ سٺي ملندي آهي.)
مان ميس ڏانھن ويندي ڏاڪڻيون لھي، در کولي اندر ٿيس. هال ٽي حصا خالي هو. پٺ ۾ لڳل ٽنگڻين منجهان هڪ ۾ پنھنجي ٽوپي ۽ جيڪٽ ٽنگي، ٽريولنگ ڪٽ پٺ سان ٽيڪ ڏياري رکيم. ۽ ٽيبل تي رکيل ڊشز مان هڪ کڻي، ماني واري ڪائونٽر ڏانھن وڌندي ٽائيم ڏٺم. اڃا سوا ٻارنھن ٿيا هئا. 'اڇا، تڏهن ته ميس اڌ کان مٿي خالي آهي.' (هتي لنچ بريڪ ٻارنھن وڳي ٿيندي آهي. تنھن ڪري شھر جا سمورا ٽيڪ آ-وي سينٽر، هوٽل ۽ ميسون ٻارنھين کان پوءِ ڀرجڻ شروع ٿينديون آهن.)
گرم گرم ھوڙ پاچين جي ڪائونٽر پٺيان بيٺل شيدڻ اڳيان ڊش رکي "چڪن اينڊ رائيس" جو آرڊر ڏنم. جيڪو هن هميشه جيان نھايت هوشياري ۽ تيزيءَ سان پورو ڪيو. سنڌس پر ۾ بيٺل ٻڪي چمار جي انگريزيائي هڪدم پڇيو: "اينِي ٿنگ ايلس؟" مان سنڌس اڏو رکيل دونھان ڪيڊنڊز ڊشن ۾ نھاريو ۽ چيم: "پيز اينڊ بينز پليز." هن به ساڳي هوشياري سان ٻڙڪيل مٽرن ۽ رهن جي پليٽ ڀري کڻي ٽري ۾ رکي.
مان ٽري کي اسٽيل جي ڪائونٽر تي ترڪائيندو ٽوڪريءَ

۾ پيل صوف ۽ موسمي ڪٽي رڌي، ۽ ڪائونٽر اچي ڪان پهرين، پاسي تي ٽري ۾ رکيل چمچن ڪانٽن ۽ ڇرين مان هڪ هڪ کڻي ٽشو پيپر رکي ڊسپوز ايبل گلاس کنيم، ۽ بل ادا ڪري اچي هڪ اهڙي خالي ٽيبل تي ويٺم جتان 'مين انٽرنس' بلڪل چٽي پئي نظر آئي.

اڃان اڌ ماني مس کاڌي هيم ته ڏٺم، 'مين انٽرنس' منجهان سائين 'مهتاب شاهه' پنهنجي بي پرواهه چال سميت اندر داخل ٿيو. هُو ايترو ته ڳري ويو هو جو سنڌ ۾ سندس جسم تي چنبڙيل سوئيٽر هاڻ جهولو پئي لڳو.

شاهه صاحب ٽري کڻي ڪان اڳ هال ۾ نهاريو. مان هٿ لوڏيو ته هن مون کي سڃاڻي ورتو ۽ اچڻ جو اشارو ڪري، کاڌي واري حصي ۾ غائب ٿي ويو.

شاهه صاحب کاڌو وٺي اچي ٽيبل تي رکيو ۽ مون کي ڀڪ وجهي، نه ملي سگهڻ جي معافي ورتائين. کاڌي دوران شاهه صاحب ٻڌايو ته هو رات جو اٺين تائين لئبريري ۾ هوندو آهي. اسان ڪچهري ڪري رهيا هئاسين ته لطف منگي صاحب به ظاهر ٿيو. اسان ڏانهن نهاري مخصوص انداز ۾ مرڪيو ۽ ڊش کڻي، پنهنجي پسند جو کاڌو وٺي اچي سهڙيو.

منگي صاحب ڪچهري ڪندي ٻڌايو ته 'رضا پٺيءَ' کي منهنجي اچڻ جي سڌ پئي آهي. هُن منگي صاحب کي مون لاءِ پنهنجي هاسٽل جو ٽيليفون نمبر ڏنو آهي، جيڪا سينٽرل لنڊن کان ٻاهر آهي. منگي صاحب مونکي شام جو قائد اعظم هاسٽل اچڻ لاءِ چيو ته جيئن هو مون کي رضا جو نمبر ڏيئي سگهي. مان واعدو ڪيو ۽ کين چانهه جي صلاح ڏنيم. منگي صاحب ۽ شاهه صاحب به کاڌو کائي چڪا هئا. اسان سڀني پنهنجي ڊش کڻي سائيڊ ۾ پيل ريڪ تي رکي، ڏاڪڻيون چڙهي، ڪافي شاپ ۾ اچي وياسين.

شاهه صاحب ۽ منگي صاحب ڪافي ورتي، مون چانهه. منهنجي گهڻي اسرار جي باوجود پيسا منگي صاحب ڏنا.

اسان پيپر ڪپن ۾ گرم گرم ڪافي ۽ چانهه کڻي، سگريٽن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جي دونهين ۽ ٺهڪن جــي شور جــو حصو بڻجي ڳالهيون ڪرڻ لڳاسين. مون ڏٺو، سڄي ڪافي شاپ ۾ سواءِ اسان ٽن جي، سڀئي ڇوڪرن سان پنهنجيون گــرل فرينڊس ڏيون. ڪي سگريٽ مــان دونهان ڪــڍي سنجيده بحث ڪري رهيون هيون. ڪي پنهنجي بواءِ فرينڊ جــي مذاق تي اڪيون پوري ٺهڪ ڏيئي رهيون هيون. ڪي گڏ هوندي بــہ چپ چاپ الائجي ڇا سوچي رهيون هيون. ۽ ڪي پنهنجي فرينڊس جــي چپن ۾ پڪوڙيل سگريٽن ڪــي جهڪي جلائي رهيون هيون. ڪجهہ پريان ڪارنر ٽيبل وٽ هڪ وڏن وارن وارو ڇوڪرو اڪيون بوٽي گٽار وڄائي رهيو هو. سنڌس پيرن وٽ ٽائيٽ جينز پهريل ڇوڪري گــوڏا ڪوڙي هوريان هوريان ڪش هڻي ڪيس ٻڌي رهي هئي.

مان ٽيبل تان نگاهہ هٽائي ديوارن تــي وڌي. ڪافي شاپ جي چئني ديوارن ۽ ٿلهز مٿان سواءِ پمفلٽ جي ڪجهہ نظر نہ ٿي آيو. مختلف پروگرامن جا اشتهار، ويلڪم پارٽي، فيئر ويل پارٽي- گلف وار، ايٿوپيا، اسٽيج ڊراما، يونيورسٽي ۾ ٿيندڙ اليڪشن جي اميدوارن جا ڪارٽون. هر طرف پوسٽر ۽ پمفلٽ چنبڙيل هئا.

مون کي ان پل پنهنجــي آرٽس فيڪلٽي يــاد آئــي. آرٽس فيڪلٽي جا ڪاريڊورز ياد آيا. سنڌ يونيورسٽي جون هاسٽلون ياد آيون. پوليس جي فائرنگ ياد آئي. پنهنجي پياري يار 'احسان ميمڻ' جي شهہ رڳ ۾ ٿري ناٽ ٿري جي هاسٽل جي ديوار ۾ رہائونڊ ٿي لڳل گولي ياد آئي. رت جو ڦوهارو ياد آيو. احسان ميمڻ جا چيل لفظ: "ڪن هڪڙا مرون اسان" ياد آيا. دوستن تــي جان ڇڏيندڙ پنهنجي پياري 'نصر جان' جا 'احسان'، جي هــر لمحي وڄائجندڙ وجود مٿان لارون ڪري وهندڙ بيوسي جا لڙڪ ياد آيا.

ذهن تــي اوچتو تــري آيل سنڌ يونيورسٽي جي ڀيانڪ سار کي، سيني تي ترڻون هٿي پٽ ڏانهن ڌڪي. S.O.A.S يونيورسٽي جي خوابناڪ ماحول ۾ موٽي آيس. پر مون کي انڍي ويهڻ ۾ وڏيڪ مزو نہ آيو. مان شاهہ صاحب ۽ منگي صاحب کان موڪلائي ڪافي شاپ مان ٻاهر نڪري ويس.

ڪووينٽ گارڊن

لنڊن شهر جي سڀنين ڳالهين مان، هڪ اها به آهي ته شهر جي تقريبن اهم تاريخي ۽ تفريحي هنڌن وٽ ڪي ٽيوب اسٽيشنون ڏاهيون ويون آهن. مثلاً: ڪرڪيٽ جي مشهور گرائونڊ Ovel جي بلڪل پرسان Ovel جي ٽيوب اسٽيشن آهي. اهڙيءَ طرح 'پڪڊلي سرڪس' جي اسٽيشن پڪڊلي سرڪس جي بلڪل وچ چونڪ هيٺان ٺهيل آهي. ساڳي طرح 'چيرنگ ڪراس' اسٽيشن 'ٽرافلگر اسڪوائر' پرسان 'سينٽ جيمس' سينٽ جيمس پارڪ پرسان. 'گلوڪاسٽر' ڀاهران نيچرل هسٽري ميوزم، رائل البرٽ ميوزيم ۽ سائنس ميوزيم. هائيڊ پارڪ ڪارنر وٽ 'هائيڊ پارڪ'. ماربل آرچ ٻاهران ماربل آرچ آهن.

'ڪووينٽ گارڊن' به انهن ئي اسٽيشنن مان هڪ آهي جنهن جي سب وي مان نڪرڻ شرط سؤ سوا فوٽ هلڻ ڪانپوءِ اهو مارڪيٽ اچي وڃي ٿو جنهن کي 'ڪووينٽ گارڊن' چيو وڃي ٿو. اتي ئي لنڊن جو وڏي ۾ وڏو اوپيرا هال پڻ ٺهيل آهي.

ڪووينٽ گارڊن، لنڊن جي اهم ۽ مزيدار جڳهن مان هڪ آهي. اهم ان لحاظ کان جو چون ٿا ته هي لنڊن جو سڀ کان جهونو مارڪيٽ آهي جنهن سان بلڪل هٽ چراند نه ڪئي وئي آهي. ڊبل بيرل بندوق جي نالي جهڙيون اڌ گول ٽي لوهي ڇتيون سهڻن ۽ مضبوط برڪنس جي پلاڙن تي بيٺل. مارڪيٽ جو اندريون توڙي ٻاهريون سمورو فرش قديم پٿرن جي سرن سان جڙيل آهي. مارڪيٽ جي مهڙ واري پاسي کان پريرو ساڄي هٽ تي لنڊن ٽرانسپورٽ ميوزيم پڻ آهي جتي انگلينڊ جون شروع کان آخر تائين جون ريل انجڻيون ۽ بسون نموني طور رکيل آهن (جيڪي اوهان ساڍا ٽي پائونڊ ڀرڻ ڪانسواءِ نٿا ڏسي سگهو).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مارڪيٽ جــي پٺين حصي ۾ وسيع پٿر جــي سيرن مان جڙيل فرش جــي پڇاڙي هڪ عاليشان چَرچ جــي مين گيٽ وٽ ٺهي ٿي.

مارڪيٽ جي ٽئين واري حصي ۾ نه فقط سهڻن دڪانن جي قطار آهي بلڪ ريسٽورانٽ، سنيڪ بار ۽ وچ تي عارضي سجيل ننڍڙا دوڪان به آهن جن تي عورتن جي جديد ۽ قديم اسٽائل تي جڙيل رولڊگولڊ جي ڳهن ڳٺن کان وٺي جديد فيشن جون ڊريسون، تصويرن جا هڪ کان هڪ سهڻا فريم. ٻارڙن جــي رانديڪن جا دڪان. ڪافين ۽ ٻين تفريحي شين جا ڪيبن ٺهيل آهن. مارڪيٽ جي ان حصي ۾ دنيا مان ڪهي آيل ٽوئرسٽ ۽ لنڊن جي خاص طور تي انهن جوڙن جي جيڪي محبتن ۾ گرفتار هوندا آهن، جي ايڏي نه گهڻ گهڻ لڳي پئي هوندي آهي جو نيٺ هر شي کي ايئن پَسندا آهن، جيئن ٽيڪي ٽرين جي دريءَ مان ڪنهن اهڙي اسٽيشن جي هر شئي کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪبي آهي، جتي بيهڻ نه پر گذرڻو هوندو آهي.

مارڪيٽ جــي ڇــت واري ساڄي حصــي جــي منهــڙ ۾ مخصوص چوڪنڊو حصو ٺهيل آهــي جنهن جي چوڌاري بينچون پڻ رکيل آهن، جتي رات ٿيڻ تائين مختلف اسٽريٽ سنگرز واري واري سان اچي پنهنجي فن جو مظاهرو ڪندا آهن. ساز ۽ آواز جو مڌر آلاپ ھڏي مارڪيٽ ۾ گهمندڙ ماڻهو بينچن تي اچي ويهي رهندا آهن. بينچن تي جڳهه نه ملڻ جي صورت ۾، دائري ۾ ديوار ٽاهي بيهي رهندا آهن. ڳائڻا يا ڳائڻيون جڏهن گٽار تي هٿ هڻي ڳائيندا آهن ته اکين ۽ ڪنن کي يقين نه ايندو آهي ته هي ڪو روڊن تي ڳائڻ وارا آهن. ڇا ته ڇهري جولاهه. چاڙهه هوندو اٿن! جيڪو سندن سريلي آواز ۽ سازن جي ردم سان ائين پيو اڀهندو پرندو آهي، جيئن اڪائي ڊيڪ جــي سائونڊ بيلسنگ جــا ننڍڙا رنگين بلب سُرن ۽ سازن تي اکيون ڇنڀيندا آهن. انهي ڏي ميڙ ۾ يا مارڪيٽ ۾ گهمندي ڏاڍا رومانٽڪ منظر به ڏسڻ لاءِ ملندا آهــن. جوانڙا ۽ جوانڙيون عشق جــا پيالا پــي پرباش ٿيو هڪ ٻي جــي ٻانهن ۽ نيڻن ۾ پيا

جهوليندا آهن. جيئن سنڌ ۾ موتيائي آزاديءَ سان جهولي سگهندا آهن ۽ شيخ اياز جا نيڻ ان ڏيک کي ڏسي چوندا آهن. ’جهول هوا ۾ جهول موتيا.‘ پرهتي نوجوان جوڙا آزاديءَ سان چيلهن ۾ ٻک وجهي موتيئي جيان جهوليندا رهندا آهن. روڊن تي مارڪيٽن ۾، باغن ۾، ۽ اهڙن ئي ڏيکن کي ڏسي اسان جهڙن جي نيڻن جي آڪاس تي پنهنجي ديس جي ڪنهن ڳوٺ سان سڄ لٿي مهل موٽندڙ مال جي پيرن مان اڏايل ’ڳئوڌول‘ لهي ايندي آهي ۽ سڀ منظر ڌنڌلا ٿي ويندا آهن. انهيءَ ڪوونٽ گارڊن جي پڇين چرچ وارن ميدان ۾ عجيب تماشا لڳا پيا هوندا آهن.

۱۹۸۷ع ۾ (مان ۽ رضيه) هفتي ۾ ٻه ٽي چڪر ڪوونٽ گارڊن جا ضرور لڳائيندا هئاسين. ڪڏهن بازيگرن جا ڪمال، ڪڏهن جوڪرن جي مسخري ته ڪڏهن بريڪ ڊانسرز جي سحرانگيز ڊانس.

مان انهن ئي بريڪ ڊانسرن کي اڄ تائين نه وساري سگهيو آهيان، جن ۾ هڪ انگريز ڇوڪرو ۽ ٻيو شيدي. هنن ڊيڪ تي ’سمفوني‘ جي ڪيسٽ آن ڪئي هئي، جنهن جو سڄو پس منظر ٻن دوستن جو ’لينس ڪورٽ‘ ۾ راند ڪندي وڙهي پوڻ هوندو آهي ۽ ان جهيڙي ۾ انگريز، شيديءَ کي گولي هڻي زخمي ڪري وجهندو آهي ۽ جڏهن شيدي رانديگر گولي کائي ڪري پوندو آهي، ته انگريز رانديگر کي پڇتاءَ جو احساس ٿيندو آهي. هو سندس زخمي بيسُرت وجود مٿان جهڪي سندس سيني تي دل مٿان ڪن رکي ڌڙڪو ٻڌندو آهي ۽ پوءِ پنهنجو وات سندس وات تي رکي وڏا وڏا ساهه ڪڍي کيس سرت ۾ آڻيندو آهي.

سنڌن پندرنهن منٽن جو موسيقيءَ تي سلو-موشن ۾ اهو ناٽڪ ايڏو ته خوابناڪ هيو جو مجمي ۾ بيٺل سڀني ماڻهن تي سڪتو طاري ٿي ويو هو. هنن جي بيحد سلو-مُوومينٽ ايڏي ته حقيقي هئي، جو اسان پورا پندرنهن منٽ پنهنجي پيرن هيٺيان ڌرتيءَ جي چڪ جي احساس کي سؤ سيڪڙو وڃائي چڪا هئاسين. هنن جڏهن

پنهنجي بريڪ ڊانس جي پڄاڻي ڪئي هئي ته اسان کي پيرن هيٺان ڌرتيءَ جي هجڻ جو احساس ٿيو هو ۽ بينل مجمي جي تاڙين جي گونجار ۾ سڄو ڪووينٽ گارڊن پڙاڏجي ويو هو.

مان ڪووينٽ گارڊن انڊر گرائونڊ جي لفٽ مان ٽيهن چاليهن ماڻهن جي هجوم سان گڏ لفٽ مان نڪري، وي - آئوٽ کان ٻاهر اچي ويم ۽ جهڙ ڦڙ ۾ ڪووينٽ گارڊن ڏانهن هلڻ لڳس. ساڳي چهل پهل، ساڳي رنگيني، ساڳيا دلفريب حسين چهرا. جهڙا گلن جا گجرا سنڌن چپن جي شاخن تي مرڪ موتين جيان ٻني مهڪي ۽ ٿڌڪ فضائن ۾ ڏانگر تي لڙيل گلن جيان پئي جهوليا.

هي انگريز به عجيب مخلوق آهن. سنڌن خوشي به ڀرپور ته سنڌن ڏک به ظاهر ظهور. بلڪل هيرڪٽ جي ڪپڙي تي ڪاري مس جي ڇٽي جهڙو چٽو. هي رستن ۽ باغن تي جيڏو بي پرده پيار ونڊين ٿا، اوترو ئي وچ شاهراهن تي، ماڻهن جي هجوم ۾ ساٿن ٿيل بيوفائين تي نسورا لڙڪ ٻڄي لڙي پون ٿا. اهي لڙڪ مان هتي عورت کي لاڙيندي ڏٺا آهن. ڪيترائي ڀيرا عورتن کي ٽيوب ۾ ريلنگس کي پڪڙي، ڊرائيونگ سيٽ تي ڪار ڊرائيو ڪندي يا فوٽ پاٿ تان ويندي زاروقطار روئيندي ڏٺو اٿم. مون کي لنڊن جي ڪڪرن سان ڀريل آسمان ۽ لنڊن جي روڊن تي روئيندڙ عورتن ۾ جيڪا هڪجهڙائي نظر ايندي آهي آها آهي ماٺ ماٺ وسڻ/ رونق جي.

عورت قمبر جي هجي يا لاڙڪاڻي جي. جهنجهيءَ جي هجي يا ميرپورخاص جي يا ڪٿي لنڊن جي. جتي به آهي خساري ۾ آهي. سؤ مان پنجهتر سيڪڙو لڙڪ سنڌس نصيب جو حصو آهن.

لنڊن جي عورت ۽ لاڙڪاڻي جي عورت ۾ جيڪڏهن ڪو واضح فرق آهي ته پينٽ شرٽ ۽ شلوار خميص جو. سگريٽ ۽ شراب پيئڻ جو، ڪمپارٽمينٽس جي الڳ هجڻ ۽ نه هجڻ جو ۽ گهرن جي ڪنڊن ۾ سيٻن کان لڪي مونن ۾ منهن هڻي ڊيڪرون ڏئي رونق جو، يا وچ شاهراهه تي سڀني جي سامهون بي پرواهه ٿي گونگا

ڳوڙها لاڙڻ جو. آزادي جيڪڏهن عورت جي سگريٽ ۽ شراب پيئڻ ۾ آهي، مڙسن جي نالن کي پنهنجن نالن سان ڳنڍڻ ڪانسواءِ ۾ آهي. ڪار ڊرائيو ڪرڻ ۾ آهي، ته ڪراچيءَ جي ڊفينس ۽ لاهور جي گلبرگ ۾ به عورت ايتري ئي آزاد آهي جيترو انگلينڊ ۾. ۽ نه فقط آزاد آهي پر عورت جي آزاديءَ لاءِ ٽيينڊز سرگرمين لاءِ سرگرم به آهي. پر آزادي شايد ڪنهن ٻي شيءِ جو نالو آهي. اهڙو پڪي ڄڪو ڇاڙو نه آهي پر اڃان جوان نه ٿيو آهي ۽ سندس اڏار جي دائري ۾ ٽين دنيا نه ڇڏيو پر يورپ ۽ آمريڪا به اڃا نه آيا آهن.

منهنجي خيال ۾ مادي ترقي ۽ روحاني آزادي ٻہ مختلف شيون آهن. مان انسان کي مهذب ۽ ترقي يافته تڏهن سمجهندس جڏهن جهنجهيءَ ڪان انگلينڊ تائين جي عورت جي ايئن ۾ لڙڪ نه هوندا. جڏهن چينل نمبر ٢ تان، 'ڪنگس ڪراس' انڊر گرائونڊ جي ٻاهران بيٺل ڪال گرل انٽرويو ڏيندي سڏڪن وچ ۾ ائين نہ چوندي ته "مان هُن کي چاهيو، هن سان پيار ڪيو، پر هو موت ۾ مون کي ماريندو هيو ۽ مون سان بيوفائي ڪري هليو ويو ۽ مان نشي جي عادي ٿي ويس. هي نشي ڊيارينڊز انجيڪشنون ۽ گوريون ڏاڍيون مهانگيون آهن. مان روز سو پائونڊن جو نشو ڪندي آهيان. ۽ انهيءَ نشي مون کي ڪال گرل بڻائي ڇڏيو آهي. هُو اڄ به مون کي ايڏو ياد ايندو آهي، جيڏو پهرين ملاقات ڪانپوءِ ياد آيو هو."

۽ ڳالهائيندي، هن مهذب ملڪ جي عورت/ ڪال گرل 'رنڊيءَ' جا لڙڪ لارون ڪري وهي پيا هئا. مقدس لڙڪ، ها لڙڪ ئي ته مقدس هوندا آهن. ڀلي آهي معصوم ٻار جي اک مان لڙن يا رنڊيءَ جي.

بکنگهم پيلس جي چونڪ تي لڳل مجسمي پرسان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نائيٽس برج شاپنگ سينٽر جي دُڪان ۾ رکيل مجسمن آڏو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

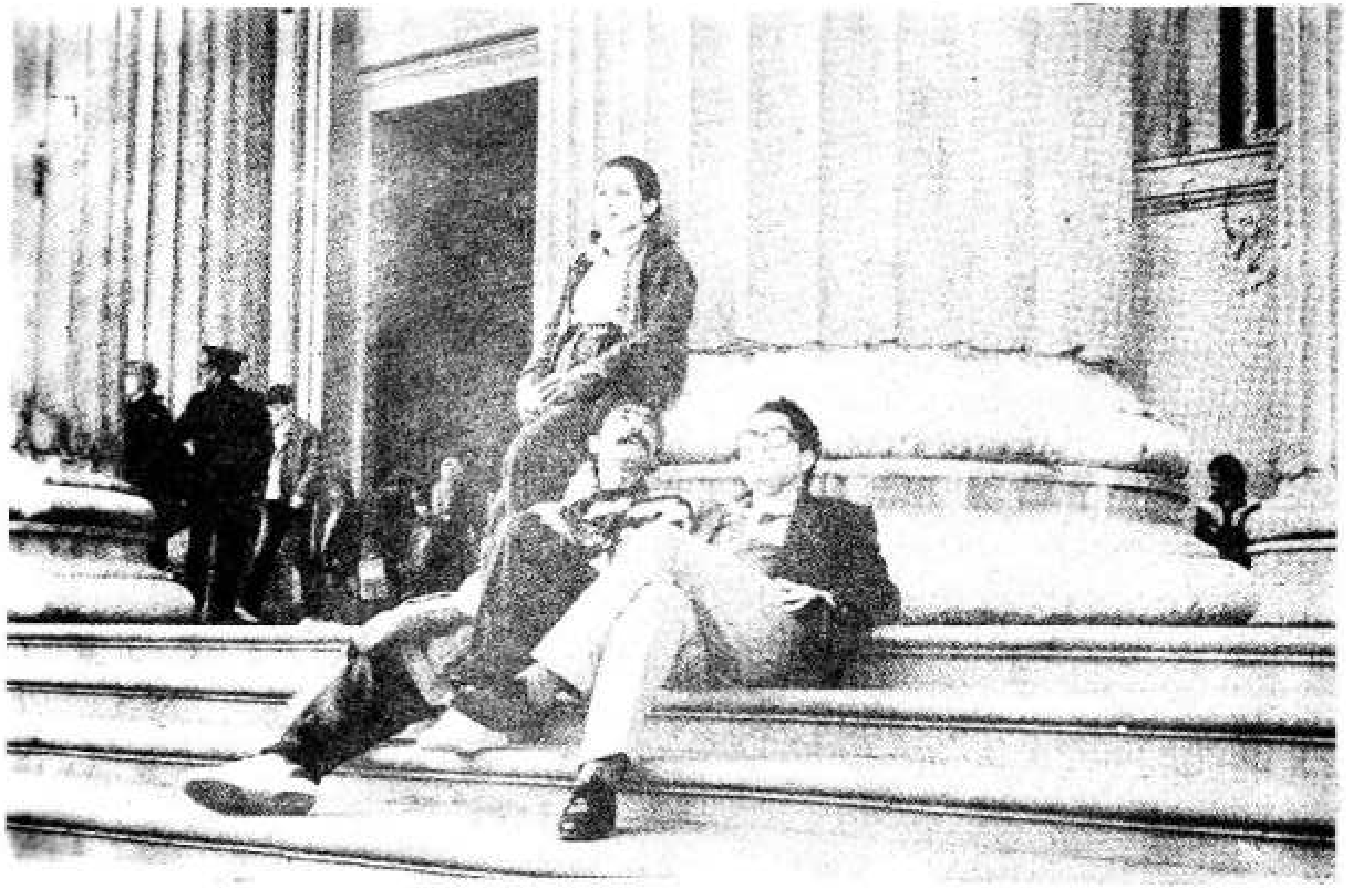

برٽش ميوزيم جي مين گيٽ وٽ رضيه، طارق ۽ هدايت آخوند.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

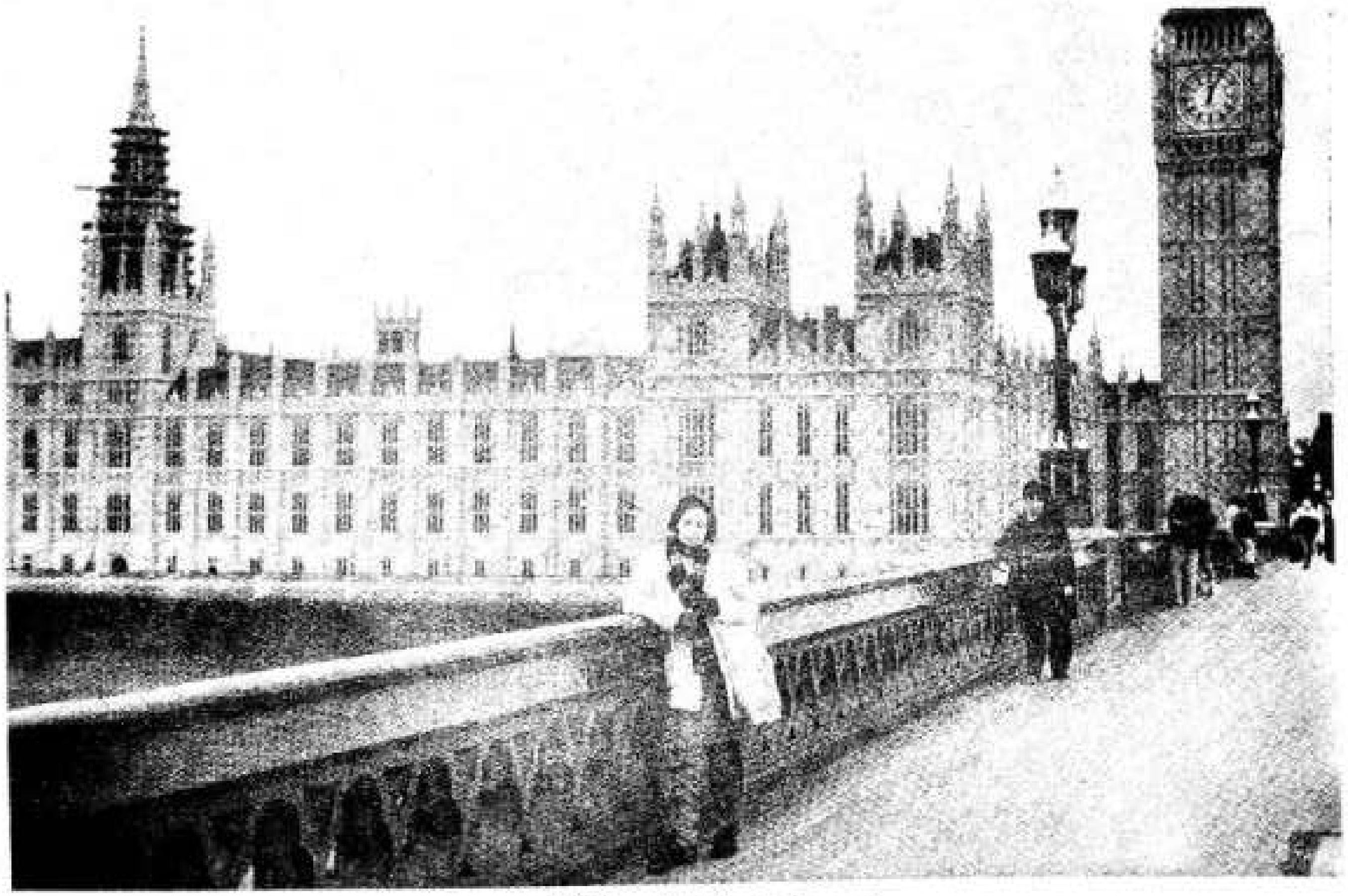

رضيه طارق پارليامينٽ آڏو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

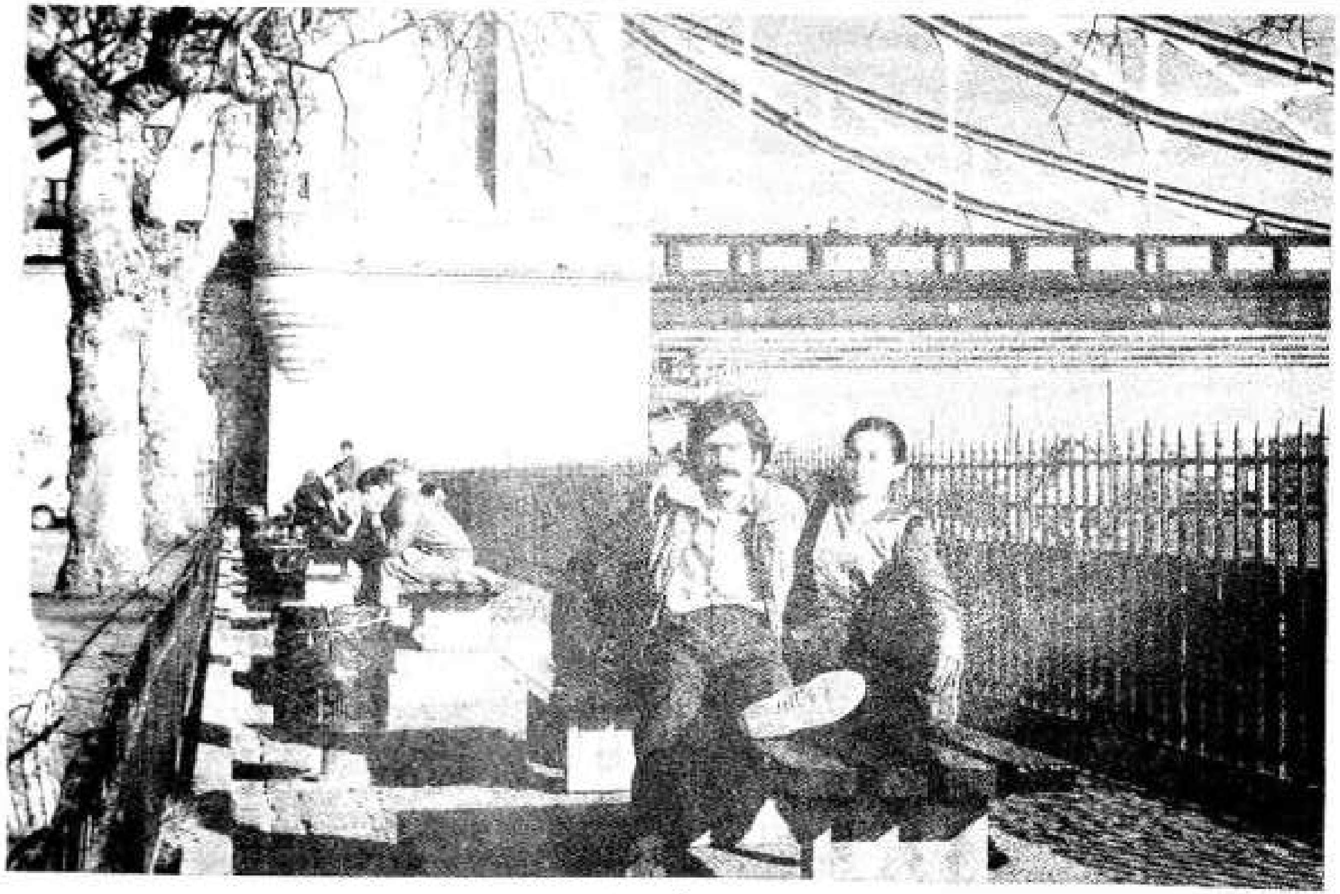

ٽاور برج پرسان پهرين آپريشن کان پوءِ طارق ۽ رضيه.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٽرافلگر اسڪوائر تي ڪبوترن سان ڪچهري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

قلم- ڏوئي ۽ پروفيسر

سلوار قميص ۾ ڪوڏن تائين اوورڪوٽ اوڍيل شاگرديائيون سرديءَ ڌسي بي مهري جـي ڊپ کان مٿن تي رون جون ٻُڪر هنيون هاسٽل جي در جو انٽرڪ کولي رهيون هيون. ۽ در کولي، اندر ٿيندي هنن جي نگاهه سون تي پئجي وئي. پر هو در بند ڪرڻ بجاءِ ناڪ کي پڪڙي منهنجو انتظار ڪرڻ لڳيون. نڪون وڪون ڪندو در وٽ پهتس ۽ سندن ٿورا مڃي ڏاڪڻيون چڙهندي سوچيم: ’واهه لنڊن تنهنجا ڪمال، پاڪستاني مائين جي من ۾ اهو احساس جاڳائي وڌئي ته در فقط مردن کي عورتن لاءِ کولڻ فرض ناهي. پر عورتن کي به مردن لاءِ در کولي ڏيڻ فرض ۾ شامل آهي.

منگي صاحب جي ڪمري وٽ اچي در تي ناڪ ڪيم پر جواب نه مليو. ڌڪي ڏنم ته خير پيو در کي انٽرلاڪ آيل آهي.

ڏاڪڻيون لهندي واچ ۾ ٽائيم ڏٺم. شام جا ساڍا ست. هاسٽل کان ٻاهر نڪري فوٽ پاٿ تي پهتس تـه منگي صاحب کي رين ڪوٽ ۾ هـوا جي رٿ تـي، سامهون کان ايندي ڏٺم. ويجهو پهچي اسپيڊ گهٽائي دير ٿيڻ جي سوري ڪيائين.

اسان ذري گهٽ ڊوڙندا ڪمري ۾ پهتاسين. منگي صاحب هٿ ۾ جهليل سودي جون ٿيلهيون بيڊ تي رکي، رين ڪوٽ لاٿو. اسان ٿيلهيون کڻي ساڳي طوفاني رفتار سان ڪمري مان نڪري، ڏاڪڻيون لهي بيسمينٽ ۾ اچي وياسين.

بورچيخاني ۾ عجيب افراتفري ۽ وٺ پڪڙ لڳي پئي هئي. يونيورسٽي جـا استاد ۽ پروفيسر جيڪي پنهنجن گهرن ۾ ڪوشش ڪري آ گرين مان نڪاهه به ٻارڙن کان ڪيرائيندا آهن. ساڻي پچائڻ جي مظاهري ۾ هڪ ٻي کان گوءِ کڻڻ جي جاکوڙ ڪري رهيا هئا. ڪوئي ڏاڍي سهڻي نموني پٽاٽا ڪٽي رهيو هـو، تـه ڪو نهايت

سليقي سان ديڳڙيءَ ۾ ڏوئي ڳهائي رهيو. کو پوري اعتماد ۽ ڏيان سان رڇهندڙ ٻوڙ ۾ لوڻ مرچ وجهي رهيو هو. ڪاٺئن ٽورو بريرو بيٺل شاگرداڻيون پنهنجو اباڻو ڏنڊو ساڳي سک ۽ سڪون سان ڪري رهيون هيون، ۽ پنهنجي ملڪ جي ساڳي آرام پسند مردن کي رکي رکي مرڪي اک ليٽ سان ڳانهون ڪنجي ٻوڙ سائيون رڌيندي ڏسي هلڪو مرڪيون به پئي.

سنگي صاحب به بورچيخاني ۾ ايندي، ڪفن جا ٻتڻ کولي ڏونئين تاڻين ٻانهون ڪنجي تيلهيءَ مان 'سينزبري' مان ورتل قيمي جو پيڪٽ، بصر، ٽماٽا ۽ سلاد ڪڍي ڪائونٽر تي رکيا ۽ چلهن جي مٿان قطار ۾ بيٺل ڪيتن مان هڪ جي تالي ۾ چاهي ڳهائي (پيٽا بريڊ/لنڊن جون مانيون) پاپيون، تيل جو شيشو، ڏوئي، فرائي پان ۽ مرچ مصالا ڪڍي، ڇري کڻي، بصرن جو قتلام ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيو. اوهان يقين ڪريو يا نه پر مان ان کي بصرن جو سفاڪاڻو قتلام سڏيندس. سنگي صاحب بيدرديءَ سان بصرن تي اپٽيون سپتيون ڇريون هلائي بصرن جا ڪپا لاهي، فرائي پان ۾ وجهي مٿان ڪٿي تيل الاڏيائين، ۽ لڳو ڪين پڃڻ. ڪجهه دير ڏوئي سان بصرن جي ٽڪنڊن چوڪنڊن بصرن جي ٽڪرن کي ڳهائڻ بجاءِ هلڪا هلڪا سٽڪا ڪڍي ساڻو ڪري تيل سان ملائڻ ڪانپوءِ ڏوئي فرائي پان مٿان رکي، لڳو ساڳي اسپيڊ سان سلاد ٺاهڻ.

مان وڌي وجي ڏوئي ۾ هٿ وڌو. سنگي صاحب رڙ ڪئي.

"نه سائين نه، اوهان ڇڏيو. پري بيهي ڏسندا وڃو اسان جا ڪارناما"

پر مان ڏوئي ڇڏڻ بجاءِ فرائي پان ۾ ڳهائيندي جواب ڏنو: "سائين هتي اچي هرڪو ان قسم جي ڪارنامي ڪرڻ جو جلدي نه ته دير سان ٿي سهي پر ماهر بڻجي ويندو آهي. اهي ڏوئيون مان به چڱيءَ طرح ڳهائي ويندو آهيان."

سون ڏلو چئن پنجن چلهن مٿان سڄي هاسٽل جا شاگرد اٿليل هئا ۽ اهڙي پيهه پيهان ۽ وٽ وٺان ۾ هيٺ وڇايل پلاسٽڪ جو فرش اهڙو نه ترڪڻو ٿي ويو هو جو سنگي صاحب هڪ ڪنڊ

Scanned with CamScanner

ڪان ٻي ڪنڊ تائين وڃي لاءِ وڪن ۽ هٿن کي اهڙي ردم سان ڪٺي پئي ويو، ڄڻ بريڪ ڊانس ڪندو هجي. مون کي پاڻ ڏانهن گهوريندي ڏسي مرڪي چوائين: ”سائين فرش ايترو تہ آلو ٿي ويو آهي، جو ڪٿي پڇي پوڻ جو خطرو محسوس پيو ٿئي.“

منگي صاحب ويهڻ منٽن جي اندر قيمو ۽ سلاد، ان سان گڏ ’پيٽا بريڊ‘ اوون جي گرل تي گرم ڪري ڪٺي آئي ڊائننگ ٽيبل تي رکيون، اسان مانيءَ کائڻ شروع ڪئي. ٻن گرهن کائڻ کانپوءِ مون کي اندازو ٿي ويو تہ منگي صاحب بصر تہ برابر بيدرديءَ سان ڪٽي ٿو پر پاڇيءَ ۾ مرچ مصالحہ تيل ۽ باهہ جو سيڪ ايترو تہ مناسب ڏئي ٿو جو پاڇيءَ جو سواد اهڙو تہ ٿي ٿو وڃي، جو ماڻهو وڃي گرهہ پڇيندو ڪائيندو.

اسان ماني کائي بس ڪئي تہ منگي صاحب صوف جي جوس جو ٽونٽ جيڏو گلاس ڀري آڻي سامهون رکيو. جنهن رهي سهي ڪسر پوري ڪري ڇڏي. ڪچهريءَ دوران کانئس پڇيم: ”منگي صاحب اوهان اهي ٽيبل ۽ ڇريون پليٽون تالن ۾ ڇوتا رکو؟“ ٿڌو ساهہ ڀري چيائين: ”ادا مان تہ هن هاسٽل مان اڙجي ويو آهيان. شروع ۾ هر شيءِ وٺي اچي ٻاهر رکندو هيم. يونيورسٽي مان موٽندو هيم تہ ڪا نہ ڪا شئي غائب ٿي ويندي هئي. منگي صاحب ٻڌايو تہ قائداعظم هاسٽل ۾ رهندڙ ڪجهہ شاگردن جو ڪم ٿي اهو آهي تہ هو پرائي مال تي لوڀي نراڙ تي واري اقوال تي عمل ڪندا آهن سو مناسب اهوئي سمجهيم تہ تالو ضروري آهي.

منگي صاحب جي ڳالهہ ٻڌي ڊائننگ هال ۾ نگاهہ ڦيرايم. ڪيترا سنجيده ۽ محترم چهرا هئا ۽ اها شئي اسان جي ملڪ جي ڪريم يقينن انهن مان ئي ڪي هئا جن (پنهنجي ئي گهر مان بصرن پٽاٽن ۽ لوڻ مرچ جي چوري پئي ڪئي.)

مان ڪا دير، اوڪرائي ڏيڻ کان فقط ان ڪري لنوائيندو رهيس تہ متان اوڪرائي ڏيڻ سان اندريو مال واپس نہ اچي وڃي. ڪمري ۾ اچي منگي صاحب ’رضا ٻڌيءَ‘ کان مليل ٽيليفون نمبر ۽ ائڊريس ڏني. مان کانئس ڪمري مان ٿي موڪلايو.

ٻہ لڙڪ آلا

”ٽرنٽن هيٽ“ جو گيٽ ڪراس ڪري گهر ڏانهن هلڻ بجاءِ اسٽيشن جي ٻرواري اسٽاپ تي ٻين سان قطار ۾ بيهي بس جو انتظار ڪرڻ لڳس. تيز هوا گهاٽن بادلن کي ڌوڪي سنهين بوندن جي بيرنگ ڦلين کي ڇاڻ لڳي ته قطار ۾ بيٺل عورتن ۽ مردن ڇٽين جا سرمئي ڇپر کولي ڇڏيا.

سان پنهنجي اڳيان ڇٽي کولي بيٺل نيگرو ڇوڪريءَ جي ڇٽيءَ جي آڙ ۾ بيهي، مينهن ڦڙين کان پاڻ کي بچائي، بس جو اوسيئڙو ڪرڻ لڳس. منٽ سوا گذرڻ کانپوءِ بس سامهون کان جرڪندي اچي آڏو بيٺي. پريشر سان در کليا.

قطار هوريان هوريان بس ۾ سمائجڻ لڳي. مان به پنهنجي واري اچڻ تي در ۾ چڙهي، ڊرائيور کي پنهنجو ڪارڊ ڏيکاريو ۽ سنڌس ٽورا قبول ڪري سيٽ ڏانهن وڌيس. (هتي ٻن قسمن جون بسون آهن. هڪڙيون آهي، جن ۾ ڊرائيور ۽ ڪنڊيڪٽر الڳ الڳ ٿين. ٻين ۾ ڊرائيور ئي ڪنڊيڪٽر جو فرض به نڀائيندو آهي. ٻنهي قسمن جي بسن ۾ ٻه دروازا ٿين، هڪ چڙهڻ لاءِ ٻيو لهڻ لاءِ. ٻر ڪنڊيڪٽر واري بس ۾ چڙهڻ لاءِ در بس جي پوئين حصي ۾ ٿئي ته لهڻ لاءِ وچ تي.) هيءَ بس به انهن بسن مان هڪ هئي جنهن جو به ڊرائيور ئي ڪنڊيڪٽر هوندو آهي. اهڙين بسن ۾ ڊرائيور واري پاسي کان بس جو در کلندو آهي. چڙهڻ واري وٽ جيڪڏهن ڪارڊ نه هوندو آهي ته ڊرائيور مسافر کان سنڌس منزل جو پڇندو آهي ۽ سنڌ پوڻ تي ڊرائيور پنهنجي کاٻي هٿ تي ٺهيل ڪائونٽر تي ڪنٽل ڪمپيوٽرائزڊ ٽڪيٽ باڪس جي بٽڻن کي دٻائي منزل جو نالو لکندو آهي ته مسافر آڏو ننڍڙي اسڪرين تي ڪرايو لکجي ايندو آهي مسافر اوترا پيسا ڪائونٽر تي ٺهيل ننڍڙي ٽري ۾ رکندو آهي.

۽ ڊرائيور ٻئي دهائي ٽڪيٽ کي آجو ڪندو آهي. ٽڪيٽ جيڪا ڪاغذ جي هوندي آهي هلڪو چرڙاٽ ڪري سوراخ مان ٻاهر نڪري ايندي آهي. مسافر ٽڪيٽ کي وٺي سڌو ٿي پاڻ ڏانهن سٽ ڏيندو آهي ته ٽڪيٽ ڪٽجي سندس هٿ ۾ اچي ويندي آهي. مون کي ياد آهي ته مان جڏهن پهريون ڀيرو بس ۾ چڙهيو هوس ته ڊرائيور واري پاسي کان چڙهڻ بجاءِ ان در مان چڙهي پيو هوم. جيڪو دراصل مسافرن جي لهڻ لاءِ هوندو آهي. ڊرائيور مون کي مٿي چڙهندي ڏسي ڏاڍيون رڙيون ڪيون هيون ته مان اهو لهڻ وارو در آهي. اڳين در مان اچ ۽ پهريان مون کان ٽڪيٽ وٺ. پر مان پنهنجي غلطي کي صحيح ڪرڻ بجاءِ بس جو ڪاريڊور ڪراس ڪري وڃي ڊرائيور کي پنهنجو ڪارڊ ڏيکاريو هوم. ڊرائيور ته ڪارڊ ڏسي ٺاٺ ٿي ويو هو. پر بس ۾ منهنجي بيوقوفي تي مرڪندڙ طنزيہ نگاهون ايڏيون ته تکيون هيون، جو مان وري ڪڏهن به آن غلطي کي دهرائڻ کان توبهہ ڪئي هئي. (دراصل اسان انهن مان آهيون جيڪي نہ ويل غلطي کي صحيح ڪرڻ بجاءِ، صحيح سمجهي پچتاءُ کان بچڻ چاهيندا آهيون، ۽ نتيجي ۾ يا نقصان ڀرائيندا آهيون يا ندامت.)

بس هلڻ شروع ڪيو، ڇهن منٽن ۾ منهنجو بس اسٽاپ اچي ويو. مان ’مئي ڊي هاسپيٽل‘ وٽ لهي پيس ۽ گهر ڏانهن هلڻ لڳس. اوچتو مون گهر وڃڻ جو موڊ بدلائي ڇڏيو. موٽ کائي ’ويسٽ ڪرائيڊن‘ پنڌ ٿي پنڌ هلڻ شروع ڪيم.

قديم چرچ وٽان لنگهي جيئن جيئن اڳتي وڌندو رهيم. مون تي نوان راز کلندا ويا. مون سمجهيو هو ويسٽ ڪرائيڊن جي بازار، ڪا پوري ساري بازار هوندي. پر هت ته رنگ لڳا پيا هئا. خاص طور تي سندس ’هائي اسٽريٽ‘ تہ ڏسڻ وٽان هئي. روڊ جي ٻنهي پاسي هڪ کان هڪ عاليشان سپر اسٽورڪنهن نويلي ڪنوار جي نراڙ تي ڇهٽيل ٻنديا جيان جرڪيو پئي. ڪرسمس ويجهو هئڻ سبب سڄي هاءِ اسٽريٽ مالهن جي رش ۾ ڇماڇم لڳي پئي هئي.

Scanned with CamScanner

لنڊن ۾ ھــي پھريون اھڙو روڊ نظر آيــو ھيم، جنھن جي وچ تــي عورتون مرد ۽ ٻــار اٿين پــي گھميا ڦريا، جيئن شام جــو دادو ۽ لاڙڪاڻي جي شاھي بازارن ۽ ٻين روڊن تــي ٻنھنجا ٻار آوھي تراڙ تي لاھي، مچن کي تيل ھڻي ،فلر ڪلھي تي رکي ٻانھون ڪنڌيڙي ٺلندا آھن جنهن روڊ گاڏين لاءِ نہ، پر سندن لاءِ ٺھيو ھجي.

مختلف اسٽورز تي نوس نوس ڪري ٽڪي لڳي واپس ٿي وريس نہ ڪابي ھٽ تي 'ڪنٽڪي ٽيڪ آ- وي' سينٽر ڪان پوءِ منھنجي نظر 'ڪرائيڊن تندوري' تي پئي. تندوري پڙھڻ سان يڪ ٿيم تہ ضرور اتي ھندوستاني ڪاڏا ملندا ھوندا. سو شيشي جي ديوار سان اندر ڏسي رھيو ھيم تہ، منھنجي نظر ان ساڳي ھاٿي جي ٻچڙي جھڙي معصوم ۽ ٿلهي پيتي صاحب تي پئي جنھن سان صبح جو گھر مان نڪرندي ملاقات ٿي ھئي.

ھو اچي اٿيرن ۾ سيخ مٿان مصالحي لڳل قيمي کي چاڙھي رھيو ھو. اندر گھڙي کيس سلام ڪيم. ھن اداس مرڪ سان سلام جــو جواب ڏنو ۽ ويھڻ لاءِ چيائين. مان ڪرسي تي وڃي ويھي رھيم. ھو سيخن مٿان ڪباب ھڻي ھٽ ڏوڻي منھنجي اڏو رکيل ٻي ڪرسيءَ تي ويھي رھيو ۽ سگريٽ دکائي سونو ھڻي ساڳي اداس مرڪ سان پڇڻ لڳو: "ڪيئن تو لڳي لنڊن؟" چيم، "ٻــہ دفعا اڳ بہ گھمي چڪو آھيان."

"ھا، مون کي اويس ٻڌايو آھي." ھــن چيو ۽ ڪش ھڻي پڇڻ لڳو: "اوھان جا چيڪ اپس ڪيئن پيا ھلن؟"

چيم: "ٽيسٽ ھلن پيا."

ھــو ساڳي اداس انداز ۾ سگريٽ مان دونھان ڪيندو رھيو.

(اويس مون کي ٻڌايو ھو تہ پيتي لاھور جي امير فيملي مان آھي، سندس ھڪ ڀاءُ سڊني ۾ سيٽل آھي. کيس آئي ھٽ لئي مھينا کن ٿيا آھن. اويس مون کي اھو بہ ٻڌايو ھو تہ پيتي ڏاڍو جذباتي آھي. ھفتو اڳ ھن پنھنجي اڌائي ھزارن جي 'ڪينن ڪيمرا' رکوان ڪري ٽيمس ۾ اڇلائي ڇڏي ھئي جــو فوٽو ڪيندي شتر دڙهن ۾ ٺوري

Scanned with CamScanner

ڳڙ ٻڙ ڪئي ھئي.) مان اھڙي جذباتي ۽ سڪيئي سٽابي نوجوان کي لنڊن جي ’ڪرائيڊن تندوري‘ ۾ انپرڻ پاڻي سيخ ڪباب ٺاھيندي ڏسي ڪانپوءِ مسلسل سوچي رھيو ھوس تہ آخر ھن کي ڪھڙي ٺانگ ڪاڏو جو گھر جا سک ڇڏي اچي ھتي بٽلر ٿيو آھي.

”ٻٽي صاحب ھڪ ڳالھہ ٻڌاءِ؟“ ڏانھس ڏسي چيم.

”پڇو جي.“ ھو نج پنجابي انداز ۾ ڳالھائي مرڪيو.

”ڇا لنڊن، لاھور کان وڌيڪ سھڻو آھي؟“ کانئس پڇيم.

ھن سگريٽ وارو ھٿ پنھنجي ڳول پرڊل ڪـاڏيءَ ھيٺان رکي ڇڏيو ۽ ليبل جي مٿاڇري ۾ ائين گھورڻ لڳو، ڄڻ شاليمار باغ جي ٻارنھن دريءَ ۾ ويھي ڦوھارن ۽ انبن جي وڻن کي ڏسندو ھجي.

چيم: ”توکي انارڪلي. نيشنل ڪاليج آف آرٽس، شاليمار باغ، داتا جي دربار، راوي ۽ چناب، دوست يار ۽ ماءُ ياد نہ ايندا آھن؟“

”سائين، اوھان تہ اداس ڪرڻ جھڙيون ڳالھيون پيا ڪريو.“ اداس مرڪ وچ ۾ ھن چئي ڇڏيو.

چيم: ”پوءِ بہ آخر خير تہ پئي نہ؟“

ٻٽي صاحب ڳالھائڻ لاءِ چپ مس چوريا تہ ريسٽورنٽ جي در مان شيدي پنھنجي انگريز گرل فرينڊ جي چيلھہ ۾ ڪاريھر ناڳ جھڙي ٻانھن ورايو اندر داخل ٿيو. ٻٽي کين ايندو ڏسي آڳرين ۾ جھليل سگريٽ ٻسٽ بن ۾ اڇلي، ڪائونٽر ڏانھن ھليو ويو.

”يس سر، مي آءِ ھيلپ يو؟“ جواب ۾ ھنن شيشي جي طويل شوڪيس ۾ رکيل پلاءُ، قيمي، مرغ مصالحہ، پينڊي، گوبي گوشت ۽ ڪبابن کي جاچي، ڪباب، پلاءُ، مرغ مصالحہ ۽ چڻن ماڻيون ورتيون. پيسا ڏنا ۽ ھليا ويا. (ھتي انڊين کاڌن جي ريسٽورنٽس انگريزن کي بہ مرچ مصالحہ کائڻ جو ھيراڪ بڻائي ڇڏيو آھي. انگريز شوق سان کاڌا وٺي کائيندا آھن ۽ گرھہ گرھہ تي نڪ بہ سڻڪندا آھن تہ لڙڪ بہ اگھندا ويندا آھن.)

ٻٽي اچي ڪرسيءَ تي ويٺو. ھيڪٽ مان ٻيو سگريٽ

ڪيڏي دڪاياڻين ۽ سولو هئي ٽيبل جـي آجري سرفيس ۾ ڏسندي ڳالهائڻ لڳو:

”مون کي ته هر وقت لاهور ياد رهندو آهي. منهنجو روح لاهور جي روڊن ۽ رستن تي ڀٽڪندو رهندو آهي. مان لاهور ڇاڻ نه نه ڇڏيو هو — بس هُن ٿي نـه چاهيو.“ پڻي ماٺ ٻڌجي وڏيڪ اداس ٿي ويو.

”هُو ڪير؟“ ڪانٽس پڇيو.

”هُوءَ، جيڪا مون سان يونيورسٽي ۾ پڙهندي هئي. خبر ناهي تون ڇا محسوس ڪرين؟ تـي سڀهي تـو مون کي بيوقوف سمجهن لڳين ٻر پوءِ به مان توکي ٻڌايان ٿو ته مان هن سان عشق ڪندو هوس. منهنجن دوستن به چيو پي ته هوءَ مون کي چاهي ٿي- هڪ ڀيري منهنجي هڪ دوست چيو تـه مـان اهڙو اظهار ڪري ڇڏيان.... ۽ مان اهڙو اظهار هُن سان ڪيو به. خبر ٿي جواب ۾ هن ڇا چيو—؟ هن چيو، آءِ هيٽ يو. مان جنهن کي پسند ڪيو آهي تنهن کي ڪيو آهي. مان تنهنجي صورت به ڏسڻ نٿي چاهيان. مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. هن کي ائين چوڻ نه کپندو هو. دراصل مون کي سڌ نه هئي ته هُن ڪنهن ٻي کي چاهيو پي. اهو ته انهن وچ وارن ڇوڪرن کي ٻڌائڻ کپندو هو. مان ڪو معمولي ماڻهو ناهيان اهو هوءَ به ڄاڻي ٿي. مان جيڪڏهن چاهيان ها ته سندس ان عاشق کي گولين سان ٻـه ڪيڏائي سگهان ها، اغوا بـه ڪرائي سگهان هـا. منهنجن مائٽن مون کي هيڏانهن زوريءَ اماڻيو آهي. جنهن صبح جو منهنجي فلائيٽ هئي. اها سڄي رات مان هن جي گهر جي ٻاهران ويهي گذاري هئي. صبح جو منهنجا مائٽ مون کي سندس گهر ٻاهران پڪڙي ايئرپورٽ تي ڇڏي ويا هئا. مون کي لاهور ڏاڍو ياد ايندو آهي. مان مهينو اڳ به ڪيس برٿ ڊي ڪارڊ اماڻيو آهي.“

مون ڏٺو، هُو روئڻهارڪو ٿي ويـو هو. ايڏو جو مون کي محسوس ٿيو اوچتو ٿي اوچتو سندس ڇوڏهينءَ جي ڳول چنڊ جهڙي شڪـ تي لڳل ڳول نڪ، ننڍڙي سونڊ جو روپ اختيار ڪري، وڪڙ

ڪاٿي هن جي نيڻن ۾ پرچي آيل سمورن ڇوڪرن کي چوهي ويندو.

”پوهه—؟“ مون چيو.

”پوهه؟ مان تنهنجي آڏو آهيان ڪرائيڊن تندوري اٿيرن ۾. هاڻ مان گهر وارن کان پيسا وٺڻ نٿو چاهيان. مان ڪنهن کان به پيسا وٺڻ نٿو چاهيان. جڏهن هنن مون کي هڪ دفعو ڪيڏي ڇڏيو ته بس ڪيڏي ڇڏيو. منهنجي دل ڏاڍي چاهيندي آهي ماءُ سان ڳالهائڻ لاءِ پر مان هتي اچڻ ڪانپوءِ ماءُ سان به ٽيليفون تي ناهي ڳالهايو. ڇا ڪريان ڳالهائي—؟ وڏيڪ ڏک ٿيندو. دل واپس وڃڻ چاهيندي دوست چون ٿا انجواءِ ڪر. پر مون کي سموريون انگريز ڇوڪريون هتي آڏو هيچ ٿيون لڳن. جڏهن دل ئي نه چاهي ته ڇا ڪجي؟“ اسان ڳالهائي رهيا هئاسين ته ريسٽورينٽ جي بيسمينٽ مان ڪوئي پنجابي ۾ ڳانو ڳائيندي مٿي چڙهيو. ’او سانو نهر والي پل تي بلا ڪي.‘

هئو هال ۾ اچي ويو. منهنجي ٽي چمار جو اچو اجرو اڻ-پڙهيل پنجابي. ايوب پٺتي منهنجي سڃاڻپ سائس ڪرائي ته هن پنهنجي مصالحي لڳل هٿن کي جينز جي پينٽ سان مهٽي، اڳتي وڌائي چيو: ”بسم الله سائين اوهان سنڌ مان آيا آهيو. ڪا چاءِ شاءِ ڪو روٽي شوٽي ڪاڏي اٿو؟“ مون کي لنڊن ۾ پندرهن سال ٿي ويا آهن. مختلف انڊين هوٽلن ۾ بورچي ٿي رهيو آهيان. پنجاب ۾ منهنجا وڏا ساٿيو ڏنڊو ڪندا آهن. مان لاڙڪاڻو به گهميو آهيان، ڪراچي به گهمي اٿم.“ ۽ وري مون کي ماني کائڻ لاءِ زور پرڻ لڳو. منهنجي انڪار ڪرڻ تي هن چيو: ”چڱو سڀاڻي توهان ضرور اچجو. مان پنهنجي لاءِ نهاري ٺاهيندس. پاڻ گڏجي کائينداسين. تون منهنجي نهاري کائي مهاجرن جي نهاري کي وساري ڇڏيندين.

پٺتي مون کي اشاري ۾ ٻڌايو ته هي هن وقت به نشي ۾ آهي. بورچي صاحب مون کان موڪلايو ۽ ساٿيو ڳانو ڳائيندو ريسٽورنٽ جي بيسمينٽ ۾ هليو ويو. پٺتي ٻڌايو: ”بورچي ته

واقعي لاجواب آهي پر پيئڻ کان باز نٿو اچي. ان جي ڪري ئي 'آنٽي' هوٽل جي نگهبان ۽ مالڪ ڪيس اڪثر اچي ڏهڙاٽ ٻه ڪڍي ويندي آهي ۽ ڪيس ڪڍي ڇڏڻ جون ڌمڪيون به ڏيندي رهندي آهي. سون واچ ۽ ٽائير ڏٺو ۽ ٻئي کان موڪلائي گهر ڏانهن هلڻ لڳس.

صاحب خان "سورهه" ميراڻي - نئون ديرو
Cell No: 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سائوٿ بينڪ، فنڪارن جو پيٽ

صبح جو گهر مان نڪرڻ شرط مون کان سيسرائيون نڪري ويون. اهڙي ته تکي سرد هوا هئي جو وات مان نج آزادي انداز ۾ رڙ نڪري وئي هئي: ”آئي ليي“ گهر ۾ واپس وڃڻ مناسب نه لڳو هوم، اتي بيهي ٽريولنگ ڪٽ مان دستانا ڪڍڻ تي دل نٿي چاهيو. سو، ٽوپيءَ کي پروڻ تائين لاهي ٻئي هٿ جيڪٽ ۾ وجهي وات مان دونها ڪڍي ڪاري انجڻ جيڏي اسپيڊ ۾ ڇڪ ڇڪ ڇڪ ڇڪ ڪندو اچي برٽش ريل ۾ چڙهيو هوم. ۽ هاڻ ’بالهم‘ اسٽيشن تي لهڻ کان اڳ مفلر کي ڳچيءَ طرح جيڪٽ هيٺان ڪڇيءَ ۾ ويڙهي ٽريولنگ ڪٽ مان دستانا ڪڍي پائي اسٽيشن اچڻ جو انتظار ڪري رهيو هوس.

’بالهم‘ آئي ته درن ٺڏا ساهه پريا. مان لهي انڊر گرائونڊ ڏانهن ڊوڙ وڌي. اڄ منهنجو ’سائوٿ بينڪ‘ وڃڻ جو موڊ هيو. تنهن ڪري بالهم تان ’ناردرن لائن‘ پڪڙڻ ضروري هئي.

ڏاڪڻيون، لاهيون ۽ اسڪيليٽرز لهي پليٽ فارم تي پهچي جيئن ئي ٽيوب ۾ ويٺم ته ايڪيهن ٻاويهن سالن جي جاڻي شيديءَ، جنهن جي ڳچيءَ ۾ هندستاني ڪاريڊن جهڙو ڪپڙي جو ٿيلهو لڙڪيل هو. وچ ٽيوب ۾ بيهي گهري آواز ۾ رڙيون ڪري تبليغ شروع ڪري ڇڏي.

”مهربانو اوهان سڀ جهڪي هن ٽيوب ۾ ويٺا آهيو، پنهنجن اينڊڙ لمحن کان غافل آهيو، غافل آهيو ۽ بي خبر آهيو. اوهان سمجهو ٿا زندگي اِهائي آهي. اوهان عارضي خوشين جي پويان پنهنجي حقيقي سُک ۽ خوشيءَ کي وساري ڇڏيو آهي. اوهان يسوع مسيح جي وات کي وساري ڇڏيو آهي. هيءَ ٽيوب جيڪا پنهنجي منزل ڏانهن وڌي رهي آهي، ڇا خبر اينڊڙ لمحن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تباهه ٿي وڃي. ڪنهن حادثي جو سبب بڻجي هن سرنگهه ۾ ڪجهه جي پوئين جيان هوائن جي حوالي ٿي وڃي ۽ اوهانجن سهڻن جسمن جا ٽڪرا ٻوليون ٿي تڙي پکڙي وڃن. ۽ اوهان کي يسوع مسيح کي ياد ڪرڻ جو به موقعو نه ملي؟“ (سندس رڙيون ڪري اهڙا پياڪ منظر پيش ڪرڻ تي ڪمپارٽمينٽ ۾ ويٺل ٻڍين ۽ نوجوانن، مردن ۽ عورتن جي چپن ۽ نيڻن جي ڪنڊن تي شرارتي مرڪ لياڪا پائڻ لڳي. هو سڀ تمام سنجيدگيءَ سان پنهنجي مرڪ کي روڪيندا تبليغ ڪندڙ شيديءَ کي تيڏين اکين سان ڏسڻ لڳا ۽ شيدي رڙيون ڪندو رهيو.)

”اڃان به وقت آهي، خدا جي ذات عظيم آهي. نه وساريو يسوع مسيح جي هدايتن رستي کي. ياد ڪيو سندس انسانن مٿان ڪيل احسانن کي، ۽ جهڪو سندس آڏو ۽ ڇڏي ڏيو عارضي عيش و آرام. موت اوهان کان گهڻو پري ناهي، بلڪ موت ته اوهان جي گهات ۾ اوهان کان پهرين اوهان جي اچڻ جي انتظار ۾ ويٺو آهي. مري ويندؤ اوهان سڀ، ۽ ختم ٿي ويندو اوهانجو ظاهري خوبصورت وجود. فنا آهي سڀ ڪجهه، سواءِ نيڪي جي. نيڪي ۽ عبادت هن ڌرتيءَ تي هميشه رهڻي آهي. مهربانو منهنجا دوستو.......

ٽيوب هڪ اسٽيشن تي بيٺي ته اوچتو کليل در ۾ گارڊ هليو آيو ۽ هن تبليغ ڪندڙ شيديءَ کي ٿڌن لفظن ۾ چتاءُ ڏنو: ”ڳالهه ٻڌ، تون پوئين اسٽيشن کان هن ڪمپارٽمينٽ ۾ ويٺل پسنجرن جي سڪون ۾ نه فقط خلل وڌو آهي، بلڪ پرائيون ڳالهيون ڪري سندن ذهني دٻاءُ جو سبب به بڻيو آهين. مان توکي چتاءُ ڏيان ٿو ته ڪمپارٽمينٽ مان لهي وڃ، ٻيءَ صورت ۾ مان پوليس کي سڏائيندس.“ تبليغ ڪندڙ نوجوان جاني شيديءَ گارڊ کي ڏٺو، ۽ ماٺ ميٺ ۾ ڪمپارٽمينٽ مان لهي پليٽ فارم تي بيهي رهيو، ۽ بند ٿيندڙ در وٽ بيهي رڙيون ڪرڻ لڳو: ”اوهان سڀ اياڻا آهيو، ناشناس آهيو، اوهان——“ ٽيوب جي درن بند ٿي سندس آواز کي چيڀاڙي ڇڏيو، ۽ ڪمپارٽمينٽ ۾ ماٺ ٿي وئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٽيوب اسپيڊ پڪڙي سرنگهه ۾ ميڻهن واچ تي اڏام لڳي، ڪمپارٽمينٽ ۾ ويٺل عورتن ۽ مردن جي چهرن تي مرڪ جي چانئو وڏيڪ گهري ٿي وئي، هو مرڪي مرڪي دريءَ کان ٻاهر ڏسڻ لڳا.

مان 'واٽرلو' اسٽيشن تي لهي. ايڪسيليٽرس چڙهي پاس ڏيکاري، بندڪاريڊور مان ٽيندو روڊ تي اچي ساڄي پاسي ساؤٿ بينڪ ڏانهن هلڻ لڳم.

ساؤٿ بينڪ اديبن، اسٽيج اداڪارن، مصورن ۽ راڪيٽنڊز جي دل آهي. هتي لنڊن جا وڏي ۾ وڏا ٿيٽرس، 'اوليور' ۽ 'رائل ٿيٽر' آهن. ان سان گڏ 'نيشنل فلم ٿيٽر' جي نالي سان ٻه ميني سينمائون به آهن. جن ۾ هر وقت دنيا جون ناميارون فلمون هلنديون رهنديون آهن بلڪ دنيا جي بهترين فلمن جو جهڙوڪر ميلو لڳل هوندو آهي.

نيشنل ٿيٽر جو سرڪاري طرح افتتاح ٢٥ آڪٽوبر ١٩٧٦ تي راڻيءَ جي هٿان ڪرائي، عام لاءِ کوليو ويو هو.

هتي ٽي ٿيٽر آهن جن ۾ "اوليور" لنڊن جو وڏي ۾ وڏو ٿيٽر آهي جنهن جي اسٽيج کليل آهي. 'ليٽلن' ٿيٽر جي اسٽيج ايڊجسٽيبل آهي ۽ ٽيون جنهن جو نالو آهي 'ڪوٽسلو' سو ننڍي ۾ ننڍو آهي. انهن ٽنهي ٿيٽرن جون ڪل سيٽون ٢،٥٠٠ آهن.

نيشنل ٿيٽر کي پنهنجو مڪمل اسٽوڊيو به آهي جنهن کي دنيا جي مشهور سپر مارڪيٽ 'سينسبري' جو سهڪار حاصل آهي. اسٽوڊيو ۾ نه صرف تجرباتي ورڪشاپ ٿيندا آهن، بلڪ نئين اڪٽين جي همت افزائي به ڪئي ويندي آهي.

١٩٧٦ کان هنن ٿيٽرز ۾ ڪيل ١٣٠ کان مٿي ناٽڪن سال جا بهترين ناٽڪ ايوارڊ ماڻيا آهن.

انهن ٽنهي ٿيٽرن ۾ هڪ ئي وقت ڏسندڙن جي پسند لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ڇهه، مختلف ناٽڪ ڪنهن به وقت تي پيش ڪيا ويندا آهن:

نيشنل ٿيٽر جي اهم مقصدن ۾ دنيا جي مڃيل

ڪلاسيڪ کي ناٽڪ جي صورت ۾ پيش ڪرڻ سان گڏوگڏ نون ۽ نيگليڪٽيڊ ناٽڪن کي بهترين انداز ۾ ڏسندڙن آڏو پيش ڪرڻ. پوءِ اهي ناٽڪ چونه دنيا جي ڪنهن به خطي سان واسطو رکندڙ هجن.

مان ۽ رضيه (١٩٨٨) ۾ اوليور ٿيٽر ۾ 'ايلن ايڪبورن' جو ناٽڪ 'سمال فيملي بزنس' ڏٺو هوسين. اهو اسانجو لنڊن ۾ ناٽڪ ڏسڻ جو پيو اتفاق هيو. ان کان پهرين سيد ناصر شاهه (جيڪو پاڪ نيوي ۾ آفيسر آهي ۽ انگلينڊ ۾ اسڪالرشپ تي پڙهڻ آيو هو) منهنجي مڪمل صحت ياب ٿيڻ جي خوشيءَ ۾ اسان کي ۽ ادي هدايت کي پنهنجي هاسٽل ۾ زبردست دعوت ڏني هئي ۽ شام جو 'بليڪ فيرنر' جي هڪ ٿيٽر ۾ 'ايمائيل زولا' جي عالمي شهرت يافته ناول 'نانا' ڏيکاريو هو. ان ناٽڪ جي اهم ڳالهه جنهن مونکي گهڻو متاثر ڪيو هو. سا هئي لائيٽنگ. ان سان گڏوگڏ حيرت جهڙي ڳالهه اها هئي ته هڪ اداڪار ٻه ڪردار، ڪن ته ٽن کان مٿي ڪردار ادا پئي ڪيا. ڊرامي جا سيٽ پڻ اداڪارن پاڻ پئي تبديل ڪيا جيڪو پڻ ناٽڪ جو حصو پئي لڳو. ناٽڪ ۾ مائيڪ بلڪل استعمال نه ڪيو ويو هو ۽ ناٽڪ جو ڪمپوزر جيڪو پڻ اسٽيج جي هڪ ڪنڊ ۾ پروفائيل ۾، پيانو مٿان رکيل شمعدان ۾ ٻرندڙ ميڻ بتيءَ جي ڏنڌلي روشنيءَ منجهه اڌ روشن اڌ ڏنڌلو نظر اچي رهيو هو. ۽ ناٽڪ جي پس پرده موسيقي اڪيلي سر ڏيئي رهيو هو.

'نانا' جيئن ته فرانس جي عياش گهرن جي پسمنظر ۾ تخليق ڪيل ناول آهي، جنهن جو مين ڪيرڪٽر آهي ٿي ناول جي حسين ڇوڪري 'نانا'، جنهن تي وڏا وڏا رئيس ۽ شهزادا ڪٺر پيا ٿيندا آهن. ناٽڪ ۾ سيڪسوئل سينن کي پڻ اسٽيج تي ڏيکاريو ويو هو. مون کي ناٽڪ جي اها سين ڏاڍي ياد ايندي آهي جڏهن نانا هڪ وڏي جمار جي امير ماڻهوءَ کي نه فقط پنهنجيون جتيون چٽرائيندي آهي بلڪ ڪيس ڪتي وانگر ڀونڪڻ تي به آماده ڪندي آهي، ۽ هو شخص گوڏن ڀر جهڪي ڀونڪڻ لڳندو آهي.

Scanned with CamScanner

’اوليور ٿيٽر‘ ۾ ڏٺل ’سيمال فيملي بزنس‘ جديد سوسائٽي جي گهر جي اسٽوري هئي. ان ناٽڪ جي حيرت ۾ وجهندڙ ڳالهه، ناٽڪ جو سيٽ هو، اهو سيٽ لنڊن جي هڪ ڊبل اسٽوري گهر جو هيو. سيٽ ايڏو ته مضبوط جڙيل هو جو اداڪار گهر جي مٿين حصي ۾ نه، فقط گهمي ڦري رهيا هئا، بلڪ هڪ سين ۾ ته ڀڃڻ ڊڪڻ به شروع ڪري ڇڏيو هئائون. ان ڪان علاوه باٿ روم ۾ لڳل نلڪن جي ٽونٽين کي کولڻ سان پاڻي شرڙاٽ ڪري وهيو پي ۽ بورچيخاني جي چلهن ۾ لائيٽر ڏيکارڻ سان آگ به جلي پي پئي. اوليور ٿيٽر جي اسٽيج گول ڦرندڙ هئي جنهن جي ڦرڻ سان سيٽ تبديل ٿي ٿي ويو.

هن ناٽڪن ڏسڻ کانپوءِ اندازو ٿي ويو هوم ته هتان جي ماڻهن کي فلم کان وڌيڪ ناٽڪ ڏسڻ جو جنون آهي. هڪ ناٽڪ ڇهه، ڇهه مهينا آرام سان هلي ٿو. ناٽڪ شروع ٿيڻ سان هال ۾ ايڏي ته ماٺ ڇانئجي وڃي ٿي جو ڪڏهن ڪڏهن يقين ڪرڻ لاءِ، ته ڀر ۾ ٻيا به ويٺا آهن يا اڪيلا اسان آهيون؟ واجهائڻ تي دل چاهيندي آهي. ناٽڪ هلندي سگريٽ ڇڪڻ، ڪافي پيئڻ، فوٽو ڪڍڻ، جيڪٽ لاهي ڪڇ ۾ يا سيٽ هيٺان رکڻ جي ممانعت آهي. (چوته جيڪٽن، ڇٽين ۽ اهڙن ٻئي سامان لاءِ ميوزيمس وانگر ٿيٽرز ۾ به هڪ الڳ ڪمرو ٺهيل هوندو آهي جنهن کي ’ڪلاڪ روم‘ سڏيندا آهن) ان کان علاوه اليڪٽرانڪ واچ جيڪي وسل ڏينديون آهن تن کي پائڻ کان پرهيز ڪرڻ، کنگهڻ کوڪڻ، يا ٻئن جي ائل پٿل ڪرڻ تي پڻ منع ٿيل هوندي آهي چوته انهن سمورين شين جا آواز اداڪاري ڪندڙ ايڪٽرن جي ايڪٽنگ ۾ خلل وجهڻ جا باعث بڻيا آهن.

ساٿوٿ بينڪ ۾ ٿيٽرن کان علاوه آرٽ گيلريز به آهن ته موسيقي جي شوقينن لاءِ الڳ هال به ٺهيل آهن. جتي وڏا وڏا ’ڪنسرٽس‘ ٿيندا آهن. اتي ٿي ’نيشنل فلم ٿيٽر‘ نالي ٻه سينمائون آهن. هڪ وڏي، هڪ ننڍي. انهن ٻنهي سينمائن ۾ هر وقت عاليشان

فلمون هلنديون رهنديون آهن. اهي فلمون فقط آهي ماڻهو ڏسي سگهندا آهن جيڪي اين. ايف. ٽي جا ميمبر ٿيندا آهن. اين. ايف. ٽي. جو ميمبر ٿيڻ ڪو مشڪل ڪم نه هوندو آهي، بس ڪائونٽر تي وڃي اوهان جيترن ڏينهن لاءِ ميمبر ٿيڻ چاهيو اوتري في ڏيئي ڪارڊ ٺهرائي ميمبر بڻجي سگهو ٿا، ميمبر ٿيڻ ڪانپوءِ اوهان پاڻ سان هڪ مهمان به وٺي وڃڻ جا مجاز ٿيو ٿا.

مان ١٩٨٨ع ۾ NFT جو ميمبر ٿيو هوم. ان زماني ۾ دنيا جي ڪلاسيڪ فلمن جو ميلو لڳل هو جنهن ۾ شيام بينيگل جون فلمون به هليون پئي. اسان شيام جي 'ڪل يگ' اتي ڏٺي هئي سين ۽ شيام بينيگل جي ستيه جيتري سان هڪ سؤ پنجاهه منٽن جي ڪيل ڳالهه ٻولهه پڻ ان سينما ۾ ڏٺي هئي سين، جنهن جي فوٽو گرافر کوبند نهالاڻي ڪئي هئي.

اتي ئي پاسي ۾ لنڊن جي ٻين ميوزيم ۽ آرٽ گيلريز وانگر گفٽ شاپ به ٺهيل آهي. جتي ٿيٽر، فلم، موسيقي، پينٽنگز ۽ ڊائريڪشن تي نه فقط بوڪس ملندا آهن بلڪ ٻيون به سوکڙيون پاکڙيون يادگيري طور قيمتن ملنديون آهن. ان کان سواءِ سائوٿ بينڪ ۾ سهڻو ريسٽورنٽ به آهي جنهن جي شيشن مان ٿيمس نديءَ جون لڙائيل لهرون به نظر اينديون آهن ته ڪڏهن ڪڏهن انهن لهرن تي ترندڙ ننڍڙا اڇا جهاز ۽ لانچون ٻڏڪن جيان ترندي نظر تي چڙهي وينديون آهن. ريسٽورنٽ جي ٻاهر وڇ واري وڏي پٽ تي چڱي چڱي فاصلي سان وڏين ڪاٺ جي صندوقن جا ڍڪڻ کليل نظر ايندا آهن جن ۾ دنيا جو شاهڪار ادب 'سيڪنڊ هينڊ' جي صورت ۾ نگاهن جو منتظر هوندو آهي. ڪجهه ڪتابن کي ويڪرين ٽيبلن تي ڊسپلي به ڪيو ويندو آهي. آتان ئي مان ڪافڪا جو ميٽا مارفس، ايمائل زولا جو 'نانا' دوستو وسڪي جو 'نوٽس آف انڊر گرائونڊ' ورتو هو.

ريسٽورنٽ ٻاهران کليل آڪاس هيٺان ڪاٺ جون سڻيون بينچون رکيل هونديون آهن جن تي پڻ جوڙا پلٽيون هڻي بيئر جا

ڏ ڪ پري، سگريٽ جا سونا لڳائي پيا ڪچهرا ڪندا آهن. اهو ريسورنٽ پڻ ٿيمس مٿان ٺاهيل پل جي ڪماني هيٺان جڙيل آهي جيڪا 'واٽرلو' ۽ 'امبيڪمينٽ' کي پاڻ ۾ ملائي ٿي.

ساؤٿ بينڪ ۾ نه فقط آرٽ گيلريز، ميوزڪ هال، ٿيٽرز ۽ سينمائون آهن بلڪ گهڻ منزلا عمارتن ۾ فائن آرٽس سان واسطو رکندڙن جون آفيسون به آهن. انهن سمورين جڳهين کي هڪٻئي سان ڳنڍيندڙ طويل 'اوور هيڊ برج' به ٺهيل آهن. جن تان هلندي ڏاڍو مزو ايندو آهي. انهن پلين تان هلندي لنڊن جو لينڊ اسڪيپ پري پري تائين ڊنڊ ۽ گهٽائن ۾ اڌ اوجاڳيل نظر ايندو آهي.

سان برلش ريل لاءِ جڙيل قديم پل 'هنگر برج' جي خالي آرچ مان ٿي اڳتي وڌيم ته منهنجي نگاهه ساڄي پل جي وچين ٻن آرچز مان جڙيل آرٽ گيلريءَ تي پئجي وئي، جيڪا انگلينڊ جي ماڊرنسٽ مصور 'Topolski' جي آهي.

'ٽوپولسڪي' عجيب مصور آهي. هو پنهنجي ڊگهي زندگيءَ جو بهترين حصو ان کي سمجهي ٿو جنهن ۾ هن دنيا جو سفر ڪيو آهي. سندس ننڍپڻ 'پولينڊ' ۾ گذريو آهي. سندس موجوده رهائش ٿيمس نديءَ جي ڪناري سان آهي. ٽوپولسڪي چوويهن ڪلاڪن ۾ آرام گهٽ ڪندو آهي. هو هر وقت پنهنجي ڪم ۾ رڌل هوندو آهي. سندس مصوريءَ ۾ ڊرائنگ، پينٽنگ ۽ اسڪيچنگ اچي وڃن ٿا. ٽوپولسڪي لاءِ سحرانگيز ۽ سهڻيون جڳهيون اونريون ڏسي ڪشش رکندڙ آهن جيتريون هر انسان لاءِ، پر آهي سندس آنساهه جو سبب نٿيون بڻجن، هن جي اتساهه جو سبب تاريخ آهي، ۽ هن مصوريءَ ۾ ٻي جنگ عظيم جي تاريخ بيان ڪئي آهي. هو انگلينڊ، روس ۽ برما جي محاذن تي پاڻ ويو آهي ۽ ٻين ڪيترن جنگين تي پڻ، جن دنيا جو چهرو وڃائي ڇڏيو آهي. ٽوپولسڪي نه فقط مصور آهي پر ليکڪ پڻ آهي. هن معاشرتي رواجن ۽ نون فيشنن جي باري ۾ پڻ لکيو آهي. نه فقط ايترو پر جڏهن به دنيا جي ڪنهن خطي ۾ تبديلي آئي آهي ته ان جي باري ۾ هن جو قلم ۽ برش ضرور وهيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آهي. هن ڇهه سؤفوٽ ڊگهوءَ ٻارنهن ڪان ويهه فوٽ اونچو اسڪلپچر پڻ ٺاهيو آهي. جنهن جي ٻيتا طور بڪنگهم پيلس Hunger ford Bridge جي ڀر ۾ ڪمانين هيٺان سنڊس آرٽ گيلريءَ جي مهورت ١٥ مئي ١٩٨٤ ۾ 'پرنس فلپ' ڪئي هئي. هاڻ انهيءَ عجيب و غريب آرٽ گيلريءَ جي سارسنڀال سائوٿ بينڪ سينٽر جي حوالي آهي. مون کي اها آرٽ گيلري دنيا جي عجيب آرٽ گيلري لڳندي آهي. جنهن جي مٿان هر ڏهن پندرهن منٽن ڪانپوءِ برٽش ريل پوري طوفاني رفتار سان اڏامندي گذري ويندي آهي. ١٩٨٨ ۾ جڏهن پهريون دفعو (مان ۽ رضيه) ان آرٽ گيلريءَ ۾ اندر ٿيا هئاسين ته سڀ کان پهرين جنهن شي اسان کي پنهنجي گهيري ۾ ورتو هو، اها هئي گيلريءَ جي گهمبير خاموشي ۽ عجيب پراسراريت. وڏن وڏن پينلز تي نهايت عجيب و غريب پينٽنگز ۽ پينٽنگز مٿان پراسرار لائيٽنگ. آرٽ گيلري جي مين انٽرنس وٽ پوليس جي ورديءَ ۾ ويٺل پوڙهو به اهڙي ڀيانڪ ماڻ ۽ پراسرار لائيٽنگ ۾ 'نوپولسڪي' جي ڊرائنگ جو حصو ٿي لڳو. سنڊس پينٽنگز ۾ نه فقط رنگن سان ڪم ڪيل آهي بلڪ پينٽنگز مٿان هر وقت لڪل پروجيڪٽرن بدلجندڙ سلائيڊ به ڏسندڙن تي عجيب تاثر ڇڏين ٿا.

اها پهرين آرٽ گيلري هئي جنهن ۾ اندر اچڻ ڪانپوءِ رضيه عجيب پينٽنگز ۽ پراسرار ماحول کان ڊڄي مون کي ٻانهن کان ڇڪي ٻاهر وٺي آئي هئي. اسان ان آرٽ گيلري ۾ ٻن ٽن منٽن کان وڌيڪ بيهي نه سگهيا هئاسين.

مان نوپولسڪي جي عجيب ۽ پراسرار آرٽ گيلري تان نگاهه هٽائي سائوٿ بينڪ جي ويڪرن خالي روڊن ۽ جديد عمارتن جي پاڙُن وٽان لنگهندو 'اين- ايف- ٽي' جي ريسٽورنٽ پهچي ويس ۽ اندر اچي ڪائونٽر تان بيف برگر ۽ ڪافي وٺي اندر ويهڻ بجاءِ ريسٽورينٽ جي ٻاهر ڪٽل ڪاٺ جي بينچن مان هڪ تي ويٺي هئي برگر کائڻ ۽ ڪافي جا سپ پرڻ لڳس. سنهي سنهي بوندن ۾ گرم گرم ڪافي اندر ۾ ان لکو سرور پيدا ڪري ڇڏيو. مٿان دري

سامهون سهڻي لوهي پلوپڙي جي هنج ۾ سدائين تار وهندڙ مٺي هالي ٿيمس جي ڪوراڙ لهرن جا سلوموشن ۾ ور وڪڙ. لهرن جي لاهه چاڙهه کي ڏسي مون کي ياد اچي ويو جڏهن ١٩٨٨ع ۾ منهنجو آخري ٽيوب ٻــ ڪڍيو ويو ۽ ڊاڪٽر مون کي منهنجي صحتيابي جي سائي جهنڊي ڏيکاري چيو هو.

Eat a lot
Drink a lot
Walk a lot

تہ مان ۽ رضيہ هڪٻئي جي چيلهن ۾ ٻانهون ورائي، پنهنجي 'ٽوئنڪ ٻيڪ' واري گهر A/51 مان نيرن ڪري پنڌ ئي پنڌ اچي هن ريسٽورينٽ ۾ساهي پٽي هئي سين. ٽوئنڪ ٻيڪ کان ساؤٿ ٻينڪ وچ ۾ ارڙنهن اسٽيشنون اچن ٿيون. اهو ڏينهن آچر جو هيو. وچ تي 'اوول' گرائونڊ بہ آيو هو جيڪو پڻ اسان ان ڏينهن نہ فقط گهميو هو پر 'لنڊن ۽ سري' وچ ۾ ٿيندڙ ڪائونٽي ڪرڪيٽ ميچ بہ ڏٺي هئي سين. ٻاهر نڪتا هئاسين تہ ڪڪرن جي سوڙ اوڍيل آسمان هيٺان، فوڪر جهاز آسمان ۾ هزارن جي تعداد ۾ رنگ برنگي ڦوڪڻا اڇلايا هئا جيڪي هوريان هوريان هيٺ اچي ڪريا هئا. ۽ اسان ڏٺو هئوسين تہ فوٽ پاٿ تان ويندڙ ڪيترن پڪي ڄمار جي ماڻهن، ٻارڙن ۽ نوجوان جوڙن ڊوڙون پري، روڊ تي فوٽ پاٿن تي هيڏانهن هوڏانهن ٽپا ڏيندڙ ڦوڪڻن ڏانهن ڊوڙ وڌي هئي. هڪ ڇوڪرو ۽ ڇوڪري ٽريفڪ پريل وچ روڊ تي اچي ڪريل ٻن ڦوڪڻن ڏانهن ڊوڙ وڌي هئي ۽ سامهون ايندڙ ڪارن جي ڦيٿن کان رڙيون هيون. ان پــل مان ۽ رضيہ بہ ٻارڙن وانگر ڊوڙون پري وڃي پرسان واري باغ جي جهنگلي ۾ اٽڪي پيل ڦوڪڻن جي گلابي گلن کان جهلي ورتو هو. ڇانهين ۽ جيڏن ڦوڪڻن تي (پيلون ريس ۾ شامل ٿيڻ جي دعوت ڏنل هئي. ۽ ان سان گڏ تاريخ، ٽائيم ۽ ماڳ بہ لکيل هو.) انڊورڊائز جو اهو طريقو مون کي ڏاڍو وڻيو هو. هي

انگريز ڏاڍا حرفتي آهن سندن مٿي ۾ هر وقت ڪجهه نئون، ڪجهه مختلف ڪرڻ جو ڀوت سوار رهي ٿو رهي ٿـو. اها بيلون ريس شايد هر سال لنڊن ۾ ٿيندي آهي جنهن ۾ ريشمي ڪپڙن جي وڏن وڏن ڦوڪڻن ۾ ٻاهه جي گرميءَ سان هوا ڀرتي ڦوڪڻي جي هيٺين حصي ۾ ٻڌل ڇڪي ۾ ماڻهو ويهي آسمان جو سير ڪندا آهن.

ان ئي ڏينهن اسان 'ايلفنٽ ڪيسل' علائقي مان لنگهندي ايلفنٽ ڪيسل انڊرگرائونڊ ۾ فقط ان ڪري اندر هليا ويا هئاسين جو ٻاهر ان ناليءَ سان ٺهڪندڙ ڪا شئي نظر نه آئي هئي، مٿان اسٽيشن ۾ اندر ڪجهه هجي جو خيال ڪئي جڏهن اندر هليا ويا هئاسين تـه لفٽ ڏسي اسان جي حيرت جي حد نه رهي هئي. هڪ چڱي وڏي ڪمري جيڏي (موريءَ جـي تصوراتي لوهي پڃري جهڙي لفٽ ماڻهن کي پنهنجي پيٽ ۾ ڀرڻ لاءِ تيار بيٺي هئي. لفٽ کـي لوهي چاريون بلڪل اهڙيون لڳل هيون جيئن اسان وٽ اڪثر اسپتالن ۽ باغن جي گيٽن جا دروازا ٺاهيا ويندا آهن جيڪي اندر ڏڪڻ سان سُسي سوڙها ٿي ويندا آهن. اسان جي ڏسندي ڏسندي لفٽ ۾ تقريبن ٽيوب مان لٿل سٺ ستر کان مٿي مسافر مزي سان سمائجي ويا هئا. لفٽ مين ڇڪي لفٽ جـو ٻهريون دروازو بند ڪيو هـو ۽ پوءِ ٻاهريون چاري جـو در بند ڪري تـالو هڻي، ڪٺي بٽڻ آن ڪيو هئائين، تہ لفٽ جـو لوهي ڇڪو هوريان هوريان هيٺ غائب ٿي ويو هو ۽ تالي لڳل لوهي در جي شيخن مان ڀانڪ خلا نظر اچڻ لڳو هو.

مان جديد لنڊن جي ٽيوب اسٽيشن جـي اهڙي قديم لفٽ ڏسي وائڙو تہ ٿيو هوس پر آن کان وڌيڪ خوش ان ڪري ٿيو هوس تہ هي ماڻهو پنهنجين پراڻين شين کي ڪنهن نہ ڪنهن صورت ۾ بهرحال جيئرو رکيو اچن ٿا. اسٽيشن کان نڪري اسان اڌ ميل به مس هليا هونداسين تہ اسان جي نگاهہ 'امپريل وار ميوزيم' تي پئي هئي جنهن جي وڏي عمارت جي مُهڙ دروازي واري وشال باغ ۾ ٻہ تمام وڏيون توپون رکيل هيون جهڪي بلڪل فلم 'گنز آف نيوران'

جي انهن توپن جي سائز ۽ شڪل جون هيون جن کي تباهه ڪرڻ لاءِ ٿي ’گريگوري پيڪ‘، ’انٿوني ڪوئن‘، ’رچرڊ برٽن‘ ۽ ’ڊيوڊ نوئن‘ پنڌ پوندا آهن. اسان جڏهن توپن جي ويجهو آيا هئاسين ته توپون تهائين وڏيون ۽ ڀوائتيون نظراچڻ لڳيون هيون. اسان اڃان ڪين جاچي ئي رهيا هئاسين ته، هڪ توپ جي گولي وجهڻ واري سوڪري سوراخ مان ڪبوتر جهڙو پکي پرڪو ڏئي ميوزم جي عمارت ڏانهن هليو ويو هو.

اسان به پکيءَ جو پيڇو ڪندا ميوزيم جي در تائين آيا هئاسين. ۽ عادت موجب در تي لڳل ميوزيم جي کُلڻ، بند ٿيڻ جي ٽائيمن سان گڏ، ميوزيم گهمڻ جي في به پڙهي هئي، لکيل هو: ’هن ميوزيم گهمڻ جي ڪا به في ناهي، پر جيڪڏهن اوهان چندي طور جيترو به ڏيڻ چاهيو ته ميوزيم جي وچين هال ۾ پيل بوڪس ۾ وجهي ڇڏيو ته جيئن اسان هن ميوزيم کي اڃان به وڌيڪ سڌاري ۽ سنواري سگهون.‘ اهڙي قسم جو بورڊ برٽش ميوزيم ۾ به چندي جي پيٽي مٿان لڳل آهي. (اسان پاڻ چندي تي هلڻ وارن ملڪن مان هئاسين، سو ’امپريل وار ميوزيم‘ وارن کي ڪهڙو چندو ڏيون ها؟) تنهنڪري چندي جي پيٽي ڏانهن نهارڻ کانسواءِ ئي سمورو ميوزيم گهمي ورتو هيوسين.

ميوزيم واقعي حيرت انگيز هو. جنهن ۾ پهرين جنگ عظيم ۾ استعمال ڪيل جهازڇت ۾ ائين ٽنگيل هئا ڄڻ اڏامندا هجن، هڪ هال ۾ پهرين جنگ عظيم ۾ استعمال ڪيل تارپيڊو به رکيل هيون. ۽ انهيءَ جنگ ۾ برطانيا جي انهن ڪرنلن ۽ ميجرن جا الڳ الڳ ڪارنر ٺهيل هئا جن ۾ سندن محاذ دوران استعمال ڪيل شيون ڊسپلي ٿيل هيون. هڪ شهيد ٿي ويل ڪرنل جو ٽماڪي ۾ ٽٽي پيل چشمو، ۽ ٽڪرا ٿي ويل دوربين به رکيل هئي. ان کانسواءِ شيونگ جو سامان ۽ ناشتي ۾ استعمال ڪيل سندس شين ۾ پنير جا ٽڪر، ثابت پنج ڪن بيدا، ڊبل روٽيءَ جا پيس به پليٽن ۾ سينگاريل هئا. مان حيران آهيان، هنن اهڙين نازڪ شين کي ڪهڙي

طرح سانديو آهي_!!!؟

ان ڏينهن اسان پيرين پيادل ايڏو ته رليا هئاسين جو جڏهن اين- ايف- ٽي جي هن ريسٽورنٽ جي بينچن مان هڪ تي اچي ويٺا هئاسين ته محسوس پئي ٿيو ڄڻ ڪرنگهي ڪان هيٺ ڪجهه هيوئي نه. (دنيا ڪي پنڌ گهمي ڏسڻ ۾ جيڪو مزو آهي، اهو شايد ئي ڪنهن بي ۽ سواريءَ جي دريءَ مان ڏسڻ ۾ هجي.)

سان برگر جي آخري حصي ڪي چڪ هڻي ڪافي جا ٻه، چار وڏا ڍڪ پري، گلاس ڪي ڊسٽ بن ۾ اڇلي سامهون ڏٺو، جتي ميرين گنديون ڦاٽل جيڪٽس ۾ ٻه ڇوڪرا ٽيبل تي پيل پيپر پليٽس مان بچيل سچيل ڊبل روٽي جا پيسز ۽ فروٽ جوس جي ڊبن تي ٺٺي پيا سانڍگڏ ڪتو به بينچ تي چڙهي ٽيبل تي اڳيان پير رکي ٽيبل مٿان نوس نوس ڪرڻ لڳو. هڪ ڇوڪري سندس ڪتي ڇمي ڏني ۽ ٽيبل تان ڪنيل ڊبل روٽيءَ مان هڪ سندس وات ۾ وجهي ڇڏي. اهڙي قسم جا منظر هتي گهڻو ڪري پبلڪ پليسز تي نظر ايندا رهندا آهن. سان وڏن باغن جي پيچرن تي هنڌ هنڌ لڳل گند جي ٽوڪرين منجهان نوجوانن ته ڪڏهن پوڙهن ڪي، ڪاٺي اڇلايل شيون ڦٽولي ڪيندي ڏٺو آهي. پر اهي ڏيک تمام گهٽ نظر ايندا آهن.

ڇوڪرا ڏکر پور ڪائيندا بي‌پرواهه ڇال هلندا ريسورنٽ جي حد پار ڪري ويا سندن ڪتو به مخصوص چال سان وڃي رهيو هو. ڪين ويندي ڏسي رهيو هوس ته ’اڪارڊين‘ جي سريلي آواز تي نگاهه وڃي ’اڪارڊين‘ وڄائيندڙ تي پئي. پنجويهن ڇويهن سالن جو ڀورو جوان اڪارڊين ڪي مرڪي مرڪي وڄائي رهيو هو. بينچن تي ويٺلن جو ڌيان ڌانهس ڇڪجي ويو. هڪ ڇوڪري جيڪا پهريان ٽيمس جي ۽ ريسٽورنٽ جي وچ واري پٽر تي رکيل صندوقن مٿان جهڪي ڪتاب ڏسي رهي هئي، سا ڪتابن کي ڇڏي اڪارڊين واري جي سامهون اچي ٺلهي تي چڙهي گوڏو گوڏي تي چاڙهي پرس مان سگريٽن جو پئڪٽ ۽ لائيٽر ڪڍي سگريٽ دکائي ڪش هڻي موسيقي تي نه، فقط ڪنڌ ڌوڻڻ لڳي باڪ با آواز بلند داد به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏيڻ لڳي. مان اڪارڊين وڄائيندڙ ۽ پنھنجي وچ تي ٻيل ٻينچن ۽ ٽيبلن تي نگاھ وڌي جتي ڪجھ ڪبوتر ٽيبل مٿان وڪريل ڊبل روٽي ڀورن جو چوڳو به ڪري رهيا هئا، ته رڪي رڪي پرن ۽ پڇ کي به سوڌو ٿي لڳا. گھاٽي جھڙ، سنھي ٻوڙنا ٻاندي ۽ ٽيمس جي ڪوراڙ لھرن جي سلوشن ۾ هيٺ مٿي لھرن منجھ. مون کي سڀ ڪجھ خواب وانگر محسوس ٿيڻ لڳو. اهڙو خواب جنھن جي هڪ ڪنڊ ۾ مان به ويٺو هوس.

صاحب خان ”سورھ“ ميراڻي - نئون ديرو
Cell No: 0344 - 3919786

جيئي سنڌ ڊجيٽل ڪتاب گھر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

انڪشاف

ڪمري جي دريءَ جو پردو هٽائي ڏٺم، سانت ۾ڏل روڊ ۽ بند ٿيل دڪانن جي شٽرن تي سنهي بر ڪا اسٽريٽ لائيٽ جي روشني ۾ اڪيون پچي رهي هئي. خالي روڊ جي موڙ تان امالڪ 'سڪس سلينڊر ڊرمپ' زرڙاٽ ڪري سانت جي هنياءُ ۾ آواز جي ٻرڇي کپائي هوا ٿي وئي. مان پردو ڇڏي واپس پنهنجي بيڊ تي اچي پلٿي هڻي ويٺم ته اوپس ٻيهر ڳالهائڻ شروع ڪيو:

"جڏهن صبح جو ناشتو ڪيران ڪري نڪرين ٿو، ته رات جي ماني ٻه گهر ۾ ٺاهي جو نٿو ڪائين سپ ڪجهه ته آهي گهر ۾؟"

چيم: "يار موڏان ٿي رات ڪري ٿو، متان وري سڄي ڏينهن جي رُل رُلان اهڙو ته ٿڪل ڪان ٿي وڃي جو بستري ڪانسواءِ ٻي ڪا واهه سجهي ئي نٿي. سو بورچيخاني ۾ وڃي ڪهڙيون ڏوئيون هلائيندس؟"

چيائين: "منهنجو هڪ سڃاڻل پنجابي آهي جيڪو هتي ايشئنز جي گهرن ۾ ٽينڊڙ پارٽين ۾ ڪيٽرنگ جو سمورو ڪم پاڻ سنڀاليندو آهي. ۽ سندس گهر واري پاڙي جي ڪجهه گهرن جي رات جي ماني ٻه پچائيندي آهي. هفتي جي ٻوڙ مانيءَ جا پندرنهن پائونڊ وٺندي آهي. جيڪڏهن تون چاهين ته تنهنجو ڪنڊو ٻه ڪولرائي ڇڏيان؟"

چيم: "ٻوڙ ماني تازي ڏيندي آهي يا....؟"

چيائين: "بلڪل تازي. جنهن ۾ هڪ ڪان وڌيڪ ٻوڙ ٻه هوندا آهن ۽ ڳڏوڳڏ سوپ ٻه " لنڊن، جتي هڪڙو واڱڻ تقريبن پنجيتيهن ڪان چاليهن روپين جو هوندو آهي. ۽ وڏي جو گوشت مرغيءَ کان ٻيڻو مهانگو. اتي جيڪڏهن گهر جي ٺهيل ٻوڙ ماني نصيب ٿئي ته باقي ڇا کپي؟ سو بنا سوچ ويچار جي ها ڪري ڇڏيم.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اسان ڪچهري ڪري رهيا هئاسين تہ ڪال بيل وڳي.
اوبس چيو: ”پٽي صاحب اچي ويو.“

واچ ۾ ٽائيم ڏٺم رات جا ساڍا ٻارنهن ٿي رهيا هئا. سوچيم صبح جو ائين ڪان رات جو ساڍي ٻارنهن ٽائين تقريبن ساڍن سورنهن ڪلاڪن جي نوڪري هفتي ۾ 'اسي پائونڊن' جي حساب سان وڏيڪ آهي.

اوبس ۽ ايوب پٽي ڏاڪڻيون چڙهي هتي آيا. پٽي ايندي شرط ڪمري جي پيٽ ڪي ٽيڪ ڏئي پنهنجون هٿيءَ جي ٻچڙي جهڙيون صحت مند ٽنگون ڪالين تي ٽيڙي، هڪ اونهون ساهہ ڀريو. ۽ ڪجهہ سيڪنڊ رکي مون ڪان ٽڪل انداز ۾ حال احوال وٺڻ لڳو. مون ڪيس سڀني ڏينهن جو مختصر احوال ڏنو تہ هن چيو: ”سائين، اسان واري بورچي اڄ پنهنجي لاءِ نهاري ٺاهي هئي ۽ توهانجو پوٽين نوين ٽائين انتظار ڪيو هئائين تہ ڪڏهن ڪائيندا سين.“

پٽيءَ جي ڳالهہ منهنجا ڇرڪ ڪيرائي ڇڏيا. چيم: ”پر پٽي صاحب توهان تہ چيو پي تہ هو نشي ۾ سڀ ڪجهہ چئي رهيو هو؟!!!“

پٽي منهنجي ڳالهہ ٻڌي کلندي چيو: ”سائين ڪالهہ تہ هن رکي اڌ بوتل پيتي هئي، جڏهن سڄي بوتل پيئندو آهي تڏهن بہ پنهنجي چيل ڳالهہ ناهي وساريندو.“

چيم: ”يار منهنجي طرفان سوري ڪري ڇڏجانس. باقي جيسين نهاري کائڻ جي ڳالهہ آهي تہ مان هڪ ٻن ڏينهن ۾ اچي منڌس هٿ جي پڪل ٻوڙ ماني اچي کائي ويندم.“

پٽي منهنجي ڳالهہ ٻڌي ٽهڪ ڏئي چيو: ”بائي دي وي تنهنجو هاضمو ڪيترو مضبوط آهي؟“

چيم: ”ڇو!!؟“

پٽي سنجيده ٿي ٻڌايو تہ: ”ادا اسان پنهنجي ريسورنٽ جي شيشن ۾ رکيل اهي ٻوڙ پلاءَ کائڻ ڪان گهٽ ڪري لنوائيندا آهيون. ڇوتہ بہ ٽي ڏينهن تہ ڇڏيو، ڪي هفتو هفتو بہ رکيل هوندا آهن؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

”جي!!؟“ مون کي پٽي صاحب جي ڳالهه ڌاڪ ۾ وجهي ڇڏيو هو.

”هفتو هفتو....!!!؟“

”جي منهنجا سائين هفتو دفتو.“

چيم: ”ڇا ائين سڀني انڊين تندوري ريسٽورنٽس ۾ ٿيندو آهي يا رڳو توهان واري جو اهو حال آهي؟“

پٽيءَ ان لاءِ ته ڪا به قطعي راءِ نه ڏني پر پنهنجي (ويسٽ ڪرائيڊن تندوري) جي باري ۾ اهو ٻه ٻڌايائين ته: ”ٻه ڏينهن اڳ چار سڪي نوٽ تي ويل مانيون ڪٺي ڊسٽ بن ۾ اڇلايون هيم ۽ منجهند جو مالڪياڻي/آنٽي اچي ڊسٽ بن چيڪ ڪيو هو ۽ ڪاوڙجي پيئي هئي ته مون اهي مانيون ڊسٽ بن ۾ ڇو اڇليون؟ ڪنهنجي اجازت سان اڇليون؟ هن اهي مانيون ڊسٽ بن مان ٻيهر ڪڍي واپس شيشي جي شوڪيس ۾ رکي ڇيو هو: ”اڌو پيسن سان اچي تو تنهنڪري اهي مانيون کهڙي ٻئي ريت اوهان کي وڪڻيون آهن.“

مان پٽيءَ جي اعتبار ۾ نه اچڻ جهڙين ڳالهين تي سوچيندي چيو: ”پر پٽي صاحب مون ته ٻڌو آهي. هتي هوٽلن جي صفائي چيڪ ڪرڻ واري ٽيم روز هوٽل جي چڱي طرح اچي چڪاس ڪندي آهي !؟“

پٽي منهنجي ڳالهه ٻڌي منهن خراب ڪري چيو: ”ها. آها روز ايندي آهي، بورچيخاني ۾ ديڳڙن، ڪفگيرن، ريسٽورنٽ جي فلور ۽ ڊسٽ بن کي چيڪ ڪري هلي ويندي آهي.“ ڪن رکي چوڻ لڳو: ”اوهان يقين ڪيو، جڏهن گراهڪ اچي کاڌي گهرندو آهي ته مان کاڌي جي ڊپ کي ختم ڪرڻ لاءِ چڱي خاصي دير ’مائيڪرو ويو‘ ۾ گرم ڪري پوءِ ڏيندو آهيان، ته جيئن ونڊڙ کي کاڌي جي باسي هجڻ جو احساس نه ٿئي. پر پوءِ به ڪڏهن ڪڏهن ڪي گراهڪ کاڌا گهرن مان واپس ڪٺي ايندا آهن، ته هنن ۾ بوءِ آهي، ۽ اسان کين ڪوڙا سچا دليل ڏئي موٽائي ڇڏيندا آهيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تنھنڪري اسان ڪوشش ڪري پنھنجي لاءِ الڳ ھوڙ پچائيندا آھيون. پر ڪڏھن ڪڏھن پيٽ جي دوزخ کي ڀرڻ لاءِ اھي ڪاڏا ٻه اکيون پوري کائي ويندا آھيون.“

پٽيءَ جي ڳالھه، منھنجا ته ڪپاٽ ئي کولي ڇڏيا ھا، مان ته جڏھن ٻه لنڊن ۾ آيو آھيان ته انھن انڊين ريسٽورنٽس جا ڪاڏا نه فقط ڪاڏا آھن. پر باقاعدي ڪاڏا آھن. پڇيم:

”يار پٽي، پوءِ ته ’ڪنٽڪي‘ ۽ ’ميڪڊولنڊ‘ وارن جا ٻه ساڳيا حال ھوندا؟“

”نه.“ پٽيءَ چيو. ”ڪنٽڪيءَ جي باري ۾ مون کي ذاتي طرح سڌ آھي ته ھو پنھنجي پچايل چڪن پيسز ۽ برگرز کي ٽن ڪلاڪن کان وڌيڪ نه رکندا آھن. گراھڪ آيا نه واھ، نه ته ڊسٽ بن حوالي ڪري ڇڏيندا آھن.“ ۽ وري منھنجي پريشان منھن ۾ ڏسي چوڻ لڳو: ”ضروري ناھي ته لنڊن جا سمورا انڊين ريسٽورنٽ اسان جي ريسٽورنٽ جھڙا ھجن. مون کي يقين آھي ته آھي انڊين ريسٽورنٽ، جن وٽ رش گھڻي رھي ٿي. تن وٽ ڪاڏي بچڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. تنھنڪري وڏن شھر جي باسي ٿيڻ جو خيال غيرسنجيده سوچ کانسواءِ ڪجھ به ناھي.“

ويچارمان چيم: ”پر يار ريسٽورنٽ ته اوھانجو به چڱو موچارو آھي، پوءِ اتي ان ڳالھه جو خيال ڇو نٿو رکيو وڃي؟!!“

پٽيءَ ھارڻ جيان پنھنجي اسفنج جھڙي ھانھن جي ٽيڪ ٽي پنھنجي ٿلھي جسم کي ٽيڪ ڏياريندي چيو:

”ادا، منھنجي آنٽي سنڌس پٽڻ ۽ مڙسنھس جو اصل ڪاروبار ليدر جيڪٽس جو آھي. ھو نه فقط لنڊن ۾ لڳل پنھنجن ڪارخانن ۾ پاڪستان مان گھرايل چمڙي مان جيڪٽس ٺاھي سڄي انگلينڊ کي سپلائي ڪندا آھن. پر آمريڪا ۾ به سنڌن جيڪٽس سپلائي ٿينديون آھن. ڪروڙن جو ڪاروبار، ھو ھفتن ۾ ڪندا آھن. ھي ريسٽورنٽ ته ھنن مڙيئي سائيڊ ۾ خالي شاپ کي ڀرڻ لاءِ ٺاھيو آھي.“

پٺي جي ساڄي ٽيل وجود کي ڏسي پڇيم: ”صبح کان رات تائين تنهنجن ڪمن ۾ چاچا شامل آهي؟“ پٺيءَ منهنجي سوال تي اداس لهجي ۾ چيو: ”چا ڪنديڻ پڇي سائين؟“

چيم: ”بس ائين پڇڻ ٿي چاهيم.“ پٺيءَ چيو: ”اهو پڇ ته چا نه ڪرڻو ٿو پئي؟. صبح سان وچي سڄي هوٽل جي فرش کي صاف ڪرڻ، ديگڙن ۽ ھنڊين کي ڌسڻ ته ڪٿي رات جو ڪا اڻ ڌوتل نه رهجي وئي هجي. خالي وقت ۾ سيخون ڌاهڻ، بيراگيري ڪرڻ. ۽ وري رات جو ريسٽورنٽ جي سڄي فرش تي پوچي ڏيڻ کان وٺي هيڏن سارن هنڊن کي باقائدي .ھتي ڌوئي اجرو ڪري پوءِ واپس گهر اچڻ.“

مان سندس ٿڪل مايوس منهن ۾ ڏسي پڇيو: ”ٿڪ به واھ جو ٿيندو هوندو ني؟“ منهنجي ڳالهه تي پٺي اجهائل مرڪ سان مون ڏانهن ڏٺو ۽ ائندي چيو: ”ڪرڻو ته آهي نه سائين، هتي منهنجو پيءُ ته ناهي ويٺو جيڪو ڏيندو.“ پٺي ٿڪل وکون کڻندي پنهنجي ڪمري ڏانهن ويندي چيو: ”خدا حافظ سائين وري سڀاڻي ملنداسين.“

پٺيءَ جي تلهين پاڻ ۾ ڳسندڙ سٽرن ڏانهن ڏسندي مون کي لڳو، چڻ امير جو پار، غلطيءَ سان بيگار ڪئمپ جي حوالي ٿي ويو هجي، غير معينہ مدت تائين.

Scanned with CamScanner

سوهو جي بازار ۾

جڏهن به لنڊن ايندو آهيان. ميوزمس، آرٽ گيليريز، ٿيٽرز ڏسڻ سان گڏوگڏ، لنڊن جي بدنام بازار 'سوهو' جو چڪر به ضرور هڻندو آهيان.

'سوهو' پڪڊلي سرڪس جي ڪڇ ۾ ڦهليل آهي. جتي سيڪس شاپس جي قطارن سان گڏ، پيپ شو، نائيٽ ڪلبس، سنگل ايڪس، ڊبل ايڪس ۽ ٽرپل ايڪس فلمن جون سينمائون به آهن. جن ۾ هر وقت فلمون هلنديون رهنديون آهن. پاڪستان ۾ اهڙيون فلمون، هر وڊيوشاپ تان هر چمار جي ماڻهوءَ کي آرام سان ملي وينديون آهن. پر 'سوهو' جي هنن سينمائن، پيپ شوز، نائيٽ ڪلبس ۽ سيڪس شاپس ۾ سواءِ بالغ ماڻهن جي، ٻين جي اچڻ تي باقاعدي بندش آهي.

'پيپ شو' جي انٽرنس واري در تي رنگ برنگي لائيٽون اڳيان، بي‌انداز ميڪ اپ ٿڦيل عورتون ميڪانڪي انداز ۾ ڊانس ڪنديون رهنديون آهن. مون کي هو ڪنهن به طرف کان جيئريون ناهن لڳنديون. اهڙي ٿڦيل ميڪ اپ ٿپل چهري واريون ڇوڪريون ۽ عورتون سيڪس شاپس ۾ به ڪائونٽر تي ويٺل نظر اينديون آهن. مون کي انهن عورتن کان ڊپ ٿيندو آهي. ان جو وڏو سبب شايد سندن ميڪ اپ آهي، جنهن ۾ سندن چهري تي ڳاڙهان بدران ميٽ جي رنگ جهڙي پيلاڻ ڏک ڏيندي آهي. هو جيڪڏهن اکيون نه چورين پورين ته مڪمل طور تي لاش نظر اچن.

سان قطار ۾ ڦهيل سيڪس شاپ سان، هڪ جي ٻاهران لڳل رنگ برنگي پٽين جي جهالر جي پردي کي هٽائي اندر هليو آيس ۽ ڪيترا پيرا ڏڪل شين کي جاچڻ لڳس. ڊبل ايڪس بُوڪس سان ستيل شيلف، اسٽنڊا وڊائڻ جا اسپري، چيونگم، ٽيبليٽس، مختلف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪريم ۽ جيليز ڪنڊومز، پلاسٽڪ آرگنز، ربر ڊول، زنجير، هنٽر، نقاب، سيڪسوئل پينٽيز.... شين تان نگاھ هٽائي شاپ ۾ گھمندڙ ماڻهن تي نگاھ وڌم. مون کي مردن وچ ۾ ڪجھ انگريز ڇوڪريون ۽ عورتون به نظر آيون. جن جي گھڻي دلچسپي ڪتابن ڪان وڌيڪ ٻين شين ۾ هئي. هو شين کي پوري ڌيان سان نه فقط ڏسي رهيون هيون، بلڪ مٿانئن لکيل پرسڪرپشن به پڙهي رهيون هيون. مون کي سيڪس شاپ ۾ ڪابه نئين يا مختلف شئي نظر نه آئي، ٻاهر نڪرڻ لڳس ته ڪائونٽر تي بيٺل پيلن ڇهرن وارين عورتن مان هڪ کري آواز ۾ پڇيو: ”مي آئي هيلپ يو؟“ اڇاتري نگاھ سان ڏانهس ڏٺم ۽ خالي آواز ۾ ”نو ٿينڪس“ چئي ٻاهر نڪري ويم.

هتي جڏهن به آيو آهيان، چاهيندي به ڪڏهن ’پيپ شو‘ نه ڏٺو اٿم. (پيپ شو ۾ بيڊ روم رومانس جو منظر ڏيکاريو ويندو آهي) شايد ان جو هڪ وڏو سبب منهنجي اندر ويٺل اهو ڊڄڻو ماڻهو آهي، جيڪو پيپ شو جي ’ٽين منٽ‘ ۾ هيٺ لهندڙ ڏاڪڻين کان ڊڄندو آهي. هونءَ به مون کي ’هيٺاهين‘ کان ڊپ لڳندو آهي. سواءِ تصوف جي (نياز ۽ نوڙت) واري هيٺاهينءَ جي. پر ان تي به سواءِ پسنديدگيءَ جي ڪو گھڻو عمل ڪري نه سگھيو آهيان. شايد ان ڪري به، گھڻن محترم ۽ شريف ماڻهن جو ناپسنديده شخص رهيو آهيان.

جڏهن به هتي (سوهو) ۾ ايندو آهيان ته منهنجي من ۾ سوال اڀرندو آهي ’مان ڇا ڏسڻ آيو آهيان؟‘ ۽ منهنجي ذهن جي ڪنهن ڪنڊ مان جواب ايندو آهي ’اهو سڀ ڪجھ، جنهن کي پنهنجي ملڪ ۾ چوري ڏسي سگھيو آهي.

دراصل سيڪس هڪ تجسس آهي. هڪ مسٽري، هڪ اڻڏٺو لڪل خزانو آهي، جنهن کي کولهي لهڻ ڪانپوءِ، سندس ڳُر تي وڃڻ جو احساس شديد ٿي ويندو آهي. ۽ وڃائي ڇڏيندڙ جي ان وڃائي ڇڏيل خزاني لاءِ کولا، وڌيڪ شدت اختيار ڪريو وڃي. شايد اها کولهائي مون کي ٻين جڳھين وانگر ’سوهو‘ جو چڪر به ضرور

ھٽائيندي آھي، جڏھن تہ مان مڃان ٿو تہ منھنجي معاشري ۾ اھڙن جڳھن تي (شريف) ماڻھن جو وڃڻ تہ ڇا، پر سوچڻ بہ گناھ جي حصي ۾ اچي ٿو. پر مان پاڻ کي ڪڏھن بہ شريف ناھي سمجھيو. مان اھڙا ماڻھو آھيان جنھن کي بہ منھنجي اوگھڙ خراب محسوس ٿيندي ھجي، آھي مھرباني ڪري پنھنجا ڇپر بند ڪري ڇڏي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تنهائي ۾ ياد

اڄ شام جو گهر ساجهر موٽي آيس. ۽ بور ٿيڻ لڳس. لنڊن اهڙو ظالم شهر آهي، جتي واندي ماڻهوءَ کي واندڪائي کائڻ ايندي آهي. منهنجي گهمبير سانت ڪمري جي ڪنڊن مان تنهائي زهريليون سوڀريون ٻڌجي مون ڏانهن وڌڻ لڳيون. مان بيزاري ۽ مايوسيءَ مان سينگار ميز مٿان رکيل سيڪنڊ هينڊ گٽار ڏانهن ڏسڻ لڳس. دل چاهيو گٽار کڻي زور زور سان وڄايان ۽ هروڀرو بي معنيٰ آواز ڪڍي رڙيون ڪري ڳايان.

جهٽ هٿي اٿيس. گٽار ڏانهن هٿ وڌايم ته منهنجي نگاهه سينگار ميز جي وڏي آرسيءَ تي پئجي وئي. مون کي پنهنجي چهري ۾ جيڪا واضح تبديلي نظر آئي، سا هئي رنگت جي.

جڏهن به لنڊن آيو آهيان ته هتي جي اندر منهنجو رنگ صاف ٿي ويو آهي. مون کي پنهنجي چهري ۾ اها خوشگوار تبديلي سٺي لڳي، پاڻ کي مرڪي آرسيءَ ۾ اک ڀڄيم ۽ سينگارميز تان هٽي ڪارنر ٽيبل تي پيل ڊائري کڻي پلنگ تي اچي خالي پيج تي لکڻ لڳس پنهنجو مشاهدو:

’هتي اخبارون، ماڻهو گهرن يا آفيسن ۾ پڙهڻ بجاءِ صبح جو آفيسن ڏانهن ويندي ’ٽيوبس‘ ۾ پڙهن ٿا. ۽ اخبار پڙهي چڙڻ ڪانپوءِ بغل ۾ هٿي گهر کڻي وڃڻ بجاءِ، ٽيوب ۾ ئي سيٽ مٿان اڇلي وڃن ٿا. مان هتي اهو به ڏٺو آهي ته هرڪو پنهنجي اخبار وٺي ٿو. ۽ ڪو به ٻي ڪان اخبار پيني نٿو پڙهي. ٻيو ته ٺهيو پر جيڪڏهن ڪو اخبار پڙهي پنهنجي سيٽ تي اڇلي هليو وڃي ٿو ته، ٻيو آها اخبار کڻي پڙهڻ کي به خراب سمجهي ٿو. (جڏهن ته اسان وٽ مسافري ۾ جيڪڏهن ڪنهن هڪ مسافر اخبار ورتي، ته وٺ وارو وينو دريءَ کان ٻاهر جا منظر ڏسندو، وچان اخبار سڄي بس ۾ گهمي ڦري،

ڏڪرا ٿونا ٿي مالڪ وٽ اڻڏي حالت ۾ پهچندي، جو مالڪ ويچارو ان اخبارکي پراڻو سمجهي پڙهڻ بجاءِ يا ته دريءَ کان ٻاهر اڇلي ڇڏيندو يا وري ڪنهن سيٽ جي وٿيءَ ۾ ڦاسائي اڪيون ٻوٽي سمهي رهندو.

مون هتي اهو به ڏٺو آهي ته گهٽي يا گي ماڻهو بيسٽ سيلرس جا ناول وڌيڪ پڙهن ٿا. پر ٿاڪ وري دنيا جي عظيم ناول نگارن ۽ ناٽڪ نويسن جا ڏسن ٿا. جن ۾ ٽالسٽاءِ، چيخوف، شيڪسپيئر، سارتري جهڙا مهان ليکڪ شامل آهن.

هتي گاڏيون پيٽرول تي، ٽرينون بجلي تي، آفيسون ڪمپيوٽر تي، ٻار چاڪليٽن ۽ آئسڪريم تي، ڇوڪريون سگريٽن تي، ٽين ايج ڇوڪرا 'واڪ مين' تي، پوڙها پَبَ تي، پوڙهيون جانورن تي، ۽ نوجوان ڇوڪرا ڇوڪرين تي ٿا هلن.'

قلم بند ڪري ڊائري جا پنا ورائڻ لڳس ته منهنجي نگاهه ايڊريسن واري پيج تي پئجي وئي، جتي ٽِن ايڊريسن سان گڏ، انورهاليپوٽي، خالد لغاري، ۽ علي اڪبر ميمڻ صاحب جون ايڊريسون به نظر آيم. ڊائري بند ڪري لائيٽ اجهائي بستري تي اچي ستم، پر ننڊ اچڻ جو نالو ئي نٿي ورتو. منهنجي ذهن ۾ انور هاليپوٽي، خالد لغاري، علي اڪبر ميمڻ جا نالا ڌمرائجڻ لڳا.

انور هاليپوٽي صاحب سان منهنجي پهرين ملاقات ١٩٨٧ع ۾ منهنجي آپريشن ٿيڻ کانپوءِ ٿي هئي. هو پنهنجي ياهه منور هاليپوٽي صاحب سان گڏجي مون سان 'شيپربش ڪورٽ' ملڻ آيو هو. قدآور، ڪڻڪ رنگو، بيضوي چهري تي پوري پني ڪاري ڏاڙهي. اکيون هميشه ڪجهه سوچيندڙ. ڳالهائي ته لڳي ڄڻ ڪنهن ٻي سان نه، پر پاڻ سان مخاطب هجي. آواز ۾ ڌيرج سان گڏ، ٺهراءُ به، ٺهڪ ڏئي کلڻ بجاءِ گهٽي يا گي مرڪڻ سندس عادت ۾ شامل. سان جيترو عرصو لنڊن ۾ هيس، انور صاحب منهنجي رابطي ۾ مسلسل رهيو. منهنجي پريشانين ۾ بنا ڪا هام هڻڻ جي سات ميٽ ۾ شيئر

ڪندو رهيو. سندس سياءُ ۾ پريل پيار مون کي هميشه ياد ايندو آهي. مان سندس اهڙي پيار لاءِ ٿورائتو آهيان.

علي اڪبر ميمڻ صاحب سان منهنجي پهرين ملاقات ۱۹۸۹ ۾ ٿي، جڏهن هو پيرو چيڪ اپ لاءِ لنڊن آيو هو ۽ مون سان گڏ ممتاز ۽ امتياز لغاري ڏٺا. پاڻ پهريون پيرو امتياز وارن سان ملڻ آيو هو. چار اهائي چاليهه پنجيتاليهه سال ڪن. سندس ڪلين شيوءِ مُک تي سنجيدگي بکندڙ، پر ان سنجيدگيءَ ۾ رعب جي بجاءِ اڻ لکي شفقت جهاتيون پائيندڙ. ڳالهائي بنهه گهٽ، پر جي ڳالهائي، ته نهٺائي ۽ پاڀوهه سان. منهنجو ساڻس پهرين ملاقات ۾ سنڌ جي قوم پرست سياست تي بحث ٿي پيو هو، جنهن تي اڪبر صاحب ساڳي نهٺائي واري انداز ۾ ڪجهه اختلاف ڪيا هئا. ۽ مان ساڻس ايڏو ته ڏکيو ۽ ڪڙو ڳالهايو هو، جو جيڪڏهن ڪوئي ٻيو سندس جاءِ تي هجي ها، ته شايد ناراض ٿي وڃي ها. پر اڪبر صاحب بنا منهن گهنجائڻ جي مونکي ٻڌندو رهيو هو ۽ نهٺائي سان دليل به ڏيندو رهيو هو. بحث ختم ٿيڻ کانپوءِ مان پنهنجو پاڻ کي ته وڃيو هوس. اڪبر صاحب پنهنجي مصروف زندگيءَ مان جهڙي ريت وقت ڪڍي، امتياز لغاري ۽ سندس پوڙهي امڙ جي آپريشن کانپوءِ باقاعدگي سان سار لڌي هئي. اها سدا ياد رکڻ جهڙي آهي. ان سار لهڻ واري ڳالهه تي مون کي پوئنر ٽيڻ وارو خالد لغاري ۽ پاڄهاري طبيعت جي روني ادي ياسمين ياد اچي وئي آهي.

خالد لغاري صاحب ۽ ادي ياسمين جي طبيعتن ۾ جيڪا هڪجهڙائي آهي. سا آهي زندگيءَ ۾ ٿيندڙ ننڍڙن خوشگوار واقعن کي ڪليءَ دل سان انجواءِ ڪرڻ. هو ٻئي ننڍين ننڍين ڳالهين تي وڏا ٽهڪ ڏئي کلڻ وارن مان آهن. خالد صاحب جي طبيعت ۾ مزاح سان گڏ طنز جي هلڪي هلڪي گرمي به محسوس ٿيندي آهي. خالد سان به منهنجي ملاقات ۱۹۸۹ع ۾ امتياز لغاري وارن وٽ ٿي هئي. خالد لغاري صاحب جيڪو ڊاڪٽر آهي، بيحد همدرد ۽ انسان دوست طبيعت جو مالڪ آهي. مون کي ياد آهن.

Scanned with CamScanner

اهي گهڙيون جڏهن امتياز لغاري جي آپريشن ڪانپوءِ ڪيس شديد ڪامپلڪيشن ٿي پيو هو. ته ادي ياسمين ۽ خالد کهڙي طرح لنڊن جهڙي مصروف شهر ۾ هم وطنن جي سار لهندا رهيا هئا. اِها سندن ئي همت هئي جو هو هئي لنڊن کان ٻاهر نوڪريون ڪرڻ جي باوجود. ٻنا کو ڏينهن ٿارڻ جي امتياز ۽ سندس اوڙ جي هر گهڙي اهڙي ريت ته دل جوئي ڪندا رهيا هئا، جو اسان کي ڪڏهن به اهو محسوس نه ٿيندو هو ته اسان لنڊن ۾ اڪيلا آهيون يا اسان ڪنهن پرائي ملڪ ۾ آهيون. مان جڏهن به خالد لغاري صاحب سان ملاقات ڪئي آهي ته مون کي زندگي ڏاڍي وڻندڙ لڳي آهي.

شال سدائين ڏيساور، انورهاليپوٽي (جيڪو هاڻ سنڌ موٽي آيو آهي) علي اڪبر ميمڻ، خالد لغاري جهڙن مٺن ماڻهن سان سينگاريل هجي. جن جا ناتا ئي سنڌ سان وڻندڙ لاءِ ڪنهن مضبوط سهاري کان گهٽ ناهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رضا پٽي اِن اِيسٽ فنچلي

رات اوڀس جي پندرنهن پائونڊ هفتي واري گهر جي مانيءَ جو پهريون گرو ڊنر ڪري جيئن ستو هيم، ته صبح جو ساڍي ڏهين وڳي اک کلي هئي. وهنجي سهنجي تيار ٿي ڪارن فليڪس، انڊا، مکڻ، ڊبل روٽي ۽ ماکي سان پيٽ پري ٻاهر نڪرندي سوچيم: 'اچ رضا پٽيءَ سان فون تي ڳالهائڻ گهرجي، هوندو به ڪمري تي ڇو ته آچر آهي.'

'مي ڊي هاسپيٽل' جي مين گيٽ وٽ لڳل ٽيليفون بوٿ مان ڪارڊ واري ٽيليفون ۾ ڪارڊ وجهي نمبر ڊائل ڪيم، ته ٻئي پاسي کان ڪنهن انگريزي ۾ ڳالهايو. ڪيس رضا پٽيءَ صاحب سان ملائڻ لاءِ چيم. هو رسيور ٽيبل تي رکي اتان ئي انگريزي ۾ رڙيون ڪرڻ لڳو: ”را- ضا- را- ضا- يور- فون پليز.“ رسيور ۾ ڏاڪڻين تي پيرن جي ٺڪڙن ٺڪڻ جا آواز ٿيا ۽ پوءِ رسيور کڻڻ جو.

”هيلو- يس رضا اسپيڪنگ.“

چيم: ”ادا، مان طارق پيو ڳالهايان.“

رضا رڙ ڪري چيو: ”سائين مان ته- سمجهيو پئي اوهان جلدي ڳالهائيندؤ، پر پورو هفتو غائب!؟“

کيس ڪوڙين سچين مصروفيتن جو ٻڌايم. چيائين:

”پلا ڪٿي آهيو؟“ ڪاڏنس پتا ڪرا پڇيم ته رضا ٻڌايو:

”مان ايسٽ فنچلي ۾ رهندو آهيان. 'ناردرن لائين' ايندي آهي. جيڪا به 'ميل هيل' يا 'هائي برنيٽ' ايندي هجي ان ۾ چڙهي پئو. کيس ٻڌايم ته مون کي اچڻ ۾ ٽيهن کان چاليهه منٽ کن لڳندا. ڇو ته جتان مان ڳالهايان پيو، اتان کان ٻه ٽرينون بدلائيون پونديون.“

رضا چيو: ”هائو، سادا ٻارنهن ٿيا آهن ٽنهن جي معنيٰ ته-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اوھان سوا ھڪ نائين پھچي ويندؤ؟“

چيم: ”بلڪل سوا ھڪ نائين.“ فون رکي. برٽش ٽرين پڪڙي، ’بالھم‘ تي لھي ناربرن پڪڙي اچي ايسٽ فنچلي لٿم. وي- آئوٽ تي چيڪر کي ٽڪيٽ ڏيکاري ھال ۾ آيم ته ڏٺم رضا گرم جيڪٽ ۽ جينز جي پينٽ ۾ بيحد سنجيدگيءَ سان بينچ تي ويٺي ماڻھن کي پئي تڪيو. ڏاڙھي مڇون ھجڻ سبب سڃاڻي نه سگھيم. سندس اڳڀرو اچي جھڪي چيم: ”سائين سلام عليڪم“ رضا کان ڇرڪ نڪري ويو. ”اڙي سائين اوھان ته صفا سيڪ ٿي ويا آھيو!؟“ اسان ڀاڪر پائي مليا سين ۽ اسٽيشن کان ٻاھر نڪري آياسين.

اسٽيشن کان ٻاھر ايندي سڀ کان پھرين جنھن شيءِ ڏانھن نگاھ کڄي وئي، اھا ’ميڪڊونلڊ‘ جي گاڏين پيلين سرن سان جڙيل وڏي عمارت ھئي. اھا شايد سڄي لنڊن جي ’ميڪڊولنڊ‘ جي مين برانچ آھي. ’ايسٽ فنچلي‘ ڪليل ۽ لاھوندي تي اڏيل علائقو آھي.

رضا پنھنجي گھر جي گليءَ ڏانھن مڙندڙ روڊ ڏانھن ھلندي ڪنڊ وٽ ٺھيل ’تندوري ريسٽورنٽ‘ ڏانھن اشارو ڪري چيو: ”ھو سڄو اپا جو ريسٽورنٽ آھي. سڄو آپا ڏاڍي سٺي آھي. الله ڪيس وڏي ڄمار ڏي، مون کي ڏاڍو ڀؤ ڪرائيندي آھي.

اسان ڳالھيون ڪندا، ڪاٺ جون ڪارپيٽڊ ڏاڪڻيون چڙھي رضا جي ڪمري ۾ اچي وياسين. رضا ٽيپ رڪارڊ تي سنڌي ڳائڻ جون آھي ڪيسٽون ھلائڻ شروع ڪيون. جيڪي سنڌ ۾ اسان ٻڌڻ کان لنوائيندا آھيون. جيئن جلال چانڊيو، ڇاڪر چانڊيو. ڪجھ فلمي ڌنن تي قومي گيتن جون ڪيسٽون. پر ھتي انھن ڪيسٽن اھڙو ته سرور پئي ڏنو، جو لتا، مڪيش ۽ رفيع ته نظر ئي نه پئي آيا. رضا مون آڏو ڊرائي فروٽ رکي پاڻ بورچيخاني ڏانھن چانھ ٺاھڻ ھليو ۽ مان ڪتابن منجھان چانھ، جو مزو وٺي لڳس.

رضا چانھ ٺاھي آيو. اسان چانھ پي ڪلاڪ ڏيڍ ڪچھري ڪئي. مان رضا کان موڪلائڻ چاھيو ته ھن مون کي رات رھائڻ جو موڊ ڏيکاريو، پر مون سان مسئلو اھو ھو ته، مان پنھنجي پارٽنر

’اويس‘ سان واعدو ڪري آيو هوس ته اڄ هن لاءِ ’هوابورن‘ اسٽيشن ٻاهران لنڊن جي مشهور اڪائونٽنگ جي بوڪ شاپ ’پارڪ ڪانر‘ تان سنڌس لکي ڏنل اڪائونٽنگ جو ڪتاب آڻي ڏيندس ۽ دڪان پنجين وڳي تائين بند ٿي ويندو هو. رضا مون کي مجبور روڪي نه سگهيو. ساڍس وڳي ملڻ جو واعدو ڪري ’هولبورن‘ هليو ويس.

Scanned with CamScanner

ريجنٽ پارڪ ۽ چڙيا گهر

سرجن ڪاسٽرو منهنجيون رپورٽس ڏٺيون ۽ چيو:

”تنهنجو گردو ٺيڪ ڪم ڪري رهيو آهي. ڪابه ڪمپليڪشن يا گهٽتائي ڪونهي. باقي توکي اينميا ٿي پئي آهي ان جي لاءِ مان توکي وٽامن B.C جون ٽيبليٽس لکي ٿو ڏيان. تون پنهنجي فائنل رپورٽ خميس تي اچي کڻي وڃجانءِ. سندس واتان پنهنجي صحت جي باري ۾ سٺي خبر ٻڌي سندس ٿورا مڃيم ۽ مرڪي موڪلايم.

ٻاهر اچي تيز هوا کان بچڻ لاءِ جيڪٽ جا ڪالر ڪڙا ڪري پي ڪيپ کي پروڻ تائين لاهي ڏندن کي ڪڙڪڻ کان بچائڻ لاءِ سيٽيون وڄائي ٽڪيون وکون کڻي ’ريجنٽ پارڪ‘ ڏانهن ذري گهٽ ڊوڙڻ جي انداز ۾ هلڻ لڳس.

ريجنٽ پارڪ هارلي اسٽريٽ جي بالڪل سامهون آهي. هڪ وڏو سکيو ستابو باغ، جنهن منجهه ننڍڙيون ڍنڍيون به آهن ته ڍنڍن مٿان ڪاٺ جون سهڻيون پُلون به. باغ جي پٺي پر ’لنڊن زوو‘ آهي. اهو به عجيب و غريب چڙيا گهر آهي. جيڪو ايڏي وسيع ايريا ۾ جڙيل آهي جو گهمندي گهمندي شام ٿي ويندي آهي.

ان چڙيا گهر ۾ دنيا جهان جا جانور ۽ پکي قيد هوندي به آزاديءَ سان گهمي ڦري ۽ اڏامي سگهن ٿا. مون کي ان چڙيا گهر ۾ نون چاول پولڙن جي نرسري ڏاڍي وڻندي آهي جتي معصوم ٻارڙن جهڙا پولڙا ڏائرن ۽ ٽيوبن کي پڪڙي قلابازيون به کائيندا آهن. پينگهن ۾ جهوليندا به آهن. پانڊي ۽ بن مانس کي زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو اتي ڏٺو هيم. ببر شينهن ۽ چيتي جي سيمنٽڊ ڪمرن جي ديوارن ۾ پنج پنج ٻاهه پنج جا وڏا گول دائرا ٺهيل آهن جن ۾ آن بريڪ ايبل گلاس لڳل آهن. جتان ٻيهي ڏسبو آهي ته اندر گهمندڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

شيشن، ڪمري بجاءِ سامهون بيٺل نظر ايندا آهن. خاص طور تي شيشن جڏهن شفاف شيشي آڏو اچي ماڻهو کي گهورڻ لڳندا آهن ته اونءَ ٿي ڪاندارجي ويندي آهي. ’لنڊن زوو‘ ۾ بهترين اڪيوريم کان سواءِ جيڪا عاليشان شئي آهي، سا آهي ’مون لائيٽ ورلڊ‘ ان ’مون لائيٽ ورلڊ‘ ۾ اهي سڀ جانور ۽ پکي آهن، جيڪي اونداهي ۾ چرپر ڪندا آهن. جن ۾ چمڙا، عجيب قسم جا ڪوئا، نانگ ۽ ٻيا ڪيترا حيرت انگيز پکي شيشن جي ويڪرن ڪمرن ۾ ٺاهيل مصنوعي وڻن ٻوٽن ۾ چرپر ڪندا رهندا آهن. اهو سڄو ڪمرو ۽ ڪمري تائين وڃڻ لاءِ ڪاريڊور بالڪل ڪارو آهي ۽ سندس ڇت ۾ تارن وانگر هلڪي هلڪي روشني ٽمڪندي رهندي آهي. ’مون لائيٽ ورلڊ‘ ۾ اچڻ کان اڳ ڏسندڙن لاءِ ڪجهه هدايتون بورڊن تي لکيل هونديون آهن. جن تي لکيل آهي: ’جيئن ته اهي سمورا پکي ۽ جانور رات جي اونداهي ۾ گهمندا ڦرندا آهن. تنهنڪري اوهان کي گذارش آهي ته ڪين ڏسڻ وقت ڳالهائڻ ٻولهائڻ کان سختي سان پرهيز ڪيو ۽ پيرن جا کڙڪا نه ڪيو، جيئن جانور ڇرڪ نه کائن.

’لنڊن زوو‘ ۾ نه فقط وڏا صاف روڊ ۽ رستا ٺهيل آهن، بلڪ سهڻو ريسٽورنٽ ۽ گفٽ شاپ به آهي، ان سڄي چڙيا گهر ۾ ڪٿي بدبوءِ يا گندگي جو نالو نشان ڪونهي.

ريجنٽ پارڪ ڏانهن وڌندي، رستي ۾ ايندڙ لنڊن جي سڀ کان وڏي ۾ وڏي مسجد ’ريجنٽ پارڪ مسجد‘ جي وڏي ايوان ۽ تمام وڏي گنبذ ڏانهن نهاريم. ٻڌو اٿم ته هن مسجد ۾ هر جمعي تي سڄي لنڊن جا مسلمان منجهند جي نماز پڙهڻ ايندا آهن. ۽ نمازين وارن اها به خبر پئي اٿم ته جمعي تي منجهند جو ڏيڍ پائونڊ ۾ لاجواب برياني به هن مسجد ۾ ملندي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اندرجيت سان ملاقات

وڪٽوريا اسٽيشن تـي لهي ’بيورو ڊي‘ چينج ڏانهن هليو ويس. جيڪٽ جي کيسي مان ٽريولرز چيڪ ڪڍندي پڇيم: ”اوهان پائونڊز جـا ٽريولرز چيڪ ڪيش ڪندا آهيو؟“ هـن هاڪار ۾ جواب ڏنو ته مان سؤ پائونڊن جو ٽريولر چيڪ ڪٽي صحيح ڪري پاسپورٽ سوڌو ڏانهس وڌائي ڇڏيو. ڇوڪريءَ صحيح پيٽائي چيڪ پٺيان پاسپورٽ نمبر لکيو ۽ پاسپورٽ واپس ڪري ڇورانوي پائونڊ مـون ڏانهن وڌائـي ڇڏيـا. پئسا ڳڻي وائڙائپ مـان ڇوڪريءَ ڏانهن ڏٺم، تـه هـن مرڪي چيو: ”چهه پائونڊ اسانجي ڪميشن هوندي آهي.“ سندس جواب ٻڌي منهنجا ته ٽڪاهه نڪري ويا. ڏني نه ورتي ڇهه پائونڊ چٽي ٿي ويا. ....جو سور.... ۾ ڪٽي وڪٽوريا کان ٻاهر نڪري ويس ۽ ٿوائيءَ ۾ ’ميڪڊونلڊ‘ ۾ وڃـي چڪن پيسز ۽ ڪافي مان ڪسرون ڪڍڻ لڳس. ڪافي پيئندي مون کي ياد آيو ته ايئرپورٽ تي جيڪي ’بيورو ڊي چينج‘ آهن، سي ’ٽريولرز چيڪ‘ تي ڪوبه انٽرسيٽ نٿا وٺن. ڳالهه ياد ايندي ئي ڪافي جا وڏا ڍڪ ڀري واپس انڊر گرائونڊ ۾ اچي هيٿرو ڏانهن ويندڙ ٽيوب ۾ چڙهي ويس. هلندڙ ٽيوب ۾ فيصلو ڪيم ته ’هزار پائونڊ ڪن ڪلا ڪرائي پاڻ وٽ رکي ٿو ڇڏيان جان ٿي ڇٽي پوندي.‘

ٽيوب، هيٿرو جي ٽرمينل نمبر ٢ ۽ ٣ تي اچي بيٺي، ته لهي ايسڪيليٽرس ۽ ڪاريڊور لتاڙيندو اچي ٽرمينل نمبر ٢ جي ’بيورو ڊي چينج، جو پاسو ورتم. لائين ۾ ٺهيل ڪائونٽرز مان خالي ٿـي ويل ڏانهن وڌيم. اتفاق سان اتي بـه سانوري بانوري گول چهري واري اندين ڇوڪريءَ سان مڪا ميلو ٿي ويو. چيم:

”مون کي ڪجهه ٽريولر چيڪس مٽائڻا آهن!“

پڇيائين: ”ڪيٽي جا آهن؟“

چيمر: ”هزار پائونڊن جا.“ مان چيڪ ڪيئي صحيحون ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيون. هن چيڪ ۽ پاسپورٽ وٺي مون کي شڪ جي نگاهه سان ڏسندي پڇيو:

”اوهان واپس پيا وڃو ڇا؟“

چيمر: ”نه.“

هوءَ چيڪ ۽ پاسپورٽ کڻي پيسا ڏيڻ بجاءِ ٽيليفون تي خبر ناهي ڪنهنجو نمبر ڊائل ڪري ڳالهائڻ لڳي. ڪجهه دير فون تي ڳالهائي واپس اچي مون کي چيائين:

”هي، هيترا ٽريولر چيڪس اوهان ڇو پيا مٽايو!؟“

چيمر: ”مان پنهنجا چيڪ اپس ڪرائڻ آيو آهيان. هونءَ ته ٽريولر چيڪس لئباريٽرس ۾ ٻين هنڌن تي وٺن ٿا، پر ڪي ريسٽورنٽ ۽ شاپس اهڙا به آهن جيڪي ٽريولر چيڪ وٺڻ کان انڪار ڪن ٿا ان ڪري پيو مٽايان.“

چيائين: ”پر بيورو ڊي چانج ته لنڊن شهر ۾ به هر هنڌ آهن؟“

چيمر: ”ها، آهن پر هو سؤ پائونڊن تي سڄا سارا ڇهه پائونڊ ڪٽي ٿا ڇڏين. منهنجي لاءِ ڇهه پائونڊ وڏي رقم آهي.“

ڇوڪريءَ کان رڙ نڪري وئي: ”ڇهه پائونڊ، سؤ تي!!!؟“

چيمر: ”ها، تڏهن ته شهر کان هيستائين پنڌ پيو آهيان.“

هوءَ وري ٽيليفون تي ڳالهائڻ لڳي، مان سوچڻ لڳس: ’وري الائي ڪهڙو ڏچو ڪڙو ٿيندو....؟‘

هوءَ ٽيليفون تي ڳالهائي واپس اچي چوڻ لڳي:

”هي ٽريولر چيڪ اوهان پاڪستان مان امريڪن ايمبسي مان ورتا آهن يا ڪنهن بينڪ مان؟“

ڪيلي چيمر: ”امريڪن ايمبسي ته اجان تائين اهو ڪاروبار شروع نه ڪيو آهي. پر جي ڪندي به آهي ته مون کي سڌ ناهي، باقي مان امريڪن ايڪسپريس وارن کان ورتا آهن.“

منهنجو جواب ٻڌي هوءَ وري واپس وڃي رسيور کڻي

Scanned with CamScanner

ڳالهائڻ لڳي ۽ واپس اچي مرڪي چوڻ لڳي: ”او- ڪي......
مان اوهان کي پائونڊ ڏيان ٿي.“ هن منهنجي چيڪن تي پاسپورٽ
نمبر لکي، نوٽ ڳڻي منهنجي حوالي ڪندي پڇيو: ”اوهان جو
ڇا جو آپريشن ٿيل آهي؟“

ڇيم: ”گردي جو ٽرانسپليٽ ٿيل آهي.“ مان نوٽ وٺي
کيسي ۾ رکندي پڇيو: ”اوهان هندو آهيو؟“

ڇيائين: ”ها.“

پڇيم: ”اوهان کي سنڌي ايندي آهي؟“

مرڪي چيائين: ”ها.“

مان سمجهيو، شايد هن منهنجو جملو ناهي سمجهيو، تنهن
ڪري ٻيهر واضح لفظن ۾ پڇيومانس:

”اوهان کي سنڌي ايندي آهي!!؟“

چيائين: ”ها“.

مان سنڌيءَ ۾ ڪائنس پڇيو:

”اوهان جو نالو ڇاهي؟“

مرڪي چيائين: ”اندرجيت“.

”اندرجيت، ڏاڍو سٺو نالو آهي، اوهانجو“. سنڌيءَ ۾ چيم.

مرڪي چيائين: ”مهرباني.“

چيم: ”اوهان واقعي سنڌي آهيو يا؟“

”نه، مون کي مختلف ٻولين ڳالهائڻ جو شوق آهي“ ۽
مرڪي پڇيائين: ”اوهان ليکڪ آهيو؟“

چيم: ”اوهان ڪيئن ڄاتو؟“

کلندي چيائين: ”اوهانجي پاسپورٽ تي لکيل آهي.“

چيم: ”ها، لکندو آهيان.“

پڇيائين: ”ڇا لکندا آهيو؟“

چيم: ”ڪهاڻيون ۽ ٽي وي لاءِ ناٽڪ.“

چيائين: ”سنڌي ۾ لکندا آهيو؟“

چيم: ”ها“.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هن مُرڪي چيو: ”ويري گڊ“.

ڪائنس موڪلائيندي چيم: ”اندرجيت، هيٿرو جي ٽرمينل نمبر ٢ تي توکي سنڌي ڳالهائيندي ڏسي مان ڏاڍو خوش ٿيو آهيان، هاڻ مون کي وري جيڪڏهن ڪا پيسن مٽائڻ جي پريشاني ٿي، ته ڀيهر تو ڏي وٺ ايندس.“

هن کلي چيو: ”يو موسٽ ويلڪم، اينڊ ٽيڪ ڪيئر ببايء.؟“

مان اندرجيت کان موڪلائي هيٿرو جي ڪاريڊور مان ٿيندو انڊرگرائونڊ ڏانهن وڃڻ لڳس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪيو گارڊن

لنڊن نہ فقط آرٽ گيلريز، ٿيٽرز ۽ ميوزمز جو شهر آهي، بلڪ لنڊن مون کي باغن جو شهر بہ لڳندو آهي. سينٽ جيمس پارڪ، ريجنٽ پارڪ، گرين پارڪ، هائيڊ پارڪ جهڙن ميلن جي پکيڙ تي ڦهليل باغن کانسواءِ نہ ڄاڻ ڪيترا ننڍڙا باغ جن جي پکيڙ پڻ اسانجي راڻي باغ جيتري تہ ضرور هوندي. سڄي لنڊن ۾ ٽڙيا پکڙيا پيا آهن. پر انهن سڀني باغن جي مهندار باغ جو نالو آهي:

(Royal Botanic Gardens- Kew)

ٽن سؤ ايڪڙن جي پکيڙ تي هي باغ، جنهن کي 'ڪيو گارڊن' بہ سڏيو وڃي ٿو. لنڊن شهر کان سڌ پنڌ تي آهي ۽ 'رچمنڊ' ويندڙ ٽيوب تقريبن پنجويهن کان ٽيهن منٽن جي اندر باغ ڏسڻ جو شوق رکندڙن کي 'ڪيو گارڊن' اسٽيشن تي پهچائي ڇڏي ٿي، جتان ڏهن پندرهن منٽن جي پنڌ تي باغ پنهنجي پوري ڦهلاءَ ۽ سونهن سان پاڻ ڏانهن ڪهي آيل کي آڌرڀاءُ ڪندي نظر اچي ٿو. (ڪيوگارڊن ۾ داخل ٿيڻ لاءِ پنج گيٽس مختلف نالن سان باغ جي مختلف حصن تي جڙيل آهن.)

'ڪيو گارڊن' تقريبن ٻن رياستن تي پکڙيل آهي. جيڪي شاهي خاندان ارڙهين صدي ۾ حاصل ڪيون هيون. جارج II ۽ ملڪا ڪيرولين، 'رچمنڊ' رياست ۾ رهندا هئا جيڪا درياهہ سان ڳنڍوڳنڍ 'ڪيو' کان 'رچمنڊ' تائين ويندي هئي. پوءِ انهن ٽيو جو پاڙيسري رياست 'ڪيو' سندن پٽ 'فريڊرڪ' خريد ڪئي، جيڪو 'پرنس آف ويلس' هيو. هو ١٧٥١ع ۾ گذاري ويو تہ سندس بيوهہ شهزادي 'آگسٽا' ١٧٥٩ع ۾ باغ لڳايو جيڪو نوءَ ايڪڙ زمين تي هيو.

جارج III ١٧٦٠ع ۾ ڪامياب ٿيو ۽ ١٧٧٢ع ۾ جڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

شهزادي ’اگستا‘ (جيڪا بيوه هئي) گذاري وئي، تڏهن اهي ٻئي رياستون ملائيون ويون ۽ اهو باغ تمام وڏي پکيڙ تي ڦهلجي ويو. پوءِ بادشاهه ۽ ملڪان پنهنجي هيڊ گارڊنر ۽ ڊائريڪٽر جي صلاح سان باغ کي ٻيهر ڊزائن ڪرايو.

’ڪيو گارڊن‘ کي عوام لاءِ ١٨٤١ع ۾ کوليو ويو. چون ٿا، ڪيو گارڊن دنيا جو مشهور بائيٽيڪل ريسرچ سينٽر به آهي.

هن وسيع پکيڙ واري باغ ۾ تمام وڏو ۽ اونچو ڊنڊيل شيشي جو سهڻو هال ٺهيل آهي جنهن ۾ آهي وڻ ۽ ٻوٽا وڌي ۽ ويجهي رهيا آهن، جيڪي سرد فضا ۾ وڌي نٿا سگهن. انهن ٻوٽن ۽ وڻن کي مختلف ٽمپريچر تي جٽاريو وڃي ٿو. سان اتي هترادو ڊنڍ جي شفاف پاڻيءَ مٿان ڪنول جي گلن سان گڏ ڪنول جا ايڏا تڏهن وڏا پتا ترندي ڏٺا ها، جو انهن پتن کي ڏسي مون کي سنڌ ۾ مٺائي جي دڪانن تي رکيل ٿالهه ياد اچي ويا هئا. ڪنول جا اهي پتا حيرت انگيز حد تائين پکڙيل هئا. ان ڪانسواءِ مون کي ان هال جي هڪ ڪنڊ ۾ ٿر جهڙو زمين جو ٽڪر به نظر آيو جتي طرحين طرحين ٿوهر آوچو ڪاٽ ڪيو بيٺا هئا. ان حصي ۾ گرمي ڪجهه وڌيڪ پئي محسوس ٿي.

ان وسيع ڪيو گارڊن ۾ عوام جي سهوليت لاءِ نه فقط ڪارپارڪنگ جو انتظام آهي، پر مختلف هنڌن تي پيئڻ لاءِ نلڪن جي خاص انتظام سان گڏ ٽيليفون جي سهوليت به آهي ته پيرن ساهڻ لاءِ سهڻو ريسٽورنٽ به، ۽ بوڪ شاپ به جتي باغ ۾ لڳل وڻن ٻوٽن جا ويو ڪارڊز به رکيل آهن ته ڪاٺ مان جڙيل پينون ۽ پينسلون به رکيل آهن ۽ باغباني سان شوق رکندڙن لاءِ ڪتاب به. مون کي ڪيو گارڊن جي آما سرنگهه اڄ به ڏادي ياد ايندي آهي، جيڪا سڄي گلاب جي گلن سان جهنجهيل آهي. جنهن مان لنگهندي ماڻهو پاڻ کي بلڪل وساري ويهي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هيري جي ڳولا

اويس پڇيو: ”سائين اوهان لنڊن برج واري قلعي جي ميوزيم ۾ پيل ’ڪوهنور‘ هيرو ڏٺو آهي؟“ سندس سوال تي مون کي ڪوهنور هيرو ته ياد نه آيو پر ڪوهنور هيري لاءِ ڪيل طويل مختصر سفر ياد اچي ويو.

۱۹۸۸ع ۾ مان، رضيه ۽ ادو هدايت ڪوهنور هيرو ڏسڻ لاءِ لنڊن برج وڃي لٿاسين. قلعي جي گيٽ وٽ پهچندي سُڌ پئي ته ڪوهنور هيري ڏسڻ جو مُلهه آهي ’پنج پائونڊ‘. ادي هدايت پنهنجي خاص مرڪ جيڪا چپن کان وڌيڪ ڳلن تي ٻڪندي آهي پڪيڙي پينٽ جي کيسي مان اسٽوڊنٽ ڪارڊ ڪڍندي چيو: ”مون کي ته ڪنسيشن تي ڏهن پائونڊن تائين ڪوهنور هيري ڏسڻ جو شرف حاصل ٿيندو. باقي اوهان ڪيو ڏهه پائونڊ. اسان ڏهه پائونڊ ڪڍي سندس تريءَ تي رکيا. ادو هدايت ڪائونٽر جي دريءَ آڏو ويٺل ٽڪيٽ ڏيندڙ ڏانهن ٽيهن پائونڊ ۽ پنهنجو اسٽوڊنٽ ڪارڊ وڌائيندي ٽن ٽڪيٽن جي گهر ڪئي ته اندر ويٺل ٽڪيٽ ڏيڻ واري ادي کي ڪارڊ واپس ڪري چيو: ”هتي اسٽوڊنٽ ڪارڊ نه هلندو تنهن ڪري مهرباني فرمائي پنج پائونڊ پورا ڪيو.“ انگريز جو ٺڙ ٺپ جواب ٻڌي ادي هدايت جا في الحال ته ڇهه ئي ڇُٽي پيا. پر هڪدم ڊڪ پڇائي پندرنهن پائونڊ ڏانهس وڌائي ڇڏيائين. قلعي جي وڏي دروازي مان اندر ٿيندي منهنجي دماغ ۾ هزارن گهوڙن جون هڪارون سُڻبن جون ٽاپون تلوارن ۽ ڍالن جي ٽڪرائجڻ جا آواز پڙاڏجڻ لڳا. اسان گيٽ ٽپي وسيع ميدان جي سامهون پَڪَ سري قديم قلعي جي پٿريلي حشمت پريل ديوارن ۽ بُرجن کي ڏسندا اڳتي وڌڻ لڳاسين ته ادي هدايت جو آواز ڪن پيو: ”باقي اسٽوڊنٽ ڪارڊ جو ڪهڙو فائدو...؟“ ڪجهه لمحن ڪانپوءِ پاڻ کي آٿت

ڏيندي چوڻ لڳو: ”ڪوھنور ھيري ڏسڻ جا پنج پائونڊ؟ خير آ پنجن پائونڊن ۾ ڪوھنور ھيري جو ديدار ڪو ھرويرو مھانگو ناھي“. اديءَ ھدايت جو خاص انداز آھي. ھو ڳالھين کي ورجائيندو آھي، پاڻ ئي ڳالھ، جي تائيد ڪندو آھي ۽ ترديد به. اسان کي اديءَ ھدايت جو اھو انداز ڏاڍو وڻندو ھو. ھڪ ڀيري آڪسفورڊ اسٽريٽ وٽان لنگھندي ٽيلي ڪميونيڪيشن جي ٽاور کي ڏسي اسان کي چوڻ لڳو: ”ڪيڏو مٿي آھي؟ ڪڪرن سان ٿو لڳي.“ وري ڪن رکي چيائين: ”ڪڪرن سان نٿو لڳي. ڪجھ ھيٺ آھي. پر مٿي آھي. لڳي ائين ٿو ڄڻ ڪڪرن کي ويجھو آھي.“ رضيه، ڪان اديءَ ھدايت جي اھڙين اوچتين ڳالھين تي نه چاھيندي کِل نڪري ويندي ھئي، با آواز نه. ڪلڪ ڪري سنڌس نيڻن ۾ لڙڪ پرجي ايندا ھئا. اسان ميدان جي ھلڪي چڙھائي چڙھي ھزارن جي تعداد ۾ قطار ڏاھي بيٺل ڪوھنور ھيري ڏسڻ جي خواھش رکڻ وارن پنيان بيھي رھياسين. قطار قدم قدم اڳتي وڌڻ لڳي ته مان زور زور سان چوڻ لڳس: ”قدم قدم ٻا ٻا قدم قدم“. وک وک ھلندي اسان اھڙي حصي ۾ اچي وياسين جتان لوھي ريلنگس شروع ٿي ويون جيڪي ھلندي ھلندي اوچتو اڳيان بند ٿي پي ويون ۽ سڄي قطاراتان وري آباڻوٽڙن ڪري ھلڻ لڳي ٿي. اھو ساڄي کاٻي سوڙھين ريلنگس مان ڏھيل ڳلين جو سلسلو پندرھن ويھ منٽ جاري رھيو. ان ريلنگس واري حصي ۾ اچڻ کانپوءِ پوئتي موٽڻ جي ڪا به واھ ڪونه ھئي، ۽ اڳتي وڌڻ ۾ ئي عافيت پئي لڳي. پر حيرت جھڙي ڳالھ اھا ھئي ته ايڏي رش ھوندي ڪا به ڌڪ ڌڪان يا سوڙھ، سنگوڙ محسوس نه پئي ٿي بلڪ پر واري ريلنگ ۾ بيٺل قطار منجھ رنگ برنگي ماڻھو ڏسي طبيعت ۾ ڪجھ وڌيڪ خوشگواريت پئي محسوس ٿي، خيرسان ھڪ گھڙي اھڙي به آئي جو ھِين سان اڳڌ اسان به آن وڏي ھال ۾ اچي وياسين جتي سخت مضبوط ھڏ ڪاٺ جا برطانيه جي پوليس جي وردي اوڍيل سپاھي پنھنجي نڪين نگاھن سان ھال ۾ گھمندڙن جي نظرداري ڪري رھيا ھئا. ان ھال ۾ اچڻ کان اڳ مان در

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جي هڪ پاسي، چگي وڏي چار ۾ پنجاهه سٺ مختلف ڪمپنين جي، ڪئمرا جي رولن ڪي ڦاٽل ڏٺو. جن سان شايد هال ۾ رکيل شين جا فوٽو ڪڍيا ويا هئا (تنهن جي معنيٰ نه هئي فوٽو ڪڍڻ جي منع آهي. جي فوٽو ڪڍبو ته هي گارڊ رول کي ڪئمرا مان ڪڍرائي، سرعام چونڪ تي لڙڪائي ڇڏيندا؟) اسان هال ۾ رکيل شيشن جي ڪٻٽن ۾ پيل رائل فيملي جي سون جي ٿانون جو ديدار ڪيو. جن ۾ وڏا وڏا ٿالهه، خونچا، چمچا ڇريون ۽ ڪجهه. وڏن ڏينهن تي استعمال ٿيندڙ سون جا اوزار پڻ هئا. پر اسانجو انٽريسٽ اهي ٿانو نه بلڪ 'ڪوهنور هيرو' هيو. تنهنڪري اسان انهن سمورين شين کي اچاترو ڏسندا ان طرف هليا ويا هئاسين، جيڏانهن ڪوهنور هيرو رکيل هو.

دروازو پار ڪري اسان ٻئي وڏي هال ۾ اچي وياسين، جنهن جي وچ تي آمهون سامهون هيٺ لهڻ لاءِ ڏاڪڻيون ٺهيل هيون. اسان پنهنجي پاسي واريون ڏاڪڻيون لهي هيٺ آياسين جتي ڪوهنور هيري کي ڏسڻ لاءِ ماڻهن جي نه ڪٽندڙ قطار جو سلسلو جاري هيو، اسان به ان قطار جي زنجير جون ڪڙيون بڻجي اڳتي وڌڻ لڳاسين. آخر اهو وقت به آيو جڏهن اسان به ٿلهي ڇهڙي دروازي ڏانهن وک وڌائي سين.

ان فولادي دروازي جي ڊيگهه تقريبن ڇهه فٽ کن، ۽ ويڪر تقريبن اڍائي پوڻا ٽي فوٽ هئي. فولادي دروازي جي پٺين پاسي بحري جهازن جي گول هينڊل جهڙو هينڊل لڳل هو. ۽ دروازي جي ٿاڪ جي وچين مٿوکر پڻ گهٽ ۾ گهٽ منو فوٽ کن ته ضرور هوندي.

ان فولادي در مان روڪ ٽپائي قطار جي رفتار سان جونءِ پير سرندا، ڪجهه اڳتي وڌياسين ته وري ساڳي سائيز ۽ بناوت جو ٻيو دروازو سامهون آيو. مون ڏٺو، انهن ٻنهي دروازن جي پاسن کان چاڪ و چوبند چوبدار پوليس جي ورديءَ ۾ بيٺا هئا. ڪوهنور هيري جي اهڙي حفاظت ڏسي في الحال ته منهنجا حواس ئي خطا ٿي ويا هئا؛ ٻن ٿلهن جهڙن دروازن مان اندر ٿيڻ ڪانپوءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هوادار ماحول هوندي به مون کي اڻ لکي هوسٽ ٿيڻ لڳي.
بيٺل قطار سٺي ۽ سگهي جيان ڦرندي انهن 'آن بريڪ ائبل' شيشن جي شوڪيسن ڏانهن وڌڻ لڳي جتي ڪوهنور هيري واري تاج رکيل هئي.
اسان جيئن هيري واري تاج پرسان پهتاسين ته قطار پرسان بيٺل مضبوط جسم واري پوڙهي سپاهي هلڪي رڙ ڪري چيو: ”ڪوئيڪ پليز ڪوئيڪ“ مان سندس رڙ کي لنوائي شوڪيس ۾ رکيل ٽن تاجن ڏانهن گهوري ڏٺو. مون کان اڳيان بيٺل ادي هدايت رڙ ڪئي: ”آهيو آهيو، ڪوهنور هيرو“ ادي هدايت جي رڙ کان پوءِ مان وڌيڪ گهور سان ٽنهي تاجن ڏانهن باقاعدي چتائي نهاريو، پر مون کي ٽنهي سونن تاجن ۾ تجلا ڏيندڙ اڪٽ هيرا، نيلم نيرا، ايترا ته نظر آيا، جو هر هيري تي ڪوهنور هجڻ جو شڪ جاڳيم. پر پوءِ وچين تاج جي چوٽ تي چمڪي وڏي هيري تي نگاهه اٽڪي پيم. 'شايد اهوئي ڪوهنور هيرو آهي؟' هيري ڏانهن گهوري سوچڻ لڳم، ته وري پوڙهي سپاهيءَ جو آواز ڪن پيم: ”ڪوئيڪ پليز ڪوئيڪ.“ ۽ بين سان گڏ ڪوهنور واري شوڪيس کان اڳتي کسڪندو هليو ويس. پٺيان سپاهيءَ جي مخصوص وقفي سان رڙ ”ڪوئيڪ پليز ڪوئيڪ“ پيڇو ڪندي رهي.
مون کي محسوس ٿيو ڄڻ مان ننڊ جي طويل سفر ۾ پنج پائونڊ ڏيئي ڪجهه سيڪنڊن لاءِ ڪوهنور هيري جو خواب لڌو هجي. پوئين پهر جو خواب جيڪو جاڳڻ کانپوءِ اڌورو ياد رهندو آهي.
مان اڄ به ان ڪوهنور هيري واري خواب کي پوري ڏيان سان ياد ڪرڻ چاهيندو آهيان، پر هو مون کي اڌورو ياد اهندو آهي. اڌورو ۽ ڏنڏاو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جيڪي ڏٺو سو مون

معمول مطابق ايوب ٻـٽي ساڍي ٻارنهن تائين گهر واپس نه آيو، ته اويس گهٽيءَ مان چيو: ”سائين رات جا ساڍا ٻارنهن ٿي ويا آهن، ٻـٽي صاحب نه آيو آهي، هل ته ڪيس ڏسي اچون؟“

اويس جــي ڳالهه ٻڌي، ٻاهر جــو تصور ڪري ننهن ڪـان چوٽيءَ تائين ڏڪي ويس. نومبر جي رات، اها بہ لنڊن جي. جتي آسمان سدائين ڪڪرن سان ڍڪيل هوندو آهي ۽ جتي آسمان جي ڇپرن مان سنهن سنهن لڙڪن جون ڪروڙين لـڙهيون ڇڇيون پيو ڇڇنديون آهــن. هڪ دل چاهيو انڪار ڪري ڪمبل ۾ ڪيس ويڙهي سمهي پوان، پــر پوءِ اويس جي هيٽبڪ اسپورٽس ڪار جــو تصور ڪري منهنجي همت سولي آئي.

اٿي تيار ٿيڻ لڳس تــہ اويس چيو: ”سائين تياري ڇــو ٿو ڪرين، بس مفلر ۽ جيڪٽ پـائي ڇـڏ، ڪار مان هيٺ تــہ پاڻ لهنداسين ڪونہ؟“ اويس جي ڳالهه ٻڌي جيڪٽ ۽ مفلر پائي چمپل پيرن ۾ ڪڙڪائيندو ڏاڪڻيون لهي گهر جي سامهون بيٺل ڪار ۾ نڪي ٻوڙ وجهي، در ڪولي وچــي ڪار ۾ ويهي رهيم. اويس ڪار اسٽارٽ ڪري هيٽر هلايو. جيسين هيٽر تپي تپي اوسين سردي پيرن جي نرين مان ٿي اچي ڪڪيون ورتيون.

ڪار ’بيٽشم لائين‘ روڊ ڪراس ڪري ’لنڊن روڊ‘ تــي پهتي نہ اويس ڪٽي ايسڪيليٽر تي زور رکيو ۽ هيٽر ہاڦون ڇڏڻ لڳو. مان فوٽ پاٿ تان هڪ ٻي جي پاڪرن ۾، پبس (شراب خانن) ڏانهن نڪو نڪو ويندڙ جوڙن کــي ڏسڻ لڳس. اويس ونڊ اسڪرين تــان نگاهہ هٽائي ڪانسواءِ چيو: ”سائين ڏسو، اها آٿوءَ لنڊن.“

خــوشيءَ مــان ڦاٿندڙ چهرن ڏانهن نهاري ۽ سوچڻ لڳس:

’هيءَ ڪيڏي جيدار قــوم آهيــــ؟ هفتي جــا پنج ڏينهن پوري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

محنت ۽ جانفشانيءَ سان مزدوري ڪري ۽ باقي ٻه ڏينهن سڄي هفتي جي ڪيل ڪمائيءَ کي خوشي خوشي شراب خانن ۾ وڃي پنهنجين گرل فرينڊس مٿان گهوري ڇڏي. هن ڪان اڳ ڪين آچر جي راتين جو پنهنجي اپارٽمنٽ جي شيشي جي دريءَ مان شراب جي نشي ۾ ٽڙندي ٿاهڙجندي ڏٺو اٿم، بولاڻيون ڪائي ويران روڊن جي فوٽ پاٿن تي ڪرندي ڏٺو اٿم، پاڪرن ۾ پيل ڪلاڪن جا ڪلاڪ سرديءَ ۾ ڪليل آسمان ۽ برسات ۾ اسٽريٽ لائيٽس هيٺان ڇڳين جا وسڪارا ڪندي ڏٺو اٿم. ۽ وڏا وڏا ٺهڪ ڏيئي هڪ ٻئي کان الڳ ٿي رڙيون ڪندي، سيٽيون وڄائيندي به ڏسي چڪو آهيان. رات جي هڪ هڪ ٻي ٻي وڳي ويران سنسان ويڪرن روڊن تي سنڊن سنڊ ۽ واڪا، سيٽيون ۽ عورتاڻا ٽهڪ ڏاڍا عجيب لڳندا هيم. پر اڄ پهريون ڀيرو آچر جي رات جو هڪ وڳي، ڊوڙندڙ ڪار جي دريءَ مان ڪين 'پيس' ڏانهن خوش ٿيندي ڏسي رهيو هوس.

اسان جي ڪار 'ويسٽ ڪرائيڊن' جي موڙ وٽ ٺهيل 'ڪرائيڊن تندوري' آڏو اچي بيٺي. ريسٽورنٽ جي شيشن مان پٺي اسان جي ڪار کي ڏسي ورتو ۽ ريسٽورنٽ جو در کولي اسان وٽ هليو آيو. ڪار جي دري لاٿم ته ٿڌ جا سرد هٿ منهنجي وارن ۾ کپي ويا. گلي ۾ پيل مفلر هڪدم لاهي مٿي تي اهڙي طرح ٻڌي ڇڏيم جيئن سِيڪ ڊاڙو ٻڌندا آهن. ايوب پٺي ٻڌايو ته 'هو اڄ گهر اچي نه سگهندو. وٽس هٿ ونڊائڻ وارو ڪو به ناهي ان ڪري سڄي ريسٽورنٽ ۽ هنڊين جي صفائي کيس ڪرڻي پوندي.' پٺي چيو، "اوهان بي فڪر ٿي هليا وڃو. مان جيڪڏهن جلدي واندو ٿي ويس ته پاڻ ئي گهر هليو ايندس." پر اسان کيس ٻيهر وٺڻ لاءِ اچڻ جو واعدو ڪيوسين. پٺي ريسٽورنٽ جو در کولي اندر هليو ويو ته يڪدم ڪار جي دري بند ڪري ڇڏيم.

اوپس چيو، "سائين هاڻي ڪاڏي هلون؟" چيومانس: "هل ته لنڊن جو سير ڪريون. رات جو لنڊن نه گهمي اٿم." اوپس

مون ڏانهن شرارتي نگاهن سان ڏسي چيو: ”پر شرط اهو آهي ته پيٽرول توهان ڀرائيندؤ.“ سائس واعدو ڪيم. اسان ويجهي پيٽرول پمپ تي اچي ڪار روڪي. اوڀس ڪار مان لهندي پڇيو: ”ڪيتري جو وجهانس؟“ چيم: ”جيتري ۾ لنڊن جو سير ڪري سگهجي.“ چيائين: ”ٺيڪ آهي ٽن پائونڊن جو ٿا وجهون.“ هن پيٽرول جي ٽانڪيءَ سان لڳل پائيپ ۾ هٿ وجهي، پائيپ ڇڪي ڪار جي ٽانڪي ۾ وڌو ۽ هٿ ۾ جهليل پستول جهڙي ٽريگر کي دٻائي ڇڏيو. ٽن پائونڊن جو پيٽرول ڀري هن پائيپ واپس پنهنجي جڳهه تي لڳائيو. مان ڪيس ٽي پائونڊ ٽريءَ تي رکيا جيڪي هو پيٽرول پمپ جي سامهون ٺهيل شيشي جي ڪيبن ۾ ڪائونٽر تي ويٺل پائيءَ کي ڏيئي اچي سيٽ تي ويٺو. (هتي اهڙا سيلف سروس پيٽرول پمپ جام آهن جن جو هڪ ميٽر ٽانڪي ۾ ته ٻيو پمپ جي شيشي واري ڪيبن ۾ ويٺل پائيءَ اڳيان رکيل هوندو آهي، جنهن ۾ پڻ خبر پوندي آهي ته ڪنهن ڪيترو پيٽرول ڀريو.) اوڀس ڪار اسٽارٽ ڪري لنڊن روڊ تي چڙهي ڏني. رستي ۾ اينڊز ’نائيٽ ڪلبس‘ ۽ پبس ٻاهران نوجوان جوڙن جي ايڏي ته پيهه پيهان لڳي پئي هئي. جيئن چنڊ رات جو ڪراچيءَ جي طارق روڊ يا (ڪڏهن) حيدرآباد جي ريشم گهٽيءَ ۾ هوندي هئي.

اسان هڪ سگنل وٽ اچي بيٺاسين ته اسان جي ڪار جي ٻاسي ڪان اچي رنگ جي ’هنڊا سوڪ‘ به اچي بريڪ هنئي. ڪار ۾ ڊرائيونگ سيٽ تي ڪمپليٽ سوٽ ۾ بي انتها سمارٽ ڇوڪرو، شراب جي نشي ۾ ’ٽُن‘ ويٺو هو. سندس اڌو به ڇوڪريون، ۽ پٺين سيٽ تي پڪيون ڏي ويٺل هيون. ڪار جيئن ته مون واري پاسي کان اچي بيٺي هئي، تنهنڪري منهنجو ڌيان ڏانهن ڪجهي ويو. اوچتو پٺينءَ سيٽ تي دريءَ وٽ ويٺل صحتمند گلابي ڳلن واري ڇوڪريءَ جي نگاهه مون تي پئجي وئي ۽ هوءَ جهڙ ننڊ مان جاڳي پئي. هن گلابي نگاهن سان مون ڏانهن نهاريو ۽ پنهنجي بند دريءَ جو شيشو هلڪو لاهي رڙ ڪئي: ”هائي“ منهنجي ڏانهس

Scanned with CamScanner

ڏيان سان ڏسڻ تي، هن بنا سوچڻ ۽ ويچارڻ جي شرارت سان پنهنجي گرم سوئيٽر ۾ هٿ وجهي چڪي ڪٺي بغلن تائين مٿي ڪئيو. مشڪل سان مٿي کڄي ويل سوئيٽر سان وڏن گلابي رنگ جهڙن ڦوڪڻن جهڙا آره. ائين لڏي لمي ويا، جيئن هوا جي زور تي بانس ۾ ٻڌل هوا ڀريل ڦوڪڻا لڏڻ لمڻ لڳن.

اوچتو پيدا ٿي ويل غيريقيني سچوئيشن منهنجي دماغ ۾ سيٽيون وڄائي ڇڏيون. اوليس، جنهن جو پڻ ڇوڪريءَ جي رڙ تي ڏانهس ڌيان کڄي ويو هو. تنهن جا اوسان به خطا ٿي ويا. آن پل مون کي پيو ته ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيو، سو سڪن وانگر ٻئي هٿ نڪ ۽ ڪاڏيءَ جي وچ تي جوڙي اکيون ٻوٽي ڪنڌ جهڪائي ڪٺي پرڻام ڪيم. هڪ مٿي تي ڀاڱو ٻڌل، مٿان منهن تي سڪن جهڙي ڏاڙهي مڇن ۾ اڌ منهن ڍڪيل، سو ڇوڪري مون کي ڪو مذهبي سيک سمجهي ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳي، نه فقط هوءَ آرهن جو مفت ديدار ڪرائڻ واري پر ان سان گڏ ڪار ۾ ويٺل چارئي ڇوڪريون ڊرائيونگ سيٽ تي ويٺل نوجوان سميت ٺهڪ ڏيئي کلي پيا.

سگنل ڪڙهي مان سائو ٿيو ته اسان اڳتي وڌياسين. اوليس ايڪسيليٽر تي پير جو زور وڌائي مرڪي چيو: ”سائين، سالا سڀئي ٺڳ آهن“، پوءِ ٻيڪ ويرر ۾ ڏسندي چيائين: ”اڇن پيا اسان جي پٺيان“ ۽ پوءِ ٺهڪ ڏيئي چوڻ لڳو: ”سائين اوهان جا ته ڀاڳ ونڊ ڪرا ٿي ويا.“ ڪار اسان کي رانگ سائيڊ کان اوورٽيڪ ڪيو، شايد ان جو وڏو سبب مان ئي هئس جيڪو ڪين ڪو مذهبي سيک نظر اچي رهيو هوس جنهن سان هوءَ ڇوڪري اهڙو مذاق ڪري انجواءِ ڪري رهي هئي.

سندن ڪار رانگ سائيڊ کان اسان سان گڏو گڏ پوري اسپيڊ ۾ هلڻ لڳي ۽ ساڳي ڇوڪريءَ وري دريءَ مان رڙ ڪري منهنجو ڌيان ڇڪايو (جنهنجو ڌيان اڳي ئي ڏانهس ڇڪيل هو) مان اڃان ڪنڌ ڦيرائي مس ته هن وري سوئيٽر کي مٿي ڇڪي ڀريل آره.

هٿ ۾ ڪئي رڙ ڪئي: ”ڪم آن.“

اُن ڪار چيزنگ ۽ اڌ رات جو خواب ۾ ئي ڪڏهن پلجي نہ ايندڙ اهڙي مزيدار منظرڪي هر هر دهرائجندي ڏسي اسان ’ويسٽ ڪرائيڊن‘ کان لنڊن شهر ۾ پهچي وياسين. پارليامينٽ هائوس جي وڏي رائونڊ اباؤٽ وٽ پهچي اچي ڪار اسان کي اوورٽيڪ ڪري اڳيان نڪتي تہ ڊرائيونگ سيٽ جي پرسان ويٺل ان چوڪرين مان هڪ ڪـي الائجي ڪهڙي من ۾ آئي، جو هن نومبر جي يخ ٿڌي رات ۾ ڪار جي ’سن روف‘ (ڇت واري دري) کولي، ڇپاڪ. تائين ٻاهر نڪري جسم تي اوڊيل ريشمي ڍلي قميص جي دامن ۾ هٿ وجهي ڏاڍي مـزي سان لاهـي ڇـڏي. ۽ ٻئـي ٻانهون مٿي ڪري ٽهڪ ڏيڻ لڳي. ڪار جيئن تہ رائونڊ اباؤٽ جو موڙ ڪٽي رهي هئي تنهن ڪـري چوڪري اُرن ٿيندڙ ڪار سبب، هڪ طرف وڏيڪ جهڪي وئـي هئي ۽ سندس سڊول جسم فاگ لائيٽ جـي روشني ۾ سچ تہ ڪنهن بـي‌انتها رومانٽڪ اينڪ جـي تخيلاتي ڪهاڻيءَ جو ڪردار محسوس ٿيڻ لڳو. مون کي محسوس ٿيڻ لڳو، هُوءَ لنڊن جـي يخ ۽ تيز هوا ۾ جمڻ بجاءِ پنهنجن ڇڙوڇڙ ٿـي اڏامندڙ سونهري وارن وانگر هـوائن ۾ تحليل ٿـي ويندي. ڪون آئسڪريم وانگر رجي ريگهاڙا ٿي رجي ويندي.

آمالڪ ڪار اسان جي نگاهن کان غائب ٿي وئي.

اوڊس ’پارليامينٽ‘ جو موڙ ڪٽي ’ويسٽ منسٽر برج‘ وٽ پهچي ڪار جي اسپيڊ گهٽائي ڇڏي. اسان جي ڪار جڏهن ويسٽ منسٽر برج جي پڄاڻيءَ تي پهتي تہ اوچتو رڙيون ٿيون. مان پنهنجي کاٻي پاسي واري دريءَ مان نهاريو، ساڳي ’هنڊا سوڪ‘ بيٺي هئي ۽ ڪار جا سيٽي دڪليل هئا. چوڪرين اسان کي ڏسي هٿ لوڏيا. اوڊس کي الائجي ڇا سجهيو جو هُن ڪار کي روڪي ڇڏيو. ۽ پوءِ ڏسندي ئي ڏسندي هنن چوڪرين پنهنجا سوئيٽر، برڊيئر، قميصون لاهي ڪئي اسان ڏانهن ڊوڙ وڌي.

Scanned with CamScanner

پنج نشي ۾ ٽپ ڇيلهه تائين الف اگهاڙيون ڇوڪريون ٿيمس نديءَ جي هڪ پاسي کان اسان ڏانهن ڊوڙنديون اچي رهيون هيون. اوچتو مان رڙ ڪئي: ”پچ اوپس“ ۽ اويس ڪلچ تان پير ڪڍي، ايڪسيليٽر تي هڪ دم پير جو زور وڌائي ڇڏيو. ٽائرن چرڙاٽ ڪيا ۽ چرڙاٽن سان گڏ ڇوڪرين جا هُوڪرا به اڌ رات جي سرد هوائن ۾ ٿيمس جي لهرن تي جهومندا جهولندا رهجي ويا.

مان ڪيتري دير پنهنجي دل تي هٿ رکي اکيون ٻوٽي آيا ساهه کڻندو رهيس. اويس چيو: ”سائين اوهان رڙ ڇو ڪئي؟“ چيم: ”هُو پنج هيون سي به نشي ۾ ٽپ. ۽ اسان هوش ۾، سي به رکو ٻه ڄڻا. مان ڀڪين پئي جيڪڏهن ڇميون ڏين ها ته پاڻ ته ڇمين ۾ ٿي گذاري وڃون ها، پر جي سنڌن ڇمين ۾ نه مرون ها ته لنڊن جي سرد رات ماري وجهي ها، مون کي ته بوٽ به ناهي پيل.“

اويس منهنجي ڳالهه ٻڌي ٽهڪ ڏيئي چيو: ”سائين، رڙ ڪري چڱو جو مون کي هوش ۾ آڻي ڇڏيئي. جيڪڏهن پاڻ انهن سان پاڪر ڇميون ڪيون ها ۽ برطانيه جي پوليس اهڙي حالت ۾ پڪڙي وٺي ها، ته انهن کي ته ڪجهه به نه چئي ها، مورکو پاڻ جيل جي هوا کائون ها، ڇوته هتي نشي جي حالت ۾ جيڪڏهن ڪنهن ڪا حرڪت ڪئي يا ڪنهن کي ڪارڻ ڪيو ته ان کي ڪجهه به ناهي چيو ويندو، پر ان سان ضرور آڏي پڇا ٿيندي آهي جنهن هوش ۾ هوندي به ان نشئيءَ سان ڏند چڪ ڏنا هوندا آهن.“

ان رات ليسٽر اسڪوائر، بڪنگهم پيلس، پڪڊلي، ٽرفلگر اسڪوائر تي اڏائي وڪي چڪر ڏيندي، ڪار جي دريءَ مان لنڊن کي جا ڳنڍي ڏٺو هيم.

انهن تفريحي هنڌن تي لنڊنرس کان وڌيڪ ٽوئرسٽ جي رش هئي. جيڪي نائيٽ ڪوچ ۾ چڙهي، اڌ رات جو لنڊن جي سيرسپاٽي لاءِ نڪتا هئا. واپسيءَ ۾ پبس ۽ نائيٽ ڪلبس ۾ ٻاهران نشي ۾ ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي ٿڙندي ٿاٻڙجندي، ٽهڪ، سيٽيون ۽ هوڪارا ڪندي به ڏٺم. پر انهن سڀني منظرن تي اچي ’هوندا

سوڪ' جي دڙيءَ مان ڏٺل منظر ايڏو تہ حاوي ٿي ٿي ويو هو، جو هر هر آهي ڳلابي نرم هوا جي جهوٽن تي لڏندڙ ڦوڪڻن جهڙا پريل آرهن، اسان جي حواسن کي ڇهڻي ٿي پيا، شايد اهوئي سبب ٿيو جو اوپس واپسيءَ تي رستو وساري ويٺو هو ۽ اسان پورو ڏيڍ ڪلاڪ غلط رستن تي چڪر ڪاٽيندا رهيا هئاسون.

نوٽ بوڪ مان

پڪڊلي ۾ شام جو نيشنل ويسٽ منسٽر بينڪ جي خالي ٿي ويل ويڪري دالان ۾ ڪيترا مصور پنهنجا ايزل کڻي اچي ويهندا آهن جيڪي پنجن کان ڏهن پائونڊن تائين ۾ هر ماڻهوءَ کي چارڪول پنسل يا پيسٽل چاڪ سان، سندن اسڪيچ ٺاهي ڏيندا آهن. ڪنهن به ماڻهوءَ جو اسڪيچ پندرهن کان ويهن منٽن ۾ مڪمل ڪري ڇڏيندا آهن. انهن مصورن ۾ ڪي ته واقعي تمام عاليشان مصور آهن. سيئي لنڊن جي مختلف آرٽس اسڪولن جا شاگرد آهن جيڪي شام جو پڪڊلي اچي ڪلاڪ سوا ۾ پنجاهه سٺ پائونڊ ڪمائي هليا ويندا آهن.

ڪالهه رات ويسٽ ڪرائيڊن جي هاءِ اسٽريٽ تي شاپنگ ڪرڻ ويس. ايسٽر ويجهو هئڻ ڪري روڊ ۽ سپر اسٽورز ۾ پيهه پيهان لڳي پئي هئي. مان ڪجهه خريداري ڪئي ۽ ڪجهه چوري. جنهن ۾ ٽاپس، هار، هيئر بينڊ ۽ ڪجهه ويو ڪارڊز شامل آهن. واپسيءَ تي پٽي صاحب جي تندوري ريسٽورنٽ هليو ويس. اسان ڪچهري ڪري رهيا هئاسين ته ٻاويهن ٽيويهن سالن جي انگريز ڇوڪري اندر گهڙي آئي پٽيءَ سان هيلو هاءِ ڪري هٿ ۾ جهليل سينٽ مائيڪل جا ونئون نڪور بوٽ پٽيءَ آڏو رکندي چيائين "وٺندين؟" پٽيءَ بوٽ کي اٿلائي پٿلائي نئين هجڻ جي پڪ ڪرڻ کانپوءِ پڇيو، "گهڻا ڏيانءِ؟" ڇوڪريءَ ٿورا ڪنهن سوچ ويچار جي چيو، "اٺ پائونڊ". سو ن کان ذري گهٽ رڙ نڪري وئي، پر وات تي هٿ جي پٺ ڏيئي ماٺ ٿي ويس. پٽي بوٽ پائي ڏٺو. ڪيس بالڪل پورو هو. پٽي کيسي مان اٺ پائونڊ ڪڍي ڇوڪريءَ کي ڏنا. ڇوڪريءَ پئسا پينٽ جي کيسي ۾ هنيا ۽ ريسٽورنٽ مان نڪري وئي. پٽيءَ کان بوٽ رڳي قيمت پڇيم. "چوويتاليهه پائونڊ"

Scanned with CamScanner

قيمت مٿان سونهري اکرن ۾ لکيل هو ”سينٽ مائيڪل“ مان پڇي کان حيرت ۾ پڇيو، ”چوئيتاليهه پائونڊن جو بوٽ اٺن پائونڊن ۾!!؟“

مرڪي چيائين. ”سائين چوريءَ جو مال ته ليٽري ٿي اکين ۾ ويندو نه؟“ پڇي ٻڌايو ته هتي چوري گهڻو ڪري شهدي ڪندا آهن. پر انگريزن ۾ وري ڇوڪريون گهڻي ڀاڱي چوري ڪن ٿيون. ڳالهين ۾ پڇيءَ کي آچر جي رات وارو هنڌا سوڪ جو واقعو ٻڌايم ته چيائين: ”واقعي مزيدار آهي، پر مان توکي ٻڌايان ته آچر جي رات جو هتي مون سان ٻه ويل هوندو آهي. ڇوريون شراب پي اچي مون وٽ ماني کائينديون آهن ۽ پوءِ گلي ڀڄي وينديون آهن ته يا اسان کي گهر ڇڏي اچ يا اسان کي پاڻ وٽ سمهار.“ پڇيءَ چيو: ”يار مون کي انگريز ڇوڪرين جو ايڏو ڏک نه ٿيندو آهي، پر پنهنجيون مسلمان ڇوڪريون اهڙن ڪنديون آهن ته ڏاڍي چڙ ايندي آهي“ چيائين، ”گذريل آچر تي ٻه هڪ پاڪستاني ڇوڪري نشي ۾ ڌت ريسٽورنٽ ۾ اچي منهنجي گلي ڀڄي وئي.“ وري پنهنجي منهن چوڻ لڳو جن سان پيڻي سي ته ڪهڙن رستن ۾ ڇڏيو هليا وڃن، مصيبت ۾ اچون اسان.

مان جڏهن ٻه ميوزيم گهمڻ آيو آهيان ته ڏٺو اٿم اسڪولي ٻارن جا جٿن جا جٿا پنهنجين ٽيچرن سان نه فقط ميوزيم گهمڻ اچن ٿا، بلڪ نوٽ بوڪ کولي نوٽس به وٺن ٿا. نيچرل هسٽري ميوزيم گهمندي ڏٺم. سو ڏيڍ ٻارن جو جٿو سڄي ميوزيم ۾ پکڙيل هو. سنڌن چمارون مشڪل سان ٻارهن سالن کان مٿي هونديون. هو پنهنجون ڪاپيون کولي، ميوزيم ۾ رکيل شين جو هيٺان لکيل هسٽري اتاري رهيا هئا. ڪين ايڏي ننڍان سان ميوزيم گهمندي ڏسي مون کي پاڻ تي ڏاڍو شرم آيو. نيچرل هسٽري جي هڪ حصي ۾ ٻار ڄمڻ جو سڄو طريقو باتصوير سمجهايل هو. ڪجهه ٻار ان حصي ۾ رکيل وي. سي. آر کي آن ڪري ٽي. وي تي ٻار ڄمڻ

جي باري ۾ معلومات ڏاڍي ڏيان سان ڏسي ۽ پڙهي رهيا هئا. (مونکي پنهنجو ننڍپڻ ياد آهي. هڪ ڀيري مان امان کان پڇيو هو: ”مان ڪيئن ڄائس امان؟“ امڙ مرڪي چيو: ”ابا، الله توکي آسمان مان اڇلايو، مان توکي جهوليءَ ۾ جهٽي ورتو.“ امڙ جي جواب کان پوءِ مان وڌيڪ پريشان ٿي ويو هوس ته آخر انسان هن ڪائنات ۾ اچي ڪيئن ٿو....؟

●

رات ’ايسٽ فنچلي رضا پٽني وٽ هليو ويس. هن ٻڌايو ته ڪيس وڏي جاکوڙ کان پوءِ سنڌس يونيورسٽيءَ پرسان ’انٽرنيشنل هال‘ ۾ ڪمرو ملي ويو آهي ۽ سڀاڻي صبح جو هو اوڏانهن شفٽ ٿي ويندو. کانئس پڇيم: ”پوءِ هي ايڏو سامان ٽيوب ۾ ڪيئن کڻندا سين؟“ ٽهڪ ڏيئي کلي چيائين: ”منهنجو پروفيسر مسٽر مارٽن لاجواب ماڻهو آهي. ايئرپورٽ تان هو مون کي وٺڻ آيو هو. منهنجيون ڳريون بئگون پاڻ کڻون هئائين. هي ڪمرو به هن وٺي ڏنو آهي ۽ هي جيڪي بلينڪٽ ۽ ٽيپ رڪارڊر وغيره ڏسين ٿو، اهي سڀ به هن ئي مون کي ڏنا آهن. سڀاڻي به نائين وڳي تائين پنهنجي ڪار ۾ اچي پاڻ کي هاسٽل تائين ڇڏي ويندو.

صبح جو پوري نائين وڳي ’مارٽن‘ آيو. چاليهن سالن جو قدآور شخص. هن اسان سان هيلو هاءِ ڪئي ۽ بند ٿيل ڳرين بئگن ۾ هٿ وجهي ڏاڪڻيون لهڻ لڳو. اسان فقط ننڍڙا ڪارٽون ۽ ڪتابن جا بنڊل کڻي فرض ادائي ڪئي. هن شريف ماڻهوءَ اسان کي پنهنجي ڪار ۾ ايسٽ فنچلي کان سينٽرل لنڊن انٽرنيشنل هال جي ان ڪمري تائين ڳرين بئگن سميت رسايو، ۽ بنا چانهه پيئڻ جي مرڪي هٿ ملائي ٻئي ڏينهن ملڻ جو واعدو ڪري هليو ويو. مون کي سندس اهڙي حيرت انگيز رويي تي پنهنجا پروفيسر ياد اچي ويا جيڪي پنهنجي پي - ايڇ - ڊي جي شاگردن کان (بار) ڍورائيندا آهن.

پلي بک پرم جي

’ڊيلنس‘ (لنڊن جي وڏن شاپس مان هڪ) تان ’دي پورٽيبل چيخوف‘ خريد ڪري رضا پٽيءَ وٽ هليو آيس. ايئرشپ جيڏي لئمپ ۾ شيشن جي بي‌انداز برنين ۽ بوتلن وچ ۾ آڇو اٺپرن پائي، پنهنجي ٽيبل تي جهڪي ڪجھ لکي رهيو هو.

ملاقات ٿي. ڪچهري هلندي چيائين: ”اڄ جمعو آهي، مان ۽ منگي صاحب ريجنٽ پارڪ واري مسجد ۾ منجهند جي لنچ ڪائڻ جو پروگرام رٿيو آهي. سڀو ٿيو جو تون به اچي وڃين.“ ساڍي ٻارهين تائين منگي صاحب به پهچي ويو. فوٽ پاٿ تي اچي رضا پٽيءَ کان پڇيم: ”ڪهڙي اسٽيشن تان هلڻو پوندو؟“

چيائين: ”هتان ويجهي آهي.“

چيم: ”ايوسٽن نه ناهي؟“

هڪدم چيائين: ”ها، اُو اِها.“

اسان جڏهن ’فرينڊشپ هائوس‘ وٽ پهتاسين ته ڏٺم رضا جون وکون ڪجھ سست ٿي ويون هيون ۽ سندس چهري تي پريشاني جو ٿاڌر پڻ هلڪو ظاهر ٿي پيو هو. منگي صاحب کان ٿورو پرڀرو ٿي چيائين: ”پاڻ هلون ته صحيح پيا نه؟“

چيم: ”ها ها تو ايوسٽن چيو آهي. پاڻ ايوسٽن پيا هلون.“

رضا چپ ٿي ويو. پر سندس چهري تان بي‌اطميناني غائب نه ٿي.

اسان ايوسٽن جي انڊرپورٽ جهڙي وسيع سرمئي ماربل جي ٿهيل عمارت ۾ شيشي جا درڪولي اندر ٿي ايسڪيليٽر لهي جڏهن مختلف اسٽيشنن ڏانهن وينڊڙ بورڊ تي نظر ڦيرائي، ته اسان کي ’بيڪر اسٽريٽ‘ ڏانهن وينڊڙ ڪابه ٽيوب نظر ئي نه آئي. منگي صاحب سڀ بورڊ ٻه ٻه ڀيرا غور سان پڙهڻ ڪانپوءِ رضا کان پڇيو: ”تو ڪي پڪ آهي ته اسٽيشن اِهائي آ؟“

اتي رضا پنهنجي پريشاني ظاهر ڪندي چيو: ”نه هيءَ آها

اسٽيشن نه آهي.“ سندس ڳالهه ٻڌي منگي صاحب پڇيو، ”نه پوءِ کهڙي اسٽيشن آهي؟“

پٽي سوچيندي چيو:

”آها پي اسٽيشن آهي.“

ٻڌڻ سان چيو:

”پٽي صاحب پي اسٽيشن جو ڪو نالو نه هوندو.“

رضا چيو:

”آها يونيورسٽي کان ايترو پرتي ناهي؟“

چيم: ”گوج آهي ڇا؟“

سوچيندي چيائين:

”نه اهو نالو نٿس.“

چيم: ”پوءِ ’ٽولينم ڪورٽ روڊ‘ آهي؟“

رضا رڙ ڪري چيو:

”هائو اها ٽولينم....“

منگي صاحب چيس:

”ادا شابس اٿئي اهو اڪ ۾ چوڻ پيو ٻڌائين.“

رضا سڄي ڏوهه جي پري مون تي اڇليندي چيو: ”سائين مان نه چوان پيو ويجهي آهي. طارق هيڏي وٺي آيو آهي.“ ٿورڪ تي ضابطو رکندي چيم: ”يار هي خيرپور يا لاڙڪاڻو ناهي، جتي سڄي شهر ۾ هڪڙي اسٽيشن هوندي آهي. هت ته ويجهڙ ۾ ئي سؤ اسٽيشنون آهن. جيسين نالو صحيح نه ٻڌائيندين، اوسين خبر ڪيئن پوندي؟“ رضا جيڪو ڏاڍو شرارتي آهي. ٽهڪ ڏيندي چوڻ لڳو: ”يار هڪ نه لنڊن آئي مون کي مهينو ٿيو آهي، ٻي ڳالهه ته مان پاڻ هر جمعي تي دوست سان گڏجي ويندو آهيان، ان ڪري ڪڏهن نالي ياد رکڻ جي ضرورت ئي محسوس نه ڪئي اٿم.“

آخر منگي صاحب ۽ مان صلاح ڪئي ته هتان ’وڪٽوريا لائين‘ ۾ چڙهي، ’گرين پارڪ‘ اسٽيشن تي لهي، اتان ’جوبلي لائين‘ پڪڙي هلي ’بيڪر اسٽريٽ‘ پهچون. اسان پنهنجي صلاح تي عمل

Scanned with CamScanner

ڪيو ۽ اچي 'بيڪر اسٽريٽ' پهتاسين.

بيڪر اسٽريٽ جا ايسڪيليٽر چڙهندي رضا هڪ ڀيرو وري ڪجهه وسامجي ويو. پڇيومانس: ”خير ته آهي رضا؟“

چيائين: ”يار تون الائي ڪهڙي ريل ۾ وٺي آيو آهين، مان پنهنجي دوست سان جنهن ٽرين ۾ ايندو آهيان، اُن ۾ ايترا ايسڪيليٽر ته نه چڙهڻا پوندا آهن.....“

سندس ڳالهه ٻڌي کلندي چيم: ”پر مان جيڪڏهن نه توکي بيڪر اسٽريٽ جي روڊ تي هلي بيهاريان، پوءِ ته رستو ڳولهي ويندين نه؟“

رضا چيو: ”مولا مالڪ آهي، هلي نڪرنداسين.“

اسان بيڪر اسٽريٽ جي فوٽ پاٿ تي اچي پهتاسين ته رضا هيڏي هوڏي لنوڻا هڻي چوڻ لڳو: ”هي آهو وي- اُوٽ ڪونهي جتان اسان نڪرندا آهيون.“

تڏهن رضا کي چيم: ”هل ته توکي مان وٺي ٿو هلان ريجنٽ پارڪ.“

اسان مادام تساڊو ۽ اسٽيشن جي وچ مان نڪرندڙ رستي تان اڳتي وڌي هلڻ لڳاسين. اوچتو رضا رڙ ڪئي: ”بس بس هاڻ مان ٿو توهان کي وٺي هلان.“

منهنجي صاحب ڪيلي چيو: ”ڪا نشاني ڏسي ورتي اٿئي ڇا؟“

رضا ٻه کلندي سامهون وڏي عمارت جي چوٽ تي ڪنهن انشورنس ڪمپني جي ڦڙڪندي جهنڊي ڏانهن اشارو ڪري چيو: ”ها، مان ان جهنڊي کي ياد ڪري ڇڏيو آهي، بس هاڻ سڌا هليا هلو.“

اسان ٽڪڙا ٽڪڙا هلندا ريجنٽ پارڪ جي مسجد ٻرسان پهتاسين ته فوٽ پاٿ تان ڪيترائي ماڻهو آڇين ٽوپين سان واپس ويندي نظر آيا. مسجد جي جهنگلي وارو فوٽ پاٿ اکري مٿي چڙهياسين. فوٽ پاٿ تي وڇايل مصلا، تسبيحون، فريم ٿيل آيتون ۽ مذهبي ڪتابن جا، ريڊي ميڊ اسٽال نظر آيا، جتان ڪي

ماڻهو انهن شين جي خريداري ۾ ڪري رهيا هئا.

بڪ اچي پاسي ورتا هئا، سو اسان انهن شين تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ بجاءِ مسجد جو مين گيٽ پار ڪري اچي سنڌس ڪشادي عاليشان اڳڻ ۾ پهتاسين. جتي هزارين ماڻهو بنا بوٽ لاهڻ جي گهمي ڦري رهيا هئا، جنهن ۾ عورتون به هيون. اسان مسجد ۾ اندر اچي بيسمينٽ جون ڏاڪڻيون لٿاسين ته تقريبن ڇهن پنجن سؤ ماڻهن جي هڪ ڊگهي قطار بيٺل نظر آئي. رضا قطار ڏانهن وڌندي چيو: ”هي سڀ ماني کائڻ وارن جي قطار آهي.“

ايڏي ڊگهي قطار ڏسي منگي صاحب کان رڙ نڪري وئي: ”ايڏي رش مانيءَ تي!!؟“ بي دليءَ سان قطار جي آخر ۾ بيهندي رضا کي چيائين: ”اِها ڳالهه ته تو مون کي نه ٻڌائي هئي، ته ايڏي رش به ٿيندي آهي؟“

رضا شرارت مان ٽهڪ ڏيندي چيو: ”دراصل اڄ پاڻ ليٽ ٿي ويا آهيون، نه ته هن کان اڳ جڏهن به ساڃهر آيو آهيان، آرام سان ماني کاڌي اٿم.“

منگي صاحب جيڪو پاڻ کان ڳالهائڻ ۾ تمام نهايت نفيس ماڻهو آهي. تنهن جي طبيعت تي هن صورتحال ڪو چڱو اثر نه ڇڏيو. منگي صاحب کان رهيو نه ٿيو. وري چيائين: ”لڳي ٿو هي سڀ ماڻهو واندا آهن. هنن جو ڪم رکو کائڻ آهي.“ رضا، منگي صاحب جي ڪمنٽس تي رکو کلندو رهيو ۽ قطار هوريان هوريان اڳتي وڌندي رهي.

اسان جڏهن ميس ۾ اندر پهتاسين، تنهن پٺ ورائي ڏٺم اوتري ڊگهي قطار مون کي پنهنجي پٺيان بيٺل نظر آئي. رضا اسان کي ڪرسين تي ويهڻ لاءِ چئي پاڻ ڪائونٽر ڏانهن هليو ويو.

اسان ميس ۾ ستر اسي ماڻهن کي پلاءُ سان ۾ ۾ هٿ ڪندي ڏسي رهيا هئاسين، ته رضا به پلاءُ جا ٽي پريل لنچ باڪس کڻي اچي پهتو. اسان لنچ باڪسن جا ڍڪڻ کولي گرم گرم پلاءُ کي پلاسٽڪ جي ڊسپوزايبل چمچن سان کائڻ لڳاسين. رضا کلندي چيو: ”ڇا ياد

ڪنڊ ۾، لنڊن ۾ ڪهڙو نه عاليشان مرغ پلاءُ پيو ڪارايانو.“
منگي صاحب کي پنهنجي اهم وقت جي وڃائڻ جو سخت احساس هو، تنهنڪري هن رضا جي جملي جو ڪو خاص اثر نه ورتو.
رضا نه ڇمچن جا پيالچا هٿي پلاءُ ختم ڪري ڇڏيو، پر ماں ۽ منگي صاحب اڃا اڌ کن کاڌو هوندو، ته ڪائونٽر تي ويٺل پڪي عمر جي آڇي ڏوپيءَ واري پاڪيءَ ڪائونٽر تان رڙ ڪئي: ”مهرباني ڪري هاڻي هلي نماز پڙهو. نماز جو ٽائيم ٿي ويو آهي. اوهان پنهنجو ڪاڌو ٽيبلن تي ئي رهڻ ڏيو. اهو ڪيڏانهن به نه ويندو. نماز ڪانپوءِ اچي کائجو.“
اهڙي اعلان ڪانپوءِ اسان کي پلاءُ کائڻ ۾ ٿوري رنڊڪ ٿي، پر اسان ڌيان نه ڏنو ته هال ۾ ڪائينڊڙن انهن جملن جي ڪابه پرواهه نه ڪئي. تنهنڪري اسان به پهن وانگر پنهنجن ڇمچن مان هٿ نه ڪڍياسين. اوچتو ڪائونٽر تي ويٺل شخص ڪائونٽر ڇڏي وچ تي اچي سخت آواز ۾ ٻيهر چيو: ”مهرباني ڪري پنهنجو ڪاڌو ڇڏي هلي نماز پڙهو. پليز ڇڏيو ڪاڌو.“
منگي صاحب ڇمچي واري هٿ کي روڪي ڏاڍي ڌڪار ۾ هن خبيث شخص ڏانهن نهاريو. رضا ڪي الائجي ڇا سجهي جو منهنجي ڪن ۾ سُس پُس ڪري کلڻ لڳو. هُن پوڙهي کي رضا جو اڻين سس پس ڪري کلڻ نه وڻيو. هن رضا ڪي قهرآلود نگاهن سان ڏسي رڙ ڪئي: ”ڊونٽ جوڪنگ ۽ لافنگ، اسٽينڊ اينڊ گو فار پيري.“
منگي صاحب کان رهيو نه ٿيو. هُن نفرت مان خبيث شخص کي ڏسندي ڇمچي کي ٿيبل تي اڇليندي چيو:
”هن ماني کائڻ کان نه بک پلي آهي.“ ۽ پوءِ مون کي ڏسي چيائين: ”اهڙي ريت نه نماز پڙهڻ به جائز نه آهي.“ اسان آٿي ٻاهر نڪرڻ لڳاسين. ٻاهر نڪرندي سوچيم:
’واقعي، جنهن عبادت ۾ انسان جي پنهنجي مرضي شامل نه هجي. اها عبادت، عبادت نه، پر عبادت جهڙي مقدس لفظ سان مذاق آهي‘.

Scanned with CamScanner

هندو مومن ڏاهيان يار

واپسيءَ جي ٽڪيٽ تي ڪنفرم ٿيل تاريخ ۽ ٽائيم ۾ گهورڻ لڳس، '21 نومبر شام جا ڇهه'....

ڪجهه دير ٽڪيٽ ۾ گهورڻ کانپوءِ، پينٽ جي پٺيان پاڪيٽ ۾ رکندي سوچيم: 'باقي لنڊن ۾ ٻه ڏينهن. ۽ ٻه ڏينهن گذرندي ويرم ئي نه لڳندي، تنهنڪري هاڻي ئي اٿي سامان سوٽ ڪيس ۾ پرڻ گهرجي.

بستري تان اٿي اڳوڻين ڏينهن جي خريداريءَ ڪي رنگ برنگي شاپنگ بيگس مان ڪڍي نئين ورتل سوٽ ڪيس ۾ سليقي سان رکڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس. (مون کي دنيا جي ڏکين ڪمن مان هڪ، بيگ ۾ سامان سليقي سان رکڻ به لڳندو آهي.) سامان ڪجهه ٿيلهين سميت، ڪجهه بنا ٿيلهين جي، سوٽ ڪيس جي تري ۾ سٽي. ڪوٽ مان هينگرز ٽنگيل، ڪپڙن ڪي ڪڍي تهه ڪري سامان مٿان پٿاري، بيگ بند ڪري ڇڏي. پوءِ ٿيلهي ۾ ميرا ڪپڙا ۽ باقي بچيل سامان رکندي سوچيم: 'مسافري ۾ خريديل سامان، ۽ ڪوٺيل ڪڏ مان نڪتل مٽيءَ جي وڏي وڇڻ جو احساس، امالڪ ٿيندو آهي،'

سامان بيگ ۽ سوٽ ڪيس ۾ سٽي لٽوڻن ۽ گوڏا ڏيئي زپون بند ڪري اڃا ساهي مس پٽيم، ته ايوب پٺي به ڊيوٽي تان موٽي آيو. بند ٿيل سامان ڏانهن ڏسي چوڻ لڳو: "ان جي معنيٰ ته تياري مڪمل ٿي وئي" ۽ وري اداس ٿي ويل آواز ۾ چيائين: "خوش نصيب آهيو سائين، واپس پيا وڃو سنڌ ڏانهن. پنهنجي ملڪ ڏانهن، جتي اوهان جون سڄاڻون آهن." ڏاڪڻين تان لهندي رڙ ڪري چيائين، "ننڊ نه ڪجو اڄ پاڻ ڪچهري ڪنداسين."

ڪجهه دير کانپوءِ جڏهن پٺي واپس آيو ته سندس هٿن ۾ ٻه چار بيئر جا ٽين هئا. هن بيئر جي ٽن کي ٽڪاءَ سان کوليندي

مون ڏانهن وڏائي چيو: ”پيئو سائين. آخري رات ’ٿي واز ريگل‘ نہ سهي ’بيئر‘ ئي سهي.“

پيٽي جي وڏايل هٿ ۾ جهلمل بيئر جي پيخ تڏي تن ڏانهن ڏسي مرڪي چيم: ”نہ پيٽي صاحب.“

”ڇو!!!؟“ پيٽي حيران ٿي ويو.

چيم: ”مان مريءَ جي ’وات ون‘ کان وٺي تقريبن سمورن انگلش شرابن کي پنهنجي اندر اوتيو آهي. شراب پيئڻ کي خراب نہ سمجهندو آهيان، پر هاڻي منهنجي مجبوري آهي تہ مان شراب نہ پيئان.“

هٿ پٺ ڏانهن هٽائي کان سواءِ چيائين: ”اهڙي کهڙي مجبوري آهي سائين؟“

چيم: ”پيٽي صاحب، پڇر سال ڊاڪٽر جي اجازت سان ’بڊ وائيزر‘ (بيئر جو قسم) کي باقاعدي پيتو هيم، نتيجي ۾ ’فرنٽل سائنوس‘ (مسلسل مٿي ۾ سور جي بيماري) پرائي هيم. ۽ جڏهن E. N. T. جي فزيشن جي صلاح سان ايڪسري ڪرائي هيم، تہ هن ايڪسري ڏسي چيو هو: ”تنهنجي نڪ ۽ ساڄي ڳل ۾ نزلي سبب گند پرجي ويو آهي. تنهنڪري آپريشن ضروري آهي. ۽ پوءِ پوري هڪ هزار پائونڊن جي ڳري في جو ٻڌي اوسان خطا ٿي ويا هئا. اهو تہ شڪر جو ان زماني ۾ چام صاحب (چام صادق علي) لنڊن ۾ رهيل هو، جنهن منهنجي ان آپريشن جو بندوبست ڪرايو هو. هاڻ تہ چام صاحب بہ سنڌ ۾ ويٺو آهي. جي مان اها بيئر پي بہ وڃان ۽ مون کي وري آپريشن ڪرائڻو پئي، تہ ڪير ڏيندو هزار پائونڊ پيٽي صاحب___؟“

پيٽي منهنجي ڳالهہ ٻڌي مايوسيءَ مان، مون ڏانهن وڏايل بيئر جو ٽين پنهنجي وات ني رکي هڪ ئي ڳيت ۾ خالي ڪري، ڀسٽ ٻن ۾ اڇلي، پيو ڪولي بيئر جا ڍڪ پريندي چوڻ لڳو: ”سائين ’لمننٽ‘ اها بيئر آهي، جنهن کي پيئڻ کانپوءِ شراب جو مزو اچيو وڃي.“

پيٽي جي هٿ ۾ جهليل ڏينهنٽ جي ڏين ۾ ڏسندي چيم: ”پيٽي صاحب، جيئن توهان مسلمان ٿي ڪري بيئر جي تعريف جا ڍڪ پيئي رهيو آهين بلڪل ائين، مان نيشنلسٽ هئڻ جي باوجود چام صادق علي جي تعريف جا ڍڪ پيئندو آهيان.“

پيٽي بيئر جي هٿ ڪليل ٽن کي وات ۾ اوتيندي پنجابي ڪاڏڙ اڙدوءَ ۾ چيو: ”ڇا چام صادق علي به سنڌي قوم پرستن لاءِ ائين حرام آهي جيئن شراب مذهبي ماڻهن لاءِ؟“

مون چيو: ”صرف انهن لاءِ، جن جام/چام کي ڇهي نه ڏٺو آهي.“

پيٽيءَ بيو ٽن به خالي ڪري چيو: ”سائين توهان پاڻ کي قوم پرست سڏائين ٿو ۽ ان شخص جي تعريف ٿو ڪرين جنهن جو نانءُ قوم پرست وٺڻ به نٿا چاهين. ان مان ثابت ٿيو ته توهان قوم پرست نه، پر مفاد پرست آهين.“

پيٽيءَ ڏانهن نهاري چيم: ”پيٽي صاحب، چام صاحب منهنجو محسن آهي مان هن جو ٿورائتو آهيان. هن ان زماني ۾ منهنجي مدد ڪئي هئي، جڏهن هو پاڻ جلاوطن هو ۽ جڏهن هن کي پاڻ سهارن جي ضرورت هئي. باقي جيڪڏهن چام صادق علي جي تعريف ڪرڻ ڏوهه آهي، ته مون جيترو ڏوهاري سائين جي- ايم سيد به آهي، جيڪو اسان سڀني قوم پرستن جو روحاني پيشوا آهي پر پوءِ به چام صاحب جو گهڻگهرو آهي.“

پيٽي منهنجي ڳالهه ٻڌي بيئر جو ٽيون ٽين کوليندي چيو: ”ان جي معنيٰ چام صادق علي سٺو ماڻهو آهي.“

مان پيٽي جي هٿ ۾ ڪلهل ٽين بيئر جي ٽين ڏانهن اشارو ڪري پڇيو، ”بيئر ڪيئن آهي؟“

وڏو ڍڪ ڀري هارڙن جهڙي ٺلهي ٻانهن سان واڇون اگهي چيائين: ”تمام سٺي آهي.“ چيم: ”مسلمان هئڻ جي ناطي تو کي ان شيءِ جي تعريف ڪرڻ جڳائي ؟“

پيٽي مون ڏانهن گهوري ڏٺو ۽ پوءِ لاپرواهيءَ سان چيائين:

”شراب منهنجي اڪيلائين، مايوسين ۽ ڏکن جو ساٿي آهي. هيءُ ٿي ته منهنجي وطن جي دوريءَ جي احساس کي گهٽائيندو آهي. باقي مسلمان مان ڪالهه کان نه، ڇائي ڄم کان آهيان. پنهنجن ابن ڏاڏن کان وٺي آهيان. ان ڪري مون تي ڪفر جو الزام هڻڻ وارا غلط هوندا.“ پٽي اٿي پنهنجي ڪمري ڏانهن وڃڻ لڳو ته ڪيس سڏي چيم: ”پٽي صاحب، ڄام صاحب به منهنجي لنڊن ۾ گهاريل مايوسين، ڏکن ۽ تنهاين جو ساٿي رهيو آهي. ان ڪري مان ان جو ڪالهه به ٿورائتو هيس ۽ اڄ به آهيان. باقي قوم پرست مان ڪالهه کان ڪونه ٿيو آهيان، ڄائي ڄم کان آهيان. پنهنجن ابن ڏاڏن کان وٺي آهيان. ان ڪري مون تي ڪفر جو الزام هڻڻ وارا غلط هوندا.“

پٽي ڪنڌ ڌوڻي زور سان چيو: ”ها ها، تون صحيح آهين. تون صحيح آهين. تون صحيح آهين.“ ۽ لڏندو لمندو منهنجي ڪمري جي در مان نڪري پنهنجي ڪمري ڏانهن هليو ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هڪ خدا، ٻه مسجدون

ڊونلنگ براڊ وي جي ڪلين ۾ گهمندي منهنجي نگاهه شيعن جي ان مسجد تي پئجي وئي جنهن منجهه ۱۹۸۸ع ۾ مان ۽ غزال رمضان جي عيد تي نماز پڙهي هئي.

عيد جي صبح جو رضيه، سلوار قميص استري ڪري ڏني هئي. تيار ٿي عيدگاهه/مسجد ڏانهن وڃڻ کان اڳ، بورچيخاني ۾ اچي رضيه کي ڏٺو هوم. هوءَ سيئين مٿان پستا بادام ٻرڪي رهي هئي.

گهر کان ٻاهر نڪرندي غزال، جيڪو پاڻ شيعو آهي، مون کان پڇيو هو: ”توهان جيڪڏهن سنين جي مسجد ۾ نماز پڙهڻ چاهيو ته پوءِ ان ۾ وڃي پڙهه.“

ڪلهه چيو هوم: ”شيعن ۽ سنين جو خدا الڳ الڳ آهي ڇا؟“ غزال ٻي سمجهيءَ مان جواب ڏنو هو.

”نه، خدا ته ساڳيو آهي مسجدون الڳ آهن.“

غزال کي چيو هوم: ”مان مسجد کي نه، خدا کي سجدو ڪرڻ ٿو هلان.“

مان، مسجد (جيڪا دراصل هڪ ڇڏي وڏي چرچ آهي تنهن کي مسلمانن خريد ڪري منجهس مسجد ٺاهي آهي.) کي ڏسندو پراڻين ڳالهين کي ياد ڪندو اڳتي وڌڻ لڳس.... ان ڏينهن غزال ۽ مان ان چرچ نما مسجد ۾ عيد جي نماز پڙهي هئي. مون کي اهو ڏسي حيرت سان گڏ خوشي به ٿي هئي ته مردن سان گڏ عورتون به عيد جي نماز مسجد ۾ پڙهڻ آيون هيون. بس رکو هال الڳ الڳ هئا.

ڊونلنگ براڊ وي مان گهمندو ڦرندو رضا پٽيءَ ڏانهن هليو ويم. ڪيس هٽي ڏينهن واپسيءَ جو ٻڌايم ته چيائين: ”ٺيڪ آهي مان توکي ايئرپورٽ تي سي آف ڪري ايندس.“ ۽ پوءِ

Scanned with CamScanner

پروگرام اهو ٺهيو ته سڀاڻي صبح جو مان پنهنجو سامان کڻي رضا وٽ انٽرنيشنل هاسٽل اچي وڃان، آخري رات رضا وٽ گذاري ٻي ڏينهن سنڌ هليو وڃان.

رات جو گهر اچي ايوب ڀٽي ۽ اويس کي ٻڌايم، ته هنن احتجاج ڪيو ۽ مون کي سمجهائڻ لڳا: ”هيڏو سامان کڻي ڪاڏي رلندو وتندين؟ چپ ڪري هتي رهو پيو هيج. ٻئي ڏينهن اسان تو کي ڪار ۾ کڻي عزت احترام سان ايئرپورٽ تي ڇڏي اينداسين.“ پر منهنجو اهو ساڳيو ضد ته مان رضا سان واعدو ڪيو آهي ان ڪري آخري رات وٽس رهندس.

آخر پروگرام اهو ٺهيو ته اويس سڀاڻي مون کي پنهنجي ڪار ۾ رضا وٽ انٽرنيشنل هاسٽل ڇڏي ايندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ايئن به ٿيندو آ

صبح جو اويس کي سادي ستين وڳي ڇڪي پٽي اٿاريم.
اسان سامان ڪار ۾ رکي ويسٽ ڪرائيڊن کان سينٽرل لنڊن، 'انٽرنيشنل هاسٽل' پهچي وياسين.

اويس کي ڪار ۾ چڙهي، لفٽ ۾ چڙهي رضا کي وٺي آيس. رضا ۽ مان سامان کڻي لفٽ ذريعي ٽرڊ فلور تي رضا جي روم ۾ اچي وياسين. منجهند جي ماني رضا وٽ کائي لنڊن جي هزار ڦيرا ڏئي جاين کي هڪ ڦيرو وري ڏسڻ لاءِ هاسٽل مان نڪري ويم.

شام جو موٽيم ته رضا کي پريشان ڏٺم. پڇڻ تي ٻڌايائين ته "وارڊن مهمان کي (مون کي) هاسٽل ۾ رهائڻ کان اهو چئي معذوري ڏيکاري آهي، ته وٽن جيڪي مهمانن کي رهائڻ لاءِ 'ڪيمپ بيڊ' (بسترا) هوندا هئا، سي شاگردن گم ڪري ڇڏيا آهن. ان ڪري هاڻي اسان ڪنهن به مهمان کي رهڻ نه ڏيندا آهيون." رضا اهو به ٻڌايو ته "منهنجي وچن ڪانپوءِ اعجاز قريشي صاحب ۽ سنڌس دوست به هتي رهڻ لاءِ آيا هئا، تن کي به ساڳيو جواب مليو آهي."
مان ڏٺو ته رضا پنهنجو ڪيل واعدو پاڙي نه سگهڻ ڪري پريشان ٿي لڳو. مون ڪان سنڌس پريشاني ڏٺي نه ٿي. ڪلي چيم: "يار اها به ڪا ڳالهه آهي.!؟ جنهن جي کيسي ۾ پائونڊ هوندا آهن، ان لاءِ لنڊن پرائي نه هوندي آهي. بلڪ پنهنجي وطن ڪان به وڌ پنهنجي هوندي آهي. گهٻراءِ نه، هڪ رات جي ڳالهه آهي ڪنهن هوٽل ۾ گذري ويندي."

اسان ڪچهري ڪري رهيا هئاسين ته ڪمري تي ناڪ ٿي رضا اٿي در کوليو، اعجاز قريشي صاحب ۽ سنڌس دوست سامهون بيٺا هئا.

پندرنهن ويهه منٽ ڪچهري ڪئي سون ته رات جي مانيءَ جو ٽائيم ٿي ويو. رضا اسان کي انٽرنيشنل هاسٽل جي لاجواب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ميس ۾ وٺي هليو جتي ڪائڻ جون ڊوريون لڳيون پيون هونديون آهن. هن ميس جي ماني ڪائي، رضا کان ايسٽ فنچلي واري ’مجو آپا‘ جو تندوري ريسٽورنٽ وسري ويو هو.

اسان مختلف ڀاڄين، ٻوڙن، فروٽ، سوپ، سلاد، ڪير، مکڻ سان پنهنجيون ٿريون ڀريون اچي ٽيبلن تي ويٺاسين ۽ وسيع هال ۾ ويٺل ڇوڪرن کان وڌيڪ پوپٽ رنگي ڇوڪرين کي ڏسي پيٽ سان گڏ اکين کي به ڍؤ ڪرائڻ لڳاسين.

ڪچهري هلندي اعجاز صاحب رهڻ جي مسئلي واري ڳالهه ڪئي. ڪيس ارلس ڪورٽ جي ’فلورا هوٽل‘ ۾ رهڻ جي صلاح ڏنم. اعجاز صاحب هوٽل جي سهولتن جي باري ۾ پڇيو ۽ پوءِ هڪ رات رهڻ جو راضپو ڏيکاريو ڇو ته، ڪيس لنڊن شهر ۾ رهڻوئي هڪ رات هيو.

ماني کائڻ کان پوءِ اعجاز صاحب وارا موڪلائي هليا ويا. نوين ٿائين رضا سان ڪچهري ڪرڻ کانپوءِ پنهنجو سامان رضا وٽ ڇڏي ڪمري مان نڪري لفٽ ڏانهن وڌڻ لڳس.

Scanned with CamScanner

چارلس نيپئر ڪال گرل جي روپ ۾

رات جي ٻارنهين وڳي جيڪٽ جي کيسن ۾ هٿ وجهي بي مقصد لنڊن جي چونڪن ۽ گهٽين ۾ رلندو رهيم.

آخر ٿڪجي ٽٽجي 'ارلس ڪورٽ' اچي 'فلورا هوٽل' ۾ ڪمرو بڪ ڪرائي ليٽي پيم.

بستري تي ليٽندي ئي ننڊ اڏامي ويئي. چادرون ۽ ڪمبل هٽائي، بتي ٻاري ٽائيم ڏٺم 'سوا هڪ'.

ڪمري مان نڪري ارلس ڪورٽ جي انڊرگرائونڊ ڏانهن هلڻ لڳس. انڊرگرائونڊ وٽ پهچي گيرل ڪي ٽيڪ ڏيئي ٻي ڪيپ پرڏن ٽائين لاهي جيڪٽ جا ڪالرا آپا ڪري 'اسٽريٽ فائيٽرز' وانگر ڪال گرلس ڪي تاڙڻ لڳم. مون ڏٺو، ڪي سخت سرديءَ ۾ ٺڪريون وڪون کٽي هيڏانهن هوڏانهن اچ وڃ ڪري رهيو هيون. ڪي شاپس ۽ انڊرگرائونڊ جا ٻر پاسا ڏيو سگريٽن مان دونهان ڪڍي رهيون هيون. انهن سڀورين ڪي گهٽي پا گي گرم ڪپڙا اوڍيل نه هئا، سندن چهرن تي تمام گوڙهو ميڪ اپ ٿيل هو. مون ڪي ڊارڪ ميڪ اپ ڪرڻ واريون عورتون نه وڻنديون آهن. تنهنڪري ڪين هڪ نظر ڏسي ڪانپوءِ سامهون پوسٽ آفيس کان ٿورو پرڀرو پب (شراب خاني) ڏانهن نهارڻ لڳم. جنهن جي در مان ڪي اڪيلا، ته ڪي جوڙيون ٿي اندر وڃي رهيا هئا. پب ڏانهن نهاري رهيو هوس ته اُمالڪ منهنجي پاسي کان زناني آواز، نج انگريزي لهجي ۾ چيو ويو:

"ايڪسڪيوزمي ڊو يو وانٽ بزنس؟"

آواز تي ڪنڌ ورائي ڏانهس نهاريم. 'ڀُرم' ٿيل سونهري چڙوچڙ وارن ۾ ذري کهٽ هڪ آڪ هڪ ڳل ڍڪيل، ٽائيٽ جينز ۽ ريشمي شرٽ ۾ ٻاويهن ٽيويهن سالن جي ڇمار جي ڇوڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هئي. سنڌس بنا ميڪ اپ جي چلبل بادامي جهڙي رنگت ڏانهن نهاريم. نيچرل لپ سٽڪ لڳل چپن ڏانهن ڏٺم. هن مون کي پاڻ ڏانهن اهڙي ريت ڏسندي ڏسي پنهنجو جملو ٻيهر ورجايو:

”ڊو يو وانٽ برنس؟“

ياد آيم ته ان جملي سان منهنجي اڳ به واقفيت ٿيل آهي. ۽ منهنجي نگاهن اڳيان هڪ آئرش ڇوڪري ڪڪرن مان ڦاٽ ڪاڻي نڪري آيل چنڊ جيان ظاهر ٿي پئي.

١٩٩٠ع ۾ هتي ئي فوٽ پاٿ تي رُلي رهيو هوس، ته هن منهنجي پرسان اچي چيو هو: ”ڊو يو وانٽ برنس؟“ منهنجي وات مان بنا ويچارڻ جي نڪري ويو هو:

”يس.“

”اوڪي، ڪم آن“ هوءَ مون کي هڪ سائنٽ ڪنڊ ۾ وٺي وڃي حساب ڪتاب طئي ڪرڻ لڳي هئي ته هن کان پڇيو هوم: ”آر يو انگلش؟“ اينترو مس چيو هوم، ته هن پنهنجي ذهن جي چيمبر ۾ جمع ٿيل سورين ڪچين گارين جو وسڪارو ڪري، انگريز جي ماءُ ڀيڻ هڪ ڪري ڇڏي هئي. آخر ۾ ڏاڍن چٿن لفظن ۾ چيو هئائين: ”آئي ايم نات انگلش، آئي ايم آئرش.“

سنڌس اها ڳالهه مون کي ڏاڍي وڻي هئي. چيو هومانس: ”مائي وڏي، مون کي تنهنجي جسم کان وڌيڪ تنهنجي قوم پرستي وڻي آهي. هل ته هلي ڪنهن ٽيڪ - آ - وي تي ويهي ڪو برگر- شرگر کائون، ۽ ڪچهري به ڪيون؟“

هن منهنجي ڳالهه مڃي انڪار مان ڪنڌ لوڏي چيو هو: ”نه، ڪاروبار ڪرڻ چاهين ته ڳالهه ڪر.“

پڇيو هومانس: ”گهڻا وٺندين؟“

چيو هئائين: ”گهر منهنجو پنهنجو آهي ۽ ٻه ٻوهه ٻه، تون مون کي پنجويهه پائونڊ ڏجانءِ. پر ياد رک، اڌ ڪلاڪ کان وڌيڪ ڏانيم نه ڏيندي سانءِ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻچيو هومانس: ”اڌ ڪلاڪ ڇو!؟“

چيو هئائين: ”هن وقت ڏهه ٿيا آهن، ٻارنهين ٿائين سمورا پبس بند ٿي ويندا آهن. مون کي پنجويهه پائونڊ هٿ ڪري پنهنجي بواءِ فرينڊ سان پب ۾ شراب پيئڻو آهي.“

چيو هومانس: ”سان تو کي پنجويهه پائونڊ ڏيان ٿو، تون اڌ ڪلاڪ مون سان گهمندي ڦرندي گذار؟“

مون ڏانهن ڏسي ٽڪڙ ۾ چيو هيائين:

”هلڻو اٿئي يا نه!“

ٻارن جيان ڪنڌ ڏوڻي هاڪار ڪري ويٺو هوس. هدايتون ڏيندي چيو هيائين: ”ڏس هتي پوليس جام پئي هلي گهمي، تنهن ڪري تون مونسان گڏجي هلڻ بجاءِ منهنجو پيڇو ڪندو هل.“

هوءَ تيز وکون کڻي هلڻ لڳي هئي. سندس پويان پويان ٻهريان ٽڪا، پوءِ ڪنهن اڻ ڄاتل خوف کان ٻرا قدم کڻي هلڻ لڳو هوس. هڪ دل چاهيو هو پاسو ڏيئي ڀڄي وڃان، ڪٿي ڪنهن ڏٺي ۾ نه ڦاسي وڃان. ان وقت منهنجي جيڪٽ ۾ پورا ڇهه سؤ پائونڊ پيل هئا. پر دل کي آٿت ڏني، ته ’آهو ۾ تجربو ڪري ڏسجي، آخر ٿئي ڇا ٿو؟‘ هلندو رهيو هوس ساڳين ٻرانهن وکن سان.

هوءَ شاپنگ سينٽر ختم ٿيڻ کان پوءِ ٻرن ڪري گهٽيءَ ۾ غائب ٿي وئي هئي. پر مان ساڳي رفتار سان موڙ وٽ پهتو هوس ته ڏٺو هوم. هوءَ اسٽريٽ لائيٽ هيٺان منهنجو انتظار ڪري رهي هئي. مون کي ڏسي چيو هئائين: ”تو کي پيڇي ڪرڻ لاءِ چيو هوم، تفريح ڪرڻ لاءِ نه.“ ۽ گڏجي هلڻ لڳي هئي. ڪيس ڪوبه جواب نه ڏنو هوم. چپ چاپ سعادت مند ٻارن وانگر هلندو رهيو هوس. انهن پلن ۾ مون کي پنهنجي اسڪول جو زمانو ياد اچي ويو هو، جڏهن صبح جو اسڪول لاءِ تيار ته جلدي ٿيندو هوس. پر اسڪول ڏانهن ويندي روڊ تي پير اڳتي هلڻ بجاءِ، پوئتي موٽڻ چاهيندا هئا.

هن سوٽ جي کيسن ۾ هٿ وجهي چيو هو: ”اڳهون تو نيشنل ازم جي حوالي سان ڪجهه ڳالهايو هو مان نه سمجهيو هو.

وري پڙهاءِ.“

ڇيو هيومانس: ”چيم پئي، جيئن تون نيشنلسٽ آهين، ائين سان بہ آهيان. جيئن تو ڪي انگريزن کان نفرت آهي ايئن منهنجي من ۾ بہ ڌارين لاءِ ڌڪار آهي.“

پڇيو هيائين:

”تون انڊين آهين؟“

”ها“ هڪ دم چئي ڇڏيو هوم.

”سان سمورو هندستان گهمي آهيان، ڏاڍو سٺو آهي. مونکي ڪاجورا جا مندر ڏاڍا وڻيا هئا.“ هن چيو هو.

”مهرباني.“ مرڪي چئي ڇڏيو هوم.

هنوءَ مختلف روڊن ۽ چونڪن تان ٿيندي، هڪ عمارت جي در ۾ چاٻي گهمائي اندر اچي، ڏاڙهونءَ رنگ جي ڪارپيٽ وارين ڏاڪڻين تي چڙهڻ لڳي هئي. ڏاڪڻين جي هر طبقي تي آمهون سامهون فليٽ هئا. ٽين ماڙ تي اچي فليٽ جي انٽرلاڪ ۾ چاٻي گهمائي درکولي ڇڏيو هيائين.

اندر اچي ويا هئاسين. هن در بند ڪري ڇڏيو هو. سوڙهي اپارٽمينٽ جي حالت ڏسي اندر ئي اندر ڏچي ويو هوس. ٽيبل تي رکيل ٽي-وي مٿان هلڪي دز ڄميل هئي، انهيءَ ٽيبل تي ڪجھ سگريٽن جا خالي پيڪيٽ ٽڙيا پکڙيا پيا هئا. ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي مردانا ڪپڙا بيدرديءَ سان اڇلايل هئا. ڪپڙن کي ٽنگڻ لاءِ يا شايد سڪائڻ لاءِ، ڪمري ۾ هڪ تار ٽاڻيل هئي. جنهن تي ٻہ ٽوال ۽ ٻہ مردانيون شرٽون لڙڪيون پئي. ڊبل بيڊ جي ڪارنر ٽيبلن تي پڻ بي ترتيبي سان پيل رسالن مٿان اڇلايل ڪا شام جي اخبار تنهن مٿان سگريٽن جي ٽوٽن سان ڀريل ايش ٽري، سگريٽ جا ڪجھ ٽوٽا هيٺ ڪريل، ۽ اڌ ڀريل ’سلڪ ڪٽ‘ جو پيڪيٽ بہ، ڪجھ ڦاٽل ڪاڳر، خالي گلاس ۽ ڊمپل جي بوتل، جنهن جي ترڪي ۾ شراب نظر پئي آيو.

هن منهنجي چهري تي آيربل ڊپ کي پرکي ورتو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

شايد تڏهن بيحد مهربان انداز ۾ مرڪي چيو هئائين: ”هي منهنجي دوست جو اپارٽمينٽ آهي. اچ توکي ڏيکاريان.“ منهنجي ڊپ کي ختم ڪرڻ لاءِ مون کي ننڍڙي اپارٽمينٽ جو ٻورچيخانو، غسلخانو، ننڍڙو ورانڊو گھمايو هئائين. ۽ واپس ساڳي ڪمري ۾ اچي ڊبل بيڊ تي ويهڻ لاءِ چئي سگريٽ ڪيس ڏيکاري، پيڪٽ مون ڏانهن وڌائي چيو هئائين:

”سگريٽ پيئندين؟“

ڪيترن ڏينهن کان ٽيءَ کان ٿورو ڪري چيو هوم: ”نه، مان ناهيان پيئندو.“

”اوهه،“ هن هلڪي رڙ ڪري پنهنجو سگريٽ به اجهائي ايش ٽري ۾ رکي ڇڏيو هو. ۽ پيسن جي ڳالهه ڪئي هئائين.

چيو هيومانس: ”پوءِ ڇو نٿي وٺين؟“

”نه، اڳ ۾ پيسا.“ هن مرڪي چيو هو.

”مون وٽ گهڻا نه آهن.“

”ڪيترا آهن؟“

”پنجاهه پائونڊ.“

”ٺيڪ آهي ڏي. هيٺ هلي مان توکي ڪيلا کرائي ڏينديس.“

پنجاهه پائونڊ هن جي ٽريءَ تي رکندي سوچيو هوم: ”اهي به نه مليا.“

هن (الف) ني مون کان پڇيو هو: ”پلا ٻڌاءِ منهنجي عمر ڪيتري هوندي؟“

وينس جي مجسمي جهڙي جسم ڏانهن نهاري چيو هوم: ”اهائي چوويهه، ستاويهه سال.“

مرڪي مون کان پڇيو هيائين:

”تنهنجي عمر ڪيتري آهي؟“

چيو هيم: ”ٽيهه سال.“

هن کلندي چيو هو: ”مان توکان ڇهه سال وڏي آهيان. منهنجي عمر ۳۸ سال آهي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سنڊس ان اعتراف ڪان پوءِ هن جي جسم ڪي ڏاڍي غور سان ڏٺو هوم. هُوءَ مون کي جسم مان ته نه، پر چهري مان برابر ٣٨ سالن جي لڳي هئي.

هن، آن اڌ ڪلاڪ دوران عربن کي ڪچيون گاريون ڏيندي چيو هو: ”ان غليظ قوم کي ايتري به سُڌ نه آهي ته عورت ۽ جانور ۾ ڪهڙو فرق آهي، هو اهو به نٿا ڄاڻن ته عورت سان پيار ڪيئن ڪبو آهي بس اچن ٿا ۽...“

واپس ارلس ڪورٽ جي بازار ۾ اچي، هوءَ مون کي فوٽ پاٿ تي بيهاري شاپ ۾ هلي وئي هئي، ۽ پيسا ڪُلا ڪرائي پنجويهه پائونڊ منهنجي تريءَ تي رکي، پريءَ بازار ۾ چپن تي چمي ڏيئي بڀاءِ چئي، ايڏين تيز وکن سان هلي وئي هئي، جو مون کي يقين ئي نه آيو هو ته مان هن سان گڏ به هوس. گڏو گڏ ائين اوچتو وچ چونڪ سيين آڏو سنڊس چمي ڏيڻ تي وائڙو ٿي هيڏي هوڏي نهارڻ لڳو هوس ته ڪٿي ڪنهن ڏٺي ته نه ورتو آهي. الائجي ڇو ان لمحي ۾ مون کي محسوس ٿيو هو ڄڻ مان ’حيدر چونڪ‘ تي بيٺو هجان.

“I say, do you want business?”

بنا ميڪ اپ جي ٽڙيل پکڙيل چلي دار وارن واري گلابي ڇوڪريءَ، ڏيل ڀر ڏونڌاڙڻ واري انداز ۾ چيو. سنڊس ٽڙيل پکڙيل وارن ۽ خوابيده نيڻن ۾ نهاري پڇيم: ”ڪيترا وٺندينءَ؟“ هن وارن کي ساڄي هٿ سان نراڙ تان هٽائي فقط هڪ لمحي لاءِ مون کي پيرن ڪان وٺي نيڻن تائين نهاريو ۽ سرد لهجي ۾ چيو: ”فقط پائونڊ.“ (سنڊس ان هڪ لمحي جي نظرن ڪان چوٽيءَ تائين جائزي وٺڻ واري نهار دوران، هن جي خوابيده اکين ۾ عجيب فرعونيت لهي آئي هئي. مون کي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ هوءَ ڀاويهن ٽيويهن سالن جي حسين ڪال گرل نه، پر چارلس نيپئر جو ٻيو جنم هجي. جنهن جي ظاهري سونهن تي سنڊس اندر جي ڪيمپ حاوي ٿي وئي هئي. سنڊس اهڙي نهار تي مون کي ڊرافلگر اسڪوائر

۾ تلوار جي مٺي تي هٿ رکي، هٿ ۽ وڏائيءَ سان نهاريندڙ چارلس نيپيئرجو اهو ڪار سُنهون وجود ياد اچي ويو هو. مون کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ هُن مون کي فتح ڪرڻ ٿي چاهيو.

”پوءِ ڇا خيال اٿئي؟“ هن پنهنجا ’نيچرل لپ اسٽڪ‘ لڳل گلابي چپ چوري پڇيو:

جيمز: ”ففٽي پائونڊ تمام گهٽا آهن.“

”ڇا مطلب گهٽا آهن؟“ هن سرد آواز ۾ پڇيو.

جيمز: ”ففٽي پائونڊ تو کي ڏيڻ بجاءِ، انهن ففٽي پائونڊن مان پنهنجي ٻن سالن جي ٻچڙي لاءِ ’مدرڪيئر‘ تان ڪو بهترين گفٽ ڇو نه وٺان؟“

منهنجي ڳالهه ٻڌي هن کي چوچڙي لڳي وئي، چڙ مان چيائين: ”پوءِ هن وقت هتي ڊوڙ پائڻ لاءِ ٻيو آهين ڇا؟“

اوچتو منهنجو بلڊپريشر هاءِ ٿي ويو. رڙ ڪري چيومانس: ”ڊوڙ پايان يا ڇائي ان ۾ تنهنجو ڇا_؟“

منهنجي زور سان ڳالهائڻ تي هن هلڪو ڇرڪ ڀري هيڏانهن هوڏانهن لغوڙا هنيا ۽ نڪيون وکون کڻي غائب ٿي وئي. واچ ۾ ڏائيم ڏٺم. رات جا ٻوڙا ٿي ٿي رهيا هئا. گرل تان لهڪ هڻائي هلڪي برسات ۽ نارنگي اسٽريٽ لائيٽس ۾ ارلس ڪورٽ جي گهيرڻ منجهه پيل فوٽ تان هوٽل ڏانهن هلڻ لڳس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پي- آئي- اي جي ٽارچرسيل ۾

شام جو رضا ۽ مان سوٽ ڪيس کڻيندا ’انٽرنيشنل هاسٽل‘ جا ڪاريڊور لتاڙي، لفٽ لهي اچي ’رسل اسڪوائر‘ انڊر گرائونڊ پهتاسين. مون وٽ ته هفتي جي ٽڪيٽ نهيل هئي، جنهن جي ايڪسپائر ٿيڻ ۾ اڃان هڪ ڏينهن هيو. تنهنڪري رضا کي صلاح ڏنم ته ’هو پنهنجي لاءِ هڪ طرف جي ٽڪيٽ ٺهرائي. واپسيءَ لاءِ ڪيس منهنجي ٽڪيٽ ڪم اچي ويندي‘. رضا هڪ طرفي ٽڪيٽ ورتي ۽ اسان رسل اسڪوائر جي لفٽ لهي، هيٿرو ويندڙ پڪبلي لائين جي پليٽ فارم تي اچي وياسين.

ٽيوب آئي، اسان سامان ٽيوب ۾ رکي چڙهي پياسين. مون کي جهور پوڙهي مائيءَ جي پر ۾ جاءِ ملي ۽ رضا کي چڱي ڀلي صوفيالارين جهڙي ڇهري واري عورت جي پرسان. منهنجي هٿ ۾ ٽوٽنگ بيڪ جي سيڪنڊ هينڊ شاپ تان ورتل گٽار هئڻ سبب، جنهن به نهاريو ٻي سو مرڪي ٿي پيو.

هيٿرو ٽرمينل نمبر ٢ اچڻ کان فقط هڪ اسٽيشن اڳ، رضا جي پر ۾ ويٺل چارمنگ ليڊي پنهنجي هنج ۾ رکيل ’ٻيزي‘ جو وينٽي باڪس کولي، پنهنجي ڇهري تي ميڪ اپ ڪرڻ لڳي. هڻ هلندڙ ٽيوب ۾ ايڏي مهارت سان ڪجهه سيڪنڊن ۾ پنهنجو ميڪ اپ ڪري ورتو جو مون کي حيرت ٿيڻ لڳي. ان ميڪ اپ ۾، هن نه فقط پنهنجي ڇهري تي روج هنيو، پر ان سان گڏوگڏ اکين مٿان آئي برو پينسل سان آئوٽ لائين به ڏاهي. مسڪاري سان گڏ لپ سٽڪ به اهڙي ته سکون ۽ صفائي سان لڳائي، ڄڻ ٽيوب ۾ نه پنهنجي بيڊ روم ۾ سينگار ميز آڏو ويٺي هجي.

هيٿرو تي لهي ايسڪيليٽرس، ڪاريڊورز پٺيان تي چڙهندا P.I.A جي ڪائونٽر تي پهچي وياسين. جتي چاليهن

پنجيتاليهن سالن جي ماسي ٽائيپ خاتون، P.I.A جو لباس اوڍيو ويٺي هئي. رضا منهنجي ڳري سوٽ ڪيس کي کڻي ڪنويئر تي رکيو. گرائونڊ ايئرهوسٽس سوٽ ڪيس جو وزن ڏسي پڇيو: ”ٻيو به ڪو سوٽ ڪيس وغيره آهي ڇا؟“

فرش تي رکيل ٽرولنگ ڪٽ، بيگ ۽ هٿن ۾ پڪڙيل ڪتاب ڏانهن اشارو ڪري چيم: ”هي ننڍڙا انٽمس آهن جيڪي پاڻ سان رکندس.“

هوءَ ٽڪيٽ وٺي بورڊنگ ڪارڊ ٺاهڻ لڳي ته، چيم: ”مهرباني ڪري دريءَ واري سيٽ ڏجانءِ.“ مائيءَ مرڪي چيو: ”هن سفر دوران ته رات هوندي، ٻاهر ڇا ڏسندين؟“

چيم: ”رات ڪانپوءِ صبح به ته ٿيندو آهي نه؟“

هن شفيق مرڪ سان چيو: ”ها صبح ته ٿيندو آهي.“

پوءِ بورڊنگ ڪارڊ ۽ ٽڪيٽ مون ڏانهن وڌائي ڇڏيائين.

ڏاڪڻيون چڙهي انتظارگاهه ۾ آياسين ته رضا واچ ڏسندي چيو: ”ستين وڳي ميس ۾ ماني لڳندي، ڇاليهه، پنجاهه منٽ رسل اسڪوائر تائين لڳندا، ۽ هتان کان انڊرگرائونڊ پهچندي متان ڏڪيائي ٿئي. وچ ۾ ڪاريڊور به الائي ڪيترا آيا هئا. تنهنڪري مون کي ڏي هاڻ اجازت.“ مان ٻه ڪس وڌيڪ سيرائڻ نه چاهيو. اٿي پاڪر پاتوماني. سندس ٿورا مڃيم جو هن، نه فقط پنهنجي مصروف وقت مان ڪجهه ڪلاڪ پاسيريون ڪري مون کي تمام سٺي ڪمپني ڏني هئي، پر فرب ڪري ايئرپورٽ تائين منهنجي ڳري سوٽ ڪيس کڻائڻ ۾ ڀرپور سهڪار ڪيو هو. جيڪو مون جهڙو بيمار ماڻهو کڻي ها ته شايد رستي ۾ ئي ڪٿي آڇلڻ مناسب سمجهي ها. پاڪرن مان ڌار ٿياسين ته ڏٺم، رضا جي چهري تي ڪا، اداسي ڪونه هئي يا شايد هن ظاهر نٿي ڪرڻ چاهي. هن کان اڳ جڏهن ادو هدايت مون کي ڇڏڻ آيو هو ته موڪلائيندي اداس ٿي ويو هو ۽ مايوس منهن سان چيو هئائين: ”ادا سنڌ ٿو وڃين....؟ دوستن کي سلام ڏجانءِ، منهنجن ننڍڙن کي منهنجي طرفان

پيار ڪجانءِ.“

رضا مرڪي هٿ ملايو ۽ تڪڙيون وکون کڻندو رنگ-برنگي ڪاريڊور ۾ غائب ٿي ويو.

سوائين پنجين آئي ڊپارچر لائونج ڏانهن ويندڙ قطار ۾ بيهي سامان چيڪ ڪرائي، ڊپارچر لائونج ۾ اچي ويس. جتي نه فقط لاجواب ڊيوٽي فري شاپ آهي پر ’پب‘ ۽ ريسٽورنٽ پڻ آهن. چانهه وٺي اچان ٿو، چار ڏيک پريا هوندم ته مسافرن کي جهاز ۾ پهچي وڃڻ لاءِ سڏ ٿيڻ لڳا. تڪڙا ڏُک ڀري، طويل ڪاريڊور مان تکو هلندو اچي گيٽ نمبر ١٦ تي پهتم. جتي پي. آئي. اي جي عملي بورڊنگ ڪارڊ چيڪ ڪري جهاز ۾ وڃڻ جي اجازت ڏني.

سيٽن جا نمبر جاچيندو پنهنجي سيٽ تائين اچي پهتس. سامان کي ڇت وارن کيٽن ۾ رکي گڏار کي پاڪر پاڻي سيٽ تي ويهي جڏهن دريءَ ڏانهن ڏٺم ته دماغ ٿي لڏي ويو. دريءَ ۾ شيشي جي جاءِ تي آف وائيٽ فارميڪا ڪتل هئي. پڪ ڪرڻ لاءِ جسم جو سمورو زور لائي شيشي آڏو لڳل اڇيءَ تختيءَ کي ڇوڏاري ڏڪڻ جي ڪوشش ڪيم. پر شيشو ظاهر نه ٿيڻو هو سو نه ٿيو. (دريون، منهنجي مشاهدي ۽ منهنجي روحاني سڪون جو سڀ کان وڏو وسيلو رهيون آهن. پوءِ آهي ڪنهن جهاز جون هجن، يا ڪنهن گهر يا هوٽل جي ڪنهن ڪمري جون). بي انتها ذهني عذاب مان سيبل ٿيل دريءَ ۾ ڏسندي مون کي محسوس ٿيڻ لڳو ڄڻ P.I.A جي بوئنگ ۾ نه، پر پڳل ۾ ڪنهن ڊارچرسيل ۾ هليو آيو هجان، جتي سڀ کان پهريون منهنجيون اکيون ڪڍيون ويون هجن.

———

نيو فيلڊس جا نوان ايندڙ ڪتاب

سنڌو منهنجي ساهہ ۾

مصنف: امر جليل

آڇو پڪي واٽ ۾

هن ڪتاب ۾ حفيظ شيخ جي ڇپيل ۽ اڻ ڇپيل ڪهاڻين ڪان سواءِ، حفيظ شيخ جا دوستن ڏانهن لکيل خط، سنڌس اڻ پوري آتم ڪٿا جا باب، ۽ مٿس لکيل همعصر ليکڪن جا خاڪا، اوسارا ۽ مضمون شامل هوندا. مرتب: نصير مرزا.

رهجي ويل منظر (ناول)

مصنف: طارق عالم ابڙو

رد ڪيل ڪهاڻيون

مصنف: امر جليل

پسي ڳاڙها گل

مصنف: رسول بخش پليجو

صبح (ناول)

مصنف: طارق عالم ابڙو

منهنجو وطن، منهنجا ماڻهو

مصنف: لوڪرام ڏوڏيجا

نيو فيلڊس جو تازو شايع ٿيل ڪتاب

ڪوٽ لکپت جو قيدي

سنڌ جي چوٽيءَ جي ڏاهي سياستدان ۽ مهان اديب رسول بخش پليجي جي لاهور جي بدنام جيل ۾ گهاريل ستن سالن جي قيد جا ڪڙا مٺا داستان. هي ڪتاب نہ صرف عام پڙهندڙ پسند ڪيو آهي. بلڪ اديبن، سياسي ڪارڪن ۽ سياستدانن پڻ هن کي گهڻو پسند ڪيو آهي. خوبصورت ۳۴ تصويرن سان سينگاريل. ڪل صفحا ۳۵۴-ڊائيٽل تي پليجي صاحب جي خوبصورت تصوير. ڪتاب هن وقت ٿوري تعداد ۾ بچيل آهي. پنهنجو آرڊر جلد موڪليندا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جا شايع ٿيل ڪتاب

٠١	بين الاقوامي قانون ۽ تنظيم	فيروز احمد	(ختم ٿيل)
٠٢	جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ١)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٣	اڌ ملاقات (خطَ)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٤	جيل گهاريم جن سان	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٥	جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ٢)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٦	زندگيءَ جو تنها مسافر (ڪهاڻيون)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٧	٤- مارچ ۽ سنڌي جوڌا	—	٢٠/-
٠٨	بهترين ڪهاڻيڪارن جون بهترين ڪهاڻيون	—	(ختم ٿيل)
٠٩	اونداهي ڌرتي روشن هٿ (ناول)	آغا سليم	٤٥/-
١٠	رات منهنجي روح ۾	غلام نبي مغل	(ختم ٿيل)
١١	٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون (ڀاڱو ١)	—	(ختم ٿيل)
١٢	تڏا چپ (ڪهاڻيون)	ايشور چندر	(ختم ٿيل)
١٣	واٽون وڻجارن جون (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١٤	٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون (ڀاڱو ٢)	—	(ختم ٿيل)
١٥	بندر بازاريون (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١٦	شڪليون (خاڪا)	عبدالقادر جوڻيجو	(ختم ٿيل)
١٧	يادگار ڪهاڻيون	مختلف ڪهاڻيڪار	(ختم ٿيل)
١٨	ٽين دنيا جون ڪهاڻيون	ولي رام ولڀ	(ختم ٿيل)
١٩	عظيم ڪهاڻيڪارن جون عظيم ڪهاڻيون	—	(ختم ٿيل)
٢٠	دل اندر درياهَ (ڪهاڻيون)	مدد علي سنڌي	(ختم ٿيل)
٢١	دل جو بندر (ناول)	اڻورل آئيوبس/نصير اعجاز	(ختم ٿيل)
٢٢	رهيل قرض (ڪهاڻيون)	ظفر حسن	(ختم ٿيل)
٢٣	درد جي خوشبو (ناول)	قاضي خادم	(ختم ٿيل)
٢٤	ڪنهن سان سور سليان	مرتب: فيروز احمد	(ختم ٿيل)
٢٥	فڪر جي آزادي	آسٽيفن زويگ/ابراهيم جويو	(ختم ٿيل)
٢٦	منهنجو ساگر منهنجو ساحل (سفرنامو)	الطاف شيخ	١٦/-
٢٧	غلامن جو هيڙو (ناول) اپرڪڪاردر/دوست محمد پٽي		(ختم ٿيل)
٢٨	سي ٿي جوين ڏينهن (سفرنامو)	الطاف شيخ	١٥/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

۰۲۹	عاشق (ناول)	هينري رائڊر هئگرڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۳۰	سي ٻيڙيون رکمن ٻاجهه سين (سفرنامو)	الطاف شيخ	۲۰/-
۰۳۱	سڏارٿ (ناول)	هرمن هيس/فضل احمد بچائي	۲۰/-
۰۳۲	جهان رس (ڪهاڻيون)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۳۳	روح جي گولا (ناول)	مترجم: فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۳۴	درد جا ڏينهن، درد جون راتيون	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
۰۳۵	سانباهو سمونڊ جو (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۳۶	سورج هوندي مرجهايل (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۰۳۷	آسيه (ناول)	هينري رائڊر هئگرڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۳۸	قلندر (ڪهاڻيون)	قرت العين حيدر/مدد علي سنڌي	(ختم ٿيل)
۰۳۹	الطاف شيخ جي نوٽبڪ تان	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۴۰	سزا جا سک	آسڪر وائلڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۴۱	بهترين سفرناما	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۴۲	للڪار (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۰۴۳	ٽڪل سريت (ڪهاڻيون)	البرتو موراويا/ولهرام ولپي	(ختم ٿيل)
۰۴۴	لنڊن تائين لفٽ (ڪهاڻيون)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۴۵	تصويرجو خون	آسڪر وائلڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۴۶	حليم شو	حليم بروهي	(ختم ٿيل)
۰۴۷	ٻارن جون آکاڻيون	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۰۴۸	سپون	خليل جبران/فضل احمد بچائي	۲۵/-
۰۴۹	سفر يورپ جي ڊائري (سفرنامو)	قاضي عبدالمجيد عابد	۴۰/-
۰۵۰	آزادي خاطر (ڪهاڻيون)	مرتب: فيروز احمد	۳۵/-
۰۵۱	چانديءَ جون تارون (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	(ختم ٿيل)
۰۵۲	مس سدا بهارچنبيلي (ناول)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۵۳	پيار ڪهاڻي (ناول)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۰۵۴	نيگروعشق ۽ بغاوت	ڪرسٽوفرنڪول/نصيراعجاز	(ختم ٿيل)
۰۵۵	شرم ٻوٽي (ناول)	گوبند مالهي	(ختم ٿيل)
۰۵۶	اکيون اڃ هياس (جلد ۱)	فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۰۵۷	ٻره کان ٻهرين (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	(ختم ٿيل)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

٥٨.	بلنديون (ناول)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٥٩.	رڃ ۾ پاڇا (ناول)	موهن ڪلپنا	(ختم ٿيل)
٦٠.	مون توکي پيار ڪيو (ڪهاڻيون)	پوپٽي هيرانندائي	(ختم ٿيل)
٦١.	آيل ڙي اولاڻا (ڪهاڻيون)	علي بابا	(ختم ٿيل)
٦٢.	شاهه لطيف جي شاعري (جلد II)	تنوير عباسي	(ختم ٿيل)
٦٣.	آڳٽي گهوٽ تہ نشا ٿيوٽي (سفرنامو)	لوڪرام ڏوڏيجا	(ختم ٿيل)
٦٤.	موهن جو دڙو (ناول)	علي بابا	(ختم ٿيل)
٦٥.	ادو عبدالرحمان (ڪهاڻيون)	امر لعل هنگوراڻي	١٢/-
٦٦.	ڌرتي روشن آهي (ڪهاڻيون)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٦٧.	دارون هن ديواني جو (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٦٨.	پيغامبر	خليل جبران/ستار	٢٠/-
٦٩.	همہ اوست (ناول)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٧٠.	اداس واديون (ڪهاڻيون)	حميد سنڌي	(ختم ٿيل)
٧١.	آئيني جي اڳيان	١٧ ساهتڪار	١٢/-
٧٢.	چنڊ چنبيليءَ ول (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٧٣.	لهر لهر زندگي (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	(ختم ٿيل)
٧٤.	اڻون ماڻهو (ڪهاڻيون)	سراج	(ختم ٿيل)
٧٥.	ٻہ ننڍا ناول (ٻہ ناول)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٧٦.	اکيون ايئن هياس (جلد ٢)	فضل احمد بچاڻي	٢٥/-
٧٧.	رڻ تي رم جهم (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٧٨.	واٽ ويندي	علي احمد بروهي	(ختم ٿيل)
٧٩.	مڪليءَ کان ملاڪا تائين (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٨٠.	ڪهاڻي جو قافلو	نجم عباسي	١٥/-
٨١.	ساهيوال جيل جي ڊائري	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٨٢.	سنگاپور ويندي ويندي (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٨٣.	چنڊ جا تمنائي (ڪهاڻيون)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٨٤.	ڀڳت سنگهہ کي ڦاسي	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٨٥.	ست يوگوسلاويائي آکاڻيون	جڳت آڏواڻي	١٠/-
٨٦.	ست ڪشميري آکاڻيون	اختر محمعدين/ايشور چندر	١٢/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

٨٧.	اُن ڇڻ ۽ چنڊ (شاعري)	آغا سليم	-/١٠
٨٨.	ڪوالالمپور ڪڇهہ ڪوهہ (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٨٩.	ڪپر ٿو ڪن ڪري (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٠.	سڏن مٿي سڏڙا	علي احمد بروهي	(ختم ٿيل)
٩١.	گانڌي	لوئي فشر/نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٩٢.	پکڙل ڪنيڙاتيون	خليل جبران/عبدالله الفائز	-/٢٥
٩٣.	ماستر هريام جو بنڪاڪ وڃڻ....	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٩٤.	ڪي جو پيچل پوليو (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٥.	سرهي سرهي سار (سفرنامو)	ماهتاب محبوب	-/٥٠
٩٦.	خط، انٽرويو ۽ تقريرون (ڀاڱو I)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٧.	دنگيءَ منجهہ درياهہ (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٩٨.	ڏيئا تيل ٿليل جا	علي احمد بروهي	-/٣٠
٩٩.	راڄ-گهاٽ تي چنڊ (شاعري)	شيخ اياز	-/٦٠
١٠٠.	موتي جي مهراڻ جا	مرتب: فيروز احمد	-/٤٥
١٠١.	تلاش (ناول)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
١٠٢.	لڙيو سج لڪن ۾ (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١٠٣.	ڏاهي جهرڪي ۽ ٻيون آکاڻيون	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١٠٤.	مرڻ مون سون آهه (ناول)	سراج	(ختم ٿيل)
١٠٥.	پڙاڏو سوئي سڏ (ناول)	سراج	-/٥٠
١٠٦.	رات وچ ۾ (ناول) برينٽ هيلميڊي/فضل احمد بچاڻي		-/٢٠
١٠٧.	ٻڙ جي چانوَ اکين ڪان گهاٽي (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١٠٨.	اک سور (ناول)	رابندر ناٿ ٽئگور	-/٥٠
١٠٩.	جت جر وهي ٿو جال (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١١٠.	رني ڪوٽ جو خزانو (ڪهاڻيون)	امر جليل	-/٤٠
١١١.	ماستر ٻائي (ناول)	مترجم: نجم عباسي	(ختم ٿيل)
١١٢.	آڪن نمرا ٿليا (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١١٣.	منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل (ناول)	سراج	-/٢٥
١١٤.	رڻ ۽ رڃ جو اتهاس (ڪهاڻيون)	نورالهديٰ شاهہ	(ختم ٿيل)
١١٥.	انقلابي ماءُ (سوانح حيات)	مترجم: آزاد قاضي	(ختم ٿيل)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١١٦.	ڪراچيءَ جا ڏينهن ۽ راتيون	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١١٧.	جلاوطن (ڪهاڻيون)	نورالهديٰ شاهه	(ختم ٿيل)
١١٨.	جڏهن مان نه هوندس (ڪهاڻيون)	امر جليل	٥٠/-
١١٩.	پونر پري آڪاس (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١٢٠.	راهون چنڊ ستارا (سفرنامو)	ماهتاب محبوب	٤٠/-
١٢١.	يادين جي انڌلٺ	الطاف شيخ	٥٠/-
١٢٢.	جهڙ نيڻان نه لهي (شاعري)	شيخ اياز	٥٥/-
١٢٣.	وقت وڃڻون وڇوڙيون (ناول)	ڪلا پرڪاش	٢٠/-
١٢٤.	شاهه لطيف جي شاعري جلد I، II ۽ III	تنوير عباسي	٨٠/-
١٢٥.	تنهنجي دنيا، سپ رنگ سانول (ناول)	سراج	(ختم ٿيل)
١٢٦.	وڄون وسڻ آئيون (شاعري)	شيخ اياز	٦٥/-
١٢٧.	ونڊ سرمحل جو مسافر (سفرنامو)	عبدالجبار جوڻيجو	٢٠/-
١٢٨.	ڳالهيون آهن ڳچ (سفرنامو)	الطاف شيخ	٣٦/-
١٢٩.	روس جو سير (سفرنامو)	جواهر لال نهرو	٣٠/-
١٣٠.	پنهل کان پوءِ ۽ جڳ مڙيوئي سپنو	شيخ اياز	٦٠/-
١٣١.	منهن تنين مشعل (خاڪا)	تنوير عباسي	٣٠/-
١٣٢.	فرينچ انقلاب	مترجم: محمد ابراهيم جويو	٨٠/-
١٣٣.	علم تحقيق	ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو	٤٠/-
١٣٤.	اڻين ڪٽا (ڪهاڻيون)	موهن ڪلپنا	٣٠/-
١٣٥.	اڀر چنڊ پس پرين (شاعري)	شيخ اياز	٦٠/-
١٣٦.	منهنجي دنيا مرگهه ترشنا (ناول)	سراج	٨٠/-
١٣٧.	اي جرني ٽو ٿائلنڊ (سفرنامو)	الطاف شيخ	٧٠/-
١٣٨.	پتڻ ٿو پور ڪري (شاعري)	شيخ اياز	٥٠/-
١٣٩.	مٺي مراد (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	٣٣/-
١٤٠.	منهنجو ڏس آسمان کان پڇو (ڪهاڻيون)	امر جليل	٤٠/-
١٤١.	دنيا پنهنجي ديس پرايا (سفرنامو)	اياز لطيف پليجو	٣٠/-
١٤٢.	سوزيءَ سان پيار	الطاف شيخ	٤٠/-
١٤٣.	هيمنڙو ڏاڙهونءَ گل جئن (شاعري)	شيخ اياز	٦٠/-
١٤٤.	خط، انٽرويو، تقريرون (ڀاڱو II)	شيخ اياز	٦٠/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١٤٥. ڪوٽ لکپت جو قيدي   رسول بخش پليجو   -/١٠٠
١٤٦. لنڊن تنهنجا ڪيڏا روپ (سفرنامو) طارق عالم ابڙو   -/٨٠

ڇپرائڻ لاءِ لکندا: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ڏنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

www.sindhsalamat.com   books.sindhsalamat.com   Scanned with CamScanner

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book